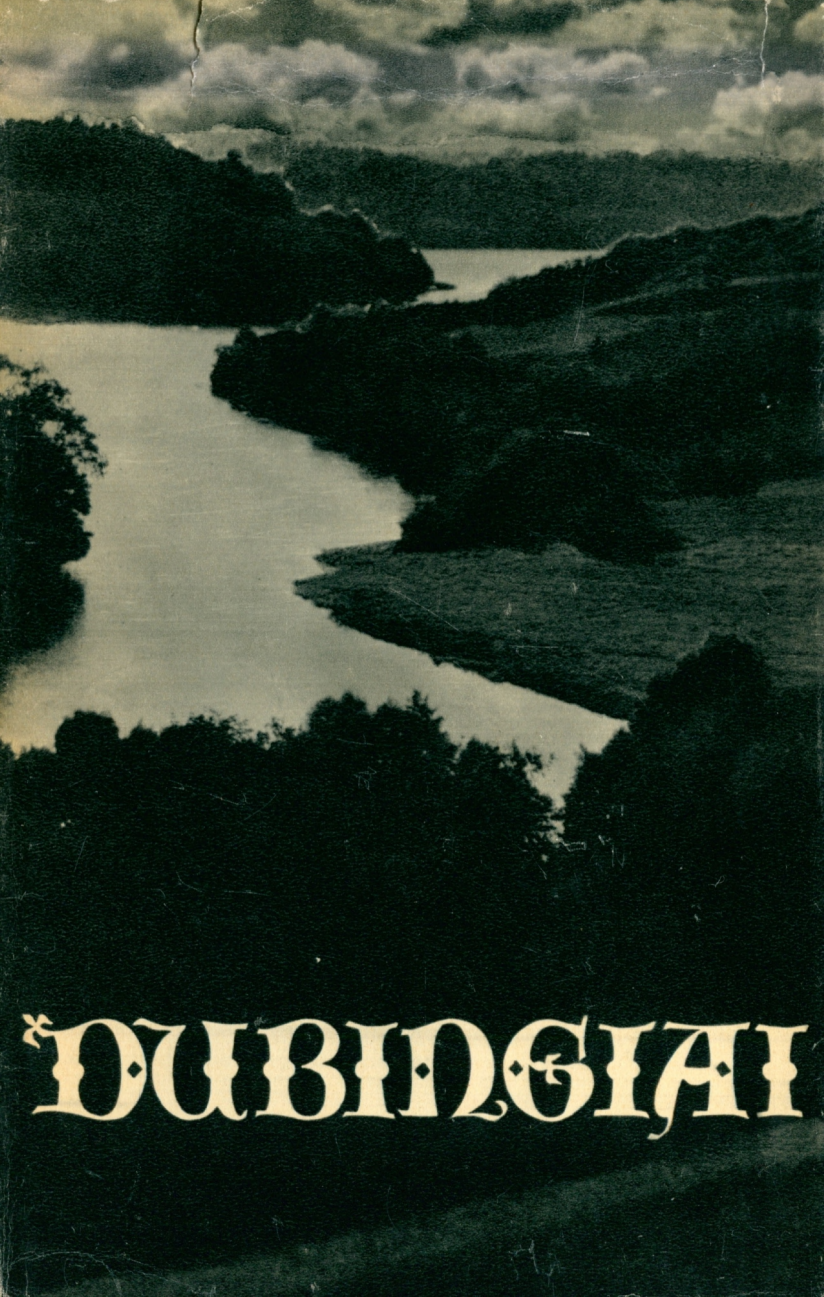
DUBINGIAI

DUBINGIAI

LIETUVOS TSR
PAMINKLŲ APSAUGOS IR
KRAŠTOTYROS DRAUGIJA

REDAKCINĖ KOMISIJA:

KOSTAS ALEKSYNAS,
VACYS MILIUS,
VANDA MISEVIČIENĖ,
STASYS SKRODENIS (pirmininkas),
ANTANAS STRAVINSKAS,
ANTANAS TYLA,
NORBERTAS VĖLIUS,
ALOYZAS VIDUGIRIS

DAILININKAI:

VIJA LIPSKYTĖ-TARABILDIENĖ,
RIMTAS TARABILDA

DUBINGIAI

VILNIUS 1971

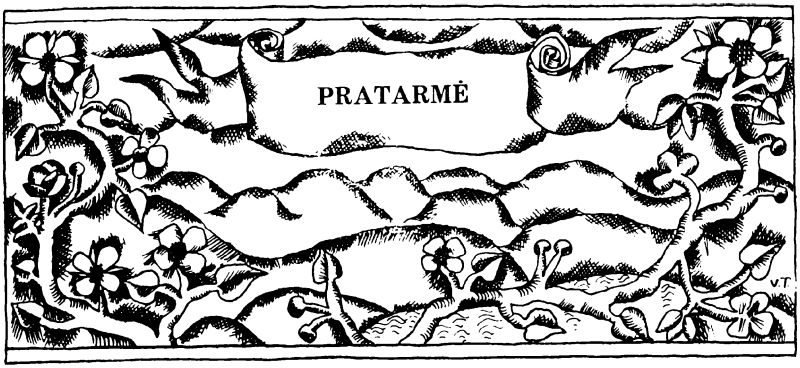

Tarp aukštų kalvų, apaugusių vešlia augmenija, išsivingravęs ilgas Asvejos ežeras, vaizdingas piliakalnis ir žalumoje skendįs miestelis — tokį vaizdą išvysta kiekvienas, atvykstąs į Dubingius (Molėtų raj.). Užtai jie nuo seno keliautojų ir poilsiautojų mėgstami ir lankomi. Netrukus šis kraštas smarkiai pasikeis, nes Dubingiai įeina į aktyvaus turizmo zoną. Todėl ypač svarbu užfiksuoti viską, ką dar išsaugojo laikas.

Dubingiai garsūs savo istorine praeitimi ir apylinkių geologine struktūra. Geologai ir geografai jau nemažai pasidarbavo tyrinėdami tų apylinkių vandenis, reljefą. Pažymėtini V. Chomskio, A. Garunkščio ir kitų darbai apie čia esančius ežerus. Tačiau žmonių materialinė ir dvasinė kultūra, kalba iki šiol plačiau nebuvo tyrinėti.

Vilniaus miesto kraštotyrininkai, ištyrinėję ne vieną apylinkę, 1968 m. vasarą suorganizavo kompleksinę ekspediciją į Dubingių apylinkes. Joje dalyvavo mokslo darbuotojai (Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bei Istorijos instituto moksliniai bendradarbiai), aukštųjų mokyklų dėstytojai ir studentai, specialių ir bendrojo lavinimo viduri-

nių mokyklų moksleiviai — iš viso 105 žmonės. Ekspedicijai vadovavo Vanda Misevičienė ir Stasys Skrodenis. Istorikus suorganizavo ir jų straipsnius redagavo Antanas Tyla, etnografus — Vacys Milius, kalbininkus — Aloyzas Vidugiris, tautosakininkus — Norbertas Vėlius, paminklų apsaugos grupei vadovavo Kazys Ambrasas.

Ekspedicijos dalyviai užfiksavo nemažai senosios kultūros reiškinių, surinko daug eksponatų Liaudies buities, Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos bei Utenos Kraštotyros muziejams, pildė Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos instituto Etnografijos sektoriaus anketas, ištyrė istorijos, archeologijos ir architektūros paminklų būklę bei patikslino lokalizaciją, domėjosi šiandienine dubingiškių buitimi ir kultūra. Surinkta arti tūkstančio vienetų tautosakos kūrinių, padaryta apie 680 audinių, architektūros, jos ornamentikos, baldų piešinių. Kraštotyrininkai, rinkdami medžiagą, nesitenkino dabartine Dubingių apylinkės teritorija, įeinančia į to paties vardo tarybinio ūkio sudėtį, o įžengė ir į kaimynines Giedraičių, Bijutiškio, Paberžės ir Joniškio apylinkes. Ekspediciją lengvino Molėtų rajono ir Dubingių apylinkės vadovų dėmesys.

Pasibaigus ekspedicijai, Dubingių kultūros namuose buvo ataskaitinis vakaras, papasakota apie kraštotyrininkų surinktą medžiagą, parodyti piešiniai. 1969 m. gegužės 15 d. Vilniuje įvyko ataskaitinė konferencija, kurioje visuomenė buvo supažindinta su ekspedicijos darbo rezultatais; į konferenciją atvyko rajono ir apylinkės atstovai, Dubingių kaimo kapela.

Šioje knygoje apibendrinta pateikiama ekspedicijos metu, archyvuose ir bibliotekose surinkta medžiaga apie apylinkės gamtą, istoriją, žmonių verslus, liaudies kūrybą, kalbą. Manome, kad ji pasitarnaus įvairių sričių moksliininkams ir visiems, kas ryšis aplankyti šią gražią mūsų krašto vietovę.

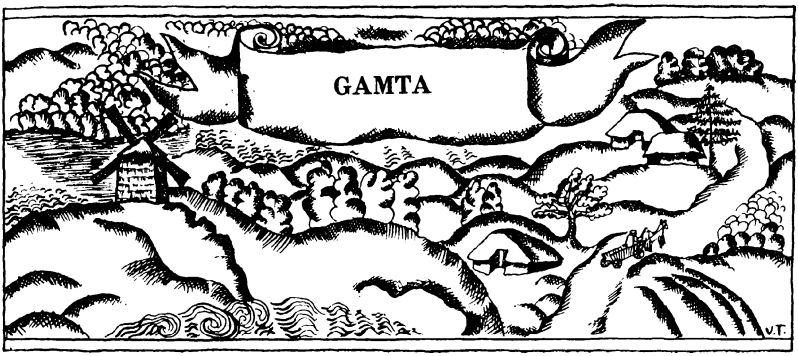

Česlovas Kudaba

Dubingių apylinkių gamtos ypatumai

Dubingių apylinkės išsiskiria iš kitų dėl neįprastai ilgo, siauro, stačiašlaičio ir gilaus ežero, kuris čia nusitęsia iš vakarų į rytus. Geografinėje literatūroje tokio tipo ežerai vadinami rininiais (vok. *Rinnensee*), o lietuviškai juos mėginama vadinti loviniais. Tokių ežerų Lietuvoje yra daug, tik Asvejos (Dubingių) ežeras yra ilgiausias, morfologinėmis formomis tobuliausias.

Dubingių apylinkės yra vidurinėje Aukštaičių aukštumų dalyje, kuria iš šiaurės į pietus tęsiasi kalvočiausia daubočiausia aukštumų takoskyrinė ketera. Atskirų kalvų viršūnės čia iškyla 190, 200 m virš jūros lygio. Dubingių apylinkės seniai traukė tyrinėtojų dėmesį. Yra apie jas rašę žymūs mūsų krašto gamtininkai St. Kolupaila, K. Bieliukas, V. Chomskis, J. Dalinkevičius ir kiti.

Dubingių apylinkės g e l m ė s dėl mažo kiekio gręžinių nėra detaliai pažįstamos. Jas sudaro neplonas ledynų suklostytų moreninių nuogulų sluoksnis. Ties kalvotomis Dubingių apylinkėmis bendras sluoksnio storis yra tarp 120—140 m. Moreninis kompleksas čia yra nevienalytis. Jį sudaro keli (trys keturi) akmeningų moreninių priemolių klodai, perskirti smėlio-žvirgždo prosluoksnių. Pastarieji dažniausiai yra vandeningi, pragręžus iš jų gaunama gero vandens.

Iš turimų gręžinių duomenų buvo pamėginta atkurti Dubingių apylinkių ikiledynmetinį paviršių, kuris nūnai yra palaidotas po ledynų nuogulomis. Ikiledynmetinį paviršių Dubingių apylinkėse sudaro devono sistemos sluoksniai, jie dažniausiai būna iš smėlių ir smiltainių su aleuritų prosluoksniais. Tuometinis paviršius, be abejo, nebuvo toks įvairus, kaip dabar. Rytinėse apylinkėse jo būta iškilus apie 60 m aukščiau už dabartinį jūros lygį, o vakarinėje dalyje apie 40 m. Galima spėti dar tekėjus tuo metu pro čia upę. Pagal bendrą ikiledynmetinio paviršiaus nuolydį sprendžiant, šių apylinkių upės turėjo tekėti pietvakarių arba vakarų kryptimi. Vargu ar buvo tuometiniame paviršiuje ežerų.

Kalvotas moreninis Dubingių apylinkių paviršius kūrėsi ilgoje ledynmečių gadynėje. Vienok svarbiausi matomieji dabartinio paviršiaus padarai atsirado paskutinio apledėjimo metu.

Paskutinio apledėjimo pradžioje ledynas buvo apdengęs beveik visą Lietuvą. Ledynas tirpdamas traukėsi trimis stadijomis, t. y. su trumpalaikiais sustojimais. Per paskutinę stadiją, kuri kaimyninėje Lenkijoje ir Vokietijoje vadinama Pomeranijos vardu, ledyno plaštaka tūnojo vidurio Lietuvos lygumoje, o jos tirpstančiuose pakraščiuose kaupėsi kalvoti moreniniai dariniai, kuriuos iki šiol buvo priimta vadinti galinėmis moreno-

mis. Rytiniame ledyno pakraštyje tuo metu kaip tik ir nugulė kalvotosios ežeringos Aukštaičių aukštumos. Mūsų geologinėje literatūroje pastaruoju laiku šią (pomeranijos) ledyno tirpimo stadiją imta vadinti aukštaitiškąja.

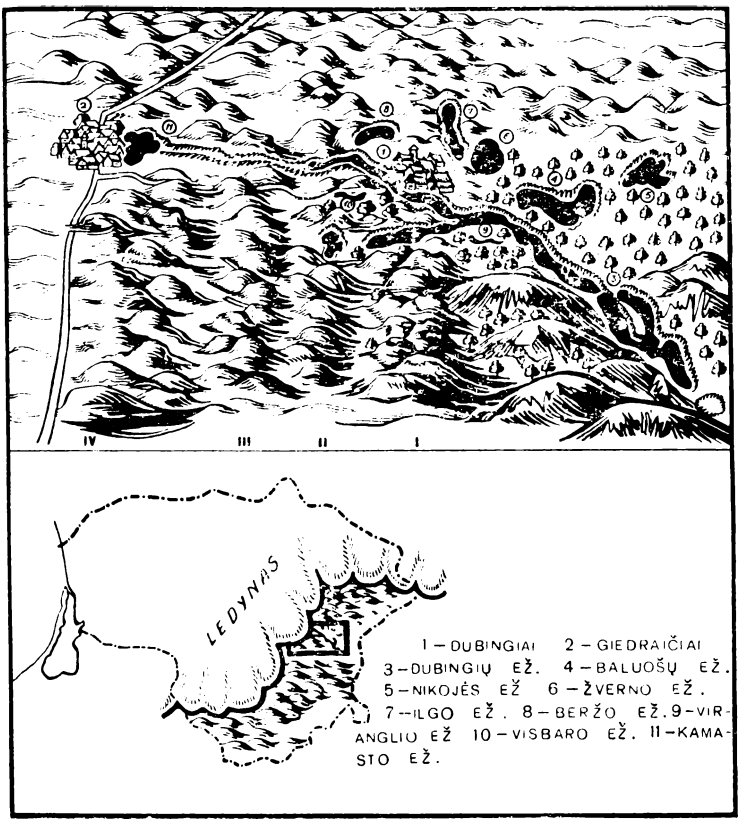

1 pav. Dubingių apylinkių padėtis ledyniniame reljefe

Aukštaitiškosios stadijos metu visa vakarinė ir vidurinė Lietuvos dalis buvo uždengta ledyno (1 pav.)[1]. Rytiniame vidurio Lietuvos ledyninės plaštakos pa-

[1] **Bralžė Izidorius Kucka.**

kraštyje kaupėsi moreninių priemolių sąvartos — kalvotosios aukštumos. Ledyno pakraštys traukėsi netolygiai — čia ilgiau sustodavo vienoje vietoje, čia vėl smarkiau tirpo ir traukėsi, po to vėl naujas sustojimas. Geomorfologine terminologija sakoma — ledyno pakraštys osciliavo (t. y. svyravo). Osciliacinių sustojimų metu apie ledyną spėdavo nugulti moreniniai kalvagūbriai — galinės morenos. Dubingių apylinkėse nesunku pastebėti keturis tokius osciliacinius gūbrius (1 pav.). Keliaudami iš Giedraičių į Dubingius, tuos osciliacinius gūbrius pravažiuojame skersai. Jie čia eina iš šiaurės į pietus. Ant pirmojo įsikūrę Dubingiai, o paskutiniojo pašlaitėje yra Giedraičiai (1 pav.). Į rytus nuo pirmojo gūbrio plyti daug lygesnis paviršius, nuklotas smėliu. Tai nuo ledyno pakraščio nutekėjusių vandenų sunešti smėliai (zandrai). Dar toliau į rytus iškyla stambios nebe tokio raiškaus paviršiaus kalvos. Tai senesnės stadijos palikuonės. Litologinė Dubingių apylinkių sąranga labai marga.

Dubingių apylinkių kraštovaizdžio papuošalas yra e ž e r a i. Jų čia nemaža. Be to, savo kilme jie labai įvairūs. Čia pradubęs lovinio tipo Asvejos (Dubingių) ežeras, o šalia, į šiaurę nuo miestelio,— lėkštašlaitis ir negilus lyg klanas Žverno ežeras. Tai ledo luisto išgulėtoje dauboje susitvenkęs ežeras, kurio ir gylis yra nedidelis, vos 5 m giliausioje vietoje. Jo kilmė, kaip matome, didelių mįslių nekelia.

Taigi, šie ežerai (Asvejos ir Žverno) pagal savo kilmę labai skirtingi, jie — ryškiausi rininių (lovinių) ir ledo guolio ežerų genetinių grupių pavyzdžiai. Kiti artimesni ežerai, nors tos pačios kilmės, nebe tokie raiškūs. Kamastos (prie Giedraičių), Mikojos, Gaveikių yra artimesni Žverno grupei. Beržos, Ilgo, Viranglio, Vizbaro yra lovinio tipo.

Įdomiausias yra Asvejos ežeras. Kaip minėta, tai tobuliausias lovinio tipo ežeras Lietuvoje. Asvejos ežero ilgis su įlankomis yra apytikriai 30 km, ilgoji ežero ašis be įlankų — apytikriai 22 km. O lovio pavidalo pažemėjimo, kurio dugne yra ežeras, bendras ilgis bus apie 50 km. Tas pažemėjimas prasideda prie Giedraičių ir nusitęsia į pietryčius kiton pusėn Žeimenos, ties Buivydžiais kerta Nerį ir patenka į Bistryčios aukštumas (Baltarusijos TSR).

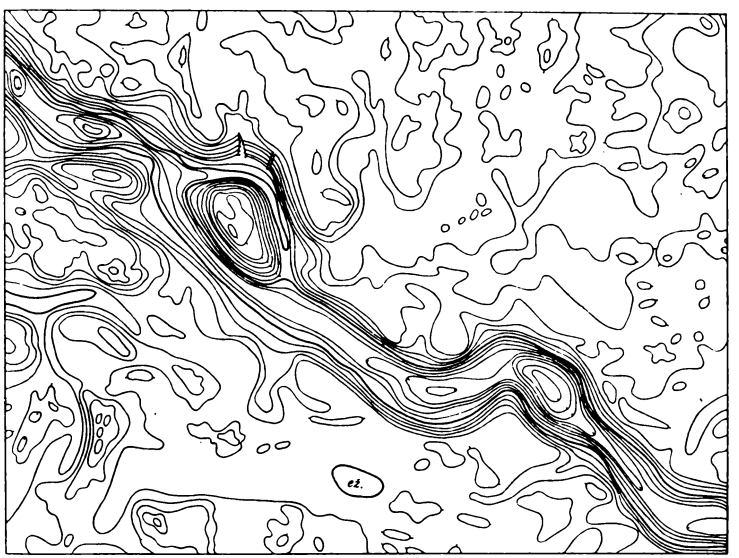

2 pav. Dubingių apylinkių reljefas (su rinos batimetrija)

Asvejos ežeras siauras. Didžiausias jo plotis yra 880 m (vidutinis — 340 m). Ežero krantinės ilgis 72,5 km, paviršiaus plotas 1015,1 ha. Jis priklauso prie didžiausių Lietuvos ežerų. Ežere yra šešios salos, jų bendras plotas 4,4 ha.

Ežeras tyvuliuoja didžiulio siauro klonio, vietomis primenančio upę, dugne (2 pav.). Tas lovinis klonis sta-

čiais šlaitais, staigiai pradubęs. Šlaitų statumas labai didelis, visai nepanašus į aplinkinių kalvų šlaitų polinkius: pastarieji tėra 4°—8°, ir tik retais atvejais peržengia 12°, o ežero lovio šlaitų dažniausias polinkis stačiausioje šlaito dalyje 20°—30°, atskirais atvejais -- 44°. Povandeninės lovio dalies šlaitų polinkis taip pat yra didelis: 10°—12°, o atskirose vietose 14°.

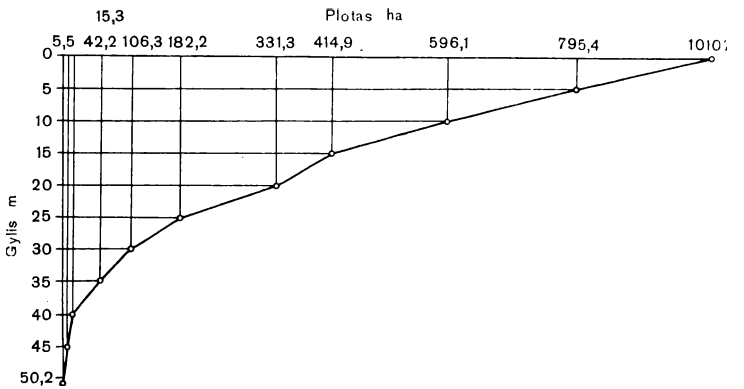

3 pav. Asvejos ežero neredukuota batigrafinė kreivė (sudarė V. Chomskis)

Ežero vandens paviršius ties piliakalniu yra 140 m virš jūros lygio. Taigi vandeniu užsemta žymi lovio dalis. Ežero dugnas yra labai nelygus (2 pav.), pakaitomis kartojasi gilios daubos ir seklumos. Gilių duobių yra 34. Pastebėta, kad apytikris atstumas nuo vienos ežero gelmės iki kitos yra apie 680 m. Duobių gyliai labai dideli — 35—40—45 m. Aštuonių duobių gylis didesnis nei 35 m. Pietrytinėje ežero dalyje, ties Žingių kaimu, yra giliausioji duobė — 50,2 m. Gylių santykį parodo ežero batigrafinė kreivė (3 pav.)[2]. Vertikaliojoje ašyje sužymėti gyliai, horizontaliojoje — jų plotas hektarais. Iš

[2] V. Chomskis ir kt. Dubingių ežeras. Liet. TSR geografinė draugija. Geografinis metraštis, t. V, 1962, p. 90—94.

šios kreivės buvo apskaičiuotas vandens kiekis ežere. Talpiose ežero gelmėse yra apytikriai apie 148 mln. m^3 vandens.

Vidutinis ežero gylis yra apie 15 metrų. Ežero lovio dalis virš vandens Dubingių apylinkėse yra labai gili — apytikriai 40—50 m. Atskiros povandeninės gelmės taip pat panašaus gylio. Todėl bendras ežero lovio gylis yra labai didelis. Daug kur jis siekia 70—90 m. O dar reikia atsiminti, kad poledynmečio laikotarpiu nemaža ežero dugno gelmės dalis užslinko, pažemėjo bei kiek sulėkštėjo viršvandeniniai šlaitai. Matant ir suvokiant milžinišką lovį, kuris kiek primena žemės plyšį, nelengva vaizduotis jo kilmę.

Tokių pailgų lovinių klonių kilmė siejama su tekančių ledynų tirpsmo vandenų veikla. Vaizduojamasi, kad nuo stačios tirpstančio ledo briaunos krito galingas vandens krioklys ir taip išmalė milžinišką duobę. Sekančiais metais, ledyno pakraščiui kiek nutirpus, duobė išmušama kitoje vietoje, ir taip po duobę pamečiui. Išeitų, kad duobėtas Asvejos ežero klonis vandens krioklio buvo išplautas apytikriai per 34 metus.

Yra ir kitokių prielaidų. Pavyzdžiui, teigiama, kad tokie kloniai susidarė ledyno tirpsmo vandenims su didele slėgio jėga tekant polediniais tuneliais. Ši hipotezė pastaruoju metu, matyt, susilauks didesnio tyrinėtojų susidomėjimo, nes neseniai, pragręžus Antarktidos ir Grenlandijos ledynų skydus, paaiškėjo, kad prie žemės yra vandens. Ledyno svorio jis ten suslėgtas kelių šimtų atmosferų jėga. Taigi ledyno pakraščio link išslegiamas vanduo ir galėjo ilgainiui išrausti tą gilų duobėtą tunelį.

Kadangi Dubingių ežero klonis nenutrūkdamas nusitęsia toli už paskutiniojo apledėjimo metu nugulusių aukštumų, galima spręsti, kad jis susidarė anksčiau. At-

rodo, jis buvo išraustas ledynui tirpstant paskutinio apledėjimo pirmosios stadijos riboje[3], apytikriai prieš 30 000 metų. Iki ledynmečio pabaigos vandenų išraustasis lovys buvo pilnas ledo, iš viršaus kelissyk užklotas moreninių nuosėdų. Ankstyvajame poledynmetyje dabartinės Dubingių apylinkės atrodė vienodai kalvotos, nebuvo nei lovinės formos klonio, nei ežero. Poledynmetyje, nesant augalijos dangos, atšilimo, liūčių veikiamas kalvotas paviršius gerokai susilygino: sulėkštėjo šlaitai, užplaukė, paseklėjo giliausios daubos. O Asvejos ežero vis dar nebuvo. Ir tik gerokai vėliau, alerodinio pašiltėjimo metu, apytikriai prieš 10 000 m. (8000 m. pr. m. e.), ėmė tirpti palaidoti ledynai, ir paviršius ties dabartiniu ežeru iš lėto dubo. Tas dubimas tęsėsi ilgai; prieš 9000 m., arba 7000 m. pr. m. e., dar formavosi čia pradubos. Galimas dalykas, atskirose vietose susidarydavo erdvesnių požeminių tuštumų, kurios vėliau dubdavo staigiai. Kaip rodo naujausi datavimo būdai[4], termokarstinio dubimo procesai mūsų krašte baigėsi gana vėlai, apytikriai prieš 8000 m. (6000 m. pr. m. e.). Kadangi Dubingių lovinis klonis yra labai gilus, ledo lęšiai buvo palaidoti taip pat giliai, termokarstinis ežero guolio pradubimas galėjo gerokai vėluoti. Gal būt, pirmieji žmonės buvo tų reiškinių liudininkai? Tai sunkiai įmenamos mįslės.

Asvejos ežeras yra maitinamas požeminių vandenų. Jo šlaituose gausu šaltinių, įteka dešimt mažų versmėtų upelių. Iš didesnių intakų paminėtina Kirna, Baluošos upelis, atplukdantis vandenis iš gretimo Baluošo ežero. Iš netoliese esančio Suoselio ežero į vakarus nuo Dubin-

[3] Ч. Кудаба, Некоторые вопросы генезиса гляцигенных рытвин Литвы. — История озер, ч. II, Вильнюс, 1970.

[4] К. Шулия, Датирование по радиоуглероду голоцена Литвы (Автореферат диссертации на соискание уч. степени кандидата геол.-минерал. наук), Москва, 1969.

gių miestelio į Asveją įteka Melnyčėlės upelis. Tas upelis neilgas, vos 1,2 km teturi, bet jo vanduo akmeningos vagos dugnu nukrinta 12 metrų. Tokio nuolydžio upokšnių Lietuvoje labai reta. Asvejos ežero vandens perteklius Dubingos upele nuteka į Žeimeną.

Asvejos ežero pakrantės palinkusios į ežerą, povandeninių atabradų seklumos taip pat siauros, tik kur-nekur siekia 30 m pločio. Vos per du metrus gilumo jos smėlėtos arba gargždingos. Giliau, iki 5 m, povandeninį šlaitą dengia dumblingos durpės. Šioje dalyje ir tarpsta vandens augmenija. Gausiai aptikta maurabragių bendrijų. Auga nedidelės salelės viksvų, dažna paprastoji nendrė, ežerinis meldas. Gana reti čia siauralapiai švendrai, baliniai asiūkliai. Atskirų samanų rūšių aptikta pačiose giliausiose ežero vietose. Aplamai, Asvejos ežere rasta apie 60 rūšių vandens augmenijos atstovų.

Asvejos ežere dėl jo gilumo labai nevienodas terminis vandens režimas. 1954 m. vasaros stebėjimų metu[5] paviršiaus vandens temperatūra laikėsi 18°—20°. Giliau, 5—7 m, temperatūra staiga žemėja, o palei dugną (40 m gylyje) tą vasarą svyravo nuo 4,1° iki 4,7°C.

Ežeras ir jo pakrantės turi rekreacinę vertę. Prie jo kasmet daugėja poilsio stovyklų, jis lankomas žvejų ir turistų. Ypač tuo požiūriu vertinga rytinė, miškėtoji, ežero dalis, atokaitingas ir pušimis apaugęs šiaurinis ežero šlaitas, Baluošo pakrantės ir tarpuežeris prie Alkos kaimo.

Dubingių apylinkių kraštovaizdis turi tam tikrų savitumų. Čia vyrauja apystatis stambiai kalvotas, gūbriuotas daubotas priemolingas vietovaizdis. Pagrindinė dirvodarinė uoliena — moreninis priemolis ir prie-

[5] V. Chomskis ir kt., Dubingių ežeras, t. V, p. 92—101.

smėlis, rytiniame pakraštyje — smėlis. Vyrauja velėniniai jauriniai silpnai ir vidutiniškai nujaurėję dirvožemiai. Daug kur jie dirbamuose kalvų šlaituose nuardyti. Ežero šlaitai dėl statumo ir nuoplovos stiprumo visai nedirbami.

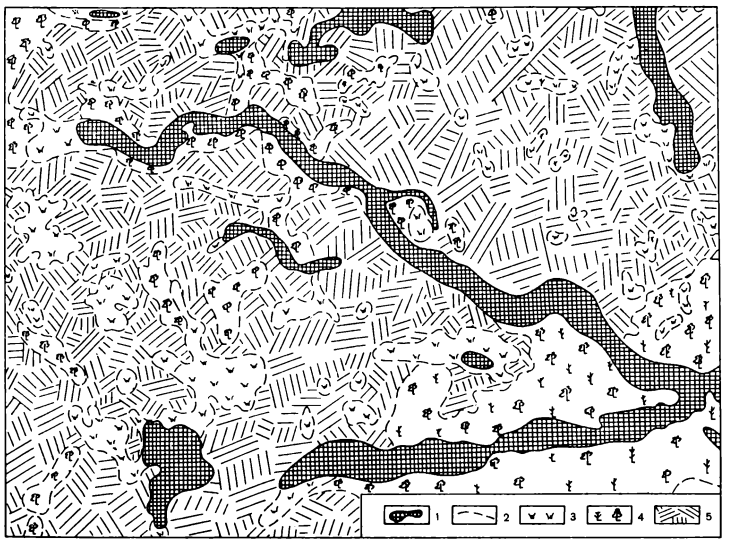

4 pav. Dubingių apylinkių kraštovaizdžio pagrindiniai elementai: *1* — ežerai, *2* — ribos, *3* — pievos, *4* — miškai, *5* — dirbami laukai

Visas vakarinis Dubingių apyežeris yra seniai veikiamas žemdirbystės. Natūralios miško ir pievų bendrijos čia nedaug užima vietos (4 pav.). Natūralesnė yra rytinė apyežerio dalis.

Tankus paviršiaus šlaitingumas sąlygojo kraštovaizdžio mikroklimatinį įvairumą. Nevienodą kiekį šilumos gauna pietinės ir šiaurinės ekspozicijos šlaitai. Pavyzdžiui, 1966 m. vasarą giedrą dieną temperatūros skirtumas 16 valandą pietiniuose ir šiauriniuose kalvų šlaituose pavėsyje siekdavo 2°C. Dar ryškesnis tuo metu

buvo pastebėtas santykinės oro drėgmės skirtumas. Didesniuose atstumuose išryškėdavo kritulių kiekio nepastovumai (5 pav.). Labai nevienodas grunto vande-

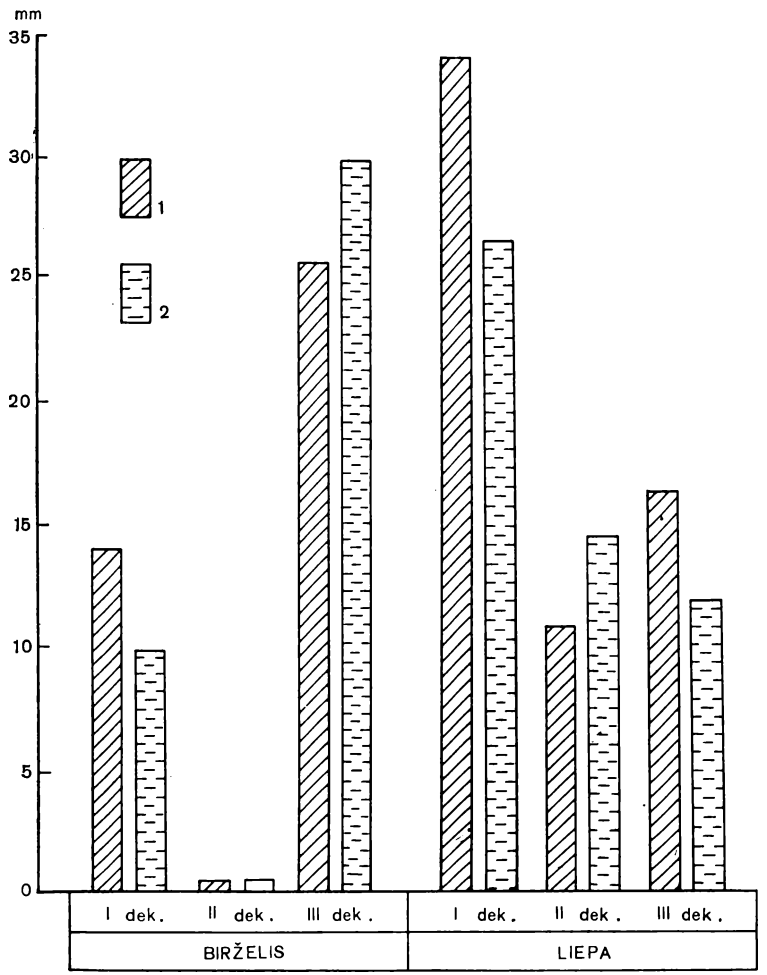

5 pav. Kritulių kiekis 1966 m. vasarą Vilniuje (1) ir Dubingiuose (2)

nų gylis[6]. Yra pašlapusių, supelkėjusių plotų, kuriuose grunto vandenys netoli paviršiaus arba visai paviršiuje. Kalvotose iškilumose grunto vandenys yra 3—4 m gylyje, o atskirose takoskyrinėse pakilumose — giliau nei 6 m.

Natūrali augalija išliko miškuose ir pievose. Artimose Dubingių apylinkėse jų pasiskirstymas labai netolygus. Vientisas miško masyvas išliko Asvejos ir Žalktynės atšakos tarpuežeryje, taip pat ir į pietus nuo minėtos atšakos (4 pav.). Šiame masyve vyrauja pušies, drebulės, ąžuolo, beržo bei kitų lapuočių medynas. Žemesnėse vietose auga eglių. Trake yra šermukšnių, sausesnėse vietose kadagių, šaltekšnių. Iš žolinių yra mėlynių, šilinių viržių, žemuogių ir kt. Dirbamų laukų masyvuose užsilikę miškeliai yra daugiausia lapuočiai. Piliakalnio šlaitai apaugę senais ąžuolais, klevais, pavieniais uosiais, baltalksniais ir kt.

Rytinė ežero dalis miškingesnė. Miškas ten užima daugiau nei 50% paviršiaus. Vyrauja šilai. Vienok sausašilių nedaug, daugiau drėgno žaliašilio.

Nenuotakiuose tarpukalviuose yra sezoniškai pašlampančių pievų ir pelkių. Jose tarpsta natūralios pievinių ir pelkinių augalų bendrijos.

Pievose ir miškuose yra vaistingųjų augalų: kadagių, šermukšnių, meškauogių, miltinių arkliauogių, pipirlapių, pataisų, jonžolių, ramunių, čiobrelių, puplaiškių, kmynų, pelynų, mėlynių, aviečių ir kt.

Be visur miškuose paplitusios gyvūnijos, čia gyvena žalčių, gluodenų. Seni žmonės sako prie Purvinio ežero seniau matę „geležinių varlių". Atrodo, tai būta vėžlių.

[6] J. Lukoševičiūtė, Dubingių draustinio fizinė geografinė charakteristika, 1967 (diplominis darbas).— VVU Fizinės geografijos ir kartografijos katedra.

Ežero apylinkėse yra keli gamtos paminklai: Melnyčėlės upelė, netoli jos stambus akmuo „Puntuko vaikas", sena pušis. Saugant unikalų Dubingių gamtinį kompleksą, čia įkurtas landšaftinis draustinis.

Rimvydas Kunskas

Apie Asvejos paežerio girias ir jų praeitį

Trys vietoveidžio elementai Dubingių apylinkėj krinta į akį: ežerai, miškai ir kalvoti laukai. Daugiašakis ežeras-upė, supamas sengirių ir jų palikuonių, lemia didelį šio Baltijos aukštumų vietoveidžio savitumą. O laukai čia, bene seniausios lietuvių žemdirbystės kampe, per ilga sunkiai žmogaus atkovoti iš miško, su savo tūkstantmečių armeniu ir storais panuovaliais daubose yra ūkinio vietoveidžio paminklas.

Pasekę vietoveidžio raidą, įsitikiname, kaip tie trys elementai laikėsi draugėj, kaip ežero kitimai veikė miškus, o miškų kirtimas ir lauko darbai ežerą keitė. Nuo žmogaus užmačių ir darbų istoriniu laikotarpiu čia plėtėsi, čia tirpo laukai, didėjo ir mažėjo dirvų nuoplova, kilo ir griuvo malūnai. O iki tol vietoveidžio pobūdį lėmė ežeras, lėmė įžemio vandenų lygio kaitą ir kitimą medynų, kurių žiedadulkės, užsikonservavusios pelkėse ir ežerų dumble, palengvina įminti praeities mįsles.

Poledynmečio miškų istorija prasideda net prieš 15 000 metų, kai moreninis kalvynas ir tuomet apylygiai fliuvioglacialiniai smėlynai sužaliavo poliarine miškatundre, o vėliau — miškastepe. Prieš 12—11 tūkstantmečių miškai buvo gerokai sutankėję, nes klimatas atšilo ir padrėko. Pušynus su beržynais, prižėlusius vešlių žolių, paįvairino guobos, ąžuolai, alksniai ir lazdynai. Ta-

da, palaidotam ledui tirpstant, smarkiai išsidaūbė reljefas, ypač smėlynų ruože. Po to vėl atšalo, ir tūkstantmečiui grįžo subarktinė miškastepė.

Naujas svarbus paleogeografijos ir miškų raidos etapas buvo šiltasis drėgnokas prieborealio laikotarpis ir šiltasis sausasis borealis (prieš 10—8 tūkst. m.). To meto miškų pobūdis jau matyt iš diagramos Asvejos (Dubingių) ežero gręžinio, padaryto prie Pilies salos. Tada jau būta apytankių pušynų su beržais ir eglėmis. Tolydžio plito alksnynai, daugėjo guobų ir liepų. Manoma, kad tuo metu suskėninta Asvejos rina vietomis įdubo, ir jau telkšojo virtinė ežerėlių. Mezolito medžiotojai ir žvejai įsikūrė ežerų pakrantėse, ir nėra abejonės, kad archeologų ateities ieškojimai apie Dubingius bus sėkmingi.

Poledynmečio miškų viduramžiai (6000—2000 m. pr. m. e.) buvo drėgniausio, šilčiausio ir todėl miškams palankiausio klimato laikas. Tuos keturis tūkstantmečius klestėjo lapuočių giraitės. Apsčiai jų prisimaišė ir į smėlynų šilus. Mišriuose medynuose lapuočiai kai kur sudarė du trečdalius miško. Ir labai būdingi Dubingių apylinkėms atlantiniu laikotarpiu liepynai. Tokių liepynų, rodos, neaptikta jokio kito Lietuvos vietoveizdžio istorijoj. Atlančio pradžioje buvo daug guobų, paskui jas kiek nustelbė ąžuolai.

Alksnynai ir juodalksnynai telkėsi daugiau slėsnumose, įmirkstančiame miške, o sausuosius šilus paįvairino beržynai. Šiam vietoveidžiui itin būdingi atlančio eglynai, į pabaigą (neolito vidury) dar pagausėję. Pušynai atlančio laikotarpiu buvo labiausiai sumažinę savo plotus.

Su 4000—3500 m. pr. m. e. klimato pasausėjimu, ežerų lygio kritimu ir lapuočių bei eglių sumažėjimu sietina neolito pradžia. Atlantinio laikotarpio pabaigai bū-

dingas ryškus padrėgnėjimas su gausiais eglynais ir menkais saussiliais.

Dubingių apylinkei ir visam Asvejos paežeriui be galo reikšmingas trumpas pereinamasis laikotarpis tarp

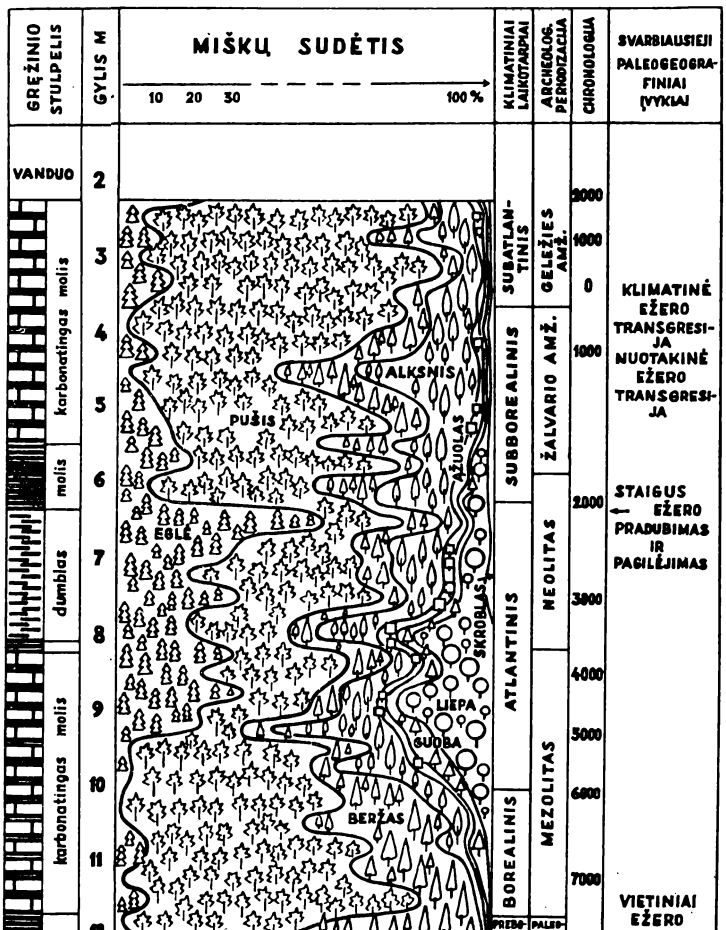

1 pav. Asvejos ežero vakarinės dalies ir paasvejės miškų paleografinė lentelė. Autoriaus brėž.

drėgnojo atlančio ir sausojo subborealio (vėlyvasis neolitas). Vadinamasis sufozinis karstas buvo lemiamas tiek vietoveidžio įžemio vandenims, Asvejos ežero formoms, vandens lygiui, nuosėdoms, tiek ir apyežerio dirvožemiams, florai, faunai ir vėlyvojo neolito kultūros įsigalėjimui. Staigokas klimato pasausėjimas, matyt, pakeitė giliųjų požemio vandenų cirkuliaciją, ją smarkiai pagyvino, ir buvęs požeminis ežeras, užsilikęs iš to laiko, kai ištirpo ledynmečio ir poledynmečio nuosėdose palaidotas ledas, ištekėjo požemio upeliais. Asveja giliai įdubo, šlaitai pastatėjo.

Stačiašlaitis gilus naujasis Asvejos lovys greit prisipildė vandens, tik jo lygis jau nebepasiekė ankstyvesniojo, o tyvuliavo 15—20 m žemiau (apie 135 m abs. a.). Aplinkiniai vienakilmiai ežerai Ilgas, Žvernas, Berža, Suoselis, Vizbaras, Gaveikis, Širvinis, Viranglis liko pakilę aukštai, ir iš kai kurių jų Asvejon ėmė kristi rėvoti upeliai. Kartu su Asveja krito tik Baluošo ežero lygis ir Kirnos upelio baseinas. Čia tesuminėsim svarbiausius šio paleogeografinio įvykio argumentus: 1) ežero dugne karbonatingas organines nuosėdas pakeitė molis (mineralinių medžiagų padidėjimas nuo 30% iki 80%), 2) aplinkinių pelkių klodas, liudijantis apie staigų pelkėdaros pertrūkį arba sustojimą, pasireiškusį ryškiu vadinamuoju ribos horizontu, 3) staigus medyno sudėties pasikeitimas, eglynų sumažėjimas visiems laikams ir 4) paties ežero dubens šlaitų statumas, visų formų šviežumas.

Taigi po Asvejos pradubimo sekęs poatlantinis miškų raidos laikotarpis, apimąs sausąjį subborealį ir drėgną vėsesnį subatlantį, pasižymi tuo, kad dirvožemio jaurėjimo procesas nutrūko arba ilgainiui aprimo, daug kur jį pakeitė velėnėjimas. Eglynų bei eglių priemaišų šiluose jau buvo žymiai mažiau. Paplito pušynai, o slėsnu-

mose — baltalksnynai. Subborealy būta gana daug beržynų.

Minėtų miškų pašviesėjimą dėl gruntinių vandenų lygio kritimo (tiesiogiai veikiant Asvejos ežerui, netiesiogiai — klimatui) lydėjo kaplinės žemdirbystės pradžia vėlyvajame neolite, vis gausėjančios miško proskynos, vėliau išsiplėtusios iki plačių lydymų. Natūralaus miško istorija baigėsi.

Paskutinįjį tūkstantmetį gruntinių vandenų lygis bei dirvožemio plovimo procesai ėmė panašėti į atlantinio laikotarpio, nes Asvejos ežeras dėl ištekančio upelio supelkėjimo (subborealio laikotarpiu) bei dėl teigiamo ežero vandens balanso (subatlančio laikotarpiu) vėl pakilo apie 5 m. Plačiau paplito eglynai, pagausėjo plačialapių medžių. Asvejos paežerėse ligi šiol liko senų brandžių ąžuolynų. Beje, jų likimui labai palanki buvo ir senovės religija.

Mūsų laikais miškai beužima apie pusę Asvejos paežerio plotų. Labai dėsninga, kad liko beveik vieni šilai ant lengvų fliuvioglacialinės kilmės dirvožemių, smėlėtų ir žvirgždingų, ir įmirkusiose žemose vietose alksnynai ir beržynai, šen ten gerokai supelkėję. Puikieji mišrieji ir lapuočiai miškai su ąžuolynais ir liepynais jau labai seniai paversti laukais, nes augo ant priesmėlio bei priemolio kilmės derlaus dirvožemio, kuris ir mažiau sujaurėjęs buvo. Tas laukais paverstas kalvynas, tik vienur kitur mažų miškelių bei daubų beržynėlių paįvairinamas, plyti į šiaurės vakarus nuo linijos Gaveikio ežeras — Asvejos vingis ties Giriakalne — Žverno ežeras. Du siauresni ariamo kalvyno ruožai iš pietų atsiremia į ežerus Širvinį ir Viranglį. Į pietryčius nuo minėtosios linijos didžiuliai fliuvioglacialiniai plotai yra apaugę pušynais, labai tankiai paįvairinamais lapuočių. Ar pietiniu, ar šiauriniu Asvejos krantu bekeliau-

tume, prieisime ne vieną ąžuolų giraitę, beržyną, o Asvejos ir Baluošo tarpuežery ir tamsių eglynų pasitaiko. Mat, vietomis fliuvioglacialinis smėlynas visai plonas, tad plačialapiai bei eglės savo šaknimis pasiekia maistingesnius priemolio ir priesmėlio sluoksnius. Labai gražus ir didelis ąžuolynas yra išlikęs Šakimo pusiasaly, tarp Asvejos ir Žalktynės įlankos. O viršiausias jame — trisieksnis senolis ąžuolas su didžiule dreve. Patvarkius pomiškį ir drevę apvalius, jį galima būtų paversti gyvuoju „baubliu"— mažu miško muziejėliu. Kitas nedidelis, bet be galo vaizdingas ąžuolais apaugęs Asve-

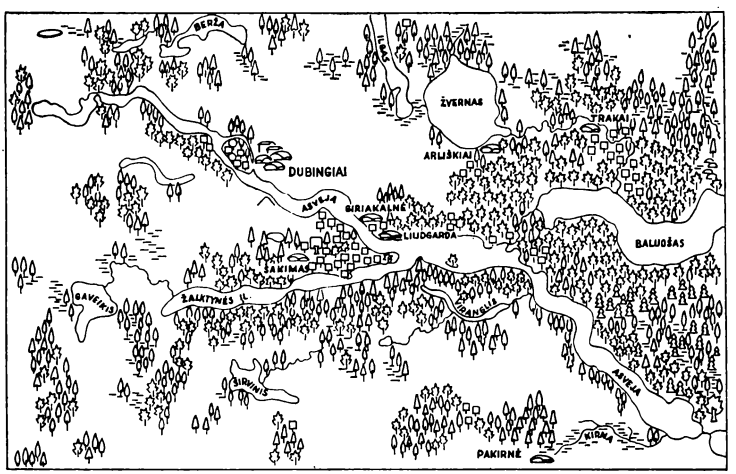

2 pav. Dabartiniai paasvejės miškai. Autoriaus brėž.

jos šlaitas yra ties Liudgardos vienkiemiu. Pasak senų žmonių, tą kampą pamėgusi atsiskyrėlė didikų Radvilų duktė Liudgarda. Tik kilę ponų karai sutrukdė ten rūmus pasistatydinti. Didelis ąžuolynas išliko ir apie Žverno upelį, tarp Trakų kaimo ir Baluošo ežero. Į šiaurę nuo Žverno ežero, Alkūnių miške, yra dar vienas tūkstantmetis senolis — Alkūnių ąžuolas.

Pietinę Žalktynės įlankos pakrantę lydi ir Baluošo — Asvejos tarpuežerėj plytį nemaži baltalksnynai. Dabar jie rekonstruojami, verčiami eglynais, o drėgnuose plotuose — brandesniais juodalksnynais. Drebulynai, antrinio, polydyminio miško kultūra, taip pat gana dažni Asvejos paežeriuose. Jie irgi verčiami eglynais. Po Šakimo mišką bevaikštinėdami, užtiksime ir nemažą maumedžių giraitę, naujosios miškininkų kartos pasodintą ir puoselėjamą.

Nors paasvejy ir dideli pušynų plotai, šimtamečio miško, deja, liko nedaug. Jį stengiamasi išsaugoti arčiau ežero, vaizdingesnėse ir daugiau turistų lankomose vietose. O iš medžių-paminklų žinomos dvi pušys: Maironių kaimo didžiūnė, bene storiausia Lietuvoje, ir Pabaluošės pušis rytiniame Baluošo ežero gale.

Iki buržuazinės žemės reformos Asvejos paežerio miškus valdė grafai Tiškevičiai. Smulkios ir stambios faunos turtingi miškai, pamėgta dvarininkų medžioklės vieta, aidėdavo nuo skalikų. Purviniškių palivarką Tiškevičiai pavertė Vilnijos bajorų medžiotojų prieglobsčiu. Į XIX a. pabaigą, o ypač prieš 1922 m. žemės reformą miškai dvarininkų buvo smarkiai iškirsti, ir visų labiausiai prie Asvejos. Tiems atokiai nuo gerų vieškelių ir geležinkelių glūdintiems miškams prapultis atėjo nuo didžiojo ežero, nes tik juo ir jo nuotaku Dubinga į Žeimeną ir Nerį dubingiškiai plukdydavo sielius. 15—20 km tempdavo irdavo be jokios srovės, iki upę pasiekdavo. Daug miško išplaukė vokiečių okupacijų laikotarpiu. Tarybinės santvarkos metais miškas buvo sistemingai eksploatuojamas, ir, pagerėjus transportui, buvo apretinti ir atokesni nuo ežero medynai. Beje, paasvejy miškai neišvengė solidžių kirtimo planų, todėl dabar, globojant juos kaip landšaftinį draustinį, būtina kiek galint sumažinti kirtimo normą.

Draustinio miškų rekonstrukcija ir tvarkymas estetiniais principais, kol nėra sistemingo plano ir landšafto organizacijos, labai priklauso nuo jauno Dubingių girininko Alfonso Liškos ir jo bendradarbių eigulių Jono Žeko, Klemo Kondrato ir Adolfo Budrio. Jie padėjo daug triūso ir sumanumo ir saugodami nuo kasdienio gaisro pavojaus poilsiautojų apspistas pakrantes, ir gražindami paežeres.

Adolfas Tautavičius

Dubingių apylinkių archeologiniai paminklai

Gražios Dubingių apylinkės iki šiol archeologų labai mažai tyrinėtos, mažai žinomi jų archeologiniai paminklai, nedaug ir į muziejus iš čia patekusių archeologinių radinių. Todėl seniausia šio Lietuvos kampelio praeitis tebėra mažai žinoma, tebelaukia savo tyrinėtojo.

Dar negalime atsakyti į klausimą, kada čia apsigyveno žmonės, ėmė medžioti apylinkių miškuose, žvejoti ežeruose. Aišku tik, kad II—I tūkstantmetyje pr. m. e. žmonių čia jau gyventa. Jų gyvenimo liudininkai yra laukuose randami akmeniniai kirveliai. Jau F. Pokrovskis mini, kad Ciūniškių kaimo laukuose paežerėje buvęs rastas akmeninis kirvis[1]. Tačiau į muziejus iš Dubingių apylinkių pateko vos keli akmeniniai kirveliai.

[1] Ф. В. Покровский, Археологическая карта Виленской губернии, Вильна, 1893, p. 75.

Trys įtveriami akmeniniai kirveliai iš Dubingių ežero pakrančių saugomi Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje, vienas nedidelis kirvis su skyle kotui iš Turliškių kaimo laukų saugomas Utenos Kraštotyros muziejuje.

Tuo tarpu žinome tik šiuos pavienius II—I tūkstantmečio pr. m. e. radinius, o pačios to meto sodybų vietos tebėra neišaiškintos.

Žmonių pamažu gausėjo, atsirado turto — gyvulių, prasidėjo kovos tarp giminių dėl geresnių ganyklų, bandų. Jau I tūkstantmetyje pr. m. e. atsirado įtvirtintų gyvenviečių piliakalniuose. Vienas iš seniausių dabar žinomų piliakalnių Dubingių apylinkėse yra piliakalnis Bendžiukų kaimo laukuose. Tai stambi aukšta kalva vakarinėje Naručio ežero pakrantėje. Iš trijų pusių ją kadaise supo ežeras ir pelkės. Viena ežero atšaka dabar virto atskiru nedideliu Liūnelio ežerėliu piliakalnio pietinėje pašlaitėje. Iš vakarų pusės piliakalnis siekėsi su gretima aukštuma, nuo kurios dabar jį skiria tik nedidelė dauba. Matyt, iš šios pusės kadaise buvo iškastas griovys, supiltas pylimėlis ir ant jo pastatyta stipri tvora. Tačiau jau ilgus dešimtmečius piliakalnis ariamas, plūgas išsklaidė pylimą, pakeitė paties piliakalnio formą ir smarkiai apnaikino kalno viršuje, apie 60×50 m dydžio aikštėje, buvusį kultūrinį sluoksnį. Dabar kalno paviršiuje bėra tik apdegusio molio trupinių iš čia buvusių plūktų židinių ir apdegusio gyvenamų pastatų molinio tinko. Randame čia dar ir pirmiesiems m. e. amžiams priklausančių lipdytų puodų šukelių brūkšniuotu paviršiumi.

Panašus ankstyvas piliakalnis buvęs ir pora kilometrų toliau į rytus — Antašvenčio ežerėlio šiaurės rytų pakrantėje. Čia iš visų pusių šlapių daubų apsupta kalva seniau buvo vadinama piliakalniu. Dabar šis vardas

jau baigia išdilti iš žmonių atminties, o kalnas, daug metų artas, vėliau naudotas dvaro sodui, visai neteko piliakalniui būdingų bruožų.

Seniausiuose piliakalniuose randamos puodų šukės brūkšniuotu paviršiumi rodo, kad mūsų eros pradžioje Dubingių apylinkėse, kaip ir visame rytiniame Lietuvos pakraštyje bei gretimoje vakarinėje ir centrinėje Baltarusijos dalyje, gyveno rytų baltai — lietuvių protėviai. Tokių piliakalnių kasinėjimai Lietuvoje ir vakarinėje Baltarusijoje parodė, kad brūkšniuota keramika naudojęsi piliakalnių gyventojai vertėsi žemdirbyste ir gyvulininkyste, jau nuo m. e. pradžios turėjo geležinius kirvius, peilius ir kitus įrankius.

Prie Bendžiukų piliakalnio iš pietryčių pusės, ant gretimos žemesnės kalvos, yra senos Graužinių kaimo kapinaitės. Jau ilgas laikas čia niekas mirusiųjų nebelaidoja, kryžių net žymių nebesimato. Todėl kaimo gyventojai anksčiau čia kartais kasdavo bulviarūsius ir aptikdavo žmonių kaulų, vieną kitą senieną. 1939 m. tais radiniais susidomėjęs Graužinių pradžios mokyklos mokytojas atkasė dalį išlikusių žmogaus griaučių. Abipus mirusiojo kaukolės prie smilkinių gulėjo po du žiedus-grandeles, sulenktas iš rombinio pjūvio žalvarinės vielos, o ant krūtinės buvo nukarusi apvarėlė iš žalvarinių pusmėnulio formos pakabučių, įvijėlių ir spalvoto stiklo karolių. Be to, šalia kaukolės gulėjo nedidelis geležinis piautuvėlis. Tai seniausias dabar žinomas kapas Dubingių apylinkėse. Jis priklauso III—IV a. Tokie žiedų pavidalo antsmilkiniai yra būdingas rytų Lietuvos moterų papuošalas. Jie buvo dėvimi nuo III—IV a. iki V—VI a.

Apie IV a. rytinėje Lietuvos dalyje nusistovėjo paprotys mirusiuosius laidoti pilkapiuose. Pilkapiai mirusiesiems čia buvo pilami apie aštuonis šimtus metų. To-

dėl prie stambesnių gyvenviečių, kur ilgesnį laiką žmonės gyveno, išaugo nemaži pilkapynai. Pilkapiai yra vienas iš būdingiausių senovės paminklų rytinėje Lietuvos TSR dalyje. Nors daugelį sunaikino plūgas ir smalsuoliai kasinėdami, bet nemaža jų yra dar išlikę, ypač miškuose. Ir Dubingių apylinkėse dabar žinomi bent keturi pilkapynai. Žmonės dabar pilkapius vadina *guronais, kuronais* (iš rusų „kurgan" ir lenkų „kurhan") ir laiko švedų arba prancūzų kapais, nes iš jų dažnai iškasa arklių kaulų ir keistų senoviškų ginklų.

Stambiausias apylinkių pilkapynas yra rytinėje Dubingių miško dalyje, apie 7 km nuo miestelio į rytus, dešinėje nuo vieškelio į Joniškį. Čia, tarp vieškelio ir Baluošo ežero, kelių ha plote, dar dabar yra apie 150—170 pilkapių.

Tai įvairaus dydžio ir aukščio sampilai. Didžiausieji yra 2—2,5 m aukščio ir keliolikos metrų skersmens. Juos supa gana gilus griovys ar kelios pailgos duobės. Mažesnieji yra vos 50—60 cm aukščio ir 5—6 m skersmens. Medžiais apaugę sampilai įspūdingai atrodo, patraukia praeivio dėmesį. Prisiklausę pasakojimų, kad čia palaidoti prancūzų kariai, smalsuoliai ne kartą bandė juos atkasti, surasti čia paslėptus lobius. Todėl daugelyje pilkapių matome didesnes ar mažesnes duobes. Tačiau apie tokių kasinėjimų radinius žinių nėra. Tik XIX a. pabaigoje minima, kad viename pilkapyje buvęs rastas ietigalis ir kažkoks varinis vamzdelis[2].

1939 m. pabaigoje, tiesiant Dubingių—Joniškio vieškelį, buvo suardyta keletas pilkapių šiauriniame pilkapyno pakraštyje. Trys apardyti pilkapiai bandyta kasinėti. Po sampilais dviejuose pilkapiuose aptikta daug degėsių ir stambių anglių. Atrodo, kad du sampilai bu-

[2] Ф. В. Покровский, min. veik., p. 75.

vo supilti ant laužaviečių, kurių viena buvusi apie 4 m skersmens. Laužavietėse rasta sudegusių žmogaus kaulų trupinių, o vienoje kartu buvę ir sudegusių gyvulio kaulų.

Kitoje Baluošo ežero pusėje, arčiau pietvakarių kampo, miške yra piliakalnis. Tai stambi kalva gana stačiais šlaitais, kurių vakarinis ir šiaurinis leidžiasi į ežerą ir siekia 15 m aukščio. Iš pietų ir pietryčių piliakalnį nuo aukštumų skiria apie 10 m gylio dauba. Čia nuolaidesniame piliakalnio šlaite buvę supilti du nedideli pylimai. Vienas jų yra 4—5 m žemiau aikštelės ir turi apie 150 m ilgio, o antrasis — 1,5—2 m žemiau pirmojo. Jis žemesnis ir 165 m ilgio. Pylimai ir ant jų stovėjusios medinės sienos — tvoros — saugojo piliakalnio viršuje, 40×65 m dydžio aikštėje, buvusias sodybas.

Piliakalnis stovi atokiau nuo gretimo nedidelio Baluošo kaimelio, apylinkėse plačiai žinomas. Žmonės aiškina, kad piliakalnis esąs sukilimo laikų. Tačiau piliakalnio forma ir pylimai rodo, kad jis yra daug senesnis. Jis turėtų priklausyti mūsų eros pirmajam tūkstantmečiui. Tada čia buvo pilaitė, kurioje pavojaus metu prieglobstį rasdavo apylinkių gyventojai.

Asvejos (Dubingių) ežero pakrantė į pietus nuo piliakalnio tebevadinama Alka. Šis vardas liudija, jog kadaise čia buvo senojo lietuvių kulto vieta — šventas miškas. Alkos vardas rytiniuose Lietuvos rajonuose retai kur išliko. Tik po keletą tokių vietų žinome ir kaimyniniuose Širvintų, Ukmergės, Utenos rajonuose.

Taigi į rytus nuo Dubingių, Baluošo ežerą supančiuose miškuose, yra išlikęs visas kompleksas archeologinių paminklų — didelis pilkapynas, piliakalnis ir senojo lietuvių tikėjimo vieta — alka.

Antras didelis pilkapynas buvęs apie 3 km į vakarus nuo Dubingių. Į pietus nuo čia esančio Viešbaro (Viz-

baro) ežero tarp Labotiškių ir Laumikonių kaimų yra Guroniais vadinamas laukas, dabar apaugęs jaunu mišku. Seniau didoka jo dalis priklausė Degsnės dvareliui. Čia kai kur dar matyti vienas kitas aukštesnis apskritas sampilas — kauburys — ir nemaža visai plokščių, kartais vos pastebimų sampilų — pilkapių *(guronų)*.

XIX a. gale Degsnės — Labotiškių pilkapyne dar buvo daugiau kaip 40 pilkapių, turėjusių apie pora metrų aukščio. Jau tada dalis mažesnių pilkapių buvo ariama. Žagrė, vėliau plūgas ir akėčios pilkapius pamažu skleidė ir lygino. Artojai aptikdavo juose arklių kaulų, geležinių piautuvų, žąslų, balno kilpų, iečių antgalių ir kitokių senienų[3]. Radę senovės ginklų ir arklių kaulų, žmonės ėmė spėlioti, kad pilkapiuose palaidoti kariai. Paplito pasakojimai apie čia buvusį mūšį ir šioje vietoje palaidotus žuvusius švedų karius...

Jau 1875 m. pilkapyną kažkas bandė kasinėti. Prisiklausę pasakojimų, vėliau po keletą pilkapių perkasė matininkas, eigulys, pilkapius ėmė kasinėti Dubingių mokytojai su mokiniais, bandydavo savo laimę smalsesni kaimo bernai, neiškentė netgi Dubingių klebonas. Pagaliau dalį pilkapių vyrai nukasė ir nuvežė, kai reikėjo smėlio Dubingių—Giedraičių vieškeliui taisyti. Šie kasinėtojai irgi radę arklių kaulų, žąslų, kardų ir kitų senienų. Tačiau iš visų jų į muziejų Kaune pateko tik vieni geležiniai žąslai. Visi kiti radiniai išsimėtė ir žuvo.

Tokiu būdu didelė dalis pilkapių pamažu buvo visai sunaikinta, išnyko nuo žemės paviršiaus, o kiti liko vos žymūs, išrausti duobėmis. Kaip nyko šis pilkapynas, matyti iš to, jog XIX a. gale dar buvo apie keturiasdešimt

[3] Ф. В. Покровский, min. veik., p. 75; Памятная книжка Виленской губернии на 1891 год, Вильна, 1890, ч. II, p. 176, 178—179.

didesnių pilkapių[4], 1935 m. jau tik dvidešimt geriau išlikusių stambesnių pilkapių[5], o 1970 m. bebuvo likę vos keturi didesni pilkapiai ir apie penkiasdešimt šešiasdešimt žemų, išsklaidytų sampilų, kurie beveik visi jau bandyti kasinėti. Išlikusieji pilkapiai išsimėtę po mišką beveik vieno kilometro plote ir sudaro tarsi tris grupeles.

1970 m. liepos mėnesį dalį šio pilkapyno liekanų kasinėjo Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos instituto ir Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejaus archeologinė ekspedicija. Čia padirbėjo Giedraičių vidurinės mokyklos moksleivių būrelis. Buvo ištirta 18 pilkapių. Šeši iš jų buvo jau tiek suardyti, kad kapų juose neberasta. Likusiuose rasta nedegintų ir sudegintų žmonių ir jų žirgų kapai.

Seniausi kapai rasti vidurinėje pilkapių grupėje. Tie pilkapiai buvo tiek suardyti, kad žemės paviršiuje jų nebesimatė. Tik po velėna aptikti akmenų vainikai, buvusio pilkapio pagrinde išlikęs degėsių sluoksnelis ir rasti kapai rodė čia buvus pilkapius.

Seniausiuose pilkapiuose mirusieji laidoti nedeginti. Kapui parinkdavo 6—8 m skersmens žemės sklypelį, pabarstydavo pelenais ir žarijomis, aplink taip pašventintą plotą iškasdavo kelias duobes, o viduryje gana ilgą 60—80 cm gylio duobę mirusiajam. Mirusįjį guldydavo duobės dugne galva į vakarus karste ar apdėtą lentomis (kapo duobės dugne pastebėta medžio pėdsakų). Duobę užkasus, virš kapo buvo supilamas aukštas žemių kaupas, kurį pakraščiu apdėdavo akmenų ratu. Panašiai įrengti pilkapiai archeologų kasinėti Riklikuose (Anykščių raj.), Taurapilyje (Utenos raj.), Miežionyse

[4] Ф. В. Покровский, min. veik., p. 75.
[5] Lietuviškoji enciklopedija, t. VI, Kaunas, 1937, st. 287.

(Švenčionių raj.) ir kt. Dviejuose pilkapiuose pastebėtas naujas šio papročio variantas — vainikas krautas tik aplink pilkapį iškastų duobių dugne. Duobės dugne buvo dedama stambesnių akmenų eilė, ant jos dar viena ar dvi smulkesnių akmenų eilės. Tokiu būdu kapą protarpiais supdavo 60—80 cm aukščio akmenų sienelė. Ji neleisdavo išsiskleisti supiltam žemių kalneliui — pilkapiui, o gal ir, to meto tikėjimu, saugojo mirusiojo ramybę — gynė jį nuo piktų dvasių, kurioms, kaip žinome iš senų pasakų, pasakojimų ir prietarų, negalima peržengti apibrėžto rato.

Mirusiuosius pagal to meto paprotį laidojo su papuošalais, į kapą dėdavo ginklų, įrankių. Degsnės—Labotiškių pilkapyne palaidotųjų griaučiai buvo labai sunykę, išliko tik stambiųjų kaulų fragmentai ir metaliniai į kapą įdėti daiktai. Trijų vyrų kapuose rasti prie kojų padėti geležiniai antskydžiai — medinio skydo apkaustai. Matyt, skydas dengė mirusiojo kojas. Vienam vyrui prie kojų padėtas ir geležinis pentinis siauraašmenis kirvis. Kitam vyrui į kapą įdėta ietis geležiniu įmoviniu antgaliu prie kojų. Vienas vyras palaidotas su geležiniais žalvariu puoštais pentinais, kurių dirželiai su žalvarinėmis sagtelėmis ir sidabru puoštais galų apkalais. Kapuose išliko geležinės ovalinės sagtelės, rasta geležinė lankinė segė trumpa kojele, žalvarinių įvijinių žiedų, o viename moters kape — ir nedidelis piautuvas.

Rastosios įkapės (segė, sagtys, pentinai, kirviai) ir laidosena būdingi rytų Lietuvos gyventojams ir priklauso V m. e. a. Taigi Degsnės — Labotiškių pilkapyne mirusieji pradėti laidoti prieš pusantro tūkstančio metų.

Slenkant šimtmečiams, papročiai pamažu kito. Rytinėje Lietuvos dalyje įsivyravo paprotys mirusiuosius

laidoti sudegintus. Neaplenkė šis paprotys ir senųjų Dubingių apylinkių gyventojų.

Rytinėje pilkapyno dalyje aptikti du pilkapiai su apardytais akmenų vainikais ir sudegintų mirusiųjų ka-

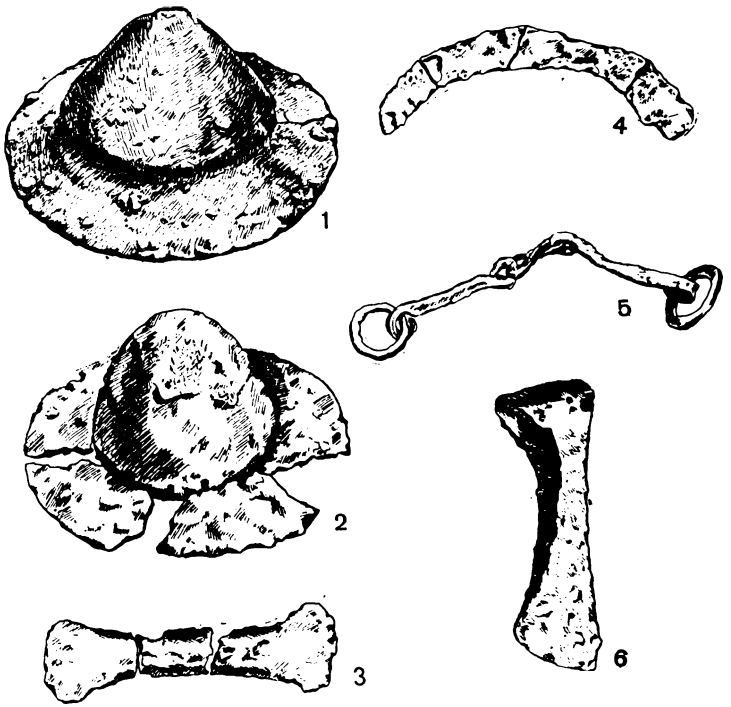

1 pav. Degsnės — Labotiškių pilkapyno radiniai: *1* — geležinis antskydis iš II gr. pilkapio Nr. 5, *2* — geležinis antskydis iš II gr. pilkapio Nr. 6, *3* — geležinis skydo rankenos apkalas iš II gr. pilkapio Nr. 6, *4* — piautuvas iš II gr. pilkapio Nr. 7, *5* — geležiniai žąslai iš I gr. pilkapio Nr. 15, *6* — kirvis iš II gr. pilkapio Nr. 7. L. Špakovos pieš.

pais. Pilkapyje iškastoje duobutėje buvo laidojami iš laužavietės surinkti sudegusių kaulų trupiniai ir apdegusios įkapės. Viename kape rasti keturi moliniai verpsteliai, yla, peilis, apdegusių sulaužytų apyrankių likučiai. Čia aptikta kapų ir be jokių įkapių.

Tai jau pirmojo mūsų eros tūkstantmečio antrosios pusės ir pabaigos kapai. Šio laikotarpio pilkapių yra daugiau. Jie gana įvairaus dydžio. Tarp jų yra ir stambiausias Degsnės — Labotiškių pilkapis — apie 17 m skersmens ir beveik 1,5 m aukščio.

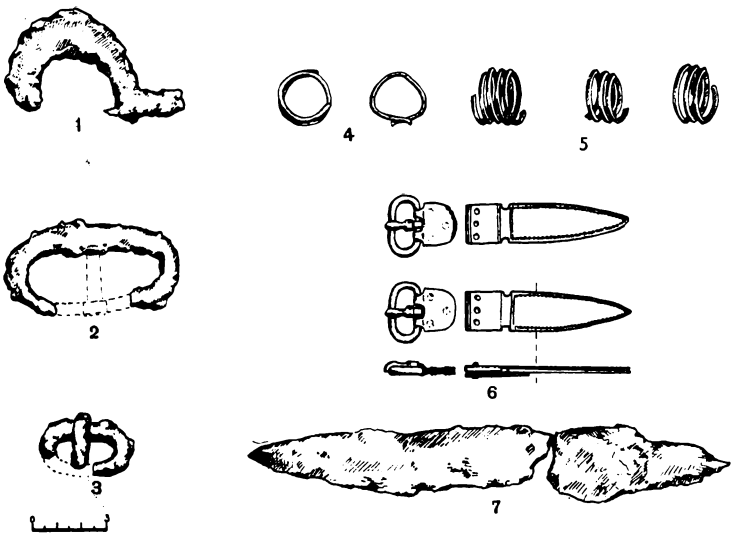

2 pav. Degsnės — Labotiškių pilkapyno pilkapio Nr. 6 radiniai: *1* — geležinės lankinės segės dalis, *2, 3* — geležinės sagtelės, *4* — žalvarinės grandelės, *5* — žalvariniai įvijiniai žiedai, *6* — žalvarinės pentinų sagtelės ir sidabruoti diržų galų apkalai, *7* — geležinis peilis. L. Špakovos pieš.

Mūsų eros pirmojo tūkstantmečio antrosios pusės pilkapynų Dubingių apylinkėje būta ir daugiau. Taip apie 5 km į šiaurės vakarus nuo Dubingių, Voronių kaimo laukų pietvakarių pakraštyje, netoli B. Strumilo sodybos, yra išlikę trys pilkapiai. Jie apie 7—8 m skersmens, turėję akmenų vainikus, dabar, apardyti, dar siekia 60—100 cm aukščio. 1935 m vieną šių pilkapių ban-

dė kasinėti B. Strumilas su savo sūnumis. Iš rastų daiktų į Kauno Valstybinį istorijos muziejų pateko siauraašmenis pentinis kirvis, du geležiniai įmoviniai ietigaliai profiliuota plunksna ir geležinis antskydis kūgio formos viršūne. Daiktai apdegę — iš sudeginto mirusiojo kapo, datuotini VI—VII a.

Voronių pilkapiai išsimėtę gana dideliame plote, vienas pilkapis atokiau, per kokius 300—400 m nuo likusių dviejų. Todėl atrodo, kad čia yra tik likutis didesnio, laukus dirbant sunaikinto, pilkapyno.

Degsnės—Labotiškių pilkapyno vakarinėje dalyje trijuose pilkapiuose rasta po vienerius arklio griaučius. Laidojant arklį, pilkapio pagrinde, taip pat pabarstytame degėsiais, buvo kasama nedidelė ovalinė duobutė (apie 1 m ilgio ir 90 cm pločio). Į ją buvo tiesiog įspraudžiamas nedidelis arkliukas, jo kaklas ir galva likdavo paguldyti ant duobės krašto. Prie vienų žirgo griaučių išlikę geležiniai žąslai, prie kitų jokių daiktų nerasta. Galimas dalykas, kad virš arklio pilkapyje buvo palaidojami sudeginto jo šeimininko palaikai. Tačiau visi čia tyrinėti pilkapiai buvo jau visai žemi, jų viršutinė dalis — kaupas — sunaikinta.

Vėlyviausiame, vakariniame, pilkapyno pakraštyje ištirto pilkapio sampile rasta subertų į nedidelę krūvelę truputis sudeginto žmogaus kaulų, o po sampilu beveik 2 m skersmens plote ant degėsių sluoksnelio buvo sudeginto arklio kaulų gabaliukų. Kartu rasta apdegusių sagčių, žalvarinių kamanų diržų apkaustų.

Visi suminėti radiniai rodo, kad vakarinėje Degsnės—Labotiškių pilkapyno dalyje mirusieji laidoti sudeginti. Jiems į kapus retai kada dėta metalinių papuošalų, ginklų ar įrankių, bet kartu su vyru dažnai laidotas ir jo žirgas tame pačiame ar greta supiltame pilka-

pyje. Iš pradžių žirgai laidoti nedeginti, o vėliau — sudeginti.

Tokie pilkapiai datuojami jau IX—XIII a. Panašūs į Degsnės—Labotiškių vakarinės grupės pilkapius buvo žymi dalis Dubingių pilkapyno pilkapių; jų šiauriniame pakraštyje 1939 m. žiemą taip pat rasta daug degėsių, sudeginto žmogaus ir, greičiausiai, arklio kaulų.

Bendralaikė su vėlyvaisiais Degsnės—Labotiškių pilkapiais yra ir Žingių kaimelio miške, pietinėje Dubingių ežero pakrantėje, esanti nedidelė pilkapių grupė. Čia 1935 m. Vilniaus universiteto Archeologijos muziejaus darbuotojai ištyrė tris pilkapius. Dviejuose buvo rasti sudegintų žmonių kapai be įkapių, o trečiame arklio griaučiai ir prie jų geležiniai žąslai[6].

Taigi Degsnės—Labotiškių, Dubingių, Voronių ir Žingių pilkapynai yra ne švedų ar prancūzų karių kapai, ne mūšyje žuvusių karių kapai, o senovės lietuvių kapinės. Vienose iš jų laidota trumpiau, o kitose, kaip, pavyzdžiui, Degsnės—Labotiškių pilkapyne, net apie 700—800 metų (nuo IV a. pabaigos iki XII—XIII a.). Taip per kelis šimtmečius ir atsirado keletą ha apėmusios kapinės, kuriose buvo iki poros šimtų pilkapių.

XII—XIII a. paprotys pilti pilkapius ėmė nykti. Visoje Lietuvoje mirusiuosius sudegintus imta laidoti žemėje iškastose duobutėse. Dubingių apylinkėje tokių vėlyviausių ikikrikščioniškos epochos kapinynų dar nežinome ir neturime kasinėtų.

Tuo būdu dar labai negausi vos pradėtų tyrinėti Dubingių apylinkių archeologinių paminklų medžiaga rodo, kad žmonės čia gyvena jau bene keturis tūkstančius metų.

---

[6] H. Cehak-Hołubowiczowa, Zabytki archeologiczne województwa Wileńskiego i Nowogródzkiego, Wilno, 1936, p. 25.

Romas
Batūra

Dubingių pilis XIV—XVI a.

Ties Dubingių miesteliu, Asvejos (Dubingių) ežero saloje, dabar jau siaura sąsmauka sujungtoje su krantu, stūkso įspūdinga, ąžuolais apaugusi kalva, vietos žmonių vadinama Pilimi. Su šia vieta ir susijusi mūsų tema.

Dubingiai daugiau ar mažiau buvo liečiami XIX a. vidurio ir vėlesnėse studijose, skirtose reformacijai Lietuvoje, su ja susijusiai Radvilų veiklai[1], nušviečiant Lietuvos didžiosios kunigaikštienės, vėliau ir Lenkijos karalienės Barboros Radvilaitės gyvenimą[2], apskritai Radvilų istoriją[3], Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės administracinį padalinimą ir valdymą[4], valstybės susidarymą[5], trumpai apžvelgiant archeologinius paminklus[6], leidiniuose, skirtuose krašto vietovių istorinei-geografi-

[1] J. Lukaszewicz, Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie (toliau — Dzieje), t. I, Poznań, 1842, p. 25—26, 162; t. II, Poznań, 1843, p. 14.

[2] M. Baliński, Pisma historyczne, t. I, Warszawa, 1843, p. 51—110; L. Finkel, Barbara Radziwiłłówna.— Wielka encyklopedya powszechna illustrowana, t. VI, Warszawa, 1891, p. 931; I. Jonynas, Barbora Radvilaitė.— Lietuviškoji enciklopedija (toliau—LE), t. II, Kaunas, 1934, st. 1233—1240.

[3] E. Kotłubaj, Galerja Nieświeżska portretów Radziwiłłowskich (toliau — Galerja Nieświeżska), Wilno, 1857, p. 47, 55, 62, 160.

[4] М. К. Любавский, Областное деление и местное управление Литовско-русского государства (toliau — Областное деление), Москва, 1892, p. 91—93; J. Kurczewski, Biskupstwo Wileńskie.., Wilno, 1912, p. 187.

[5] H. Łowmiański, Studja nad początkami społeczeństwa i państwa Litewskiego (toliau — Studja), t. I, Wilno, 1931, p. 79; t. II, Wilno, 1932, p. 124—125.

[6] P. Tarasenka, Lietuvos archeologijos medžiaga, Kaunas, 1928, p. 124.

nei apžvalgai[7], straipsniuose periodikoje[8]. Tačiau vis dėlto neturime pilnesnės šaltiniais pagrįstos Dubingių pilies, jos statinių, su pilim susijusių istorinių įvykių apžvalgos, plačiau dar nežinoma apie ketvirtojo dešimtmečio pabaigos kasinėjimų kalne rezultatus, detaliau neapibūdinta piliavietės vieta kitų Lietuvos kultūros paminklų tarpe.

Rašytinės istorijos šaltiniai aiškiai kalba apie Dubingių pilį, nušviesdami artimiausius metus po Žalgirio mūšio. J. Dlugošas pažymi, kad 1415 m., kai diplomatiniai santykiai su Vokietijos imperatoriumi ir kryžiuočiais, Moldavija, graikų Konstantinopoliu buvo gyvi bei įtempti, kai grėsė totoriai ir turkai, Jogaila su savo karališkuoju dvaru lankėsi Lietuvoje pas Vytautą — Trakuose, Kaune, Veliuonoje, Vilkmergėje; po to, kaip pažymi autorius, vyko „į Dubingius, kur <...> Vytautas buvo pastatęs naują pilį *(arcem novam)*"[9]. Reikšminga, kad Veliuonos, Vilkmergės pilys čia, kaip paprastai, vadinamos *castrum* (pilis, įtvirtinta vieta, tvirtovė), tuo

---

[7] M. Baliński, Wielkie Księstwo Litewskie.— M. Baliński i T. Lipiński, Starożytna Polska, t. III, Warszawa, 1846, p. 209—210; A. Kopeba, Виленская губерния, СПб, 1861, p. 718—719; Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. II, Warszawa, 1881, p. 191; LE, t. VII, Kaunas, 1939, st. 75; R. Šalūga, Tyliųjų ežerų krašte.— Čia užaugau, Vilnius, 1961, p. 264—268; Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. I, Vilnius, 1966, p. 437.

[8] S. Kolupaila, Ukmergės žemė.—„XX amžius", 1936.VII.11, p. 7—8; J-nas, Dubingių piliavietė atskleidžia savo paslaptį.—„Dirva", 1938.VIII.26, p. 7; S. Miglinas, Didikų rūmų vietoje...— „Lietuvos aidas", 1939.V.22, p. 7; J. Gimbutas, Lietuvos ežerų rojuje.—„XX amžius", 1940.VII.8, p. 8; B. Juodzevičius, Saugokime paminklus.—„Lenino priesakai" (Nemenčinė), 1959.V.1.; R. Šalūga, Dubingiuose.—„Jaunimo gretos", 1959, Nr. 9, p. 9; Č. Kudaba, Dubingiai.—„Mokslas ir gyvenimas", 1966, Nr. 5, p. 21—23; A. Nezabitauskas, Barbora Radvilaitė Dubingiuose.—„Pirmyn" (Molėtai), 1967.XII.16.

[9] J. Długosz, Opera omnia, t. XIII, Cracoviae, 1877, p. 190.

tarpu Dubingių pilies terminas *arx* (įtvirtinta kalva, pilis, tvirtovė)[10] pabrėžia pastarosios pilies aukštį, mastą ir teikia tvirtesnį pagrindą šią Vytauto pilį sieti su šiandien analogišką įspūdį paliekančia Pilies kalva saloje. Šalia Trakų, Drūkšių, Medilo, Platelių, Dubingiai buvo viena iš nedaugelio Lietuvos pilių, stovėjusių ežero saloje.

1412—1413 m. rašytiniai šaltiniai mini naujas lietuvių pilis Veliuonoje ir Varėnoje[11], prie kelių, vedančių iš vakarų ir pietvakarių, iš Ordino teritorijos į Lietuvos centrą Trakus ir Vilnių. Taigi, matyt, tuo metu, kai karas su Kryžiuočių ordinu dar buvo nepasibaigęs, bus statyta ir minėtoji naujoji Dubingių pilis, saugojusi kelią į Vilnių iš šiaurės, nuo Livonijos pusės.

Livonijos ordino jėgos 1334 m., vedamos paties magistro, niokojo Dubingių *(terram Dubingen...)* ir Šešuolių žemes, iššudė „1200" vietos gyventojų lietuvių. Reikšminga, jog kronikininkas pabrėžia, kad magistras su savaisiais tuomet buvo nuo Vilniaus už keturių mylių[12].

Dubingių žemę riteriai niokojo dar 1373 ir 1375 m., abu kartus žiemą, vasario mėn, žygiuodami pro Tauragnus, Uteną, Giedraičius ir kitas vietoves. Pastarojo žygio metu buvo didžiausias šaltis, labai gilus sniegas, ir kariuomenė tegalėjo eiti tik po vieną žmogų vienas pas-

---

[10] Lexicon mediae et infimae latinitatis Polonorum, Vol. I, Fasc. 1, Varsoviae, 1953, st. 802—803 *(arx)*; Vol. II, Vratislaviae—Cracoviae—Varsoviae, 1959—1967, st. 234—235 *(castrum)*.

[11] Codex epistolaris Vitoldi. Collectus opera A. Prochaska, Cracoviae (toliau — CEV), 1882, p. 232, 252; R. Batūra, Varėnos pilis.—„Komjaunimo tiesa", 1968.VI.15.

[12] Scriptores rerum Prussicarum (toliau — SRP), t. II, Leipzig, 1863, p. 67.

kui kitą. Tuomet žuvo Livonijos kariuomenės vadas (landmaršalas)[13].

1375 m. Livonijos riterių puolimas Lietuvai buvo ypač sunkus, nes tuo pačiu metu Prūsijos maršalas su didelėmis jėgomis, talkininkais iš Prancūzijos ir Vokietijos, įsiveržė iš vakarų ir pro Darsūniškį pasiekė Trakus[14]. O šiaurėje Livonijos jėgos įstrigo Dubingių apylinkėse.

Taigi XIV a. minima Dubingių žemė — manytina, ir tuo metu Dubingiuose galėjo būti pilis ar įtvirtinimai. Priešas jų nepasiekė[15]. Tam galėjo nemažai sutrukdyti ir šios vietovės gamtinės sąlygos, gerai tinkančios gynybai. Reikia manyti, kad jau šiuo laikotarpiu pilis stovėjo kalvoje, kurią panaudojo ir Vytautas, statydamas naują Dubingių pilį[16]. Joje būdavo ir pats — 1420 m. vasario 8 d. rašydamas laišką didžiajam Ordino magistrui, pažymi, jog rašyta „mūsų pilyje Dubingiuose"[17]. Vytautas Dubingiuose įkūrė bažnyčią, kuriai 1449 m. valdas

---

[13] SRP, t. II, p. 103, 106. Abu kartus šalia Dubingių minima ir *Asdubingen* (gal Uždubingiai?).

[14] SRP, t. II, p. 574; t. III, p. 95.

[15] Vyriausiojo magistro pranešime, nušviečiant 1375 m. kryžiuočių puolimą, pažymėta: „...infrascriptas terras <...> dampnificantes Thorunge et Hange, in quibus sunt duo fortalicia situata inter terras Dubingen pluribus hominibus necatis..." (SRP, t. II, p. 574). Šiame tekste minimos dvi pilaitės *(fortalicia)*, atrodo, priklauso ten pat minėtom „Thorunge et Hange" (gal Tauragnų?) vietovėm, tačiau populiarioje literatūroje kartais, greičiausiai remiantis tais pačiais duomenimis, teigiama, kad Dubingių žemėje buvo dvi pilys: R. Šalūga, Dubingiuose, p. 9; — Tyliųjų ežerų krašte, p. 266.

[16] Dubingiai, kaip vienas iš XIII—XIV a. valsčiaus centrų, lokalizuojami Asvejos ežero pietvakariniame (priešingame, negu dabartiniai Dubingiai) krante (H. Łowmiański, Studja, t. II, žemėlapis I; B. Т. Пашуто, Образование Литовского государства, Москва, 1959, žemėlapis — Земли и поселенные пункты древней Литвы в XIII—XIV вв.). Kokių nors archeologinių duomenų apie gyvenvietę ar pilį šioje vietoje nėra. Turint omenyje gynybai labai patogų Dubingių pilies kalną, atrodo, būtų tikslingiau su juo sieti ir minėtą XIII—XIV a. Dubingių žemės centrą.

[17] „...gegeben aff userm huwse Dubingen".— CEV, p. 462.

užrašė ir Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras Jogailaitis[18]. Ji stovėjo pilyje, dab. Pilies kalne.

XV—XVI a. pradžioje Dubingiai, kaip pilis, feodalų dvaras, administracinis ir ūkinis centras, priklausė didžiajam kunigaikščiui, kuris turėjo čia savo vietininkus. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio (1492—1506 m.) laikais, taip pat Žygimanto Senojo valdymo pradžioje tas pats vietininkas valdė Dubingius ir Maišiagalą[19]. Po to Dubingiai teko didikams Radvilams. Čia valdė Jurgis Radvila (miręs 1541 m.) — Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lauko etmonas (nuo 1508 m.), vėliau didysis etmonas (nuo 1533 m.), žymus karo vadas, už daugelį laimėtų mūšių su totoriais ir kryžiuočiais vadintas Nugalėtoju (Victor)[20]. Kaip matysime, su Dubingiais dar glaudžiau buvo susiję jo sūnus Mikalojus Radvila Rudasis.

Iš šio, XVI a. pirmos pusės, laikotarpio apie Dubingių pilį turime jau detalesnių rašytinių žinių. Čia, Radvilų dvare, nuo 1547 m. lapkričio mėn. 19 d. beveik penkis mėnesius gyveno Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto žmona, gražuolė Barbora Radvilaitė, globoti pavesta jos broliui, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės taurininkui Mikalojui Radvilai Rudajam ir didžiojo kunigaikščio dvariškiui, tuometiniam Merkinės

---

[18] Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis, ed. J. Fijałek, W. Semkowicz, I, Kraków, 1948, Nr. 193, p. 216—217, Nr. 113, p. 139—140. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis 1434 m. užrašė Vilniaus katedrai, be kita ko, ir Lakajų ežerą su į jį įtekančiomis upėmis Dubingių valsčiuje („...in districtu Dubinensi"). — Ten pat, Nr. 135, p. 153—154; J. Ochmański, Powstanie i rozwój latyfundium biskupstwa Wileńskiego (1387—1550), Poznań, 1963, p. 61—62.

[19] Акты, относящиеся к истории Западной России, т. I, СПб, 1846, № 167; М. К. Любавский, Областное деление, p. 91—92.

[20] 1548 m. sausio 22 d. M. Radvilos Rudojo laiške minima, kad Dubingių pilį valdė jo tėvas (M. Baliński, Pisma historyczne, t. I, p. 85), t. y. Jurgis Radvila (E. Kotłubaj, Galerja Nieświeżska, p. 47, 61).

seniūnui, kariui, gydytojui Stanislovui Davainiui. Po slaptų jungtuvių, kai Žygimantas buvo priverstas išvykti į Lenkiją Piotrkove šaukiamo seimo reikalais, ji čia praleido pilną neramaus laukimo ir politinės įtampos žiemą, kol 1548 m. balandžio 17 d. iškilmingai, kaip Žygimanto Augusto žmona, buvo įvesta į didžiojo kunigaikščio pilį Vilniuje. Minėtą Dubingių laikotarpį atspindi gana gausi Žygimanto Augusto, Barboros Radvilaitės, jos globėjų bei kitokia korespondencija[21], teikianti ir kai kurių reikšmingų detalių apie pačią Dubingių pilį.

Iš laiškų, kurie 1547 m. pabaigoje — 1548 m. pradžioje Dubingiuose Davainio, M. Radvilos Rudojo buvo rašyti Žygimantui Augustui, sužinom, jog pilį, kur jie tuo metu gyveno, iš visų pusių supo vanduo ir tik tiltas jungė ją su sausuma[22], kad Dubingių kalną (suprask — pilį — *R. B.*) jie laikė būsiant pakankamai tvirtą netgi kokio nors netikėto puolimo atveju[23]. Šie duomenys neabejotinai rodo, kad tuo metu pilis buvo ežero saloje, dabartiniame Pilies kalne, o kad būtent šioje vietoje būta pilies ir kad atskiri jos statiniai statyti anksčiau, negu XVI a., liudytų tokie faktai.

Žinome, kad Barbora Radvilaitė apsigyveno „mūriniame name"[24], kuris buvo gerai nuo vandens pusės sutvirtintas, turėjo rūsį, kad rūsio mūras buvo „ne naujas" ir dėl senumo, ankstesnio pilies valdytojo bei paties M. Radvilos neapsižiūrėjimo įgriuvo Barborai ir kitiems esant pačiame pastate[25]. Šie faktai rodytų, kad

[21] Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polszcze.., przez I. U. Niemcewiczu, t. I, Lipsk, 1838, p. 299; M. Baliński, Pisma historyczne, t. I, p. XXIV, 47—121, 279—290.

[22] M. Baliński, Pisma historyczne, t. I, p. 56, 281.

[23] Ten pat, p. 84.

[24] Ten pat, p. 56, 281.

[25] Zbiór pamiętników.., p. 299; M. Baliński, Pisma historyczne, p. 56, 281; 81, 84—85, 88.

mūrinis pilies namas ar rūmai statyti anksčiau, gal būt, dar XV a. Tai, matyt, yra tas pats namas su priestatu — rūmai, kurie minimi XVII a. Dubingių inventoriuose[26]. Šio pagrindinio pilies gyvenamojo pastato, „gerai nuo vandens pusės sutvirtinto", liekanos ir šiandien žymios vakariniame Pilies kalno aikštelės pakraštyje. Taigi čia gyveno Barbora Radvilaitė, iš čia dažnai žvelgdama į Vilniaus kelią kitoje ežero pusėje, praleido Dubingiuose neramaus laukimo mėnesius.

Tuo metu pilyje buvo bažnyčia[27], matyt, nuo Vytauto laikų toje pat vietoje stovėjusi. Vėliau ji atiteko reformatams. Tai susiję su Mikalojaus Radvilos Rudojo, pirmojo Dubingių ir Biržų kunigaikščio (nuo 1547 m.[28]), reformatų — Kalvino mokymo pasekėjų — globėjo[29], veikla. Atsisakęs katalikybės 1564 m., po Mikalojaus Radvilos Juodojo mirties (1565 m.) jis tapo pagrindiniu kalvinų Lietuvoje globėju, savo plačiose valdose Biržuose, Dubingiuose, Kėdainiuose, Koidanove ir kt. įkūrė jų maldos namus[30].

XVI a. antroje pusėje — XVII a. pradžioje Dubingiai, kaip Radvilų rezidencija, tapo žymiu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės feodaliniu centru. Tai liudija ir 1613 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis, kuriame specialiu ženklu (mitra) pažymėtos svarbiausios kunigaikštiškų giminių rezidencijos. Tuo būdu išskirti Vilnius (didžiųjų kunigaikščių sostinė), Biržai, Dubingiai, Giedraičiai, Nesvyžius, Olyka (į rytus nuo Lucko), Ostrogas (į pietryčius nuo Lucko) ir Sluckas bei

[26] Žr. M. Jučo straipsnį šioje knygoje.
[27] M. Baliński, Pisma historyczne, p. 62.
[28] E. Kotłubaj, Życie Janusza Radziwiłła, Wilno, 1859, p. 13.
[29] Lietuvos TSR istorija, t. I, Vilnius, 1957, p. 240.
[30] J. Łukaszewicz, Dzieje, t. I, p. 23—26.

leninių kunigaikštysčių sostinės — Karaliaučius ir Mintauja[31].

1588 m. gegužės 15 d. Dubingių pilies kalvinų bažnyčioje buvo palaidotas Mikalojus Radvila Rudasis (mirė Vilniuje 1584 m.)[32] — vienas pačių žymiausių XVI a. antros pusės Lietuvos valstybės veikėjų, vyriausias kariuomenės vadas — didysis etmonas, Vilniaus vaivada, dalyvavęs ilgamečiame Livonijos kare (dar jo pradžioje Radvilos vadovaujama Lietuvos kariuomenė, 1557 m. sutelkta prie Pasvalio, privertė paklusti Livonijos magistrą), pasiekęs reikšmingų pergalių, kurios išgarsino jo vardą Europoje, vadovavęs krašto gynybai nuo totorių, santykiuose su Lenkija kovojęs prieš uniją ir gynęs Lietuvos valstybingumą, aplamai turėjęs didelę įtaką politiniam bei kultūriniam krašto gyvenimui, globojęs Lietuvos šviesuomenės atstovus — humanistus. Radvilos Rudojo nuopelnai kraštui apdainuoti J. Radvano keturių giesmių poemoje „Radviliada", lotynų kalba išleistoje Vilniuje 1588 m. Tai tarsi panegirika Lietuvai, Radvilams ir visų pirma Radvilai Rudajam. Čia aukštinamas Lietuvos savarankiškumas, poetas ragina lietuvius rūpintis savo krašto istorija ir tėvų garbe. Kaip humanistas jis užjaučia liaudį, kelia ją; daugiau vertinamos žmogaus moralinės savybės, negu jo turtas, smerkiami garbėtroškos, turtuoliai didikai, akcentuojama krašto gerovė, reiškiama užuojauta neturtingiesiems. Poetas pabrėžia, jog paprastieji žmonės

[31] Theatrum Orbis Terrarum sive Atlas Novus in quo tabulae et descriptiones omnium regionum editae a Guiljet et Joanne Blaeu, Amsterdami... 1640, t. I (atlasas saugomas Vilniaus Valst. universiteto retų spaudinių skyriuje); S. Alexandrowicz, Mapa Wielkiego Księstwa Litewskiego Tomasza Makowskiego z 1613 r. ...— Studia źródłoznawcze, t. X, p. 56.

[32] J. Łukaszewicz, Dzieje, t. II, p. 14; E. Kotłubaj, Galerja Nieświeżska, p. 61—75.

yra tikrieji tėvynės gynėjai[33]. Šių minčių kėlėjas J. Radvanas buvo iš Radvilai Rudajam artimo, jo globojamo šviesuomenės rato. Visa tai rodo, jog Mikalojus Radvila Rudasis šalia valstybinės veiklos feodalizmo epochoje nemaža nusipelnė mūsų krašto kultūrai, puoselėdamas pažangią, humanistinę mintį. M. Radvilos Rudojo kapas Dubingių bažnyčios Radvilų mauzoliejuje buvo pažymėtas, kaip liudija 1655 m. paskelbtas jo aprašas, paminkline lenta su plačiu velionio veiklą apibūdinančiu lotyniškų tekstu[34]. 1680 m. Dubingių kalvinų bažnyčios inventoriuje minimas kunigaikščio Mikalojaus Radvilos marmurinis antkapis[35].

1621 m. Dubingių pilies kalvinų bažnyčioje buvo palaidotas ir Jonušas Radvila, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės taurininkas, Vilniaus pilininkas (kašteliionas), pasižymėjęs 1600 m. kovose su švedais Livonijoje[36]. Jo karstas ant katafalko buvo nepaprastai iškilmingai iš Vilniaus atlydėtas į Dubingius. Išliko detalus šios laidotuvių procesijos aprašymas, teikiąs reikšmingų duomenų to meto papročiams, buičiai, net madoms, apsiginklavimui nušviesti. Priekyje buvo vedama keletas puikiausių pabalnotų žirgų, paskui žygiavo šimtai raitelių — įvairios Lietuvos kariuomenės dalys ant rinktinių žirgų, su herbais, puikia ginkluote. Detaliai aprašoma diduomenės apranga, pažymima net prancūziška

[33] Radivilias <...> Joannis Radvani Lit., Vilnae metropoli Litvanorum [1588]; B. Kazlauskas, Jono Radvano poema „Radviliada".— Literatūra, t. VIII, Vilnius, 1965, p. 277—303.

[34] Monumenta sarmatarum.., Simone Starovolscio <...> collectore, Cracoviae, 1655, p. 312.

[35] Inventoriaus fotokopija.— Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Mokslinės-metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos Vilniuje archyvas.

[36] Monumenta sarmatarum.., p. 313; J. Łukaszewicz, Dzieje, t. I, p. 160—162; E. Kotłubaj, Galerja Nieświeżska, p. 155—161.

mada. Paskui kūną ėjo Lietuvos lauko etmonas Kristupas Radvila ir kiti, toliau — plačioji visuomenė[37].

Mūrinę kalvinų bažnyčią pilyje, senosios medinės vietoje, pastatė Jonušas Radvila[38]. Čia ir buvo minėtieji palaidojimai. Tačiau jau XVIII a. bažnyčia buvo apgriuvusi. Iki mūsų dienų išliko tik pamatai ir rūsiai. 1939 m. jie iš dalies buvo atidengti. Nukasant griuvenas nuo bažnyčios pamatų, vakarinėje dalyje atsidengė kripta ir karstas joje. Pušinių lentų karstas buvo aptrauktas tamsia medžiaga. Jame buvo kaulai ir rūbų likučiai. Tolimesni darbai, prižiūrint Kauno Vytauto Didžiojo muziejaus darbuotojams, vyko nuo gegužės 24 iki birželio 3 d. Atkasti pradėta nuo vietomis matomų pamatų ribų ir rūsio skliautų, nuvežant 1,6—2 m storio griuvenų sluoksnį. Pirmiausia buvo nukastos griuvenos, slėgusios rūsio skliautus, atkastas rūsys. Paaiškėjo spėjamos presbiterijos pamatų ribos. Pamatai 2,3 m storio, mūryti iš įvairaus formato plytų (didžiosios 32,5×28×8 cm) su dideliais akmenimis, dėtais į kertes ir kitus atsparos taškus.

Daugiausia ties įėjimu į rūsį rasta juodo šlifuoto marmuro gabalų su raidėmis — matyt, tai paminklinės lentos liekanos. Rastas žiedas (perduotas Kauno muziejui), varinis 1661 m. Jono Kazimiero šilingas, įvairaus formato (19×20×5,5; 20×20×6 ir kt.) grindims grįsti plytų, lygios formos čerpių, nemaža kalvio darbo vinių, pavienių kaulų. Darbai vyko rytinėje bažnyčios dalyje. Šiaurinė rūsio lubų skliauto dalis buvo atidengta jau subyrėjusi, užgulusi po juo esančias griuvenas. Rytinė atkastų skliautų dalis apsaugos tikslu buvo params-

[37] J. Łukaszewicz, Dzieje, t. I, p. 162—164.
[38] Ten pat, t. II, p. 14.

tyta mediniais ramsčiais[39], bet šie skliautai, deja, iki mūsų dienų neišliko. Istoriniu ir architektūriniu atžvilgiu vertingi kalvinų bažnyčios likučiai yra Pilies kalno aikštelės vakarinėje dalyje, į pietus nuo minėtų rūmų liekanų.

Kalne dar ir šiandien tebežymus kadaise buvęs didelis pilies — dvaro — tvenkinys.

Pilies kalno aikštelės šiaurvakariniame kampe, kur terenas ežero link žemėja, dar aiškiai matyti pylimai — gal būt, gynybinių įtvirtinimų ar sienų liekanos.

Gynybinių įtvirtinimų, kitų statinių bei visos pilies pilnesnį vaizdą atskleistų archeologiniai bei platesni archyviniai tyrimai. Tačiau ir dabar galime konstatuoti, kad Dubingių pilis — svarbus feodalinės Lietuvos centras, mena karą su Kryžiuočių ordinu, reformaciją — reikšmingas mūsų istorijos epochas; pilis susijusi su žymių to meto asmenų (Vytauto, Mikalojaus Radvilos Rudojo, Barboros Radvilaitės ir kitų) gyvenimu, veikla, kai kurie jų čia buvo palaidoti. Dubingių Pilies kalnas — viena didžiausių savo plotu respublikos piliavietių[40] — reikšmingas istorijos ir kultūros paminklas.

Mečys Jučas

Dubingių praeitis

Dubingiai — dvaras, pilis ir miestelis — buvo Lietuvos magnatų Radvilų valda (paskui Dubingius iš jų nupirko Tiškevičiai). Jie garsūs gražia gamta, buvusiais

[39] Trumpos 1939 m. Dubingių kalvinų bažnyčios pamatų atkasimo darbų ataskaitos ir kai kurios fotonuotraukos saugomos Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Mokslinėje-metodinėje kultūros paminklų apsaugos taryboje Vilniuje.

[40] Jo paminklinės teritorijos ribos apima visą buv. salą su kalno šlaitais iki pat vandens. Čia taikomi archeologinio paminklo apsaugos reikalavimai: draudžiami bet kokie kasimo, ardymo, žemės, statybos darbai.

mūriniais rūmais ir mūrine kalvinų bažnyčia Asvejos ežero saloje. Ne veltui Radvilos titulavosi Biržų ir Dubingių kunigaikščiais. Dubingiai, skirtingai nuo Biržų, išaugusių prie Vilniaus—Rygos prekybos kelio, neturėjo patogaus susisiekimo su Lietuvos miestais nei Baltijos uostamiesčiais. Jie buvo toliau nuo prekybos kelių: apie 20 km nuo Vilniaus—Švenčionių kelio ir tiek pat iki Neries. Miestelis į didesnę gyvenvietę neišaugo.

XV a. Dubingiai, kaip ir Maišiagala, Kernavė — priklausė didžiajam kunigaikščiui. XVI a. pradžioje Dubingiai jau buvo Radvilų nuosavybė[1]. Radvilų valdymo laikus, XVI—XVIII a., galima patyrinėti detaliau, negu iki šiol buvo daryta. Radvilų archyvas išliko Varšuvoje ir Minske. Dalis žinių apie Dubingių praeitį saugoma Tiškevičių archyve Vilniuje.

Dubingių pilis ir miestelis

Iki šiol išliko ežero saloje pilies mūrų ir kalvinų bažnyčios griuvėsių liekanos. Pilis ir bažnyčia buvo pastatyti Jonušo Radvilos (mirė 1620 m.). Dubingių inventoriai, sudaryti 1634, 1651, 1652 ir 1661 m., išsaugojo tų pastatų aprašymus[2]. Pilis buvo iš dviejų mūrinių pastatų *(kamienica y kamieniczka przymurowana).* Mūriniame pastate buvo du kambariai su septyniais stiklo langais, krosnys iš baltų koklių ir kaminai, nuvesti į centrinį virtuvės kaminą, išmūrytą virš čerpių stogo. Mūrinis namas turėjo pusrūsius, iš jų buvo apkūrenama iždinė *(skarbnica).* Iždinės langai — su geležiniais virbais ir geležinėmis langinėmis. Vidus buvo iškaltas pušų

[1] М. К. Любавский, Областное деление и местное управление Литовско-русского государства, Москва, 1892, p. 90, 92, 120.

[2] Centrinis Senųjų aktų archyvas Varšuvoje, Radvilų archyvas, sk. 25 (toliau — CSAA), b. 918, 918a, 919, 920.

lentomis. Rūsiuose buvo laikomos javų atsargos. Buvo ten daboklė *(turma)* be langų ir alinė *(piwnica)*.

1670 ir 1687 m. inventoriuose paminėta rūmai kalne *(pałac)*. Bet, sprendžiant iš aprašymo, tai buvo tas pats mūrinis namas su priestatu. 1670 m. vienas langas buvo užmūrytas (beliko trys vienam kambaryje), o 1687 m. užmūryti jau du (beliko du). Stiklo languose nebebuvo. Ąžuoliniai langų rėmai supuvo, rūmams reikėjo remonto, nes „mūras jau pradėjo plyšti". 1686 m. pilyje dar pažymėtas dviejų aukštų bokštas *(wieża)* su dviem rūsiais, be įėjimo[3]. 1670 m. kalne buvo pastatytas didelis šiaudais dengtas gyvenamas namas. Pilies kalnas nebuvo aptvertas, nes jį iš visų pusių saugojo vanduo. Prie pilies rūmų išaugo ūkiniai pastatai: svirnai, arklidė, daržinė, degtinės varykla ir pirtis su virtuve. Boguslavas Radvila, vedęs savo giminaičio Jonušo Radvilos dukteri ir paveldėjęs Dubingius, mažai jais rūpinosi. 1661—1665 m. jo nurodymu buvo perstatoma Biržų pilis. Apie Dubingių pilies perstatymą nėra jokių duomenų. B. Radvila Dubingius 1661 m. išnuomojo savo kreditoriui J. Jespersui[4]. XVIII a. Dubingius nuomojo M. Tyzenhauzas, L. Pociejus, K. Puzyna, J. Bialozaras, I. Bohušas ir V. Giecevičius. 1808 m. lapkričio 30 d. juos nupirko Mykolas Tiškevičius.

Šiaurės karo metu buvo sunaikinta ir apleista dauguma Lietuvos pilių ir rūmų, jie liko be stogų, negyvenami. Taip atsitiko ir su Dubingių rūmais. Jie visai sugriuvo, tik vietomis bestovėjo sienos[5]. 1702 m. dokumente pasakyta, kad rūmų krosnys griaunamos, o plytos naudojamos kitoms statyboms.

---

[3] Lietuvos Centrinis valstybinis istorijos archyvas (toliau — CVIA), f. 454, ap. 1, b. 333, l. 63a.

[4] CVIA, f. 716, ap. 2, b. 50, l. 144. 146, 214; b. 51, l. 2.

[5] CSAA, b. 925.

XIX a. Dubingių dvaro bebuvo tik mūro griuvėsiai. Pilies kalne, kur kadaise buvo sodas ir tvenkiniai, augo vešli žolė. Devynis margus geros pievos kalne kasmet nušienaudavo Tiškevičiaus baudžiauninkai.

Pilies kalne buvusi kalvinų bažnyčia taip pat sunyko. Radvilų giminės Biržų šakos smukimas, prasidėjęs XVII a. paskutiniame ketvirtyje, buvo ir kalvinų bendruomenės nykimas, katalikų įsigalėjimas. Pirmoji Dubingių katalikų bažnyčia buvo įsteigta 1451 m. Giedraičių savininko Koreivos. Įsigalėjus kalvinams, katalikų bendruomenė buvo apribota, o bažnyčia sunyko. Panašiai kaip ir Biržuose, mirus Boguslavui Radvilai, katalike tapusi jo duktė Liudvika Karolina leido Dubingiuose pastatyti katalikų bažnyčią. 1686 m. inventoriuje jau minima katalikų bažnyčia miestelyje už tilto[6]. Kalvinų bažnyčia kalne nyko. Tiesa, Liudvika Karolina 1693 m. patvirtino kalvinų kunigui 300 auksinų metinės algos ir ordinariją javais (per metus 10 statinių rugių, 9 miežių, 8 avižų, 1 kviečių ir 1 grikių)[7]. Kalvinų mūrinė bažnyčia jau buvo apleista. 1686 m. kalvinai skundėsi, kad bokštas apgriuvęs, kad bažnyčiai reikia skubaus remonto[8]. Literatūroje nurodomi 1704 metai, kaip kalvinų bažnyčios sugriovimo data. Tai netiesa. 1735 m. į bažnyčią trenkė perkūnas ir uždegė. Pataikė į vėjarodę ir ją perskėlė į dvi dalis[9]. Iš bažnyčios aprašymo matyti, kad iki tol ji veikė. Iš bažnyčios daiktų paminėta: marmurinis stalas su septyniomis kojomis, ąžuolinė dengta sakykla, sidabro kielikas, Bresto biblija, epitafiumas, žibintai ir kt. Per gaisrą bažnyčios vidus sudegė, stogas įgriuvo. Mūro sienas buvo įsakyta uždengti šiaudais. Devyni

[6] CVIA, f. 454, ap. 1, b. 333, l. 65 a.
[7] Respublikinė biblioteka, f. 93, apl. 8.
[8] Ten pat.
[9] CSAA, b. 924.

bažnyčios langai buvo užkalti lentomis. Sveiki išliko tik rūsiai, gabalas stogo. 1760 m. bažnyčios siena, plyšusi ties altoriumi, išgriuvo[10]. „Bobinčiuje" įgriuvo rūsiai. Bet 1762 m. vėl pažymėta: „mūrinė bažnyčia su vienu aukštu bokštu, jos stogas neseniai atnaujintas"[11]. 1777 m. dar stovėjo centrinė frontono dalis ir bokštas *(facyata y wieża)*[12]. XIX a. viduryje pastebėta, kad iš buvusios kalvinų bažnyčios beliko griuvėsių krūva[13].

Ankstyviausiuose Dubingių inventoriuose minimi du tiltai per Dubingių ežerą nuo kalno: didysis, nuo Vilniaus pusės, jungiąs per ežerą kelią su pilies kalnu, ir mažasis — nuo kalno į miestelį Anturkės (Inturkės) link[14]. XVII a. inventoriuose teigiama, kad ir miestelis kadaise buvęs pilies kalne.

XVII a. viduryje Dubingių miestelis buvo išsidėstęs apie pilies kalną už ežero. 1634 m. miestelis, kuriame buvo 32 gyventojai, turėjo 49 valakus žemės. Miestelį sudarė Dubišių, vėliau pavadintų Ciūniškiais *(Ciwuniszki)*,— už mažojo tilto, Laumikonių *(Ławnikance)* — už didžiojo tilto ir Voronių dalys[15]. 1666 m. pažymėta, kad miestelis turėjo 55 valakus žemės ir 36 gyventojus. 1687 m. minėtos miestelio dalys atskirtos nuo valsčiaus, nors miestelėnai niekuo nesiskyrė nuo valstiečių[16]. Taip buvo daroma dar ir XVIII a. pradžioje. Tik XVIII a. viduryje miesteliui nebuvo priskirta Ciūniškių dalis (11 kiemų ir 14 valakų žemės, kurių 7 buvo tušti). Laumikonių ir Voronių dalys pavadintos kaimais ir priskirtos prie valsčiaus[17]. Tai pažymėta 1767 ir 1768 m. invento-

[10] CSAA, b. 925.
[11] Ten pat, b. 927.
[12] Ten pat, b. 929.
[13] CVIA, f. 716, ap. 1, b. 3061, l. 6a.
[14] CSAA, b. 925.
[15] Ten pat, b. 918.
[16] Ten pat, b. 923/1; CVIA, f. 716, ap. 1, b. 2974, l. 3; f. 454, ap. 1, b. 333, l. 109—110.
[17] CSAA, b. 925.

riuose[18]. XIX a. pradžioje miestelis buvo dar labiau sumažintas. Nuo jo atskirtas Ciūniškių kaimas, o miesteliui palikta tik daržai. 1808 m. miestelyje pažymėta 7 kiemai, moką 99 auksinus ir neiną lažo[19].

Dubingių miestelis neišaugo ir XIX a. pirmojoje pusėje. 1816 m. jame buvo 6 gyventojai, 1838 ir 1848 m.— 10 gyventojų, iš jų 6 žydai[20]. Miestelis neturėjo turgaus teisių. Dargi vienas iš pagrindinių dvaro pajamų — smuklių nuomą — teikė ne miestelis, o valsčius. Nuo 1768 iki 1808 m. pelnas iš smuklių išaugo nuo 2 tūkst. iki 3,5 tūkst. auksinų, o smuklių skaičius per tą laiką padidėjo nuo 11 iki 18. 1842 m. B. Tiškevičius pastatė Dubingiuose naują smuklę[21].

Dubingių palivarkai

Ankstyviausiame Dubingių — 1639 m.— inventoriuje aprašytas Dubingių palivarkas prie Ilgo ežero, turįs 14 valakų žemės. Jo ūkiniai pastatai: daržinė, klojimas, svirnas, jauja ir virtuvė. Palivarke buvo sėjama 28 statinės (po 72 gorčius) rugių, 4 — kviečių, 3,5 — miežių, 25 — avižų ir 3 statinės grikių. Galimas dalykas, kad 1634 m. kiti palivarkai liko nepažymėti, nes 1652 m. pasakyta, kad „senu išmatavimu" (matyt, valakų reformos metu ar kiek vėliau) Dubingiuose buvo įkurta net 6 palivarkai: 1) Jurkiškių su Sidabrių, Dvariškių ir Bajoriškių kaimais; 2) Našiūnų su Našiūnų kaimu; 3) Mikoliškių su Petkūnų ir Verbylų (Verbyliškių) kaimais; 4) Našiškių su Trumpakojų, Dailidžių ir Kunkurėlių kaimais; 5) Zaleciškių (šis palivarkas buvo prijungtas prie Dubingių palivarko); 6) Dubingių su Bajorėlių, Bum-

[18] CSAA, b. 926/1, 928, 929; CVIA, f. 716, ap. 1, b. 638, l. 56.
[19] CVIA, f. 716, ap. 1, b. 2978, l. 7.
[20] Ten pat, b. 2993, l. 4; b. 2997, l. 11.
[21] Ten pat, b. 3042, l. 3a.

biančių, Kaušynių, Kreivių, Greičiūnų, Maldžiūnų, Pažaugėdų, Pivovarčių kaimais ir daugybe užusienių[22]. 1661 m. minima tik trys palivarkai: Dubingių, Našiškių (prie Žverno ežero) ir Zaleciškių (prie Vizbaro ežero). Tačiau tuose palivarkuose nebuvo „nei pastatų, nei pasėlių"[23]. Matyt, karo metu ūkis buvo sunaikintas. 1666 m. išvardinti šeši jau minėti palivarkai ir kad jiems priklausė 41 valakas žemės[24]. Bet iš tikrųjų tai buvo tik palivarkų vardai. 1670 m. minimas vienintelis Dubingių palivarkas, ir tas pats tuščias. Buvo siūloma išdalinti jo žemes bajorams ir žiemionims[25]. 1686 m. instrukcijoje pasakyta: „nežinau, dėl kokių priežasčių Dubingių palivarko arimai sumažinti ir apleisti dirvonu"[26]. 1687 m. Dubingių palivarke jau buvo sėjama 41,5 statinės rugių, 8 — miežių, 14 — avižų ir po 2 statines grikių ir žirnių[27]. Nesuspėta atstatyti palivarkų, kai vėl juos sukrėtė Šiaurės karas. Po šio karo sunaikinimų dar 1735 nei 1740 m. palivarkų arimų visai neminima. Pažymėtos tik pievos. 1736 m. buvo pasakyta: „Dubingių palivarko žemės maža, ir ji mišku apaugusi." Buvo siūloma ištuštėjusias valsčiaus valstiečių žemes užsėti dvaro javais ir tokiu būdu prijungti prie palivarko[28]. 1735 m. taip pat buvo reikalaujama: „geriausias tuščias žemes apsėti dvaro javais ir, nors valstiečiai prašytų jas perleisti už trečią pėdą, to neleisti, nes mažai yra dvaro žemės"[29]. Dvaro administratorius rūpinosi atkurti palivarkus ir baudžiavą. Vos tik ūkis apskritai ėmė atsistatyti, tuojau buvo plečiami ir palivarkai, baudžiava ir

[22] CSAA, b. 919.
[23] Ten pat, b. 920.
[24] CVIA, f. 716, ap. 1, b. 2973, l. 12.
[25] CSAA, b. 921.
[26] CVIA, f. 454, ap. 1, b. 333, l. 97.
[27] CSAA, b. 922.
[28] CVIA, f. 716, ap. 1, b. 2974, l. 11a; CSAA, b. 923/1/2.
[29] CVIA, f. 454, ap. 1, b. 333, l. 123.

baudžiavinis ūkis su jo atributais: degtinės varykla, didėjančia galvijų banda, ūkiniais trobesiais, lentpiūve; buvo sustiprinta ežerų ir miškų naudojimo priežiūra. Palivarkų valdytojai, veikiami rinkos poreikių, pamažu ėmė darytis verslininkais.

1760 m. Dubingių palivarke buvo sėjama 21 statinė rugių[30]. 1768 m. minima jau trys palivarkai: Dubingių, Gaveikių ir Našiškių[31]. Nuo šio laiko palivarkų istorija negrįžtanti, t. y. minėti palivarkai XVIII nei XIX a. nebeišnyko. Dubingių palivarke pažymėta 315 margų, arba 10,5 valakų, ariamos žemės, kurioje kasmet sėta 24 statinės rugių, 5 — miežių, 20 — avižų ir po 2 statines grikių ir žirnių[32]. 1777 m. minėtuose trijuose palivarkuose buvo sėjama 40 statinių rugių, 10 — miežių ir 43 statinės avižų[33]. Pasėliai tokie pat buvo ir 1786 m.[34]

XIX a. viduryje Dubingių žemė buvo tiksliai išmatuota ir sudarytas jos kadastras. 1851 m. tai atliko matininkas Zenonas Maleckis. Jis sudarė geometrinį tų metų Dubingių inventorių ir pateikė 34 spalvotus miestelio, palivarko ir kaimų planus[35]. Ariama žemė (198 valakai) buvo įvertinta taip: 37 valakai — gera, 146 — vidutinė, 15 — prasta. Dubingių dvare buvo 566 valakai 20 margų, arba 11 102 dešimtinės, žemės. Šešiuose palivarkuose ariamos žemės buvo 947 margai (Dubingių-Zaleciškių — 274 margai, Našiškių — 97, Gaveikių — 144 ir naujai įkurtuose palivarkuose: Žeimiškių — 61, Adomaitiškių — 125 ir Sniegių — 238 margai). Per 100 metų (nuo XVIII a. vidurio) palivarkų ariamos žemės plotai

[30] CSAA, b. 924.
[31] CVIA, f. 716, ap. 1, b. 638, l. 2, 14a.
[32] CSAA, b. 928.
[33] Ten pat, b. 929.
[34] Ten pat, b. 930.
[35] CVIA, f. 716, ap. 1, b. 3061.

išaugo 3 kartus. Palivarkų ir valstiečių ariamos žemės plotų santykis XIX a. viduryje buvo 1 : 6.

Dubingių palivarkui priklausė miestelis, Ciūniškių, Laumikonių, Murališkių, Mikoliškių, Turliškių, Dailidžių, Kerulių, Labotiškių, Purviniškių kaimai ir daugybė užusienių. Gaveikių palivarko žemes dirbo Dirmeitų, Labotiškių, Sidabrių, Gaveikių, Šakimo, Žalktynės, Šiulpiškės kaimų valstiečiai. Našiškiams buvo prirašyta Kerulių, Dailidžių ir Trumpakojų kaimai. Naujai įsteigtą Joniškio palivarką dirbo Dirmeitų, Joniškio, Sidabrių, Žalktynės kaimai, o Adomaitiškių—Verbyliškių, Voronių kaimai. Senas Žeimiškių palivarkas buvo atkurtas Adomaitiškių užusienyje. Visos dvaro žemės ariamos buvo 38%, pievų — 10%, miško — 34%, ežerų upių — 10%, o kita — balos, keliai ir ginčijama žemė. Didesnėje dvaro dalyje imta net atauginti mišką. Tik vienoje dvaro žemių pusėje, už Baluošo ežero, tęsėsi dideli miškai (iki 15 km ilgio) — Purviniškių ir Jankūniškių[36].

Pažymėtina, kad atskirų palivarkų plotai nedidėjo. Pvz., Dubingių palivarke apie 10 valakų ariamos žemės buvo 1768, 1808, 1816, 1841 ir 1851 m.[37] Tuo tarpu bendras palivarkinės žemės plotas, valstiečių žemėje kuriant naujus palivarkus ir priskiriant jiems atskirus kaimus, augo. Todėl naujai sukurtų palivarkų kaimai buvo pervedami nuo činšo į lažą. Augo nauji palivarkai, stiprėjo ir baudžiava. Kai kurie palivarkai buvo nuomojami. Dubingiai šiuo atžvilgiu nesiskyrė nuo kitų Lietuvos dvarų. Nuo XVIII a. pabaigos visoje Lietuvoje buvo kuriami nauji palivarkai ir plečiamas lažinis darbas. Matyt, kylant javų kainoms, dvarai gaudavo didesnes pajamas iš palivarkų, apdirbamų prievartiniu darbu, negu iš

[36] CVIA, f. 716, ap. 1, b. 3061.

[37] Ten pat, b. 2978, l. 4a; b. 2981, l. 10; b. 2997, l. 7a; b. 3061, l. 8—9.

činšo. Dubingiuose dvaro pajamos nuolat augo. 1634 m. valstiečiai (be miestelio) mokėjo 335 lietuviškas kapas (837 lenkiškus auksinus) činšo. 1670 m. činšas padidėjo iki 995 auksinų ir dar 100 auksinų pajamų iš smuklių. 1687 m. činšas su nuoma sudarė 3 255 auksinus, smuklės — 280 auksinų, 600 auksinų įvertinta palivarko produkcija, 500 auksinų pajamų — iš ežerų. 1735 m. činšas smuko iki 3 042 auksinų. Kaip daugėjo dvaro pajamos nuo XVIII a. antros pusės, matyti iš lentelės.

1 lentelė*

Dubingių dvaro pajamos 1760–1850 m.

Metai	Činšas	Mokestis už mišką	Pastotės	Dėkla	Padūmė	Propinacija	Ežerai ir pievos	Dvaro produkcija	Iš viso
1760	4398	. . .	. . .	60	380	1048	700	. . .	6586
1767	5378	1146	678	124	1405	2103	1104	. . .	11398
1777	7958	1187	510	568	1530	4019	. . .	5800	21572
1786	10850	1335	612	. . .	2428	6000	5315	17606	44146
1808	10669	1143	. . .	. . .	4810	. . .	. . .	. . .	16622
1816	8485	911	. . .	. . .	7902	. . .	. . .	. . .	17298
1832	10014	. . .	1400	. . .	. . .	3466	1733	. . .	16613
1844	931	. . .	192	. . .	. . .	546	200	. . .	1869
1846	937	. . .	211	. . .	749	253	. . .	. . .	2150
1850	2201	. . .	. . .	. . .	1665	. . .	. . .		3866

* Lentelė sudaryta, remiantis Dubingių inventoriais: CSAA, b. 924, 925, 926/1, 929, 930; CVIA, f. 716, ap. 1, b. 643, 670, 676, 680, 3052, 3007. Iki 1844 m. skaičiuota auksinais, o nuo 1844 m.— rubliais (po 6,6 auksino).

Dubingių dvaro pajamos smarkiai padidėjo XVIII a. antrojoje pusėje. Realus pajamų padidėjimas buvo menkesnis, negu nominalus, parodytas lentelėje. XVIII a. antrojoje pusėje javų kainos Baltijos jūros uostuose pa-

kilo 2—2,5 karto. XIX a., ypač III—IV dešimtm., jos krito. Tačiau dvaras XIX a. pirmojoje pusėje išsaugojo ir net padidino savo pajamas. Tai padarė stiprindamas valstiečių išnaudojimą ir intensyvindamas ūkį.

Dubingių valsčius

Valsčiuje XVII a. viduryje buvo 175 gyventojai: 116 lažininkų, 32 bajorai ir 27 žiemionys. Po Šiaurės karo gyventojų skaičius sumažėjo iki 154: 35 lažininkai, 76 bajorai, 21 žiemionis, 16 činšininkų ir 6 laisvi nuo prievolių. Tik 1740 m. gyventojų skaičius prilygo 1670 m. gyventojų skaičiui. 1763 m. buvo 188 kiemai, 1786 m.— 247 kiemai: 59 lažininkų, 61 bajorų ir 127 žiemionių. 1795 m. revizijos metu Dubingiuose buvo iš viso 905 baudžiauninkai ir 178 laisvi žmonės (žiemionys). Sekančių revizijų — 1811, 1816 m. duomenimis, laisvųjų skaičius buvo labai sumažintas, ir Valstybės turtų rūmai iškėlė dėl to Tiškevičiams bylą[38]. 1808 m. Dubingiuose pažymėta 204 kiemai (68 lažininkų, 38 bajorų, 66 žiemionių, 13 šlėktų ir 19 eigulių). 1816 m. Dubingiuose liko 160 kiemų. 1811 m. Dubingių dvaras, priklausęs D. Radvilai, buvo išdalintas jo kreditoriams. Todėl ir sumažėjo kiemų skaičius. Nuo Dubingių buvo atskirtas vadinamasis žiemionių ir bajorų Baranovo traktas. Todėl dvare liko daugiau lažininkų. 1816 m. jų buvo 92, t. y. daugiau, negu pusė gyventojų. Valstiečių padėtį labiausiai apibūdina jų valdomos žemės kiekis ir jos kokybė, gyvulių skaičius ir prievolės. 2 lentelėje ir pateikiame duomenis šiais klausimais.

Dubingių valstiečių gyvulių skaičius nuo XVIII a. vidurio augo. Tai liudija apie sugriauto ūkio atstatymą. Jaučių buvo dvigubai daugiau, negu arklių. Tai būdinga

[38] CVIA, f. 454, ap. 1, b. 333.

2 lentelė*

Valstiečių gyvulių skaičius 1740–1841 m.

Metai	Arkliai	Jaučiai	Karvės	Raguočių prieauglis	Avys	Kiaulės
1740	70	179			...	...
1760	296	507			...	...
1777	338	585	...	...	...	...
1808	286	515	359	205	708	602
1816	147	365	180	160	332	314
1841	125	277	137	130	332	283

* Lentelė sudaryta, remiantis Dubingių inventoriais: CVIA, f. 716, ap. 1; b. 2974, 2978, 2981, 2997; CSAA, b. 929.

rytų Lietuvai. Gyvulių skaičiaus mažėjimas nuo 1808 m. susijęs su Dubingių gyventojų mažėjimu, nes dvaras buvo apkarpomas.

XIX a. valstiečių valdoma žemė jau nebuvo skirstoma pagal šias grupes. Ji buvo padalinta į sodybinę ir priimtinę. Pažymėtina, kad Dubingiuose priimtinės žemės kiekis XIX a. pirmojoje pusėje net išaugo, kai Lietuvoje apskritai ji išnyko ir visa virto sodybine žeme. 1808 m. Dubingiuose buvo 131 valakas sodybinės ir 74 valakai priimtinės, o 1850 m.— atitinkamai 166 ir 91 valakas. 1861 m. reformos metu valstiečiams buvo palikta po 19 dešimtinių žemės (160 valakų), o priimtinė žemė (91 valakas) — apie 33% visos jų valdytos žemės — buvo atimta.

Lentelė parodo valstiečių žemėvaldos pakitimus: 1) Dubingiuose daug žemės priklausė žiemionims ir bajorams. Dubingiai buvo magnato valda, ir čia buvo daug karo prievolę atliekančių gyventojų. Mokestiniu požiūriu šių žmonių žemė skyrėsi nuo valstiečių, mokančių

3 lentelė*

Dubingių dvaro valstiečių 1652–1786 m. valdoma žemė (valakais)

Metai	Sodybinė lažininkų	Sodybinė činšininkų	Priimtinė	Žiemionių	Bajorų	Atleista nuo mokesčių	Tuščia	Iš viso
1652	50	55	8	...	...	5	14	132
1666	50	...	92	...	...	2	67	211
1670	39	33	...	54	33	16	74	249
1686	45	63	...	78	61	15	19	281
1735	21	...	19	57	78	...	101	276
1736	17	25	22	29	78	8	99	278
1740	20	37	34	31	69	8	88	287
1760	17	52	29	59	68	8	48	281
1768	15	24	39	76	85	8	36	283
1777	26		90	105	60	15	...	296
1786	38		...	129	54		...	221

* Lentelė sudaryta, remiantis Dubingių inventoriais: CSAA, b. 919, 921, 922, 923/2, 925, 929, 930; CVIA, f. 716, ap. 1, b. 2973, 2974, 2978, 2997; f. 454, ap. 1, b. 333. 1670 m. į lentelę neįtraukta 21 valakas, priklausęs naujakuriams.

„didįjį činšą", žemės; 2) priimtinės ir tuščios žemės kiekis rodo ūkio sugriovimo ir jo atstatymo laipsnį. Daugiausia tuščios žemės buvo po Šiaurės karo, o priimtinės — priešingai, baigiantis atstatomajam laikotarpiui. Tuščia žemė atsirado ne vien sunaikinimų ir epidemijų metais. Valstiečiai neturėjo darbinių gyvulių ir sėklos laukams apsėti. Arimai dirvonavo ir užaugo mišku. Baudžiavinis ūkis atsistatė per valstiečių ūkį. Tik po to buvo imta plėsti ir palivarkus. Iki XVIII a. septinto dešimtmečio pabaigos valstiečiai įsisavino du trečdalius tuščios žemės, o palivarkus imta plėsti tik atstačius vals-

tiečių ūkį. Valstiečio kiemui XVII a. priklausė pusė valako ariamos žemės. Po XVII a. vidurio ir XVIII a. pradžios sunaikinimų atstatant ūkį XVIII a., valstiečio kiemas išaugo (per priimtinę žemę) iki valako. XIX a. pirmojoje pusėje dauguma valstiečių turėjo jau po pusantro valako žemės.

Dubingių žemės buvo molingos su juodžemio priemaiša. Tačiau gerų žemių buvo nedaug. Geriausios žemės pažymėtos Ciūniškių, Pilveliškių, Sarališkių, Gaveikių, Voronių ir Nališkių laukuose. XIX a. pirmojoje pusėje jos duodavo vidutiniškai penktą grūdą. Kitų kaimų (Mikoliškių, Murališkių, Giraičių, Dirmeitų, Sidabrių, Kreivių, Verbyliškių, Dailidiškių, Trumpakojų ir kt.) žemės buvo prastesnės, išaugindavo ketvirtą grūdą. Prasčiausios žemės buvo Kerulių, Deliškių, Degsnės, Našiūnų, Alkos, Kuriškių, Oreliškių, Žardelių, Šarkiškių, Baluošo ir kt. kaimuose. Vidurio Lietuvoje valstiečiai tuomet jau gaudavo aukštesnius derlius.

Valstiečių prievolės

Ankstyviausiuose Dubingių inventoriuose valstiečių prievolės pažymėtos nuo valako žemės. Tik nuo 1670 m. lažas žymimas nuo dūmo (kiemo), bet piniginės prievolės liko ir toliau nuo žemės kiekio. Lažas buvo pastoviausias. 1634, 1652, 1670 m. lažo buvo po tris dienas per savaitę[39]. 1666 m. inventoriuje užrašyta keturios dienos[40]. XVIII a. pradžioje, susiaurėjus palivarkų plotams, lažas buvo sumažintas iki dviejų dienų per savaitę. Nuo 1740 m. vėl imta reikalauti trijų dienų lažo (žiemos metu — dviejų). Toks lažas išliko 1768, 1777, 1808 m.[41] Vasarą skaitant nuo šv. Jurgio (balandžio

[39] CSAA, b. 918, 919, 921.

[40] CVIA, f. 716, ap. 1, b. 2973, l. 6.

[41] Ten pat, b. 638, l. 16a; b. 2974, l. 7a; b. 2978, l. 27; CSAA, b. 929.

23 d.) iki Visų šventųjų (lapkričio 1 d.), bus 26 savaitės; po tris dienas lažo kiekviena, o likusios 26 savaitės po dvi dienas — per metus lažininkui išeina 130 darbo dienų dvaro lauke. Lažo diena buvo nuo saulės patekėjimo iki laidos. 1816 m. įvesta keturios dienos per savaitę (trys dienos su gyvuliais ir viena pėsčiom), t. y. per metus 208 d. Toks lažas pažymėtas ir 1841 m.[42]

Dubingiuose didelė lažo dalis buvo skiriama talkoms. 1634 m. pažymėta tik dvi talkos per metus nuo valako žemės. Tuo tarpu 1652, 1666, 1687, 1768 ir 1777 m. valstiečiams buvo nustatyta 12 dienų talkos. Talkos buvo šaukiamos javams nuimti, šienauti, mėšlui vežti. 1666 m. į talkas jau ėjo po du žmones iš šeimos, 1687 m. javus piovė su talka visi darbingi žmonės nuo 15 iki 60 metų. XVIII a. pabaigoje tokios talkos — su visa šeima — buvo skirtos tik šešios, o kitos šešios — po vieną žmogų.

Valstiečiai privalėjo vežti dvaro javus į miestus — Vilnių ar Rygą. 1652 m. nuo valako buvo viena pastotė, o 1687 m.— dvi. XVIII a. pabaigoje už neatliktas pastotes buvo imamas mokestis. 1768 m. buvo reikalaujama penkių pastočių nuo kiemo arba po 6 auksinus už kiekvieną. Šias pastotes valstiečiai atlikdavo iš lažo dienų.

Be suminėtų darbų, valstiečiai privalėjo taisyti palivarkų pastatus, tiltus, užtvankas, tverti tvoras, įdirbti žemę dvaro daržams, skalbti dvaro skalbinius, eiti sargybas ir dalyvauti medžioklėse bei gaudyti žuvį.

Dubingiuose ilgiau, negu kituose dvaruose, išliko natūrali duoklė, vadinama dėkla. Valstiečiai duodavo dvarui po statinę rugių ir avižų ir vežimą šieno. Tas pat išliko sena prievolė gauto medaus pusę atiduoti dvarui.

Žymiai sudėtingesnis buvo valstiečių činšininkų mo-

[42] CVIA, f. 716, ap. 1, b. 2981, l. 34a.

kestis. Jis labiau ir kito. 1634, 1652 ir 1666 m. Dubingių lažininkas pinigais nuo valako mokėjo po 24 grašius. O činšininkas nuo valako mokėjo 4 lietuviškas kapas (po 60 grašių, arba po 10 lenkiškų auksinų). 1686 m. tas mokestis išliko koks buvęs. Tik bajorams jis buvo pakeltas iki 18 auksinų (jie ėjo mažiau talkų), o žiemionims — 6 auksinai (jie ėjo karinę tarnybą).

Po Šiaurės karo sunaikinimų buvo įvestas vadinamasis didysis činšas. Valakas žemės, atleistas nuo kitų prievolių, kainavo 30 auksinų per metus, o bajoro valako kaina liko kokia buvusi. Priimtinės žemės atstatant ūkį buvo daug, o dar daugiau tuščios. Todėl jos kaina augo lėčiau, negu činšinės. 1740 m. priimtinės žemės valakas buvo įvertintas 5 auksinais, 1768 m.— 7,5, 1777 m.— 8. Tuo tarpu činšas nuo valako augo sparčiai: 1768 — 26 auksinai, 1777 — 50 auksinų (bajorui — 32, žiemioniui — 40) ir 6 auksinai padūmės mokesčio. 1808 m. činšas — 55 auksinai, 4 už malkas ir 9 — padūmės. 1816 m. činšas už pusantro valako pasiekė 120— 130 auksinų. Dvaras buvo suinteresuotas, kad valstiečiai imtų tuščią žemę, ir ją keleriopai pigiau atiduodavo, negu sodybinę. Todėl toji tuščia žemė buvo taip greit įdirbama. Įsisavinta tuščioji žemė tapo priimtine, o vėliau sodybine.

XIX a. smarkiai išaugo valstybiniai mokesčiai. 1841 ir 1848 m. činšininkas mokėjo dvarui už valaką 13 rb (85 auksinus) ir valstybei nuo kiemo 10 rb (66 auksinus)[43]. Rentą dvaras dalijosi beveik pusiau su imperija Taip pat pakilo lažininko mokestis — dvarui iki 3 rb (19 auks.), valstybei — 10 rb (66 auks.). Valstiečių sodybose atsiradusi šlėkta mokėjo iki 40 rb feodalinės rentos per metus. 1850 m. činšinis valakas buvo įvertin-

[43] CVIA, f. 716, ap. 1, b. 678, l. 22.

tas 22,5 (148 auks.) ir 10 rb (66 auks.) valstybės mokesčio. 1857 m. činšinio valako rentos vertė pakilo iki 40 rb ir 10 rb padūmės (iš viso 330 auks.), o lažininkas iš viso mokėjo 20 rb (132 auksinus)[44].

Viena iš Dubingių, kaip magnato valdos, ypatybių buvo gausus žiemionių ir bajorų skaičius. XVII a. žiemionys buvo šaukiami karo tarnybon ar ginti dvaro žemės nuo užpuolimų. 1666 m. inventoriuje pasakyta, kad žiemionis, Radvilai atvykus į Dubingius, turi prisistatyti „su geru arkliu, šarvais, dviem pistoletais, karabinu ir gera apranga"[45]. Jei kada žiemionis sėsdavo ant arklio, tais metais jis buvo atleidžiamas nuo ūkinių prievolių. Bajorai buvo siunčiami pašto tarnybon. Po Šiaurės karo žiemionys tik nuo 5 valakų pristatydavo vieną gerai ginkluotą raitelį žiemionių vėliavai[46]. XIX a. nei žiemionys, nei bajorai nebesiskyrė nuo valstiečių. Dar daugiau, jie neteko išimtinės teisės būti tik činšininkais. Niekas nebeprisiminė jų karinės šlovės. 1816 m. inventoriuje įrašyta: „Jeigu žiemionis ar bajoras kuriais metais nesumokės činšo, be jokių išlygų bus paversti lažininkais"[47]. Dubingių kunigaikštystės kariai virto baudžiauninkais.

Dubingių apylinkių vietų vardai

Dubingiai yra senas lietuviškas kraštas. Jame buvo daug lietuviškų ežerų, upių, kaimų ir vienkiemių pavadinimų, lietuviškų valstiečių pavardžių. Toliau pateiksime kai kuriuos pavadinimus, kurių dauguma gyvojoje žmonių kalboje ar administraciniuose padalinimuose nebeišliko. Tie užrašai čia pateikiami dokumento originalo kalba ir rašyba. 1654 m. inventoriuje pažymėta

[44] CVIA, f. 716, ap. 1, b. 3052, l. 20; b. 3077, l. 11.
[45] Ten pat, b. 2973, l. 10a, 12.
[46] Ten pat, b. 2974, l. 7.
[47] Ten pat, b. 2981, l. 37.

užusieniai: Urvinis, Papilakolnis, Kumpy, Trokołowkis, Uzuwozis, 1768 m.— Azolkis, Rurakalnis. 1735 m. pažymėtos pievos: Poboley, Ławinia, Kiszkiregis, Kimsinia, 1740 m.— Garnis, 1762 m.— Skierdymas, Szuderagis, 1777 m.— Gubesa, Trakie, Santokinis, Sapegalnis, Puszylinis, Awinkinia, Berzołukas, Rudymas, Sudaliszki, 1816 m.— Zyrgapiewis, Deylinia, Darymas, Szłapiała.

Dubingių krašte yra daug ežerų ir upelių. XVII—XVIII a. inventoriuose užrašyta šie ežerai: Ołka, Iłga, Berzes, Wirunglis, Jodenis, Rudasele, Krakinis, Purwinis, Oszerinis, Warlinis, Razginis, Grasaytis, Kopinis, Szołnaytis, Zydrelis, Jodynis, Delinis, Oszalinis, Snieginis, Awelinis, Azys, Warkinis, Unglinis, Dekiszkis, Giluzys, Pastuwelis, Aklis, Janulinis, Zerdjale, Wiatrołouzis, Aszginelis, Kolszynelis, Jodynelis, Mienasinis, Kuprynis, Walksztynis, Baładele, Blakatynis, Bluzenis ir Galinis, taip pat ir upeliai: Iłga, Unksztys, Bradamay ir kt.

Pažymėtinos ir lietuviškos valstiečių pavardės. 1685 m. minimi: B. Gaydys, J. Nanelis, S. Szwedelis, T. Kukutis, K. Szukalis, K. Szunapetris, J. Skiersis, M. Wizynis, M. Gagiała ir kt. 1735 m. Dubingių dvare gyveno M. Okinia, J. Skrablinis, K. Bocianis, G. Giedrys, M. Barczys, G. Czywelis, S. Zydelis, J. Gagis, M. Lyndynia (Lindyna), B. Builis, M. Warginis, B. Stukas, J. Garnis, M. Sniegis, J. Palusis, J. Jusis, S. Kurminis, T. Trumpakois, J. Kirulis ir kt.

Irena Jučienė

Dubingių karčema

Dubingių gatvių — kelių — sankryžoje jau antras šimtmetis stovi karčema. Lietuvoje nuo seno karčemas buvo priprasta statyti gerai matomose vietose — netoli

bažnyčių, rotušių ir kelių sankryžose[1]; taip pastatyta ir Dubingių karčema. Ji stovėjusi priešais parapinę bažnyčią[2]. Kaip teigia istoriniai šaltiniai[3], karčema buvo pastatyta 1842 m. Ji tuo metu atrodžiusi taip: eglinių rąstų sienos buvusios pastatytos ant akmeninio mūro pamatų, dengta šiaudais. Fasadas į pietų pusę, prie pagrindinio įėjimo buvęs gonkelis su keturiomis kolonomis. Durų iš viso buvę dešimt — dvejos dvivėrės ir aštuonerios vienvėrės; viena krosnis iš švediškų pilkų koklių, o kita — plytų. Keturi langai turėję po aštuonis stiklus, šeši — po penkis. Prie karčemos buvusi didelė ratinė — stadala arkliams, o stadalos gale rūsys. Įvažiavimas į stadalą iš šiaurinio karčemos galo, o pietiniame kampe — tvartas. Karčema buvusi ištęsto stačiakampio formos, dydis $41 \times 21^1/_4$ lokco (lokcas — 57 cm).

Sulyginus aprašytąją karčemą su dabar čia stovinčia, matyti, kad kalbama apie tą pačią. Tačiau tai ne pirmoji miestelio karčema. XVIII a. pradžios ir XIX a. pradžios istoriniai šaltiniai[4] Dubingių karčemą jau mini.

1967 m. vasarą, iškasus keletą perkasų prie karčemos ir jos viduje, pasirodė, kad dabartinės karčemos vietoje yra buvęs mažesnis medinis pastatas; jis yra su-

[1] K. Čerbulėnas, Užvažiuojamųjų namų architektūra.— Lietuvos TSR architektūros klausimai, III, Vilnius, 1966, p. 143—164.

[2] Parapinė bažnyčia Dubingiuose stovėjusi nuo Vytauto laikų. XVI a. pr. bažnyčia buvusi perstatyta, o XVII a. pr. vietoje medinės pastatyta mūrinė.— Lietuviškoji enciklopedija, Kaunas, 1939, t. VII, st. 75, 76.

Dabar čia jokios bažnyčios nebėra. Vietos gyventojų pasakojimu, 1947 m. ji sudegusi.

[3] 1848 m. Dubingių palivarko inventorius (Dubingių pastatų aprašymas).— CVIA, f. 716, ap. 1, b. 3042, l. 3a.

[4] 1735 m. Dubingių inventorius.— CVIA, Radvilų f., sk. 25, b. 924, l. 12; 1760 m. Dubingių inventorius.— Ten pat, b. 925, l. 59; 1762 m. Dubingių inventorius.— Ten pat, b. 927, l. 4; 1774 m. Dubingių inventorius.— Ten pat, b. 929, l. 2; 1808 m. Dubingių inventorius.— CVIA, f. 716, ap. 1, b. 2978, l. 2a; 1841 m. Dubingių palivarko inventorius.— CVIA, f. 716, ap. 1, b. 2997, l. 4a—5a.

degęs[5]. Labai galimas dalykas, kad čia ir bus stovėjusi šios karčemos pirmtakė, ką mini ir istoriniai šaltiniai. Senajai karčemai sudegus, toje pačioje vietoje, teritoriją praplėtus į šiaurės ir pietų pusę, ant akmeninių pamatų buvo pastatytas naujas medinis pastatas — Dubingių užvažiuojamieji namai — karčema. Kaip ir daugelis XIX a. pirmosios pusės Lietuvos karčemų, ji buvo drauge užkandinė ir viešbutis.

Kai karčema su ratine, gyvenamasis korpusas turi keletą durų, einančių į ratinę; taip yra ir Dubingių karčemoje.

Dabartinės karčemos pamatai, sienos ir sienų konstrukcija labai panaši į gyvenamo pastato. Statyta iš aptašytų eglinių rąstų, viduje yra septynios patalpos, atskirtos rąstų sienomis. Stogas dvišlaitis, dengtas gontais ir sudaro tris ketvirtadalius viso pastato aukščio. Fasadas turi klasicizmo elementų. Šiaurrytinėje centrinio įėjimo pusėje buvęs šulinys. Perkasai parodė, kad prieangis, kuriame buvusi rūkykla, turėjo plūkto molio aslą, o gyvenamos patalpos — lentų grindis. Vietos žmonės apie šią karčemą dar prisimena nemažai.

Jonas Staškevičius, 75 metų amžiaus*, visą savo gyvenimą pragyvenęs Dubingiuose, prisimindamas, ką apie karčemą yra kalbėjęs tėvas, pasakojo taip. Jo tėvas dirbęs prie tos karčemos. Caro Nikolajaus laikais karčema, malūnas ir miškai buvo nuomojami iš Tiškevičiaus. J. Staškevičius šio Tiškevičiaus vardo neprisimena, bet sako, kad karčema buvusi pastatyta Tiškevičiaus Albino. Lietuvos buržuazijos valdymo metais karčema jau priklausė girininkijai. Iš girininkijos ją nuomojo žy-

[5] I. Jučienė, Dubingių karčema (rankraštis), 1967, p. 5—7.— Paminklų konservacijos instituto archyvas (toliau — PKIA).

* Visų informatorių amžius nurodomas, koks buvo apklausos metu — 1967 m.

dai, tačiau jų nuosavybė karčema niekada nebuvo. J. Staškevičius dar prisimena nuomotojus: Punšą, Iršą, Zomčiką, Zomčiko uošvį Rachmelį. Iršai nuomuojant, karčemoje buvo ne restoranas, o monopolis.

Prie Rachmelio degtinę pardavinėję gorčiais. Čia užsukdavo pakeleivių iš Utenos, Molėtų. Stalų restorane buvo iki 15, apstatyti jie buvo taburetėmis.

Vokiečių okupacijos metais Dubingių karčemoje buvo surengtas žydų drabužių pardavimas — varžytynės.

Jonas Viešnickas (58 metų) gyvena Dubingių miestelyje. Čia gyveno jo tėvai, čia gimė ir augo jis pats. J. Viešnickas pasakoja, kad Dubingių karčemą buržuazinės Lietuvos laikais valdė Antašvilskis Rachmelis. Jis buvęs vietinis, čia gyvenę ir jo tėvai. Dešinėje karčemos pusėje (šiaurės rytų dalyje) tada buvo krautuvė, o kairėje (pietvakarių dalyje) — restoranas. Vokiečių okupacijos metais (1941—1944) kairėje karčemos pusėje buvo didelė krautuvė.

Per karą karčema nenukentėjo. Pokario metais joje buvo gyvenama, o kairėje pusėje buvo valstybinė krautuvė — nuo 1957—1958 m. iki 1965—1966 m.— iki buvo priešais pastatyta universalinė parduotuvė.

Karčemoje, kaip jau minėta, dešinėje pusėje buvo gyvenama. Įsikūrus tarybiniam ūkiui „Už taiką", ten gyveno melžėjos, o karčemos arklidėje (ratinėje) buvo laikomi tarybinio ūkio gyvuliai. Čia buvo įrengtas ir pieninės punktas. Pieninei grindys buvo išlietos cementu. Prieš tai jos buvusios medinės.

Prieš 10 metų karčema buvo taisyta — perdengta dalis stogo. Kiek Jonas Viešnickas atsimena iš savo vaikystės, karčema buvusi dengta gontais. Statyta ji tik iš tašytų rąstų, nėra jokių piūklu piaustymo žymių.

J. Viešnickas pats statybos meistras, 1967 m., restauruojant karčemą, dirbo meistru ir brigadininku. Ki-

tas Dubingių miestelio gyventojas, Pranas Samotavičius (52 metų), dirbęs prie karčemos restauracijos darbininku, J. Viešnicko pasakojimus apie Dubingių karčemą patvirtino.

Dubingiškiai teigia, kad jų miestelyje turgaus niekada nebuvo. Jie važiuodavę į Giedraičių, Molėtų, Paberžės turgus. Karčemą lankydavo tik pravažiuojantys, o vietos gyventojai — sekmadieniais, kai suvažiuodavo į bažnyčią.

Panašiai apie Dubingių karčemą pasakojo ir kiti seniausi Dubingių ir aplinkinių kaimų gyventojai — Staškūnas, Vladas Izvietkauskas, Jonas Giedrys, Antanas Giedrys, Alfonsas Akinis.

Istorijos šaltiniai rodo, kad karčemos (užvažiuojamieji namai) buvo statomos jau XIV a.[6] XVI—XVII a. Lietuvos inventoriuose atsispindi karčemų paskirtis, reikšmė ir skaičiaus augimas[7]. XVI a. Lietuvoje smulkių karčemų buvo jau taip gausu, kad jos sudarė 50% Lietuvos miestelių gyvenamų pastatų, o kai kur net ir daug daugiau — pavyzdžiui, Kurtuvėnų mieste XVI a. pabaigoje buvo 33 gyvenamieji namai ir 30 karčemų, Radviliškyje — 40 namų ir 51 karčema ir t. t. Karčemos buvo statomos iki XIX a. pabaigos, tačiau jau kiek rečiau, ir tuose kaimuose bei miesteliuose, kur toliau nuo geležinkelio.

Karčemos buvo liaudies susibūrimų vieta. Jos buvo ir viešbučiai, valgyklos-užkandinės, čia būdavo vakarėliai ir susitikimai. Čia valstiečiai pergalvodavo savo bėdas ir aptardavo, kaip kovos su savo išnaudotojais, burdavosi sukilimams ir t. t.

---

[6] Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. I, Vilnius, 1955, p. 59—60; K. Čerbulėnas, Užvažiuojamųjų namų architektūra, p. 143—164.

[7] K. Jablonskis, Istorijos archyvas, t. I, Kaunas, 1934, p. 316—421; K. Jablonskis, M. Jučas, Lietuvos inventoriai XVII a., Vilnius, 1962, p. 332.

XIX a. II pusėje, paplitus geležinkeliams, karčemų smarkiai apmažėjo — vietoj jų atsirado viešbučiai, valgyklos ir t. t. Šiandien Lietuvoje karčemų turime neperdaugiausiai. Šiuo metu jomis susirūpinta, kaip medinės architektūros paminklais, ir jos valstybės yra saugomos.

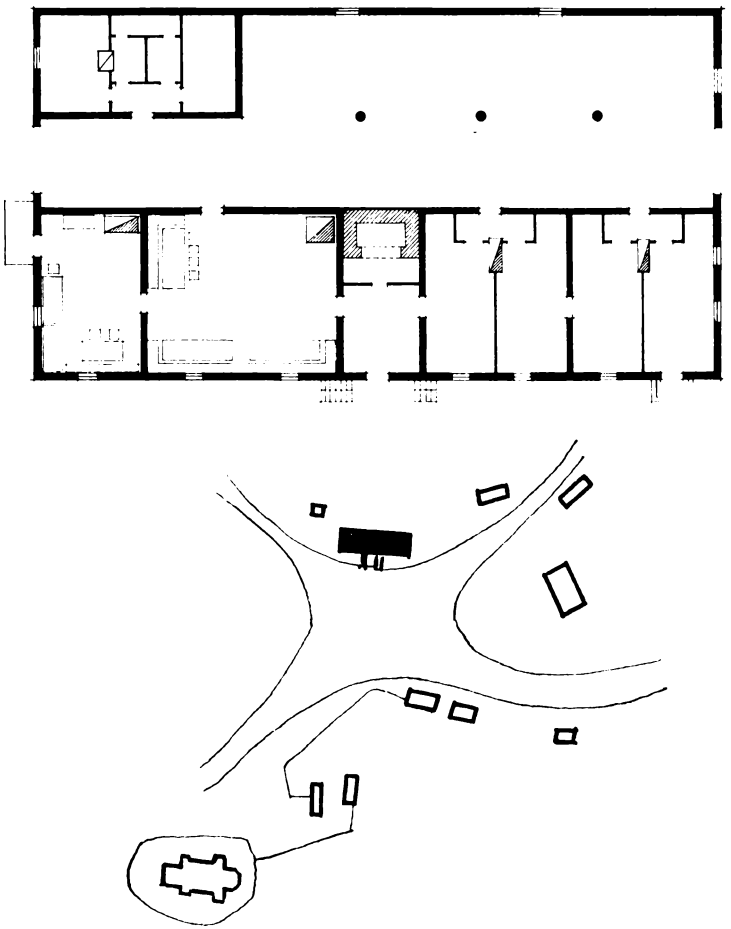

Dabartinės Dubingių karčemos planas ir situacijos schema.
D. Čepienės brėž.

1965 m. Dubingių karčemos stovis jau buvo toks, kad norint dar išsaugoti, būtinai reikėjo ją kuo greičiau tvarkyti. Tuo tikslu 1965 m. architektas R. Bunkus padarė karčemos apmatavimus, o 1967 m. pradėta kapitaliai ją tvarkyti — restauruoti bei konservuoti. Dabar Dubingių karčema saugoma ir, kaip būdingas XIX a. I pusės karčemų tipas, laikoma architektūros paminklu; ji yra didžiausia rytų Lietuvoje. 1968 m. tolesnės paminklo eksploatacijos projektą paruošė archit. D. Čepienė[8]. Dabar karčema naudojama Kultūros ministerijos darbuotojų kultūriniams ir gamybiniams poreikiams. Vasaros metu ten daugiausia vyksta seminarai. Žiemą čia laiką praleidžia Dubingių kultūros namų saviveiklininkų rateliai.

Meilė Lukšienė

Iš Dubingių apylinkės švietimo praeities

Dubingiai taip netoli Vilniaus, pagrindinio Lietuvos kultūrinio centro, kad ilgą laiką, matyt, šių apylinkių gyventojai mokslo ieškojo sostinėje. Feodalizmo epochoje mokyklų buvo reta, ir todėl jas steigti pašonėje didelio miesto su palyginti nemažu mokyklų skaičiumi atrodė neprasminga. Iš dalies, tur būt, todėl ligi pat XIX a. vidurio Vilniaus apskrityje itin maža mokyklų. Tuo tarpu nežinome nė vienos pradinės mokyklos Dubingių apylinkėje, kuri būtų senesnė, nei XVIII a. pabaigos.

Edukacinės komisijos metu, ypač dar energingai susidomėjus parapinėmis mokyklomis tos komisijos nariui

[8] D. Čepienė, Buvusios Dubingių karčemos pritaikymo praktiniams tikslams projektas (rankraštis), 1968, p. 1—4.— PKIA.

steigėjui vysk. I. Masalskiui, nuo 1773 m. visoje Vilniaus vyskupijoje ėmė palyginti gausiai dygti parapinių mokyklų. I. Masalskis reikalaute reikalavo iš savo klebonų jas steigti, ir jie klausė. Vis dėlto mokyklos buvo nedidelės: po kelis, daugiausia — po keliolika mokinių. Dažnai ir tų pačių mokyklų gyvavimas būdavo neilgas. Viename kuriame šaltinyje pažymėta mokykla, žiūrėk, jau ilgus metus niekur nebeminima. Visai priešingas vaizdas vakarinėje Lietuvos dalyje: ten mokyklos žymiai stambesnės, turinčios kartais per šimtą mokinių, daug pastovesnės. Vadinasi, ten buvo gilesnė mokyklos tradicija. Ji kūrėsi daugelio veiksnių veikiama: ir ekonominių, ir kultūrinių. Iš pirmųjų žymėtinas tas faktas, kad rytinėse Lietuvos srityse buvo žymiai daugiau lažinių valstiečių, mažiau stambesnių miestelių, iš viso mažiau laisvų žmonių, taigi čia mažiau buvo išsivystę ir prekiniai-piniginiai santykiai, todėl ir pačių žemesniųjų sluoksnių poreikis mokėti raštą turėjo būti ne toks ryškus. Jei vakarinėje dalyje dažnai pradinės mokyklos laikėsi pačių žmonių iniciatyva ar bent didžia dalimi jų remiamos, tai rytinėje nemaža lėmė klebono ar, rečiau, dvarininko pastangos mokyklą išlaikyti. Tai būdinga ir Dubingių apylinkėms.

Pirmosios mūsų turimos žinios apie Dubingių apylinkės mokyklas siekia vos XVIII a. pabaigą. 1777 m. Dubingiuose veikė parapinė mokykla, kurioje mokėsi keturi bajoriukai ir dešimt valstiečių vaikų, o 1781 m.— devyni bajorai ir du valstiečiai[1]. Artimiausios tuo pačiu metu veikusios mokyklos dar buvo Joniškyje (1777 m. du bajorai, dvylika miestiečių ir valstiečių, 1781 m.— aštuoni miestiečiai ir du valstiečiai, 1782 m.— tik aštuo-

[1] T. Wierzbowski, Szkoły parafjalne w Polsce i na Litwie za czasów Komisji Edukacji Narodowej (1773—1794), Kraków, 1921, p. 205.

ni bajorai)[2], Anturkėje (1782 m.— aštuoni valstiečiai), Giedraičiuose (1777 m.— trys bajorai ir trylika miestiečių bei valstiečių, 1782 m.— keturi miestiečiai ir trys valstiečiai)[3], Molėtuose (1777 m.— vienas bajoras ir šeši valstiečiai, 1781 m.— aštuoni miestiečiai ir du valstiečiai)[4].

Žvilgtelėjus į to laikotarpio mokyklas, matyti, kad jose mokinių po truputį mažėja. Tai būdinga daugeliui rytinės Lietuvos sričių. I. Masalskiui, kuris Edukacinės komisijos įsikūrimo pradžioje buvo suskatęs energingai tvarkyti savo valdomos vyskupijos parapines mokyklas, labai atvėsus tam dalykui, daugelis mokyklų visai nustojo veikusios. Jau XIX a. pradžioje besutinkame minint vos vieną parapinę Molėtuose. Jai pastiprinti 1805 m. kun. A. Januškevičius testamentu buvo paskyręs 2% nuo 4000 auksinų sumos, bet giminės ilgai bylinėjosi, kol 1829 m. mokykla tuos pinigus gavo[5]. Tai bene dubingiškiams artimiausia XIX a. pirmojoje pusėje nuolatos veikusi parapinė mokykla. 1843 m. joje mokėsi 44 mokiniai, 1849 m.— 14 mokinių[6]. Kad mokykla būtų buvusi pačiuose Dubingiuose, nežinome.

Po 1831 m. sukilimo carinė valdžia stengėsi Lietuvoje mokyklų mažinti. Ši švietimo politika nedaug tepalietė Vilniaus apskritį, nes ir ano meto akimis žiūrint, mokyklų čia buvo itin reta. Juo lengviau buvo čia kurtis valdinėms mokykloms. Patys gyventojai buvo palyginti pasyvūs, jokios konkurencijos tarp valdinių ir nevaldinių mokyklų negalėjo būti. Pirmoji artimiausia Dubingiams įsikūrė Anturkės Valstybinių turtų ministerijos

[2] T. Wierzbowski, min. veik., p. 208.
[3] Ten pat, p. 206.
[4] Ten pat, p. 214.
[5] CVIA, f. 567, ap. 2, b. 119, l. 1, 2.
[6] Ten pat, b. 6144.

mokykla: 1846 m. joje mokėsi 21 mokinys, o 1849 m.— 25 mokiniai[7].

Ligi 1831 m. parapinės mokyklos dažniausiai būdavo vienaklasės. Jose vaikai pagal tėvų išgales (tėvai patys mokėdavo mokytojui) mokėsi dvi tris žiemas skaityti, ne visada rašyti, bei aritmetikos ir katekizmo. Vaikų amžius nebuvo nustatytas. Vis dėlto pradines lankė vaikai, kai tuo tarpu į vidurines kartais eidavo jau beveik suaugę vyrai, ypač valstiečiai. Kad suaugusieji būtų mokomi pradinės mokyklos kurso, ligi Valančiaus Lietuvoje beveik negirdėti. Vienintelė žinutė, kurią turime, yra apie Joniškį. Dar pirmajame XIX a. ketvirtyje (1819—1820 m.) dvarininko iniciatyva (kas retai tepasitaiko) buvo suorganizuota mokykla vaikams ir suaugusiems (lankė dvidešimt penki vyrai ir trylika moterų)[8]. Deja, stinga duomenų, kiek laiko ta mokykla veikė.

Nuo 1831 m. steigiamose valdinėse mokyklose dėstyta rusiškai. Ligi minėtų metų Žemaičiuose dažnai pradėdavo pradinėse mokyklose lietuviškai skaityti, o paskui, ypač berniukus, pramokydavo lenkiškai. Apie rytines Lietuvos sritis turime pažymėta, kad tuo laikotarpiu, pvz., Vabalninko apylinkėse, kaimuose mokyta lietuviškai, o apie parapinių mokyklų dėstomąją kalbą tiksliai nežinome. Belieka daryti prielaidas iš vyravusių tuo metu nuotaikų. Dvaras ir bažnyčia rytų Lietuvoje buvo žymiai daugiau sulenkėję, nei vakarinėse srityse. Jau kalbant apie Gaidės ir kartu Vidžių apylinkių švietimą, buvo minėta prof. K. Jablonskio paruošta, tik nespausdinta pluošto dokumentų publikacija. Joje pateikiama medžiaga iš 1766—1767 m. kilusios bylos

[7] CVIA, f. 567, ap. 2, b. 6144.

[8] Dzieje dobroczynnosci krajowey i zagraniczney, t. I, Wilno, 1820, p. 113.

tarp Dubingių dvaro, „kuris gynė ne tik savo reikalus, bet atstovavo taip pat miestelėnams ir valsčiaus ūkininkams, su Dubingių klebonu Pranciškum Stankevičium dėl šalių vienos antrai padarytų skriaudų"[9]. Dvaras pateikė klebono jam padarytų nuostolių sąrašą. Kelis kartus pažymėta, jog klebonas grobdavo iš valstiečių rūbus už bausmę, kad jie ar jų šeimos nariai kalba poterius lietuviškai, o ne lenkiškai. Antai:

„19-ta. Mikoliškių k. iš Andriaus Bociansko paėmė dvi sermėgas, dviejų muštinių vertės, kas sudaro 16 auksinų, už tai, kad nemoka poterių lenkiškai, o tik lietuviškai.

20-ta. Kairiškių k. iš Motiejaus Barciaus, taip pat už tai, kad nemokėjo poterių lenkiškai, o tik lietuviškai, paėmė 4 auks. vertės padėvėtą sermėgą ir 1 auks. 20 skat. vertės padėvėtą diržą, kas sudaro 5 auks. 20 skat.

21-a. Gaveikių k. iš Lauryno Blaševičiaus paėmė padėvėtą 1 auks. 10 skat. vertės kepurę, taip pat Sidabravo k. iš Andriaus Kerulio pagrobė naują kepurę, už kurią buvo mokėjęs 5 auks., naują sermėgą, už kurią buvo mokėjęs 6 auks., ir naują 5 auks. vertės diržą, abiem taip padarė, kad nemokėjo poterių lenkiškai. Visa tai sudaro 17 auks. 10 skat."[10]

Dvaras anaiptol neprotestavo prieš patį draudimą melstis gimtąja kalba. Jis tik buvo nepatenkintas, jog klebonas visokiomis rinkliavomis išnaudoja valstiečius, iš kurių lygiai taip pat pelnėsi ir dvaras, tik manydamas, kad jo teisė šiuo atveju pirmesnė. Bylos tirti buvo atvykę vyskupijos atstovai, tačiau nėra jokių duomenų, kad būtų kaip nors reaguota į klebono taikomas

[9] V. Žukas, Prof. K. Jablonskio bibliografija.— Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai, IV, Vilnius, 1965, p. 201.

[10] V. Žukas, Prof. K. Jablonskio bibliografija, p. 202.

nuobaudos priemones už gimtosios kalbos vartojimą. „Toks sistemingas Vilniaus vyskupijos ūkininkų lenkinimas per bažnyčią XVIII a. buvo laikomas normaliu dalyku"[11].

Mokykla vargu ar galėjo prisidėti prie nutautinimo stabdymo; priešingai — ji galėjo jį tik greitinti. XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pirmojoje pusėje pradinių mokyklų dėstomoji kalba daug priklausė nuo to, kas mokyklą išlaikė. Jei mokykla rūpinosi patys valstiečiai, ypač jei buvo mokoma namie, skaityti vaikai dažniausiai mokėsi gimtąja kalba. Jei mokyklą išlaikė dvarininkas ar klebonas, dažniau pasitaikė lenkų dėstomoji kalba, ypač rytinėse Lietuvos srityse. Kaip matėme, Dubingių apylinkėje jau XVIII a. bažnyčia intensyviai ir sąmoningai lenkino valstiečius. Todėl Edukacinės komisijos veikimo metu bažnyčios iniciatyva steigiamose mokyklose veikiausiai mokyta lenkiškai.

Nuo XIX a. vidurio valdinėse parapinėse mokyklose buvo įvesta rusų dėstomoji kalba. 1890 m. valdinių mokyklų tinklas jau buvo palyginti tankus: vadinamosios liaudies mokyklos veikė Dubingiuose, Molėtuose, Anturkėje, Giedraičiuose[12].

Romas Šarmaitis

Aleksas Maginskas — revoliucionierius rašytojas

Naujas politinis kalinys

1931 m. vasario mėnesį, netrukus po visuotinio Lietuvos revoliucinių politinių kalinių badavimo, Kauno kalėjimo penktajame skyriuje pasirodė jaunas vaikinas.

[11] V. Žukas, Prof. K. Jablonskio bibliografija, p. 201.

[12] Памятная книжка Виленской губернии на 1890 г., Вильна, p. 208.

Pamatėme jį kalėjimo kieme. Ten politiniai kaliniai buvo išleidžiami pusvalandžiui pasivaikščioti.

Atsirado naujoką pažinusių kalinių. Sužinojome ir mes, kad tai Aleksandras Maginskas (pats jis vadinosi Aleksu), pasodintas už komunistinės literatūros laikymą. Jaunuolis buvo vidutinio ūgio, šviesiaplaukis, mėlynakis, inteligentiškos išvaizdos. Dėvėjo apynaujį tamsiai pilką paltą, margą kepurę, dargi kaklaraištį ir baltus marškinius. Tai buvo naujiena: kalėjime seniai jau buvome atpratę matyti, kad kas būtų švariau apsivilkęs.

Naujasis politinis kalinys kažkaip iš karto pasidarė savas. Eidami kalėjimo laiptais ar koridorium, sveikindamiesi nežymiai paspausdavom vienas kitam ranką, persimesdavom vienu kitu žodžiu, perduodavom slaptą paštą.

Praėjus kuriam laikui, A. Maginską atkėlė į mūsų, vadinamųjų inteligentų, kamerą vienutę. Čia kalėjome trise — Ignas Gaška, Aleksas Maginskas ir Romas Šarmaitis, šių eilučių autorius. Kalėjimo administracija, norėdama sutrukdyti politinių kalinių lavinimąsi, stengėsi baigusius aukštąjį ar aukštesnįjį mokslą izoliuoti nuo menkai išsilavinusių politinių kalinių. A. Maginskas tebuvo baigęs du pradinės mokyklos skyrius. Į mūsų klausimą, kaip jis pasidarė „inteligentu", Aleksas nusišypsojęs atsakė:

— Aš pasakiau tardytojui, kad esu baigęs Ukmergės gimnazijos 7 klases... Manau sau, gal perkels pas inteligentus — galėsiu pasimokyti. Kaip matote — pavyko...

Vartydamas dabar A. Maginsko teismo bylą, suradau 1931 m. vasario 17 d. protokole įrašą: „Baigęs 7 klases gimnazijos Ukmergėje"[1].

[1] Partijos istorijos instituto prie LKP CK Partinis archyvas (toliau — PA), f. 77, ap. 28, b. 5756, l. 45.

Praleidome kameroje daugiau kaip dvejus metus. Susipažinti, išsikalbėti laiko buvo pakankamai. Žinoma, ir kalėjime laikėmės konspiracijos: nieko nepasakojom apie asmenis, su kuriais pogrindyje dirbome, nesisakėme, kur ir su kuo buvome komjaunimo ar partijos komitetų nariais. Tai buvo partinė paslaptis. Apie A. Maginsko gyvenimo ir visuomeninės veiklos kelią sužinojau žymiai vėliau, jau dirbdamas Partijos istorijos institute.

Revoliucionierių gretose

A. Maginskas gimė 1907 m. gruodžio 16 d. Ukmergės aps., Giedraičių vls., Kuriškių[2] kaime. Jo tėvas, Juozas Maginskas, ir motina, Stefanija Percevičiūtė, buvo vargingieji valstiečiai. Turėjo juodu tris dešimtines žemės; tėvams mirus, žemė už jų skolas atiteko tėvo broliui. Tėvas dar dirbo kalviu dvaruose.

Sukakęs 10 metų, A. Maginskas neteko tėvų — jie abu mirė 1918 m. Nuo 1920 m. paauglys Aleksas, tebaigęs du pradinės mokyklos skyrius, ėmė gyventi savarankiškai. 1920—1923 m. jis piemenavo Giedraičių vls. Mikoliškių kaime pas L. Giedrį, o 1923—1925 m.— Dubingių miestelyje pas A. Trabutį. 1925—1927 m. jis buvo M. Miežonio batų dirbtuvės Dubingiuose mokinys. Tačiau retas valstietis taisė batus, o dar mažiau kas siuvosi naujus. Darbo trūko. 1927 m. gegužės mėnesį A. Maginskas atvyko į Telšius ir ėmė dirbti statybos darbus. Telšių geležinkelio stoties statybos darbinin-

[2] Šis kaimas nepažymėtas leidinyje „Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas" (Vilnius, 1959). Matyt, dėl to „Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija" 2 tomo p. 491 nurodė, kad A. Maginskas gimęs Kuriškiuose prie Pabradės. A. Maginsko gimtieji Kuriškiai yra Molėtų rajone, Dubingių apylinkėje. Dabar juose 8 sodybos. Kuriškių kaimas įeina į Dubingių tarybinio ūkio Murališkių skyrių.— Molėtų raj. Darbo žmonių deputatų tarybos Vykdomojo komiteto 1970.VII.9 raštas.

kams nebuvo laiku išmokamas darbo užmokestis. A. Maginskas suorganizavo darbininkus, kad protestuotų — už tai jis 1927 m. liepos mėnesį nubaudžiamas 10 dienų kalėti[3]. Netekęs darbo statyboje, A. Maginskas dirbo geležinkelio stoties kroviku. Pažino jis ir bedarbio sunkią dalią. Ši jaunystėje praeita gyvenimo mokykla A. Maginskui davė gerą medžiagą jo būsimam literatūriniam darbui. Tuo pat metu darbo žmonių vargai skatino jaunuolį ieškoti skurdo priežasčių, ieškoti išeities.

Išeitį nurodė revoliucionieriai dubingiečiai Juozas Stoškevičius-Stoškus, Zelmanas Medanskis, marksizmo-leninizmo mokslas. 1926 m. A. Maginskas priimamas Dubingiuose į pogrindyje veikusią Lietuvos Komunistinės Jaunimo Sąjungos kuopelę, o po trejų metų — 1929 m. gegužės mėnesį — į Lietuvos Komunistų partiją. Jaunasis revoliucionierius godžiai skaitė komunistinę literatūrą: „Komunistą", „Balsą", „Tiesą", komjaunimo leidinį „Darbininkų jaunimas", partijos ir komjaunimo atsišaukimus. A. Maginskas uoliai dirbo organizacinį darbą, platino komunistinę literatūrą tarp savo pažįstamų darbo žmonių.

Kai darbo Telšiuose pritrūko, A. Maginskas 1928 m. lapkričio mėnesį grįžo į Dubingius ir dirbo čia atsitiktinius darbus. Komjaunuoliai išsirinko A. Maginską savo kuopelės sekretorium. Kadangi kuopelė gaudavo maža literatūros platinti, A. Maginskas su draugais daugino ją šapirografu, kai ką dargi versdavo į lenkų kalbą, nes apylinkėje buvo nemaža lenkiškai tešnekančių darbininkų ir valstiečių.

1929 m. Tarptautinės moters dienos proga Dubingių komjaunuoliai iškėlė raudoną vėliavą ir išplatino ko-

[3] PA, f. 1771, ap. 1771—3, b. 201, l. 5—6; f. 77, ap. 28, b. 5756, l. 5.

munistinius atsišaukimus. Kovo 8 d. A. Maginskas buvo suimtas. Neradę kaltinamosios medžiagos, žvalgybininkai buvo priversti po trijų savaičių jį paleisti[4].

Komunistas knygnešys

Tuo laikotarpiu daugumą savo leidinių Lietuvos Komunistų partija spausdino Vokietijoje — Tilžėje, Karaliaučiuje, o vėliau ir Berlyne. Surinktus iš pogrindininkų straipsnius, korespondencijas, laiškus reikėjo siųsti į Vokietiją, o atspausdintą literatūrą — nelegaliai pergabenti per Vokietijos—Lietuvos sieną ir išvežioti, išskirstyti po rajonus ir parajonius. Šį darbą partija pavedė ypač patikimiems savo nariams.

Vienoje iš slaptos literatūros gabenimo grandžių kurį laiką dirbo A. Maginskas. Matyt, kviečiamas šiam darbui ir rengdamasis išvykti iš gimtinės, jis 1929 m. gegužės 29 d. Giedraičių valsčiaus valdyboje išsiėmė pasą. Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto nurodymu A. Maginskas 1929 m. liepos mėnesį apsigyveno Jurbarke ir atidarė batų taisymo dirbtuvę[5]. Lietuvos—Vokietijos pasienyje dirbo ir daugiau partijos narių knygnešių. Vieni jų buvo vietiniai valstiečiai, kiti specialiai į pasienį atvykę žemės ūkio darbininkai. Dieną jie dirbo ūkiuose, o naktimis sutartu laiku pereidavo sieną, pasiimdavo Rytprūsiuose parengtus literatūros ryšulius ir pernešdavo į Lietuvą. Čia literatūra buvo paslepiama pas valstiečius, o sulaukus turgaus dienos ar sekmadienio, komunistai knygnešiai kartu su kitais valstiečiais traukdavo į Jurbarką paviešėti, „batų pataisyti". Literatūros ryšuliai buvo pristatomi į A. Ma-

[4] PA, f. 77, ap. 28, b. 5756, l. 5.
[5] PA, f. 3377, ap. 3377—8, b. 141, l. 2.

ginsko dirbtuvę. A. Maginskas literatūrą perduodavo iš Kauno atvykusiems partijos kurjeriams.

Komunistinių knygnešių darbas buvo ypač pavojingas. Buržuazinė žvalgyba atsidėjusi sekė visus įtariamus dirbant šį darbą, darė kratas, o sugautus knygnešius perduodavo kariuomenės teismui. Teismo nuosprendžiai būdavo rūstūs.

Suprantama, kad provokacijomis, areštais žvalgybai kartais pavykdavo suardyti komunistinės literatūros gabenimo kelius. Kol buvo išaiškinamos knygnešio įkliuvimo priežastys, surandami nauji asmenys, kuriems galima patikėti šį darbą,— praeidavo nemaža laiko, susikaupdavo neišvežiotos literatūros.

1929 m. pabaigoje A. Maginskas buvo perkeltas į Kauną. Jis prisiregistravo Žemaičių gt. Nr. 90. Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto sekretoriatas pavedė jam tvarkyti komunistinės literatūros gabenimo reikalus visoje Lietuvoje. Šį darbą A. Maginskas sėkmingai dirbo daugiau kaip metus.

A. Maginsko sekimo bylos duomenys rodo, kad teisingai buvo nuspręsta jam pavesti tokį atsakingą darbą, kaip LKP CK literatūros transporto reikalų tvarkymas. Tuo metu žvalgyba apie A. Maginską, kaip komunistą, duomenų dar neturėjo. Bet štai 1930 m. vasario 17 d. A. Maginsko sekimo byloje atsiranda pirmas provokatoriaus pranešimas žvalgybai: „A. Maganas, gyv. Kaune, Žemaičių g. 90, nuolat gabena iš užsienio literatūrą. Dukart per mėnesį važiuoja prie rubežiaus. Palaiko ryšius tik su literatūros sandėliu"[6]. Toks pranešimas negalėjo žvalgybos nesudominti. Matyt, A. Maginskas pastebėjo esąs sekamas, nes persikėlė į Žaliakalnį, Trumposios gt. namą Nr. 2 ir apsigyveno 4 bute.

[6] Ten pat, l. 41.

Komunistinės literatūros gabenimo darbą A. Maginskas atlikdavo stropiai, su dideliu pareigingumu. Komunistas knygnešys Justinas Rugienis prisimena, kaip A. Maginskas 1930 m. atvyko pas jį į Vilkaviškį susipažinti, pasitarti. „...Pirmasis mūsų pasikalbėjimas,— rašo J. Rugienis,— buvo apie tai, kaip mes gabenome iš užsienio komunistinę literatūrą, kokios buvo mūsų arešto aplinkybės. Visa tai jį domino — jis norėjo išvengti mūsų padarytų klaidų."

„...Naktį,— rašo toliau J. Rugienis,— Aleksas Maginskas su komunistinės literatūros ryšuliais grįžo iš Kudirkos Naumiesčio į Kauną. Netoli Vilkaviškio jį sulaikė žvalgybininkai, patikrino dokumentus, paklausė, iš kur jis vyksta ir ką su savim neša. Maginskas juokaudamas jiems paaiškino, kad eina iš Vilkaviškio geležinkelio stoties, o jo ryšuliuose esą visko, tik tėvo ir motinos trūksta. Žvalgybininkai, nieko neįtardami, nepatikrinę ryšulių, praleido A. Maginską su komunistine literatūra, kurią jis laimingai atgabeno Kaunan"[7].

Vis dėlto arešto išvengti jam nepavyko.

Kalėjime

Suėmė A. Maginską 1931 m. vasario 3 d. Kaune jo paties bute. Kratos metu buvo rasta nemaža komunistinės literatūros. Išvežus A. Maginską į kalėjimą, žvalgyba jo bute paliko pasalą — gal dar kas iš jo draugų užeis. Atėjo jo žmona — medicinos seserų kursų klausytoja Cilė Grinbergaitė-Maginskienė. Ji taip pat buvo sulaikyta ir įkalinta. Komjaunuolė C. Grinbergaitė buvo apkaltinta tuo, kad ji savo ranka tušu parašė LKJS CK atsišaukimą „Į darbininkų ir kaimo biednuomenės

[7] J. Rugienis, Aleksas Maginskas.—„Komunistas", 1966, Nr. 6, p. 53, 54.

jaunimą", kuris hektografu buvo padaugintas ir 80 egzempliorių išplatinta Aukštojoje Panemunėje[8]. Tokia buvo teismo ekspertizės ir žvalgybos išvada.

Pagal 1931 m. rugsėjo 2 d. Kaune surašytą kaltinamąjį aktą, A. Maginskas kvočiamas paaiškinęs: „Rasta kratos metu komunistinė literatūra esanti jo, bet iš kur jis ją gavo, pasakyti atsisakąs; jis, Maginskas, priklausąs prie Lietuvos Komunistų partijos, bet kada prisirašęs, prie kokios kuopelės bei rajkomo priklausęs ir kokias pareigas ėjęs, pasakyti atsisakąs; literatūrą jis laikęs tikslu pasiskaityti ir kitiems duoti; kokiems darbininkams ir kiek kartų jis davęs pasiskaityti komunistinės literatūros, pasakyti atsisakąs"[9].

Tokius parodymus tardymo metu paprastai duodavo atsakingi Lietuvos Komunistų partijos darbuotojai, jei juos suimdavo su gausia įrodomąja medžiaga. Tokiu save laikė ir A. Maginskas. Žvalgybos tardytojui rūpėjo savo auką įklampinti. Į protokolą jis įrašė frazę, kad komunistinę literatūrą A. Maginskas laikęs sau pasiskaityti „ir kitiems duoti. Duodavęs pasiskaityti darbininkams, bet kokiems, pasakyti atsisakė"[10]. Kaltinamasis nesuprato žvalgybos klastos. Šios tardytojo frazės patvirtinimas leido žvalgybai A. Maginsko ir C. Grinbergaitės bylą perduoti kariuomenės teismui, kuris galėjo juos smarkiau nubausti.

Kariuomenės teismas bylą sprendė 1931 m. spalio 19 d. Kaune. „Teismo metu salė buvo tuščia",— rašė vėliau A. Maginskas[11], nors teismo sekretorius pažymėjo, kad byla nagrinėjama viešai. Revoliucionierius atsisakė valdiško advokato A. Suginto ir gynėsi pats. Kores-

[8] Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimai, t. III, Vilnius, 1964, p. 438—439; PA, f. 77, ap. 28, b. 5756, l. 42.
[9] PA, f. 77, ap. 28, b. 5756, l. 44.
[10] Ten pat, l. 27.
[11] Ten pat, l. 5.

pondencijoje apie A. Maginsko teismą, parašytoje 1931 m. spalio 31 d., šio straipsnio autorius, remdamasis jo pasakojimu, rašė: „Maginskas savo kalboje pareiškė, kad jis priklauso komunistų partijai, skaitė jos literatūrą, bet nelaiko to nusikaltimu. Darbininkams tėra vienas kelias savo padėties pagerinimui — tai kovos kelias. Kad ta kova geriau sektųsi, reikalinga yra komunistų partija ir kitos revoliucinės organizacijos." Kariuomenės teismas A. Maginską ir C. Grinbergaitę nuteisė po penkerius metus sunkiųjų darbų kalėjimo. „Perskaičius sprendimą, buvę salėje žvalgybininkai ir kalėjimo sargai ėmė choru traukti: „Mažai, mažai"[12]. Žvalgyba vis dėlto galėjo būti patenkinta: du revoliucinio judėjimo dalyviai ilgam pasodinti už grotų.

Studijavo Lenino raštus

Kokios gi komunistinės literatūros buvo rasta pas A. Maginską? Kuo domėjosi būsimasis rašytojas?

Į tai atsako archyve išlikęs apžiūrėjimo protokolas, parašytas netrukus po A. Maginsko suėmimo. Protokole išvardintos 38 knygutės, kurias įvairiu laiku išleido Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto leidykla. Įdomu pažymėti, kad šiame sąraše žymią vietą užima Smolenske lietuvių kalba išleisti V. Lenino raštai. Štai kokius V. Lenino raštus skaitė ir studijavo A. Maginskas:

1. Lenino prakalba darbininkių suvažiavime. 1920 m.
2. Jaunimo sąjungų uždaviniai. 1921 m.
3. Marksizmo pamatai. 1925 m.
4. Darbininkai ir valstiečiai. 1926 m.

[12] PA, f. 77, ap. 28, b. 5756, l. 8.

5. Kokia turi būti darbininkų partija? 1926 m.
6. Marksistai ir socialdemokratai menševikai. 1926 m.
7. 1905–6 metų revoliucija (strategija ir taktika). 1926 m.
8. Profesinės sąjungos. 1926 m.
9. Jaunimas ir moksleivija. 1926 m.
10. Nuo 1905 metų iki 1917 metų revoliucijos (strategijos ir taktikos klausimai). 1926 m.
11. Komunistų Internacionalo kūrimas. 1928 m.
12. Pirmi Sovietų respublikos žingsniai. 1928 m.
13. Apie proletariato diktatūrą. 1927 m.
14. Apie K. Marksą ir marksizmą. 1928 m.[13]

Tarp rastų knygų buvo Komunistų Internacionalo kongresų, LKP IV konferencijos, LKP CK plenumų rezoliucijos, keletas V. Kapsuko ir Z. Angariečio knygučių, 1930 m. „Komunisto" ir „Tiesos" numeriai bei kita medžiaga. Daugumos šių leidinių A. Maginsko bibliotekoje buvo po vieną egzempliorių, vadinasi, laikyta savo paties politinio lavinimosi reikalams. Įgytas iš V. Lenino raštų ir kitos literatūros marksizmo-leninizmo teorijos žinias A. Maginskas vėliau populiarino savo eilėraščiuose, apsakymuose, publicistiniuose kūriniuose.

Rašytojas mokosi

Dar būdamas laisvėje, A. Maginskas daug skaitė, savarankiškai mokėsi. „Aleksas aistringai mėgo knygą,— prisimena J. Rugienis,— jis godžiai skaitė. Aleksas dažnai mėgdavo pabrėžti, kad kuo daugiau revo-

[13] PA, f. 77, ap. 28, b. 5756, l. 46—47. Smulkesni šių leidinių bibliografiniai duomenys aprašyti knygoje „V. Lenino raštai lietuvių kalba. 1914—1969", Vilnius, 1970, bibliografinės registracijos numeriai: 127, 150, 47, 48, 50, 51, 53, 54, 55, 57, 59, 60, 61, 62.

liucionierius bus išsilavinęs, tuo daugiau jis atneš naudos revoliuciniam judėjimui. Todėl jis ne tik pats išnaudojo kiekvieną galimybę kelti savo išsilavinimą, bet šią mintį stengėsi skiepyti ir kiekvienam draugui, su kuriuo jam teko susidurti bendroje kovoje"[14]. Į kalėjimą jis pateko gerokai išpruseęs, apsiskaitęs.

Kai A. Maginskas buvo perkeltas į inteligentų vienutę, nutarėme padėti jam mokytis bendrojo lavinimosi dalykų. Mokytoju teko būti man. Tuo metu buvau baigęs gimnaziją. Mokytojauti, privačiomis pamokomis verstis buvau pradėjęs dar 14 metų teturėdamas, kai baigiau keturias gimnazijos klases: padėdavau silpnesniems pasirengti įstoti į gimnaziją, išlaikyti pataisas. 1928 m. patekęs į Ukmergės kalėjimą, dėsčiau politinių kalinių bendrojo ir politinio lavinimosi būreliuose, kol mane nuo kitų kalinių izoliavo. Turėtą mokytojo patyrimą sėkmingai pritaikiau padėdamas mokytis A. Maginskui.

Kauno sunkiųjų darbų kalėjime buvo biblioteka. Iš jos užsisakydavome vadovėlius. Praėjome lietuvių kalbos gramatiką, sintaksę, literatūros mokslą — teoriją ir istoriją, aritmetikos, geometrijos kursą, mokėmės Lietuvos geografijos ir istorijos, pradėjome krimsti net algebrą. A. Maginskas buvo gabus ir stropus mokinys. Per dvejus su trupučiu metų, nepaisant kratų, įvairių administracijos trukdymų (kiekvienas rašomojo popieriaus lapelis buvo registruojamas, išrašytus sąsiuvinius privalėjome atiduoti kalėjimo prižiūrėtojams), praėjome ne mažiau kaip keturių gimnazijos klasių kursą[15].

Rašydamas lietuvių kalbos rašomuosius darbus laisva tema, A. Maginskas pradėjo kurti ir apsakymus. Mu-

[14] J. Rugienis, Aleksas Maginskas, p. 54.

[15] Pildydamas 1940 m. gruodžio 25 d. anketą, A. Maginskas parašė, kad jo išsilavinimas „vidurinis, savamokslis".— PA, f. 1771, ap. 1771—3, b. 201, l. 5.

du su Ignu Gaška buvome pirmieji jo apsakymų skaitytojai ir vertintojai. Ryškesnius iš tų apsakymų dėdavome į rankraštinį politinių kalinių žurnalą „Kovotojas", kad ir kiti pasiskaitytų. Viename pirmųjų žurnalo numerių įdėjome jo apsakymą „Varžytynės". Apsakymas buvo paskelbtas, atrodo, 1932 m. Tais pat metais buvo parašytas jo apsakymas „Kareiviai"[16]. Šiuos metus ir reikia laikyti A. Maginsko literatūrinės veiklos pradžia. Korespondencijas į komunistinę spaudą jis, be abejo, rašė ir anksčiau.

Rankraštinis žurnalas „Kovotojas" Kauno kalėjime pradėjo eiti 1931 m. pabaigoje. Jo pirmosios redakcinės kolegijos nariai buvo A. Maginskas, M. Šumauskas ir R. Šarmaitis. Žurnalo medžiaga buvo perrašoma vienu dviem egzemplioriais į slapta gauto storo sąsiuvinio lapus. Kiekvienas lapas turėjo kalėjimo administracijos štampą — jo kopiją pasigamino patys kaliniai. Iš pirmo žvilgsnio šie žurnalo sąsiuviniai beveik nieku nesiskyrė nuo oficialiai kalėjimo administracijos leistų ir sustampuotų sąsiuvinių. „Kovotojuje", kaip ir kitų kalėjimų rankraštiniuose žurnaluose („Kolektyviste" — Šiaulių, „Revpolitkalinyje" — Ukmergės, „Politkalinyje"— IX forto ir kt.), daugelis politinių kalinių bandė tobulinti savo literatūrinius ir publicistinius sugebėjimus. Ne vienas jų nuo 1940 m. ėmė dirbti žurnalistinį darbą respublikinėje spaudoje. Tarp jų buvo ir A. Maginskas.

Bene 1933 m. rudenį A. Maginskas buvo perkeltas į Šiaulių kalėjimą, iš čia jis taip pat siuntinėjo į laisvę savo kūrybos. Archyve išliko kalėjimo administracijos pagautas dar niekur lig šiol nespausdintas A. Maginsko

[16] „Priekalas", 1933, Nr. 2, p. 57—59.

eilėraštis „Mergai mano", apysakos „Sirena" fragmentas. Tie kūriniai 1935 m. rugsėjo 3 d. buvo persiųsti žvalgybos žiniai[17].

Laisvėje

Atlikęs bausmę, iš Šiaulių kalėjimo A. Maginskas buvo paleistas 1936 m. spalio 19 d. Prieš tai jį žvalgybos įstaigoje nufotografavo, kad galėtų geriau sekti. Apsigyveno jis Kaune, Kudirkos al. 16/7. Partija vėl pritraukė jį prie komunistinės literatūros gabenimo. Netrukus, 1937 m. sausio 18 d., žvalgybos agentai jį sulaikė su Domicėle Povilaityte, taip pat padėjusia gabenti literatūrą. Kadangi arešto metu pas A. Maginską nieko nerado[18], tuokart jis išvengė baudžiamosios bylos sudarymo. Žvalgyba neskubėjo. Ji tikėjosi A. Maginską netrukus sučiupti su literatūra, su įkaltėmis, nes A. Maginskas palaikė ryšius su pogrindine partijos spaustuve, o joje buvo provokatorius — žvalgybos agentas. Viso to dar nežinojo LKP Centro Komiteto sekretoriatas. Vis dėlto atsargumo dėlei buvo nutarta pakeisti kai kuriuos literatūrą gabenusius asmenis. A. Maginskas buvo pasiųstas dirbti į Lietuvos Raudonosios pagalbos organizaciją (politiniams kaliniams remti) ir kaip jos Centro Komiteto instruktorius lankė LRP rajonų ir apskričių komitetus, padėdamas stiprinti jų veiklą. Lietuvos Raudonosios pagalbos Centro Komiteto organe „Į pagalbą" buvo išspausdinti A. Maginsko eilėraščiai „Kalėjime"[19] ir „Motinai"[20]. Nuo 1938 m. rugsėjo iki 1940 m. birželio A. Maginskas dirbo statybose darbininku izoliuotoju,

[17] PA, f. 77, ap. 28, b. 5756, l. 52. Abu kūrinius autorius adresavo „Priekalui".

[18] Ten pat, l. 42.

[19] „Į pagalbą", Kaunas, 1937 m. spalis, Nr. 6.

[20] „Į pagalbą", 1938 m. balandis—gegužė, Nr. 3—4.

artezinių šulinių meistru. Jo rangovas buvo Juozas Mozelis[21], suteikdavęs darbo žvalgybos persekiojamiems asmenims.

Kovos dėl liaudies fronto sukūrimo laikais Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto nurodymu kai kurie komunistai ėmė bendradarbiauti pažangesnėje legalioje spaudoje, stengdamiesi ten skleisti antifašistines idėjas. A. Maginskas rašė tada „Kultūroje", „Laisvojoje mintyje", „Mūsų jaunime" literatūrines recenzijas; pasirašinėjo kriptonimais AlMa, A. Mg. ir kt. Jis kėlė aikštėn buržuazinės literatūros atitrūkimą nuo darbo masių gyvenimo. Recenzuodamas tarybinio rašytojo Valentino Katajevo apysaką „Baltuoja burė tolumoje", A. Maginskas pabrėžė, kad knyga atskleidžia darbo žmonių kovas prieš carizmą ir kapitalistinį išnaudojimą.

Nors ir nebūdamas literatūros kritikas specialistas, A. Maginskas paskutiniais fašistinės diktatūros metais skyrė daug dėmesio lietuvių ir kitų tautų rašytojų kūrinių nagrinėjimui. „Priekale" jis kritiškai vertino J. Šukio romaną „Komunistas". „Kultūros" žurnale recenzavo Petro Cvirkos kūrybą, S. Lastauskaitės romaną „Prie nykstančių gairių", Fausto Kiršos eilėraščių rinkinį „Pelenai", Kazio Borutos poeziją. „Mūsų jaunimo" žurnale buvo paskelbtos jo recenzijos Vandos Vasilevskos apysakai „Pajungtoji žemė", V. Korolenkos „Debesuotai dienai", E. Sinklerio romanui „Automobilių karalius", H. de Balzako romanui „30 metų moteris".

Fašistiniam režimui susvyravus

Hitlerinei Vokietijai sukurstius antrąjį pasaulinį karą, Lietuvoje įvyko žymių pakitimų. 1939 m. spalio 10 d. buvo pasirašyta Tarybų Sąjungos ir Lietuvos savitar-

[21] PA, f. 1771, ap. 1771—3, b. 201, l. 6.

pio pagalbos bei Vilniaus krašto grąžinimo Lietuvai sutartis. Keliose Lietuvos vietose pagal pasirašytą sutartį buvo įkurdintos tarybinės įgulos galimai fašistinės Vokietijos agresijai atremti. Karo veiksmams Vakarų Europoje suardžius įprastinius ekonominio bendravimo ryšius, sutriko Lietuvos eksporto ir importo keliai, ėmė kilti reikalingiausių prekių kainos, blogėjo darbo žmonių padėtis. Ėmė stiprėti antifašistinės nuotaikos, reakcinė Lietuvos vyriausybė jas veltui mėgino nuslopinti represijomis prieš Komunistų partiją ir revoliucinio judėjimo dalyvius.

A. Maginskas gavo darbo Gaižiūnų poligone (Jonavos raj.) prie statomų tarybinėms įguloms kareivinių. Statybą vykdė privatūs rangovai. Statybos darbininkai buvo sukūrę Komunistų partijos pogrindinę kuopelę, kurios sekretoriumi dirbo Jonas Dobilevičius. Darbininkai, kaip rašė vėliau reportaže „Gerai" A. Maginskas, „negalėjo suderinti pernykščio uždarbio su šiemetinėmis produktų kainomis — ir sustreikavo"[22]. Greta darbo užmokesčio padidinimo darbininkai kėlė ir politinių reikalavimų: paleisti iš kalėjimų politinius kalinius, išduoti 1940 m. birželio 4 d. Kauno kalėjime mirusio LKP Centro Komiteto sekretoriaus Juozo Garelio lavoną ir leisti iškilmingai palaidoti, panaikinti priverčiamojo darbo įstaigas ir kt.[23] 1940 m. birželio 6 d. prasidėjusį statybininkų streiką kai kurie fašistiniai elementai mėgino įvairiai provokuoti, kad tik užtęstų streiką ir sutrukdytų kareivinių statybą. Žvalgyba sulaikė keliolika streikininkų, tarp jų ir A. Maginską. Kai kuriuos sumušė, „kad Staliną iš darbininkų galvos išvarytų". Kauno apskrities viršininkas birželio 14 d. nusprendė juos visus išsiųsti dvylikai mėnesių į priverčiamojo darbo

[22] A. Maginskas, Rinktinė, Vilnius, 1950, p. 115.
[23] PA, f. 77, ap. 28, b. 5756, l. 43.

įstaigą[24]. Tarp išsiųstų į Pabradės stovyklą 24 suimtųjų buvo ir A. Maginskas.

Tai buvo paskutinis fašistinio režimo pasispardymas. Liaudis netrukus jį partrenkė ir sutrypė. Naujai sudarytos Liaudies vyriausybės vidaus reikalų ministras M. Gedvilas birželio 20 dieną į Pabradės priverčiamojo darbo stovyklą nusiuntė telegramą: „Sveikinu nukentėjusius už liaudies reikalus ir suteikiu jiems laisvę"[25]. Tarp 24 paleistų iš stovyklos streikininkų buvo Aleksas Maginskas, Bonaventūras Rutkauskas ir kiti komunistai[26]. Jie atvyko į Kauną ir buvo nukreipti į reikalingiausią darbą — kurti naujos, socialistinės, Lietuvos.

Tarybinis žurnalistas

Visa savo energija A. Maginskas pasinėrė į žurnalisto darbą. Nukreiptas į Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto organo, dienraščio „Tiesos", redakciją, jis važinėjo po gimtąjį kraštą, daug parašė straipsnių ir reportažų, apybraižų ir feljetonų. Juose kaip veidrodyje atsispindėjo senosios santvarkos žlugimas ir naujosios, tarybinės, santvarkos kūrimas.

Kreipdamasis į rašytojus, A. Maginskas tomis dienomis entuziastingai rašė: „Nuo birželio 15 dienos mes jau nebegyvenam „paprastų pilkų" dienų. Kiekviena diena yra istorinė. Mūsų akyse iškyla ir auga nauji žmonės, kuriasi nauji žmonių santykiai ir papročiai. Ir fabrike, ir kaime, ir visose gyvenimo srityse mes matom tai, ko lig šiol nematėm — visur vyksta gili ir plati re-

[24] PA, f. 77, ap. 28, b. 5756, l. 43.
[25] A. Maginskas, Rinktinė, p. 117.
[26] PA, f. 7,7, ap. 28, b. 5756, l. 43.

voliucija, gimsta naujas gyvenimas <...> Mūsų dabartis labai įdomi — pavaizduokime ją, draugai rašytojai!"[27]

Pats A. Maginskas gražiai pavaizdavo daugelį to besikuriančio gyvenimo epizodų. Jis pabuvojo Lietuvos turtuolių Vailokaičių rūmuose Kaune ir aprašė, ką ten matęs, kaip tuos rūmus Liaudies vyriausybė perdavė rašytojams, dailininkams, kompozitoriams, kaip susijaudinęs Petras Cvirka už tai dėkojo Komunistų partijai ir tarybinei vyriausybei.

Sutikęs Molėtų valstietę, savo pažįstamą, A. Maginskas sužinojo, kad dėl brangaus, neprieinamo gydymo ji buržuazijos valdymo metais neteko dukters, o paskui ir savo vyro, mirusio nuo plaučių uždegimo. O dabar štai „Tiesoje" paskelbtas Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos nutarimas dėl nemokamos medicinos pagalbos darbo žmonėms. „Kaip iš dangaus, sakau, tie bolševikai,— kalbėjo valstietė.— Kur girdėta, draugas, kad darbininką žmogų dykai gydytų?"

Atvykęs į Vilnių ir apsilankęs Filharmonijos salėje, A. Maginskas pasikalbėjo su saldainių fabriko direktore, neseniai buvusia eiline darbininke, o po to parašė „Tiesai" reportažą, kaip darbininkės vadovaujamas fabrikas sėkmingai vykdo ir viršija gamybos planus.

Sumanų žurnalistą A. Maginską netrukus paskyrė „Tiesos" redaktoriaus pavaduotoju, o priedo — dar ir Lietuvos Liaudies pagalbos sąjungos Centro Valdybos mėnesinio žurnalo „Į pagalbą" atsakinguoju redaktorium. Pirmaisiais tarybiniais metais tai buvo vienas populiariausių masinių žurnalų, ėjęs 30 tūkstančių egzempliorių tiražu.

[27] A. Maginskas, Rinktinė, p. 121—122.

Nenuilstamą kūrybinį tarybinių žmonių darbą staiga nutraukė hitlerininkų kariaunos įsiveržimas į Tarybų šalį. Teko paskubomis evakuotis. Tarybų Lietuva buvo hitlerinės kariuomenės okupuota.

Maginskų bute Kaune, Laisvės alėjoje, liko nemaža rankraštinių žurnalų, kuriuos politiniai kaliniai buvo išnešę iš kalėjimų, įvairių dirbinių; visa tai buvo perduotina į Revoliucijos muziejų.

Po karo poetas Kazys Jakubėnas, apsilankęs Partijos istorijos institute Vilniuje, papasakojo tokį atsitikimą. Pirmomis karo dienomis kažkoks žmogus, priėjęs Kaune prie K. Jakubėno, pasisakė esąs iš „kultūros vertybių apsaugos įstaigos" ir pakvietė jį kartu užeiti į Maginskų butą (Laisvės alėjoje 31b, bt. 16), kur galį būti vertingų rankraščių. Į vidų jiedu pateko per langą, nes durys buvusios užrakintos. Bute tikrai buvę politinių kalinių slapta leistų žurnalų ir kitokių rankraščių. Juos visus „kultūros vertybių apsaugos įstaigos darbuotojas" susikrovė, surišo. Išlindę pro langą atgal į gatvę, jiedu atsisveikindami sutarę, kad rankraščiai bus atiduoti saugoti atitinkamai įstaigai, ir nuėję savais keliais. Daugiau K. Jakubėnas to žmogaus nebesutikęs, o jo pavardės tada nepasiteiravęs. Paimta iš Maginskų buto rankraštinė medžiaga ligi šiol nesurasta — ji nepateko į respublikos mokslo įstaigas, archyvus nei bibliotekas.

A. Maginskas su žmona ir neseniai gimusiu sūnum Juliumi (1940—1962) pasitraukė į Tarybų šalies gilumą. Apsistojo Kazachstane, Karagandos mieste. „Aleksas sakėsi esąs neišlepintas ir ėmėsi sunkaus angliakasio darbo"[28],— rašė vėliau J. Zinkus. A. Maginskas nuėjo į

[28] J. Zinkus, Revoliucijai ir tėvynei.—„Tiesa", 1967 m. gruodžio 16 d.

šachtą kasti akmens anglies, taip reikalingos šaliai aną atšiaurią žiemą, o jo žmona, buvusi Kaune Lietuvos Liaudies pagalbos sąjungos Centro Valdybos pirmininkė,— dirbti į vietinę MOPR'o organizaciją.

1942 m. pradžioje buvo sumanyta pafrontėje leisti lietuvių kalba laikraštį „Už Tarybų Lietuvą", kurio tiražas turėjo būti platinamas okupuotosios Lietuvos teritorijoje. Maskvoje įsikūręs Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto sekretoriatas numatė atsakinguoju laikraščio redaktorium paskirti Aleksą Maginską. Buvo pasiųstas iškvietimas, kad jis atvyktų į Maskvą. Bet A. Maginskas neatvyko. Atėjo LKP Centro Komiteto ir Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos įgaliotinio Taškente E. Bilevičiaus telegrama, kad A. Maginskas 1942 m. sausio 25 dieną Karagandoje mirė nuo krupozinio plaučių uždegimo[29]. Ten jis ir palaidotas — kapinėse prie „Dvyliktosios šachtos" gyvenvietės[30].

Literatūrinis A. Maginsko palikimas

A. Maginskas buvo vienas ryškiausių lietuvių proletarinės poezijos ir prozos atstovų, išaugęs iš pačios liaudies glūdumos. Jo, kaip rašytojo, talentas dar tik buvo pradėjęs skleistis. Sunkios gyvenimo sąlygos neleido šiam talentui subręsti, be laiko nutraukė rašytojo gyvenimo siūlą.

Valstybinei grožinės literatūros leidyklai pasiūlius, šių eilučių autorius, atitrūkdamas nuo kitų darbų, 1948—1949 m. surinko A. Maginsko literatūrinį palikimą, išsimėčiusį daugelyje periodinių leidinių. A. Maginsko rašiniai buvo skelbiami „Balse", „Priekale", „Į

[29] Literatūrinio gyvenimo kronika, Vilnius, 1970, p. 42; PA, f. 1771, ap. 1771—3, b. 201, l. 13.

[30] J. Zinkus, Revoliucijai ir tėvynei.

pagalbą", „Kovotojuje", „Kolektyviste", „Kultūroje", „Mūsų jaunime", JAV „Šviesoje", „Laisvėje". Pasirašinėjo jis savo pavarde, slapyvardžiais ir kriptonimais: A. Maginas, A. Mag-as, A. Magas, A. Mag., A. Mg., A. M., AlMa, Al. M., J. Karčius. J. K-čius, J. Kr., J. K., Pagada. Galimas dalykas, kad toli gražu ne viskas buvo surinkta, ne visi jo pseudonimai išaiškinti[31].

Į rinkinį pateko eilėraščiai, apsakymai, reportažai, apybraižos, recenzijos, straipsniai, nemaža revoliucinės poezijos vertimų iš kitų kalbų. Iš Kauno ir Šiaulių kalėjimuose parašytų kūrinių į rinkinį pateko tik tie, kurie buvo pasiekę Maskvos „Priekalą" ir ten paskelbti. Visa kita to meto kūrybinė medžiaga žuvo kartu su kalėjimuose išėjusiais rankraštiniais žurnalais. Daugiausia išspausdintos medžiagos pavyko surasti 1940—1941 m. „Tiesoje" ir žurnale „Į pagalbą".

Recenzuodamas Kauno kalėjimo politinių kalinių rankraštinį žurnalą „Kovotojas", prisiminiau, kad jame buvo paskelbtas A. Maginsko apsakymas „Varžytynės", „kur gana gyvai ir realiai atvaizduojamos šių dienų Lietuvos miestelyje vykstančios mažažemio karvutės „margelos" varžytinės ir ryšium su tuo įvykstąs stichinis kaimo biedniokų pasipriešinimas (antstolio ir policijos išvaikymas)"[32].

Šiaulių kalėjime kartu su A. Maginsku kalėjęs Jonas Kličius prisimena, kad ten jis parašęs „lyg ir poemą apie revoliucinius įvykius 1918 metais Lietuvoje, kuri, rodos,

---

[31] Bibliografė V. Mikalajūnaitė 1959 m. parašė diplominį darbą „Alekso Maginsko kūrybinis palikimas. Bibliografinė rodyklė". Diplomantė suregistravo iš viso 205 pozicijas: 20 eilėraščių, 6 apsakymus, 140 reportažų ir apybraižų, 18 literatūros kritikos straipsnių, 11 poezijos ir prozos vertimų ir 10 nepublikuotų rankraščių (užrašų knygučių ir kt.).— Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko universitetas, Bibliotekininkystės ir mokslinės informacijos katedra, Diplominių darbų fondas, Nr. 107.

[32] „Priekalas", 1934, Nr. 2 (32), p. 123.

buvusi pavadinta „Kas dėjosi anuo metu Vyžūnuose". Rankraštis buvęs išsiųstas už kalėjimo sienų, bet lig šiol nesurastas. „Kalėdamas Šiaulių kalėjime nuo 1933 metų rudens iki 1936 metų rudens,— rašo toliau J. Kličius,— jis parašė apsakymą iš Žemaitijos grioviakasių gyvenimo bei revoliucinės kovos ir dar kelis apsakymus. Didžiulis jo kūrinys „Sirena" <...> neįtilpo į „Kolektyvistą" ir atskirai buvo siuntinėjamas draugams <...> Panašiai pirmą kartą buvo paskelbtas ir kitas, dar didesnės apimties, Alekso Maginsko kūrinys — apysaka iš Vilniaus darbo žmonių gyvenimo pirmojo pasaulinio karo metu <...> Autorius <...> galvojo [ją] pavadinti tai „Mano tėvas ir dėdė", tai „Česiukas"[33]. Išeidamas iš kalėjimo, A. Maginskas išsinešė tą savo apysaką, nes laiške J. Kličiui į kalėjimą rašė: „Parvažiavęs į tėviškę, radau savo jauniausią brolį Česiuką labai išaugusį. Daugelis rimtų dėdžių jį giria, kad tai gražus, protingas berniukas"[34]. Ir šios apysakos likimas dar nežinomas.

A. Maginsko „Rinktinės" recenzentai J. Kličius ir J. Kirkila dar pamini Šiaulių kalėjime parašytą jo apysaką „Pūslėtosios rankos"[35], kuri taip pat nesurasta.

„Priekale" buvo paskelbta ištrauka iš apysakos „Sirena"[36]. Žurnalo redaktorius B. Pranskus prisimena, kad „tos apysakos rankraštis sąsiuvinio lapuose, su kalėjimo antspaudu, buvo gautas „Priekalo" redakcijos, tačiau dėl savo dydžio (daugiau kaip 100 puslapių) iš jo „Priekale" tebuvo išspausdinta tiktai ištrauka, o visa

[33] J. Kličius, Kovotojas, rašytojas, žmogus.—„Tiesa", 1957 m. gruodžio 17 d.

[34] J. Kličius, Kovotojas, rašytojas, žmogus.

[35] J. Kličius, J. Kirkila, A. Maginsko „Rinktinė".— „Tiesa", 1951 m. rugpiūčio 23 d.

[36] „Priekalas", 1935, Nr. 12 (54), p. 733—739.

apysaka buvo perduota į ruošiamo almanacho „Po raudonąja vėliava" 2-ąją knygą, paruoštą 1937 m. išleisti Minske. Apysaka „Sirena" vaizdavo Lietuvos, ypač Kauno, darbininkų gyvenimą ir kovą buržuazinėje Lietuvoje ir buvo aukštesnio meninio lygio, negu ankstesni A. Maginsko prozos kūrinėliai. Savo literatūriniu svoriu ir apimtimi tai buvo vienas žymiausių to meto lietuvių proletarinės literatūros kūrinių"[37]. Minėto almanacho antroji knyga Minske nebeišėjo, o rankraštis dingo.

Ne viskas iš A. Maginsko literatūrinio palikimo turėjo svarbią išliekamąją vertę. Redaktorius J. Būtėnas pluoštą medžiagos iš rankraštinio rinkinio pašalino. B. Pranskus parašė rinkiniui pratarmę. Nors ir nedidelė, A. Maginsko „Rinktinė" išėjo 1950 m.

Leninių idėjų propaguotojas

Visiems A. Maginsko kūriniams yra būdingas klasinis požiūris, reiškinių vertinimas iš partinių pozicijų. Savo eilėraščiuose ir apsakymuose jis propagavo leninines klasių kovos, proletarinio solidarumo, darbininkų ir valstiečių sąjungos revoliucinėje kovoje, tautų draugystės idėjas. Tai, ką A. Maginskas įsisąmonino skaitydamas teorinius V. Lenino raštus, jis rūpestingai stengėsi perteikti ir savo kūryboje.

Visų šalių proletarų pasitikėjimą savo jėgomis, proletarinio solidarumo galią A. Maginskas išreiškė eilėraštyje „Mes":

[37] [B. Pranskus], Aleksas Maginskas (Pratarmė).— A. Maginskas, Rinktinė, Vilnius, 1950, p. 6.

Jei mes — pasaulio darbininkai —
Sukibtum rankomis storom,
Mes žemės rutulį aplinkui
Apjuostum eilėm keturiom.

— — — — — — — — — — —

Ir mes rankas sau pasiduosim!
Nunersim brolišką grandinę.
Ir žemės rutulį apjuosim,
Tvirtai jį spausim prie krūtinės...[38]

Nėra lietuvių proletarinėje literatūroje kito tokio rašytojo, kuris taip nuotaikingai, taip realistiškai ir nuoširdžiai būtų pavaizdavęs savo kūryboje politinių kalinių revoliucionierių gyvenimą, kaip tai padarė A. Maginskas. Kad kovotojus už šviesesnę darbo žmonių ateitį įkvepia marksizmo-leninizmo idėjos, jis vaizdingai parodė kovos draugams skirtame eilėraštyje:

Turtuoliai-krankliai tekarkso,
Pykčiu tegriežia dantim —
Žygiuote Lenino, Markso
Drąsiai žygiuosim pirmyn[39].

1937 m. fašistinė policija Kaune suėmė viešųjų darbų darbininkų streiko dalyvį Petrą Kasperavičių, žiauriai sumušė guminėmis lazdomis, ir jis netrukus kalėjime mirė. Bijodami, kad nepasikartotų A. Kranausko laidotuvių protesto demonstracija, fašistai P. Kasperavičių slapta palaidojo. Ta proga A. Maginskas parašė eiliuotą nekrologą „Drg. P. Kasperavičiui atminti", kuris Raudonosios pagalbos organizacijos buvo padaugintas kartu su P. Kasperavičiaus nuotrauka ir platinamas kaip atsišaukimas[40].

[38] A. Maginskas, Rinktinė, p. 20—21.
[39] Ten pat, p. 27.
[40] Ten pat, p. 28; Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimai, t. IV, Vilnius, 1963, p. 648.

Tarybų Sąjunga, likvidavusi išnaudotojų klases, nedarbą, sėkmingai statanti socializmą, pačiu savo gyvavimu revoliucionizuojančiai veikė buržuazinės Lietuvos, kaip ir kitų kapitalistinių šalių, darbo žmones. Lietuvos bedarbių simpatijas Tarybų šaliai A. Maginskas pavaizdavo apsakyme „Laiškas iš TSRS"[41]. Darbo žmonių viltis dėl teisingesnės socialinės santvarkos sukūrimo jis siejo su socialistine, tarybine revoliucija. Eilėraštyje „Lietuvai" poetas 1936 m. pranašiškai rašė:

Lietuva, užgimsi
Šalimi gėlėta,
Kai tave dabinsim —
Vėliavom sovietų[42].

Entuziastingai A. Maginskas sveikino gimstančią socialistinę Lietuvą, pats kuo galėdamas prisidėjo prie jos kūrimo. Tačiau jam nebuvo lemta pamatyti savo svajonių įsikūnijimo — gimtojo krašto, žengiančio komunizmo statybos keliu.

Tarybų Lietuva prisimena savo rašytoją ir revoliucionierių. A. Maginsko kūrybos pavyzdžiai spausdinami antologijose, ji nagrinėjama literatūros tyrinėtojų. Maginsko vardu Molėtų mieste pavadinta gatvė. Vienas žymesnių lietuvių proletarinės literatūros atstovų, žurnalistų dar ilgai liks liaudies atmintyje.

Iš Alekso Maginsko autobiografijos

Gimiau 1907 m. gruodžio 16 d. šeimoje valstiečio, turinčio 3 dešimtines žemės, Kuriškių kaime, Giedraičių valsčiuje, Ukmergės apskrity. Tėvas, be to, buvo kalvis ir dirbo gan ilgą laiką dvaruose. 1918 m. mirė ir tėvas, ir motina. Kadangi jis buvo prasiskolinęs, tai žemė perėjo dėdės (tėvo brolio) nuosavybėn. Aš nuo 1920 metų

[41] A. Maginskas, Rinktinė, p. 69—91.
[42] **Ten pat, p. 25.**

gyvenu savistoviai. Pirma tarnavau pas buožes, paskui nuėjau mokytis batsiuvio amato.

1926 m. Dubingių miestely susipažinau su Zelmanu Medanskiu ir Juozu Stoškevičium-Stoškum (abu iš Dubingių), kurie surišo mane su komjaunimo organizacija. Ten aš dirbau iki 1929 m. gegužės mėnesio, atlikdamas visokius darbus: platinau nelegalią literatūrą, spausdinau šapirografu atsišaukimus, verbavau naujus narius į organizaciją. Paskutiniais metais buvau kuopelės sekretorium. 1929 m. gegužės mėnesį LKP Dubingių kuopelės buvau priimtas į partiją.

Tų pačių metų birželio mėnesį atvažiavau į Kauną. Vieną mėnesį buvau pusiau bedarbis. 1929 m. liepos mėnesį man buvo pasiūlyta gabenti komunistinę literatūrą nuo vokiečių rubežiaus. Aš persikrausčiau gyventi į Jurbarko miestelį ir tenai su Antanu Kuncaičiu, Juozu Šarmaičiu ir Šolomu Šapira gabenom komunistinę literatūrą nuo vokiečių rubežiaus (iki rubežiaus mums pristatydavo Vokietijoj gyvenę draugai).

1929 m. lapkričio mėnesį aš persikėliau gyventi į Kauną ir LKP CK buvau paskirtas to paties literatūros transporto vedėju. Ryšius iš LKP CK pusės palaikydavau su Povilu Jankausku ir dalinai su Antanu Sniečkum.

1931 m. vasario 3 d. buvau žvalgybos areštuotas. Tų pat metų spalio 19 d. kariuomenės teismo buvau nubaustas 5-eriais metais sunkiųjų darbų kalėjimo. Atsėdėjęs 5 metus ir 9 mėnesius, 1936 m. spalio mėnesį išėjau iš kalėjimo.

Nuo 1937 m. sausio mėn. iki tų pačių metų kovo mėn. vėl dirbau prie literatūros išvežiojimo. 1937 m. kovo mėnesį LKP CK buvau priskirtas prie Raudonosios pagalbos CK, kur dirbau kaip instruktorius iki 1938 m. rugsėjo... Iki 1940 m. birželio mėn. dirbau legalioj Nuomininkų draugijoj ir prie „Mūsų jaunimo" redakcijos.

1940 m. birželio pabaigoj pradėjau dirbti „Tiesos" redakcijoj, kaip redakcijos bendradarbis. Dabar ten esu redaktoriaus pavaduotojas.

1940 m. gruodžio mėn. 22 d. LKP(b) Kauno miesto komitetas man įteikė VKP(b) nario partinį bilietą[1].

Aleksas Maginskas

1940.XII.25

[1] Autobiografija saugoma Partijos istorijos instituto prie LKP CK Partiniame archyve, f. 1771, ap. 1771—3, b. 201, l. 3—4. Kalba netaisyta.

[A. Maginskas]

MERGAI MANO

Sakei kadaise, mergа mano,
(Kas gi užmiršti tai galės?):
„Kur kalba mūšių uraganas,
Širdis privalo ten — tylėt.

Ne meilė žibina mūs kelią.
Kovos rūstingam sūkuryj
Parblokš gėdingą priešo galią —
Tik neapykanta žiauri".

Ir pridūrei dar tykiai tykiai,
Tarytum šnaresiu vandens:
„Klausyk — aplink retežiai klykia.
Kokia tad laimė yr' asmens?.."

Tiesa, jei žibso mirties peilis,
Žvilgsniai — ar bailūs, ar pikti,
Bet neapykanta be meilės
Akla, akla, kaip ta naktis!

Kai kylame prieš turčių smurtą —
Tada mes nuodų sklidini.
Kai einame Rytojų kurti —
Mes einam meilės vedami.

Ir neapykantą mylėkim!
Sakei: „Ji gyvastis kovos!"
Tiesa, ji ugdo tąją spėką,
Džiaugsmu kur žemę vainikuos.

O kurgi laimė — asmens duona?
(Sakei: „Negal būt jos dabar...")
Kovot dėl laimės milijonų —
Didesnės laimės sviete nėr.

Juk mes tik krislas darbo masių,
Tik jųjų laime mes gyvi.
Dabar, manau, tu jau suprasi,
Kuo nesutinku su tavim.

Bet duoki ranką, merga mano,
Turėsi draugą tu manyje.
Tavoj širdy tesikūrena
Kovos negęstanti ugnis[1].

J. Karčius

Balys Juodzevičius

Kruvinas birželis

Į rytus nuo Dubingių niūksančiuose miškuose vokiečių okupacijos metais susitelkė stiprios tarybinių partizanų jėgos. Rytiniame Asvejos ežero gale, Meironių kaime (dabar Švenčionių raj.), buvo įsikūręs Kosto Kalinausko tarybinių partizanų būrys, kuris okupantams kėlė nemaža rūpesčių.

Kovai prieš tarybinius partizanus vokiečiai pasitelkė lietuvių ir lenkų buržuazinius nacionalistus. Pirmieji sudarė savisaugos dalinius, vietines rinktines, o lenkų nacionalistai veikė „pogrindyje". Anie atvirai talkininkavo okupantams, o pastarieji (Armia Krajowa ir Narodowe Siły Zbrojne) dėjosi kovoją prieš okupantus vokiečius ir, turėdami savus tikslus, visaip jiems talkininkavo[1]. Šių gaujų vadeivos norėjo atkurti buržuazinę Lenkiją, prisijungti aplenkintas Vilniaus krašto sritis; jie kenkė tarybiniams partizanams, visokiais būdais stengėsi juos diskredituoti gyventojų akyse, jų vardu plėšdami, žudydami ir šiaip terorizuodami žmones. Lenkų nacionalistai mielai informuodavo okupantus apie tarybinių partizanų laikymosi vietas, organizuodavo

[1] Partijos istorijos instituto prie LKP CK Partinis archyvas, f. 77, ap. 28, b. 5756, l. 45—46.

[1] B. Urbanavičius, Liaudies keršytojai, Vilnius, 1954, p. 341—350 ir kt.; Nacionalistų talka okupantams, Vilnius, 1970, p. 159—165 ir kt.

pasalas, žudė ir kankino pavienius partizanus bei jų rėmėjus. Nuo jų rankos 1944 m. kovo 1 d. minėtame Meironių kaime žuvo dvidešimt keturi Kosto Kalinausko būrio partizanai su vadu E. Taujėnu (Baleišiu). Nacionalistinių aistrų apakinta, gauja žvėriškai sumušė Murališkių kaimo (Dubingių apyl.) mokytoją Rožę Paškevičiūtę. Panašiai susidorojo (sumušė, nukirpo plaukus...) su Prane, Verute ir Viktute Samatavičiūtėmis, su Monika ir Ieva Giedrytėmis ir kt. Aktyvūs lenkų buržuazinių nacionalistų talkininkai būdavo dubingiškis Edvardas Minkauskas, Ciūniškių kaimo Bilinskas, Jurkiškio Grakauskas ir kt.

* * *

1944 m. birželio mėnesį, kai jau nebetoli dundėjo patrankos (Dubingių apylinkės išvaduotos iš okupantų 1944.VII.14), pasigirdo kalbų, kad lenkų buržuaziniai nacionalistai ruošia kerštą už Glitiškes (gyvenvietė į šiaurę nuo Paberžės miestelio, dab. Vilniaus raj.).

Birželio 20 d. į Glitiškių dvarą nuo Sužionių buvo atvykęs būrys lenkų buržuazinių nacionalistų pasirūpinti maisto. Tai sužinojęs, iš Paberžės atskubėjo karinis lietuvių buržuazinių nacionalistų būrys. Per susirėmimą žuvo trys iš lietuvių būrio ir vienas buvo sužeistas.

Lenkų būriui pasitraukus, lietuvių buržuaziniai nacionalistai prie koplyčios suvarė Glitiškių dvaro kumečius lenkus, keletą Baronėlių k. ir Versmynės vs. valstiečių, suguldė į griovį rankomis už pakaušio ir įsakė nejudėti. Paskui prie koplyčios sienos sušaudė. Čia krito Glitiškių mokytojas Konečnyj su šeima, Bolendų šeima, J. Kliukovskis, M. Mackevičius, Miežanec ir daugelis kitų — iš viso 38 žmonės. Gyvas išliko Vladas

Kliukovskis ir dar vienas žmogus, kurio žaizda nebuvo mirtina. Sušaudytieji buvo užkasti bendroje duobėje, bet po dešimties dienų artimieji išsirūpino leidimą perkelti jų kūnus į pirmojo pasaulinio karo vokiečių kapinaites. Ta vieta dabar aptverta, pastatyta trylika antkapių. Paminkliniame akmenyje Glitiškėse įrašyta: «Здесь похоронены жертвы фашизма, расстрелянные 20 июня 1944 г.»[2]

Po trijų dienų nuo Sužionių atėjusi lenkų buržuazinių nacionalistų gauja, kuriai, pasak žmonių, vadovavęs vietinis dvarponis, lenkų buržuazinis karininkas Stanislovas Šidlovskis, savo kerštą nukreipė irgi prieš beginklius Bijutiškio, Dubingių, Anturkės, Joniškio gyventojus lietuvius.

Ankstų 1944 m. birželio 23 dienos rytą, apie 4 valandą, Dubingių miestelis prigužėjo pėsčių ir raitų lenkų buržuazinių nacionalistų.

Pirmieji šūviai suskambėjo Rinkevičiaus name. Kai nacionalistai išėjo, žmonės rado Edvardą Rinkevičių nušautą lovoje. Apglėbusi dvejų metų Rimuką, kraujuose kniūpsojo Mikalina Rinkevičienė. Sprogstamųjų kulkų sudraskyta nugarėle lopšy gulėjo vienerių metų Pranukas, o ant grindų — Rinkevičienės brolis Stepas Kerulis iš netolimo Kerulių kaimo. Paslika, ištaškytomis smegenimis, gulėjo Šuminienė — apie 60 metų moteris iš Baluošo kaimo.

Pasiėmę pora žmonių vedliais, lenkų nacionalistai netrukus pasklido po buvusio Dubingių dvaro (apie 4 km į šiaurės rytus nuo Dubingių miestelio) naujakurių viensėdžius.

[2] Čia palaidotos fašizmo aukos, sušaudytos 1944 m. birželio 20 d. (rus.)

Vaidukevičių šeimą užklupo dar miegančią. Mažąją (dvejų metų) mergaitę nušovė lopšy. Jurgį Vaidukevičių, jo žmoną Justę ir vaikus — Zuzaną, Vaciuką ir Floriuką — išsivarė į kiemą ir priešais langus sušaudė.

Banditų sunkiai sužeista, netrukus mirė senutė Griciuvienė, krito Kalėdų pusininkai Juozas Lesnikauskas ir Lesnikauskienė. Kalėdai buvo išėję pas gimines, tad liko gyvi.

Nebenakvojo namie ir Bronius Gurskas. Žmona mokėjo lenkiškai, tai ją su vaikais paliko namie, o pats išėjo nakvoti kitur.

Trylikametį Gursko sūnelį Vytuką banditai užtiko miegantį. Šovė į veidą. Sprogstančios kulkos išdraskė visą pakaušį. Motina — Ona Gurskienė,— kad ir peršauta ranka, matyt, puolė žudikus: — po visą kambarį buvo likę kraujo žymės. Rado ją vyras išmuštais dantimis, ištaškytomis smegenimis tįsančią ant grindų.

Nacionalistų kulkos išvengė tik Gursko duktė Stasė. Užtiko ją prie karvių. Paklausta, kur namai, jausdama kažką negera, mostelėjo į Murališkių kaimo Strumilos sodybą. Ir paliko ją gyvą.

Banditų nušauti, krito Balys Strumila, Kostė Gylienė, trys paauglės dukterys (Jadzė, Teklė ir Živilė) bei sūnus (Vytukas). Nepagailėjo nė keturių mėnesių Genovaitės. Jadzę Gylytę prieš nušaudami dar išprievartavo. Tik Aldona Gylytė, nors ir peršauta, liko gyva.

Tuo pačiu metu kiti lenkų buržuaziniai nacionalistai siautėjo kaimynystėje. Kraujuose gulėjo Emilija Stašelienė, Onutė Stašelytė. Užpuolikai mirtimi grasino kitiems gyventojams, plėšė ir graižėsi susidorosią „su visais prakeiktais lietuviais".

Lyg norėdami pateisinti savo kruvinus darbus, tai vienoj, tai kitoj pirkioj prie nužudytųjų krūtinių bandi-

tai prisegė raštelius: „Už vieną nekaltai nužudytą lenką — 10 nekaltų lietuvių".

Susidoroję su dubingiškiais, lenkų nacionalistai patraukė į Bijutiškio ir Anturkės apylinkes.

Vymančių kaime (dabar Molėtų raj.) Vinclovų šeima ruošėsi pusryčiauti, kai atlėkė gretimo kaimo moteris (Slavinskienė) ir pranešė, kad ateina banditai. Sūnūs Alfonsas ir Ignas, užšokę ant arklių, nulėkė į mišką. Pranas buvo Vilniuje. Namie lenkų nacionalistai užtiko penkias mergaites ir tėvus. Kai neprašyti svečiai išsidangino, sūnūs sunerimo. Kodėl gi niekas iš namiškių neišeina į kiemą? Paprašė kaimynus pažiūrėti. Šie atnešė baisią žinią: nuo įsiveržėlių rankos krito Petras Vinclovas, Salomėja Vinclovienė ir visos dukterys — Liuda, Zosė, Onutė, Levutė ir Elenutė.

Raputėnų k. valstiečio Demidos žmona buvo išvažiavusi į Molėtus, į ligoninę. Pamatę ginkluotus vyrus, vaikai tėvą paslėpė po kanapa, o kvočiami sakė, kad išvykęs lankyt sergančios motinos.

Įsibrovėliai nušovė dvi mergaites ir berniuką. Kadangi žudikai buvo girti, o šaudant pirkioje atsirado dūmų, viena Demidaitė išspruko lauk ir išvengė mirties. Ji vėliau pasakojo tarp žudikų mačiusi ir vietos gyventoją Lavinską.

Tą pačią dieną pas Demidus buvo atvarytas ir nušautas Juozas Barzda iš Kirdeikių viensėdžio. Banditai nužudė mokytojo Trimonio žmoną su dukrele, Alkūnų k. Plieskius, Remeikienę.

Kaipgi į šiuos įvykius žiūrėjo okupacinė valdžia?

Hitlerininkai mielai naudojosi tiek lenkų, tiek lietuvių nacionalistų paslaugomis[3], paremdami čia vienus, čia kitus. Nacionalinės rietenos, civilių žmonių žudynės tik lengvino okupantams siekti savo tikslų. Todėl

[3] Žr. Nacionalistų talka okupantams, dok. Nr. 96, p. 159—165.

jie ir nesiėmė jokių priemonių užkirsti kelią žudynėms ar nubausti teroristus, nors ir buvo apie tai informuoti. Kai dubingiškis B. Gurskas pranešė policijai apie žudynes, ši vytis banditus atsisakė: girdi, negavom įsakymo.

Po trijų keturių dienų Dubingiuose, Anturkėje, Joniškyje, Molėtuose prie ilgų tranšėjų išsirikiavo baltų karstų eilės, o rytuose dusliai griaudė patrankos — artėjo išvadavimo valanda.

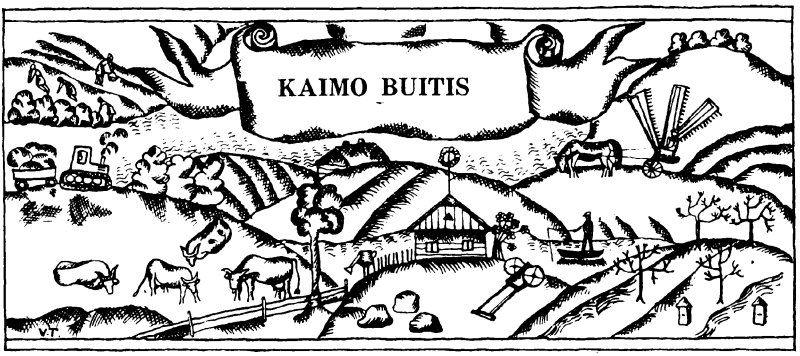

Pranė Dundulienė

Žemės dirbimas ir sėja

Tradiciniai žemdirbystės būdai bei įrankiai Dubingių ir gretimose apylinkėse vystėsi priklausomai nuo vietinio dirvožemio, socialinių ir ekonominių sąlygų, vietos tradicijų, taip pat kultūrinių ryšių su kaimynais. Minėtų apylinkių kaimuose senoviniai, paveldėti iš tėvų, protėvių žemdirbystės įrankiai (žagrės, arklai, akėčios, sėtuvės ir kt.) buvo naudojami beveik iki XIX a. pabaigos, o kai kurie neturtingieji valstiečiai jais dirbo žemę dar ir XX a. pirmaisiais dešimtmečiais. Tuo tarpu kapitalizmo laikotarpiu šių, kaip ir kitų, apylinkių dvaruose ir stambiuose valstiečių ūkiuose plito patobulinta žemdirbystės technika (plūgai, geležinės akėčios, rankinės ir arklinės kuliamosios, arpai ir kt.). Pradėjus arti plūgais, ilgus šimtmečius naudotos tradicinės dvidantės žagrės sparčiai nyko. Todėl pastaraisiais dešimtmečiais

jų jau labai sunku berasti. Ilgiau išsilaikė vienadančiai arimo padargai, patogūs bulvėms vagoti, taip pat ir iš šiaudų bei lazdyno plėšų pintos sėtuvės.

Iš arimo įrankių Dubingių apylinkėse buvo naudota žagrė su dviem nejudamai pritvirtintomis verstuvėmis, žagrė su viena plačia, o kita siaurute verstuve ir žagrė su perkeliama verstuve. Plačiau buvo naudojama žagrė su dviem verstuvėmis, kuri maža kuo skyrėsi nuo kitų šio tipo, vadinamųjų lietuviškųjų, žagrių, išplitusių visoje pietinėje ir pietrytinėje Lietuvos dalyje, taip pat Suvalkijoje. Čia, kaip ir kitur, žagres valstiečiai darėsi iš pušaitės ar jauno berželio, iškasto su atitinkamai išaugusiomis šaknimis. Šaknis išmirkydavo, kad būtų lengviau išlenkti rankenas. Medelio liemuo sudarė grąžulą, jo gale prie rankenų išsišakojimo įstatoma žema išara, užsibaigianti šakėmis, kurių ražų ilgis priklausė nuo dirvožemio. Lengvam smėlėtam dirvožemiui šakes darydavo trumpesnes, sunkesniam — ilgesnes. Ant šakių galų pritvirtinti dažniausiai trikampės formos noragai, kurių dešinysis pritaisytas daugiau horizontaliai, o kairysis pakreiptas dešiniojo pusėn. Prie noragų nejudamai pritvirtintos dvi verstuvės, kairioji ilgesnė, platesnė ir spiraliai išlenkta, o dešinioji — tiesi ir siaura. Seniau verstuvės buvo medinės, o XIX a. paplito geležinės. Tokios žagrės buvo porinės ir vienkinkės. Būdingas šių apylinkių žagrių bruožas — dvi išilginės rankenos.

Dubingių apylinkėse, kaip ir Molėtų, Ignalinos, Ukmergės ir Vilniaus rajonuose, buvo naudojama žagrė su išlenkta skiedros formos verstuve (kairiąja) ir labai maža bei siaura dešiniąja verstuvėle. Tokios žagrės taip pat buvo porinės ir vienkinkės. Pastarųjų grąžulas dažnai būdavo daromas iš dvišakio medžio, sudarančio į

rankturą įleistą grąžulą ir ienas. Šios žagrės taip pat turi išilgines rankenas.

Žagrės su verstuve, perkeliama nuo vieno norago ant kito, dažniausiai būdavusios su ienomis, įleistomis į rankturą. Ties rankturo viduriu skersiniais buvo pritaisyta išara, kuri apatinėje dalyje buvo dviražė, su geležiniais noragais. Perkeliamoji verstuvė dažniausiai būdavo nedidelio kastuvėlio pavidalo.

Be dvidančių žagrių su verstuvėmis, žemdirbiai plačiai naudojo vienadančius arklus — vagotuvus, kuriais vagodavo bulves, purendavo žemę. Vienadančiai vagotuvai konstrukcijos atžvilgiu mažai skyrėsi nuo dvidančių žagrių. Svarbiausias skirtumas buvo tas, kad vagotuvas turėjo vieną smailą noragą, prie kurio iš abiejų šalių buvo pritaisyta po lentelę — verstuvės išartai žemei į šalis nustumti. Prie išaros jos buvo pritvirtintos kuoliukais. Kad išarta žemė nebyrėtų tarp verstuvių, virš jų ir norago buvo pritaisytas apvaliai išlenktos skardos gabalas. Išara su ragočium sujungta statmenai įleistu kuoliuku. Prie abiejų rankenų, padarytų iš šaknų, buvo pritaisyti rankavėtai, kurių galai atstojo išilgines rankenas. Rankavėtai su rankenomis kartais dėl stiprumo buvo sujungti skersinukais (1 pav.).

Buvo naudojami ir kitokios konstrukcijos vagotuvai (arklai). Netoli Dubingių, Piliakiemio kaime, pas Kajetoną Narbutavičių rastas arklas iš iškastinės pušaitės, kurios rankenas sudaro šaknys. Rankavėtas pritvirtintas tik prie kairiosios rankenos. Ant obelinės išaros užmautas irklo formos noragas. Išara iš viršaus sutvirtinta medžio gabalu ir arklavirvėmis. Prie norago iš apačios pritaisyta pavaža, o virš jos — sparneliai vagai versti[1].

[1] Žr. P. Dundulienė, Žemdirbystė Lietuvoje, Vilnius, 1963, pav. 41.

Apie 1930 m. Bijutiškio apylinkėse plito vagotuvas (plūgas) su mediniu grąžulu, geležinėmis, panašiomis į plūgo, rankenomis, geležiniu noragu, pavaža ir sparneliais, skirtais išraustai žemei nustumti į šalis. Sparnelių

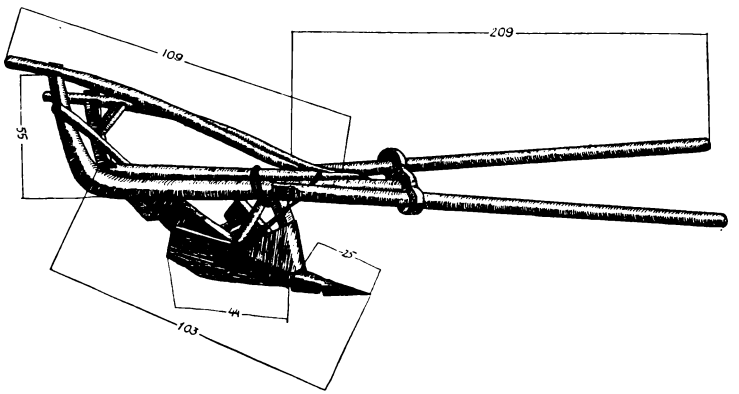

1 pav. Arklas, Dubingių apyl., Greičiūniškių k. Piešė A. Goštautas

galuose pritaisytas reguliatorius, nustatąs vagos platumą. Pavaža ir noragas sujungti su grąžulu dviem lygiagrečiai pritaisytais stulpeliais (2 pav.).

Plūgas Dubingių apylinkių dvaruose plito jau XIX a. antrojoje pusėje, o kaimuose — to šimtmečio pabaigoje. Plūgo valstiečiai iš pradžių vengė, sakydami, kad, juo ariant, duonos nebūsią, nes suarta dirva atrodanti kaip lenta. Tačiau greit jie įsitikino, kad, ariant plūgu, javai geriau dera. Vis dėlto ne visi jį galėjo įsigyti. Todėl kai kurie neturtingieji valstiečiai net iki pirmojo pasaulinio karo arė žagrėmis.

Plūgus žemdirbiai dažnai darydavosi kalvėse. Visas jų korpusas buvo medinis, o tik ariamoji dalis geležinė. Plito ir geležiniai fabrikiniai plūgai.

A r i m a s. Žmonės prisimena, kad XIX a. pabaigoje daugiausia buvo ariama arkliais, bet kai kas arė jau-

čiais, pajungtais lankinio tipo jungais. Jungas buvo dirbamas iš karties, o lankai išlenkiami iš beržo šaknų. Ariant pora jaučių, stipresnis ėjo vaga, silpnesnis — šone. Ardavo be vadelių, jaučius tvarkydavo šūksniais. Kartais ardavo vienu jaučiu su prijungta prie jo telyčia. Be to, ariama buvo ir vienu jaučiu, pajungtu specialiu jungu, panašiu į pavalkus ir vadinamu *šarka*. Bet tai buvo bėdos reikalas. Kartais jaučius kinkė ir į plūgą.

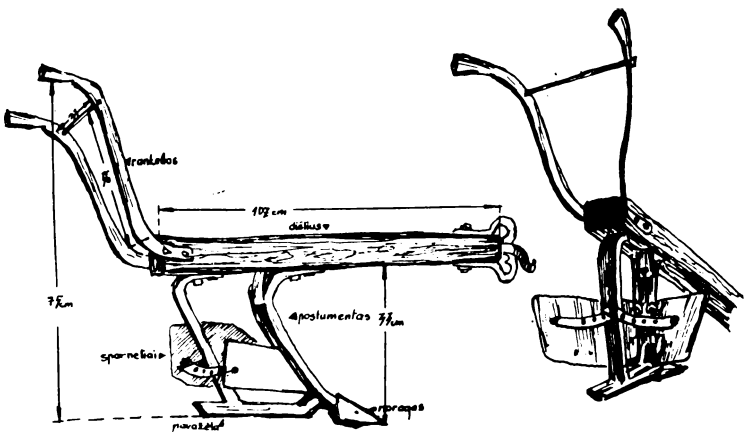

2 pav. Plūgas bulvėms aparinėti, Bijutiškio apyl., Verbyliškių k. Piešė M. Cijūnaitis

Dvaruose ardavo ir rudenį, ir pavasarį. Paprastai iš rudens stengdavosi suarti rugienas, kurias pavasarį, prieš sėjant vasarojų, dar kartą ardavo. Eidami pirmą kartą arti, nešdavosi į lauką duonos ir druskos, kurią artojas valgydavo, išvaręs pirmą vagą, kad būtų geresnis derlius. Duonos nešimasis, jos valgymas bei užarimas pirmojoje vagoje žinomas ne tik Dubingių apylinkėse, bet ir kitose Lietuvos vietose. Tai buvo ne kas kita, kaip auka žemei, vėliau — žemės deivei Žemynėlei, kad ji užaugintų gerus javus.

Artojas, pradėdamas pirmąjį arimą, dar bučiuodavo žemę ir kalbėdavo maldą, prašydamas dievą duoti gerą derlių. Po to kreipdavosi į žemelę, melsdamas tą derlių išauginti ir gerai išlaikyti. Pagarba žemei ir maldos jai paveldėtos iš protėvių.

Dubingių apylinkėse buvo paprotys grįžusį iš pirmojo arimo artoją aplieti vandeniu. Tai apeiginis paprotys, žiloje senovėje sietas su noru pagausinti lietų, reikalingą būsimam derliui, taip pat nušalinti visokias blogybes, galinčias kenkti derliui.

A k ė j i m a s. Dubingių apylinkėse būta akėčių, padarytų iš eglės, trumpai — iki 10—15 cm — apkapojus viršūnės šakas. Apie jas seni žmonės žino tik iš savo senelių pasakojimų. Daugiau kas atsimena buvus akėčias, karklo virvėmis surištas iš kelių eglių viršūnių. Tokių akėčių XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais kai kur dar buvo išlikę, bet jos jau nebenaudotos. Tuo metu dažnai buvę galima aptikti pintinių (lazdelinių) akėčių, kurios padarytos iš keturių eilių beržinių, eglinių ar lazdyno skersai ir išilgai sudėliotų lazdelių. Susikirtimo vietos kryžmai perpintos karklo vytimis ir po vieną įkalta apie šešiolika ąžuolinių kuoliukų. Akėčių priekyje buvo pritaisyta vytinė kilpa, susukta iš karklo ar eglišakio, pirma išmirkyto vandenyje, paskui išvirinto. Be pintinių, buvo naudojamos ir balžieninės akėčios su mediniais ar geležiniais akėčvirbaliais.

Paprastai žemdirbiai akėdavo vienomis akėčiomis. Bet kartais sukabindavo dvejas ar net trejas. Pirmiausia akėdavo dirvą išilgai, o paskui — skersai. Kad akėčios lygiau lįstų į žemę, akėjant sunkesnes dirvas, uždėdavo didesnį akmenį, lengvesnes — velėną, rąstelį ar kelmą.

Dirvoms sulyginti bei grumstams išdaužyti buvo

naudojamas medinis volas, kurio galuose prie įkaltų gelžgalių buvo pritvirtinamos ienos.

S ė j a. Rugius sėklai skirdavo blokštinius, stambesnius. Prieš sėją buvo išbandomas javų daigumas: tarp dviejų suvilgytų velėnų paberdavo grūdų, palaikydavo kelias dienas, o paskui žiūrėdavo, kiek sudygo.

Pirmoji sėjos diena buvusi šeštadienis. Ypač vengta pradėti sėti pirmadienį, nes ta diena laikyta tuščia. Avižas paprastai sėdavę, ievoms žydint, žirnius — obelims žydint ir tokią dieną, kurios pavadinimas neturi raidės *r*, t. y. penktadienį ar šeštadienį, tikėdami, kad tada jų kirminai neėsią, miežius — rugiams plaukiant, bulves — užsimezgus obuoliukams ir pan.

Miežius ir kviečius sėjėjai berdavo į geriausią dirvą, grikius — priesmėlį, linus — priesmėlį arba dirvoną. Dažniausiai sėdavo iš sėtuvės, pintos iš šiaudų ir lazdyno plėšų. Ji būdavusi apskrita, maždaug apie 50 cm skersmens viršuje ir apie 23 cm aukščio, parišama juosta arba virve. Kartais buvo sėjama ir iš drobinės prijuostės.

Sėjos tankumą reguliavo saujos pilnumas. Geresnėje žemėje buvo sėjama rečiau, prastesnėje — tankiau. Sėjant biržytojas biržijo, užbrėždamas griovelį koja arba lazdele. Rugius berdavę į skersai paakėtą dirvą. Pasėtus rugius ir miežius apakėdavo, t. y. sėdavo „po akėčia", o žirnius ir avižas — apardavo, t. y. sėdavo „po žagre". Žirniams paprastai buvo skiriama suarta ir neakėta dirva. Be minėtų kultūrų, dubingiškiai sėdavo mišinį iš žirnių ir avižų, vikius, vasarinius rugius (atorėčius) ir kt.; iš pašarinių žolių — raudonuosius ir baltuosius dobilus.

Dubingių apylinkių žemės dirbimo ir sėjos įrankiai yra gana įvairūs. Nors iš esmės jie maža kuo skyrėsi nuo kitų lietuvių žemdirbystės įrankių, tačiau turi kai

kurių būdingų šioms apylinkėms bruožų. Jei kitur lietuviškos žagrės ar arklai turi tik kairįjį rankavėtą, sudarantį išilginę rankeną, tai čia būna ne tik kairysis, bet ir dešinysis rankavėtas su išilgine rankena.

Regina Merkienė

Gyvulininkystė

Gyvulininkystė Dubingių apylinkėse buvo vienas iš svarbiausių verslų, be kurio XIX a. bei XX a. pradžioje net ir žemdirbystė nebūtų galėjusi būti pilnavertė.

1968 m. dėstytojo Jono Buzo vadovaujami Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto ir Vilniaus Technologijos technikumo studentai kraštotyrininkai surinko gausią medžiagą apie gyvulių auginimą iš 25 Dubingių apylinkės kaimų; rašant straipsnį, ta medžiaga ir pasiremta. Ją sudaro užpildyti klausimų lapai: „Pastatai gyvuliams laikyti" (63), „Gyvulininkystė" (26) ir „Šeimos kortelė" (29)[1]. Tai svarbus kraštotyrininkų indėlis, praturtinęs gana negausius duomenis apie gyvulininkystę Lietuvoje XIX a. Deja, ne visi kraštotyrininkai šiam darbui buvo pakankamai pasiruošę. Dalis atsakymų į lapo klausimus fragmentiški, brėžiniuose dažnai trūksta esminių tvartų planų detalių (durų ir pan.). Likę atsakymai, atmetus nepilnaverčius, papildyti autorės surinkta medžiaga, leidžia spręsti apie gyvulininkystės pobūdį Dubingių krašte XX a.

Valstiečių ūkiuose laikytų gyvulių skaičių galime žinoti iš trijų šaltinių: 1930 m. visuotinio Lietuvos že-

[1] Klausimų lapus „Pastatai gyvuliams laikyti" ir „Gyvulininkystė" parengė autorė, „Šeimos kortelę"— Lietuvos TSR MA Istorijos instituto Etnografijos sektoriaus bendradarbių kolektyvas. Užpildyti lapai saugomi MA Istorijos instituto Etnografijos sektoriuje.

mės ūkio surašymo duomenų, kraštotyrininkų surinktų informacijų — apibendrinimų, kiek gyvulių buvo laikoma įvairaus dydžio ūkiuose, ir detalesnių atsakymų, kiek gyvulių kada yra laikę patys informatoriai. Šaltinius sugretinus, pastebima gerokas jų skirtumas (1 lentelė), rodantis, kad reikia būti ypač atsargiems su apibendrintomis informacijomis, kurios atspindi ne faktiškai buvusią padėtį, o subjektyvią informatoriaus nuomonę apie buvusias galimybes. Mūsų atveju pasitaikė išpūstas gyvulių skaičius didesniuose kaip 5 ha ūkiuose.

1 lentelė

Vidutinis gyvulių skaičius įvairaus dydžio ūkiuose 1920–1940 m.

Ūkio dydis	Arkliai			Karvės			Avys			Kiaulės		
	1*	2**	3***	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Iki 5 ha	0,63	1,2	1,3	1,23	1,7	2,8	0,67	1,6	2,0	1,31	2,3	4,5
5–10 ha	1,09	1,3	2,0	1,97	2,4	4,0	1,48	2,2	3,8	2,29	3,1	5,0
10–15 ha	1,52	2	3,3	2,75	2,9	6,8	2,16	3,5	5,7	3,3	4,3	7,7
15–20 ha	1,92	2,1	3,9	3,46	5,6	9,2	3,25	3,3	7,7	4,22	5,4	10,7
20 ir daugiau ha	3,63	4	6,2	6,56	10,0	10,5	4,45	6,2	10,5	7,25	6,7	10,5

* Pagal leidinį „Visuotinis Lietuvos žemės ūkio surašymas. 1930 — Vytauto Didžiojo — metai, gruodžio mėn. 30 d.", t. I, p. 76 ir t. II, p. 42. Ukmergės apskritis.

** Apskaičiuota pagal informacijas apie konkretų ūkį, surinktas kraštotyrininkų Dubingių apylinkėje 1968 m.

*** Pagal informacijas-apibendrinimus, surinktus kraštotyrininkų Dubingių apylinkėje 1968 m.

Palyginus 1930 m. surašymo Ukmergės apskrityje duomenis ir duomenis informacijų apie konkrečius ūkius Dubingių apylinkėse, matyti, kad jie mažiau skiriasi. Vis dėlto, kaip rodo 1930 m. surašymas, vidutiniš-

kai vienam iki 15 ha dydžio ūkiui arklių teko 0,2—0,6 mažiau, karvių — 0,2—0,4, avių — 0,3—0,9, o kiaulių — 0,8—1,2 mažiau, negu dabar nurodo patys informatoriai apie savo ūkius. Lyginant žinias apie didesnius kaip 15 ha ūkius, skirtumas, ypač karvių skaičiaus, dar didesnis. Užtat kyla klausimas, kiek patikimos yra informacijos, surinktos apie gyvulių kiekį konkrečiuose ūkiuose. Tačiau, lyginant šių dviejų šaltinių duomenis, reikia atminti, kad vieni liečia visą apskritį, antrieji — tik nedidelę jos dalį. Todėl minėtųjų šaltinių žinios nebūtinai turėjo sutapti. Be to, 1930 m. gyvuliai buvo surašinėjami gruodžio mėnesį, kai jų lieka mažiausia, tuo tarpu informatoriai 1968 m., matyt, nurodė maksimalų laikytų gyvulių skaičių, be to, jie buvo prašomi žinių apie gana neapibrėžtą laikotarpį — 1920—1940 metus. Taigi jų atsakymai, nors gal ir padidina laikytų gyvulių kiekį, vis dėlto yra gana artimi tiesai. Panašiai reikėtų vertinti ir informacijas, kiek gyvulių buvo laikoma XX a. pradžioje, kiek Dubingių apylinkėse valstiečiai piaudavo gyvulių sau, kiek parduodavo ar pirkdavo. O gyvulių net ir mažuose — iki 5 ha — ūkiuose buvo gana daug laikoma: arklys, pora karvių su veršeliais, kelios avys su ėriukais, pora kiaulių. Didesniuose ūkiuose jų, aišku, buvo daugiau (žr. 2 lentelę). Tokį gyvulių gausumą nulėmė bendros ganyklos, kuriose visi kaimo gyventojai turėjo teisę ganyti tiek gyvulių, kiek patinka (faktiškai — tiek, kiek įstengdavo iššerti per žiemą, bei tų metų prieauglį). Žiemą šiaip taip pramitę gyvuliai šviežia žole neilgai džiaugdavosi: gyvulių buvo kur kas daugiau, negu galėjo išmaitinti ganykla, kurią jie ne tiek nuėsdavo, kiek nutrypdavo. Ne per didžiausia būdavo ir nauda iš tokios gausios bandos, kuri iki pat rudens neįstengdavo atsiganyti, bet nė vienas valstietis nesiryžo gyvulių laikyti mažiau — mat, kad ne mano,

tai kaimyno gyvuliai žolę nuės, o naudos iš dviejų karvių vis daugiau, negu iš vienos.

XX a. trečiajame bei ketvirtajame dešimtmetyje, kaimams skirstantis į vienkiemius, turtingesniems ūkininkams seniai našta tapusios bendros ganyklos buvo

2 lentelė

Vidutinis gyvulių skaičius įvairaus dydžio ūkiuose 1910–1920 m.

Ūkio dydis ha	Viename ūkyje vidutiniškai							
	arklių		karvių		avių		kiaulių	
	1*	2**	1	2	1	2	1	2
Iki 5	1,0	1,0	2,4	2,0	2,7	2,8	2,2	2,8
6–10	2,0	1,6	3,9	3,2	3,4	3,6	3,8	4,3
11–15	2,1	2,4	3,6	4,1	4,4	4,4	3,4	5,7
16–20	2,7	2,8	4,0	4,0	4,8	5,1	5,0	5,8
21 ir daugiau	4,0	3,7	10,5	7,1	nėra duomenų	7,1	11,0	9,0

* 1 — Apskaičiuota pagal 1968 m. Dubingių apylinkėje kraštotyrininkų surinktas žinias apie atskirus ūkius.
** 2 — Pagal informacijas-apibendrinimus.

dalijamos. Tai buvo vienas akstinų, skatinusių mažinti gyvulių skaičių (plg. 1 ir 2 lenteles), gerinant jų veislę. Juo labiau kad valstybiniai veislininkystės ūkiai aprūpindavo valstiečius veisliniais gyvuliais. Veisliniai gyvuliai — eržilai, buliai, kuiliai, avinai — pačių valstiečių buvo laikomi gana retai, dažniausiai didesniuose kaip 15 ha ūkiuose (3 lentelė). Smulkesni valstiečiai rečiau laikydavo ir veislines kiaules; tuos kelis paršelius, kuriuos būdavo numatę penėti sau ar pardavimui, verčiau nusipirkdavo.

3 lentelė

Ūkiai, laikę veislinius gyvulius 1900–1940 m.*

Ūkio dydis ha	Ūkių skaičius	Laikė veislinius gyvulius							nėra duomenų**	
		eržilą	bulių	kuilį	paršavedę	aviną	iš viso ūkių			
							skaičius	%	ūkių skaičius	%
Iki 5	5	–	–	–	–	–	–	–	5	100
6–10	6	1	1	–	3	1	4	67	2	33
11–15	3	–	–	–	1	–	1	33	2	67
16–20	5	1	2	1	4	4	4	80	1	20
20 ir daugiau	3	2	3	–	–	2	3	100	–	–
Nėra duomenų	3	1	–	–	1	–	2	67	1	33
Iš viso ūkių:										
skaičius	25	5	6	1	9	7	14	56	11	44
%	100	20	24	4	36	28	56		44	

* Lentelė sudaryta, remiantis 1968 m. Dubingių apylinkėje kraštotyrininkų surinktomis žiniomis apie atskirus ūkius.

** Į šią skiltį įeina ir ūkiai, kur veislinių gyvulių nelaikė.

Prekinė gyvulininkystė buvo būdinga net patiems mažiausiems ūkiams, ir iš jų pagal išgales kasmet Molėtuose, Ukmergėje, Giedraičiuose, Želvoje ar kitur būdavo parduodama po kelias kiaules, avis, veršelį (4 lentelė).

Gana daug gyvulių būdavo piaunama sau maistui; kaip matyti iš 5 lentelės, piaunamų gyvulių rūšis ir skaičius neturėjo tiesioginio ryšio su žemės kiekiu. Greičiausiai tai priklausė nuo valstiečio šeimos ar šeimynos dydžio bei poreikių.

1968 m. kraštotyrininkai surinko duomenis apie 87 kolūkiečių naudotus tvartus. 64,4% jų statyti prieš ant-

Ūkiai, kasmet pardavę gyvulių (1900–1940 m.)*

Ūkio dydis ha	Ūkių skaičius (iš viso)	Iš jų parduodavo gyvulius							Nėra duomenų	
		kiaules	karves	veršelius	arklius	avis	iš viso ūkių			
							skaičius	%	ūkių skaičius	%
Iki 5	5	2	–	–	–	2	3	60	2	40
6–10	6	5	1	3	1	4	5	83	1	17
11–15	3	2	1	1	–	2	2	67	1	33
16–20	5	3	–	1	1	1	3	60	2	40
21 ir daugiau	3	2	–	1	–	1	2	67	1	33
Nėra duomenų	3	1	–	1	–	–	2	67	1	33
Iš viso ūkių:										
skaičius	25	15	2	7	2	10	17	68	8	32
%	100	60	8	28	8	40	68		32	

* Lentelė sudaryta, remiantis 1968 m. Dubingių apylinkėje kraštotyrininkų surinktomis žiniomis apie atskirus ūkius.

rąjį pasaulinį karą (6 lentelė). Deja, XIX a. pabaigoje ir XX a. pirmajame dešimtmetyje statytų tvartų išliko tiek nedaug, kad apie tą laikotarpį mažai ką tegalima pasakyti. XIX a. pab.— XX a. pr. naujų tvartų buvo statoma retai — tik seniesiems smarkiai apirus. Tuo laikotarpiu pastatyti tvartai, pasiekę mūsų dienas, vargu ar sudarė daugiau kaip dešimtąją dalį visų savo meto tvartų. Net ir 1951—1960 m., įvykus kolektyvizacijai, naujai pastatyti tvartai tesudarė 11,5% visų tuo metu naudotų tvartų, o 1968 m. nauji tvartai (statyti 1961—1968 m.) — tik apie 8%. Taigi įvairių laikotarpių pastatus gyvuliams laikyti, pasiekusius mūsų dienas, turėtume traktuoti ne

kaip tipišką savo meto architektūros pavyzdį, o kaip naujesnės, pažangesnės statybos tendencijas, deja, visus tos paskirties pastatus menkai techarakterizuojančias. Antai vien 1901—1910 m. statytų tvartų plano variantai yra penki, 1911—1920 m.— keturi, 1921—1930 m.— devyni.

5 lentelė

Ūkiai, kasmet skerdę gyvulius (1910–1940 m.)*

Ūkio dydis ha	Ūkių skaičius (iš viso)	Iš jų kasmet skerdė gyvulius							
		kiaules		veršelius		avis		ūkių skaičius	%
		ūkių skaičius	%	ūkių skaičius	%	ūkių skaičius	%		
Iki 5	5	5	100	2	40	4	80	5	100
6–10	6	6	100	1	17	6	100	6	100
11–15	3	3	100	1	33	3	100	3	100
16–20	5	5	100	4	80	5	100	5	100
21 ir daugiau	3	3	100	2	67	3	100	3	100
Nėra duomenų	3	3	100	2	67	2	67	3	100
Iš viso ūkių	25	25	100	12	48	23	92	25	100

* Lentelė sudaryta, remiantis 1968 m. Dubingių apylinkėje surinktomis informacijomis apie atskirus ūkius.

1968 m. kolūkiečių naudoti tvartai pagal išplanavimą sudaro keturias ryškesnes grupes: 1) tvartai tik gyvuliams vienos ar dviejų patalpų su atskirais įėjimais tiesiog iš lauko, 2) tvartai iš kelių patalpų, tačiau su įėjimu per dengtą vidinį diendaržį, 3) tvartai iš trijų patalpų, kurių viena — *vazaunė* — yra pravažiuojama, o į kitas dvi patenkama iš *vazaunės*, 4) tvartai iš kelių

Tvartų grupių paplitimas*

Statybos metai	I grupės		II grupės		III grupės		IV grupės		Viso tvartų	
	tvartų skaičius	%	tvartų skaičius	%	tvartų skaičius	%	tvartų skaičius	%	tvartų skaičius	%
Iki 1900	–	–	1	33,3	–	–	2	66,7	3	100
1901–1910	2	28,6	2	28,6	1	14,2	2	28,6	7	100
1911–1920	9	81,8	1	9,1	–	–	1	9,1	11	100
1921–1930	7	46,7	2	13,3	2	13,3	4	26,7	15	100
1931–1940	7	31,8	2	9,1	7	31,8	6	27,3	22	100
1941–1950	5	50,0	2	20,0	–	–	3	30,0	10	100
1951–1960	1	10,0	1	10,0	–	–	8	80,0	10	100
1961–1968	–	–	2	28,6	–	–	5	71,4	7	100
Nenurodyta	–	–	1	50,0	–	–	1	50,0	2	100
Iš viso tvartų 1968 m.	31	35,6	14	16,1	10	11,5	32	36,8	87	100

* Lentelė sudaryta, remiantis 1968 m. kraštotyrininkų ir autorės surinkta medžiaga.

patalpų su atskirais įėjimais, kurių vienoje laikomi pašarai ar pakratai (1 pav.)[2].

Pirmosios grupės, ypač vienos patalpos, tvartai buvo būdingiausi Dubingių apylinkėms per visą tiriamąjį laikotarpį. Žinomi nuo pat XIX a., tačiau daugiau plisti ėmę tik prieš antrąjį pasaulinį karą ir labiausiai prigiję kolūkinėse statybose, yra ketvirtos grupės tvartai; abu šios grupės variantai (žr. iliustraciją) tebeplinta lygiagrečiai. Kitų dviejų grupių tvartų paplitimas buvo ribotesnis, o jų statyba nuo 1940 m. nutrūko (6 lentelė).

[2] Straipsnį iliustravo Rita Pilkaitė-Butvilienė.

Antros ir trečios grupės tvartai turi vieną bendrą bruožą — pas gyvulius einama per kitos paskirties patalpą, kuri yra analogiška rytų aukštaičių tvartų dengtiems vidiniams diendaržiams. Vietiniu, specifiniu Dubingių kraštui, tvartų variantu laikytini tvartai su pravažiuojama *vazaune*, kurie buvo dažniausiai statomi vidutiniokų, t. y. 10—20 ha dydžio ūkiuose.

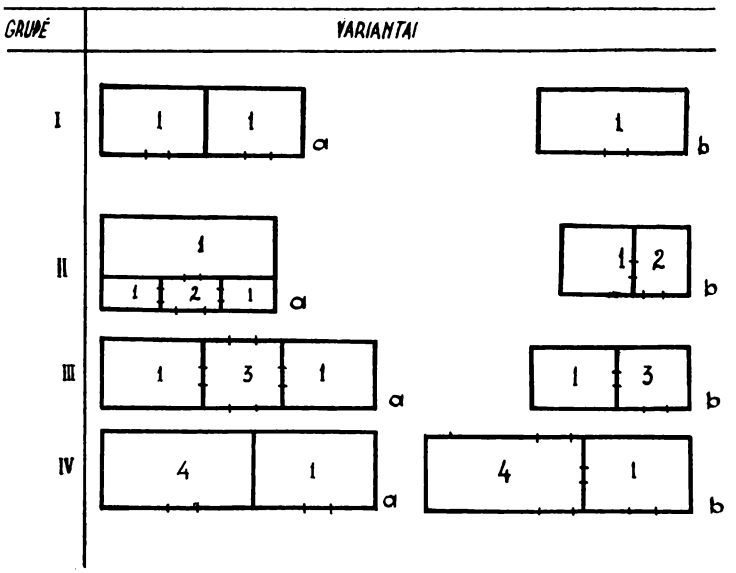

1 pav. Dubingių tvartų grupės: *1* — gyvulių, *2* — diendaržis, *3* — *vazaunė*, *4* — *klaimelis* arba daržinė; a, b — tos pačios grupės labiausiai paplitę variantai

Reikia pažymėti, kad Dubingių apylinkės kaimuose minėtų grupių tvartai paplitę nevienodai. *Vazaunės* (trečia grupė) koncentruojasi Šiupieniškių, Dailidiškių, Ciūniškių, Dubingių, Užuberžės kaimuose; *klaimeliai* pašarui ar šiaudams (ketvirta grupė) — Labotiškių, Dubingių, Rudokų, Laumikonių, Guronių, Gaveikių kai-

muose. Kitų dviejų grupių tvartai visuose kaimuose paplitę beveik vienodai.

Kaip jau matyti iš grupavimo, daugelis tvartų, ypač statytieji per pastaruosius du dešimtmečius, po tuo pačiu stogu dažnai turi dar atskirą patalpą pašarams ir pakratams. Tuo pačiu laikotarpiu dažnai daržinėmis arba kluoneliais būdavo paverčiamos seniau buvusios prie tvartų *vazaunės* ar diendaržiai, nes, klojimus suvisuomeninus, dalis kolūkiečių nebeturėjo kur laikyti šieno ir šiaudų.

Daugumos tvartų lubos ir 1968 m. buvo menkos. Tai dažniausiai kartelės, apklotos lapais, kartais nestoru šiaudų sluoksniu, užpiltos spaliais. Dubingių apylinkėse taip perdengti tvartai, kraštotyrininkų surinktais duomenimis, 1968 m. sudarė apie 77,8%. Kiti, t. y. apie 22,2% visų tvartų, jau turėjo lentines, gana sandariai grįstas lubas.

Dėl lubų menkumo ant tvartų laikyti pašarą buvo vengiama, nes sušutusį, mėšlo kvapo persigėrusį šieną gyvuliai ėda nenoriai. Šiaudų ar viksvų ant tvarto būdavo kraunama tik tiek, kad gyvuliai nešaltų. Kartais ant tvarto būdavo laikomi tuo tarpu nenaudojami daiktai, pavyzdžiui, vasarą rogės; taip pat čia laikinai prieš brukant būdavo sumetami linai (kartais juos ten pat ir brukdavo), šiaudų kūliai. XX a. pradžioje šieną ar šiaudus tik pavieniais atvejais, kai tvarto lubos būdavo grįstos lentomis arba kai pašaro nebuvo kur laikyti, sukimšdavo ant tvarto per šalia esantį *klaimelį* ar *vazaunę*. Senoviškesniuose ar menkesniuose tvartuose, kurie neturėjo *klaimelio* ar *vazaunės*, kartais perdengimo kartelės būdavo praskiriamos, ir pašarai bei pakratai kemšami per tą skylę. Prieš antrąjį pasaulinį karą ėmė rodytis dvišlaičiai stogai, kurių skliaute palikta skylė arba įtaisytos durelės. Visi minėtieji pastogės užpildymo

būdai tebežinomi ir šiuo metu. Kraštotyrininkų surinktais duomenimis, 1968 m. 39% tvartų šienas ar šiaudai buvo kemšami per skliautą, 29,3% — per *vazaunę*, 17,1% — per daržinę ar kluonelį, 14,6% — per skylę lubose.

Nuimami pašarai ar pakratai pastaruoju metu dažniausiai per skylę lubose (34,1% tvartų), ypač ten, kur jie buvo sukimšti per skliautą ar skylę lubose. Tvartuose su kluoneliais, daržinėmis ar *vazaunėmis* pašarai nuimami per atvirąjį pastogės galą, atkreiptą į kluonelį (daržinę, *vazaunę*).

Vis dėlto 34% kolūkiečių ir 1968 m. tvartų pastogę tebelaikė tuščią. Iš atsakymų apie pastogės panaudojimą matyti, kad šieną ir šiaudus ant tvarto laikė 28,3% kolūkiečių, tik šieną — 32,1%, tik šiaudus — 5,6% kolūkiečių. Tai rodo, kad turintieji atskiras patalpas pašarams ir pakratams tvarto pastoge naudotis vengia.

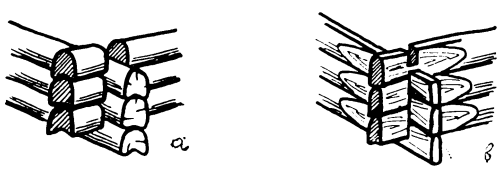

2 pav. Labiausiai paplitę rąstų jungimai į kertes

Dubingių apylinkėse iki šiol tvartai tebestatomi mediniai. 1968 m. 59,3% visų tebesančių tvartų buvo iš apvalių rąstų (2 pav., a), 30,5% (daugiausia naujesnieji) — tašytų į kertes suleistų rąstų (2 pav., b). Tik 10,2% tvartų buvo suplūkti iš molio, maišyto su spaliais, vie-

toj armatūros panaudojus karklų vytis. Molinė statyba Dubingių apylinkėse pasirodė XX a. trečiajame dešimtmetyje.

Tvartų pamatai XX a. pradžioje buvo labai menki: statytojai pamesdavo po kertėmis apatinio vainiko, vadinamo *pamatu*, po akmenį, tarpą tarp sienojų ir žemės užkimšdavo velėna ir apmesdavo žemėmis. Tokie pamatai dar ir 1968 m. buvo 6,4% aprašytųjų tvartų. Be to, pamatai gan dažnai būdavo dedami palaidų akmenų (1968 m.— 16,0%), akmenų, sutvirtintų žemėmis (12,9%), moliu (12,9%), kalkėmis (17,9%); pamatų aukštis svyravo tarp 20—50 cm. Prieš antrąjį pasaulinį karą pavieniai valstiečiai ėmė dėti pamatus cemento su kalkėmis, iki vieno metro ir dar aukštesnius (1968 m.— 6,4%); gryno cemento (be kalkių) pamatai plačiau teprigijo tik pastaraisiais metais (1968 m.— 21,6% tvartų).

Kaip XX a. pradžioje, taip ir pastaruoju metu tebevyrauja šiaudiniai tvartų stogai (7 lentelė). Net ir naujieji tvartai tebedengiami šiaudais. Skiedros ir lentelės, kuriomis jau XX a. trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje puikavo vieno kito stambiųjų ūkininkų stogai, dar ir šiandien neturi didesnės paklausos. Informatorių nuomone, šiaudiniai stogai ilgiau laiką, o sodybiniame sklype išsiauginti šiaudų pigiau atsieiną.

Iki šiol Dubingių apylinkėse išliko senoji keturšlaitė stogo forma (3 pav., a). 1968 m. tokios formos stogais buvo 55,6% užfiksuotųjų tvartų. Gana artimi keturšlaičiams pusvalminiai stogai sudarė 14,6%. Naujų tvartų stogai beveik visi dvišlaičiai (iš viso 22,2%) (3 pav., b). Dvišlaičiais paverčiama ir dalis senųjų tvartų, perdengiant stogą, kad būtų patogiau ant jų krauti šieną ar šiaudus.

XIX a. pabaigoje vidutiniokai ir stambesnieji ūkininkai tvartuose gyvulius — karves, arklius, kiaules,

7 lentelė

Tvartų stogų medžiaga*

Stogo dengimo ar perdengimo metai	Tvartų, dengtų					
	šiaudais		skiedrom ir lentelėm		iš viso	
	skaičius	%	skaičius	%	skaičius	%
Iki 1940	28	96,6	1	3,4	29	100
1941–1950	12	80,0	3	20,0	15	100
1951–1960	9	60,0	6	30,0	15	100
1961–1968	10	58,8	7	41,2	17	100
Iš viso tvartų 1968 m.	48	81,3	11	18,7	59	100

* Lentelė sudaryta, remiantis 1968 m. kraštotyrininkų ir autorės surinkta medžiaga.

avis — stengėsi atskirti vienus nuo kitų. Tvartuose su centriniu diendaržiu kiekviena gyvulių rūšis turėjo atskirą patalpą. Kiaulės buvo laikomos prie tvarto galo ar šono pristatytame trisienyje arba atitvertame diendaržio gale. Menkesniuose ūkiuose visi gyvuliai išsitekdavo ir vienos patalpos tvarte. Jei iš tvarto einama tiesiai

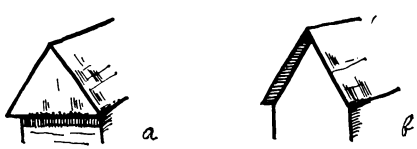

3 pav. Labiausiai prigijusios stogo formos

į lauką, prie durų buvo statomi arkliai, už jų — karvės. Avis, kaip lepiausias, atitverdavo toliausiame kampe. Kiaulių gardas būdavo pasienyje priešais duris.

XX a. gyvuliai būdavo išskirstomi ta pačia tvarka, nors tvarto planas ir pakito. Antai tvartuose su *vazaune*, kaip ir tvartuose su diendaržiu ar vienos patalpos tvartuose, kiaulėms gardas dažnai būdavo įrengtas *vazaunės* gale priešais lauko duris. Ten pat buvo ir lovys jovalui. Avims gardą kartelėmis atitverdavo karvių, rečiau — arklių patalpoje. Ten joms kertėje įrengdavo ėdeles.

Kas turėjo tik vieną karvę, rišo ją tvarto kampe už ragų ar kaklo. Lentele atitverdavo kertę, į kurią mesdavo pašarą. Laikiusieji kelias karves rišdavo jas palei sienas. Ėdžios karvėms ėmė plisti XX a. antrajame dešimtmetyje, tačiau ir 1968 m. apie 65% kolūkiečių jų dar nenaudojo.

Karvių ryšiai kanapiniai, ilgi, bent kelių metrų, kad gyvulys galėtų atsigulti. Ties viduriu įrištas sukutis — medinis pagalaitis, kad karvė netyčia neužsismaugtų. Tokie sukučiai buvo dedami ir į XX a. paplitusias grandines, tačiau pastaruoju metu dažnai apsieinama ir be jų.

Arkliai retai buvo rišami tik virve už kaklo; dažniau juos pamaudavo kamanomis, o kad nutrūkę nesusispardytų, vieną nuo kito atskirdavo kartimis ar bendromis ėdžiomis su loviu, pastatytomis ant trinkų.

Šerdavo gyvulius dažniau šeimininkas, tačiau kiaulėmis rūpindavosi beveik vien šeimininkė. XIX a. pabaigoje — XX a. pradžioje pašaras buvo itin menkas. Šieną valstiečiai tausojo, ir žiemą grynesnio jo gaudavo tik avelės, tuo tarpu arkliai turėjo tenkintis akseliu iš šieno, avižinių ir ruginių šiaudų, karvės — kratiniu, ku-

riame šieno buvo žymiai mažiau, negu šiaudų, plikytais rugių, miežių bei avižų pelais.

Kiaulių šėrimu per vasarą mažai buvo tesirūpinama: kiek ganykloje gaudavo, tuo ir sočios. Tik rudeniop, prieš skerdžiant, pašerdavo bulvėmis su užplikytais pelais. Žiemkentėms bei veislinėms kiaulėms, taupydami pašarą, duodavo dar vasarą pridžiovinto ar šviežio plikyto arklių mėšlo. Todėl jos nuolat būdavo alkanos ir labiau panėšėjo į šernus, negu į XX a. antrojo ketvirčio kiaules.

XX a. pradžioje, intensyvėjant gyvulininkystei, pradėjus auginti pašarines žoles, gyvulių priežiūra ėmė keistis iš esmės. Tiesa, akselis arkliams ir kratinys bei šutinti pelai karvėms išliko kaip pagrindinis pašaras, bet arkliai jau gaudavo dobilų, o karvės — bulvių, kartais ir miltų.

Išsiskirsčius į vienkiemius, baigėsi kiaulių ganymas. Per dienas pašiūrėje prie tvarto ar *klaimelyje* laikomas kiaules teko pradėti šerti. Gerinti pašarą skatino ir prasidėjęs bekonų vajus. Todėl kiaulės, per vasarą šertos žole ir buroklapiais, penimos gaudavo ne tik bulvių, bet ir miltų.

Atskirose ganyklose kiekvienas savo gyvulius ganė kaip išmanydamas: kas samdė piemenį, kas gyvulių žiūrėti siuntė vaikus, o dažniausiai pirkdavo grandines ir gyvulius laikė pririštus. Senosios gyvulių ganymo priemonės — nuo vagių saugoję geležiniai arklių pančiai su užraktu ar branktas, pristas kiaulei po kaklu, kad per greitai nelakstytų,— buvo užmesti ar sunaudoti kam kitam.

Menka gyvulių priežiūra XIX a. pabaigoje — XX a. pradžioje buvo priežastis daugelio gyvulių ligų, kurias gydyti dažnai tekdavo patiems valstiečiams. Jie gydė

naminiais vaistais iš įvairių žolių, masažais, kompresais ir burtais.

Pastebima, kad aiškesnės kilmės, su ryškiais specifiniais požymiais ligos — pažandės, raudonligė, išputimas — visoje Dubingių apylinkėje buvo gydomos racionaliai: persiėdusi karvė žabojama ruginių šiaudų ryšiu, kurio galai užkeliami už ragų, gerklėn pilama ramunėlių arbatos su tirpintu sviestu, šonai vilgomi šaltu vandeniu, trinami šiaudais ir pan. Raudonlige apsirgusios kiaulės gydomos rūgščiais kompresais (Šiupieniškiuose — rugių giros, Žeimiškiuose — miežių giros) ir girdomos rūgštimi. Tačiau „pelių" liga, kuri keldavo asociacijas, kad po arklio oda esančios pelės, buvo gydoma masažu ir panašumo magija. Mat, buvo tikima, kad rankos, sutraiškiusios gyvas peles ar kurmį, prisiliesdamos turi sunaikinti ir arklio „peles". Palyginti nedidelėje Dubingių apylinkės teritorijoje gyvuoja keli tos pačios ligos gydymo variantai. Turliškių kaime arklio „peles" gydydavo, spaudydami guzus rankomis, išteptomis perpus perplėšto kurmio krauju; Degsnės — prieš tai rankomis sutrynus devynias peles; Šiupieniškių k.— suradus ir sutrynus dvylikos peliukų lizdą; Miežonių k., kur užkalbėjimais buvo gydoma daugelis ligų, „pelės" buvo laikomos užkalbama liga.

Gyvulius, kurių ligos požymiai buvo neįprastas elgesys, prasta išvaizda ir pan., šio krašto žmonės laikydavo „apžiūrėtais" ir gydė magiškomis priemonėmis, kurių prasmės jau patys nebepajėgia paaiškinti.

Viena tokių priemonių — dąiktai iš naminių dvasių buveinių. Jais buvo gydoma, gyvulį apiplaunant, girdant ar pasmilkant. Dažnai visi trys būdai būdavo naudojami kartu. Šiupieniškiuose „apžiūrėtam" gyvuliui sugirdydavo lėkštę vandens, kuris buvo piltas kryžmai ant stalo; Degsnės k.— nuplaudavo kryžmai ant stalo piltu

vandeniu, sumaišytu su stalo kojų bei slenksčio drožlėmis, smilkydavo padrožta žarsteklio luoba.

Vanduo nuo stalo, stalo kojų ir slenksčio drožlės, žarsteklio luoba — šių priemonių naudojimas rodo užmirštą kitados Dubingiuose gyvavusį naminių dvasių kultą. Šios dvasios seniau, matyt, buvo laikomos tiesioginėmis pašalinės burtų jėgos naikintojomis.

Antroji priemonė — druska, kuriai ne tik dubingiškiai, bet ir daugelis pasaulio tautų teikė savaimingą apvalomąją galią. Ja gyvulys dažniausiai būdavo ištrinamas prieš plauką, o druskos likučiai sudeginami.

Trečioji priemonė — vieni užkalbėjimai arba užkalbėta duona, cukrus, žolė ir pan. sušeriama gyvuliui (Miežoniai, Murališkiai).

Vis dėlto XX a. pradžioje dauguma valstiečių mažai betikėjo tokio gydymo nauda ir, pastebėję pirmuosius „apžiūrėjimo" požymius — blaškymąsi, besaikį bliovimą,— skubėdavo gyvulį parduoti, kol jis dar gyvas (Laumikoniai).

Norėdami savo gyvulius apsaugoti nuo „blogų akių" bei kitokių nelaimių, dubingiškiai valstiečiai kelissyk per metus — prieš Velykas, išgenant bandą pirmą kartą, per Jonines ir pan.— imdavosi burtų patys. Labiausiai buvo paplitęs gyvulių aprūkymas prieš Velykas ir pirmąkart pavasarį išgenant. Rūkydavo šventintomis žolėmis, žilvičio vytelėmis, epušės šakomis, pinavijomis, lazdynais, kadugiais, kai kas — žarsteklio luoba.

Įdomu, kad šios savotiškos apeigos dalis buvo ne tik plačiai Lietuvoje gyvavęs smilkalo nešimas ratu apie bandą[3], bet dar ir sudavimas gyvuliui ranka per strėnas, tarsi pabrėžiant, kad jis priklauso tik savo šeimininkui.

[3] V. Milius, Pirmosios gyvulių išginimo dienos papročiai.— Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A, 1962, t. 1, p. 199.

Dar XX a. antrajame ir trečiajame dešimtmetyje buvo tikima, kad Joninių rasa gali atimti karvėms pieną, todėl būdavo stengiamasi jas išginti jau be rasos. Dalis valstiečių (Drąsių k.), kad kas karvėms pieno su rasa neatimtų, patys paklodes per rasą perveždavo ir, namie jas išgręžę, vandenį karvėms sugirdydavo.

Apklausos metu gyvulininkystės kryptį ir intensyvumą kolūkiečių kiemuose lėmė žemės ūkio artelės įstatai bei pačių kolūkiečių poreikiai. Kolūkiečiai laikė po vieną ar dvi karves, pora kiaulių, vieną dvi avis, o kartais nė vienos. Senieji gydymo bei apsisaugojimo nuo ligų, ypač nuo „apžiūrėjimo", būdai dabar kelia ne tik jaunų kolūkiečių, bet ir pagyvenusių šypseną, nes nuolatinė veterinoriaus pagalba nepalyginamai patikimesnė. Baigia išnykti ir tos ligos, kurias sukeldavo prastas pašaras ir nepakankamai šilti tvartai.

Deja, praradę savo tiesioginę paskirtį, drauge nyksta didesniam gyvulių kiekiui prižiūrėti skirti įrengimai: arklių ėdžios ir loviai, rezginės bei iš balanų pinti krepšiai pašarui nešti, šieno pešekliai ir kiti su gyvulininkyste susiję daiktai.

Juozas Petrulis

Bitininkystė

Ėmus rinkti medžiagą apie bitininkystę, buvo manyta, kad ji dubingiečiuose neturi tradicijų. „Seniau tik kai kurie iš mūsų žmonių užsiimdavo. Bitės gražina sodelį" (Ksaveras Ilgevičius, Laumikonių k.). Išvingiavus apylinkę, arčiau susipažinus su senaisiais bitininkais, pirmasis įspūdis nebepasitvirtino. Bitininkystė dubingie-

čiuose yra senas atskirų valstiečių užsiėmimas, turintis savo tradicijas ir papročius.

Apie bitininkystę praeityje papasakojo: Ksaveras Ilgevičius, g. 1894 m., iš Laumikonių k., Jonas Strumila, g. 1909 m., iš Žalktynės k., ir Marija Kuliešienė, g. 1879 m., iš Laumikonių k. Aplankyti visi apylinkės kiemai, turėję ir šiuo metu turintys bičių, kalbėtasi su jų savininkais.

Tas faktas, kad tradiciniai kelminiai aviliai ir šiandien iš dalies tebenaudojami, tebepraktikuojama kelti į medžius avilius, be to, pagauta „iš senelių atsekusi žinelė" leido mums nebeabejoti, jog praeityje traškėjusios girios masyvuose bitininkystė buvo drevinė.

Dubingių apylinkės teritorija dirvų atžvilgiu įvairi. Pasakotojų tvirtinimu, miškai kadaise medžių atmainomis buvę taip pat įvairūs. Dar XIX a. antrojoje pusėje Dubingių vietovė buvusi apsupta pušynų. Tokie pat pušynai tęsėsi Joniškio — Sužionių bei Vilniaus kryptimis; Giedraičių — Bijutiškio bei šiaurės rytų pusė skendėjusios beržynų, drebulynų, eglynų masyvuose. Vienur kitur augę ąžuolų miškeliai. Miškinės (drevinės) bitės spiesdavosi pušynuose, retkarčiais lapuočių miškuose bei eglynuose. „Bitės visada ieško senų liepų." Ne vieno pasakotojo pabirėlė mus atveda į kadaise liepose skendėjusią (ir šiuo metu čia jų gausu) Dubingių pilį. M. Kuliešienė pasakoja: „Senelis sakydavo, kad visos kalno (pilies teritorijos — *J. P.*) liepos buvo permirkę medum."

Didikų dvaras senų liepų apgožtoje vietovėje bitininkystę, matyt, buvo labai išvystęs.

K. Ilgevičius apie savo jaunystės meto bitininkystę sako: „Ne kiekvienam jos (bitės — *J. P.*) eina; medus — ne duona." Jo senelis pasakodavęs, jog visoje Dubingių apylinkėje stambesnių bitininkų, turėjusių daugiau

kaip 6—8 bičių šeimas, buvę du ar trys. „Mano senelio laikais apylinkėje buvę keli „liekarstvininkai". Jie gydydavę žolėmis ir medum. Kas keletą medaus svarelių pirkdavo, tai pirkdavo tik vaistams, o statinaitės medaus niekas neturėdavo."

Anot senukų, bitininkavimas praeityje daugelio valstiečių buvo mėgstamas. Vieni laikydavo vieną dvi bičių šeimas tik praktiniais sumetimais (turėti medaus vaistams), antrus traukė bičiulystė, trečius — noras pagražinti kiemą. Maždaug šio amžiaus pirmajame dešimtmetyje dabartinėje Dubingių apylinkėje buvo 25 bitynai (nuo 1 iki 3—5 šeimų). 1930—1940 m. bitynų padaugėjo maždaug iki 35—40. Kolūkinės santvarkos laikotarpiu jų laikoma daugiau kaip 60. Pastaruoju metu bitynai žymiai išsiplėtė; keletas bitynų turi jau po keliolika šeimų.

Kaip visoje Lietuvoje, taip ir šioje apylinkėje bitininkystės papročiai — tradicinės bičiulių vaišės, medaus dovanos ir pan.— beveik jau išnykę, nors praeityje jų čia būta. Į bites ir čia žiūrėta kaip į „dievo žmogui skirtą vabalėlį; bičių negalima naikinti ir žeminti; bitėms reikia padėti gyventi prie žmogaus."

Dubingiečiai bitininkai tarpusavy bičiuliaudavęsi. Turintys kelis kelminius avilius arba nors ir vieną su savo bičiuliais sueidavo tartum tikri giminės. Bičiuliu tapdavo suėmęs arba padėjęs suimti išlėkusį spiečių. Norintis su kuo susibičiuliauti sakydavo: „Spiečius tuoj eis, pas mane trūksta — pasirūpink *klodą* (kelminį avilį)"; suinteresuotas tapti bičiuliu prašydavo avilio skolinti, sakydamas: „Prieteliau, būkim bičiuliais, paskolink šeimynėlę." Bičių pardavimo nebūta.

Kiekvienas bitininkas — ar mažas, ar „pilno sodo avilių", kopdamas medų, laikydavo būtina pasikviesti artimuosius kaimynus ir bičiulius. Medų paprastai kop-

davo sekmadienio popiečiu. Šeimininkui kopiant, ratuojančių bitelių apsuptam, svečiai, bičiuliai nuošaliai sau šnekučiuodavosi arba stebėdavo medaus kopimą. Baigus darbą ir avilį sutvarkius, pirkioje ar sekłyčioje buvo keliamos šviežio medaus vaišės. Svečiai ir bitininko šeima tą dieną medaus iki soties prisivalgydavo. Bitininko šeimininkė kiek išgalėdama šviežio medaus nunešdavo savo artimosioms.

Prieš pirmąjį pasaulinį karą dubingiečiai Antanas Akinis, Kazys Pumpulavičius ir kiti suėję į bičiulius net už 30—40 kilometrų — prie Labanoro, Molėtų, Sužionių. Mat, jų spiečiai buvo išbėgę; ten juos suėmusieji ir tapo bičiuliais. Entuziastiški, ypač jauno amžiaus, bitininkai, prekymečių bei atlaidų progomis lankydamiesi kaimyniniuose miesteliuose, ieškodavo pažinčių su turinčiais bičių ir lengvai susibičiuliaudavo. „Bitelių dėka net į poras suėjo" (M. Kuliešienė). Bitininkai plačiai garsėdavo ir savo žmonių būdavo gerbiami.

J. Strumila apie savo tėvo jaunų dienų bitininkus pasakoja: „Senoviškai bitininkaujančių apie Dubingius dabar nebėra. Senųjų bitininkų vaikai kai kurie, kad ir laiko bičių, bitininkauja kitaip, užtat ir bičiulystė jau išnyko. Mano tėvo kartos bitininkas J. Pečiulis buvo tikras bitininkas. Jis savo sūnui paliko bičių pilną sodą. Sūnaus dūšia ir galva bitėms nepatiko. Bitės kad ir ilgokai gyveno, paskum išlakstė. Bitininkas turi būti paprastas, teisingas, vaišingas, nešykštus, ramus. Jeigu ir ne visiškai toks, bet jei šykštus ir ypač nesugyvenantis su kaimynais, bitės prie tokio nebūna. Bitės, būdamos išmintingos, labai nemėgsta žmonių piktų. Savininko gero žmogaus bitės negelia."

Praeityje bitininkaudavo tik vyrai. Iš moterų buvo pasišaipoma: „Ką jos apie bitininkystę gali išmanyti?"

Senieji bitininkai bites laiko savarankiškomis: „Nei

maisto ir net namo (avilio — *J. P.*) bitėms iš žmogaus nereikia. Jos pačios moka save apsitarnauti. Net avilio plyšius pačios užsisiuva. Žmogų bitės myli, bet tik su išskalbtom drapanom. Nešvarus prie jų neik."

Bitynai būdavo soduose. Avilio priekis (landos) atgręžtas į pietų pusę. Aviliui parinkta vieta „likdavo iki bitelių gyvos galvos". Avilį su bitėmis vengdavo judinti bei perkelti net žiemą. Jis paprastai likdavo vietoje, kol supūdavo arba kol toji bičių šeima gyvendavo. Iki pat pastarojo laikotarpio ir dubingiečiuose buvo gyvas senasis paprotys: senų, nebenaudojamų avilių nereikia naikinti. „Tie namai, kur saugomi nebenaudojami aviliai, myli bites." Ekspedicijos metu buvo aptikta nemaža sodybų, kurių trobesių pašaliuose tebetūno užmesta senų, visiškai sutrūnijusių kelminių avilių. Išsilaikę ir jų dalys: vožtai (stogeliai), trinka, ant kurių aviliai stovėjo.

Dubingiečiai bitininkai iš seno žinojo, kad bitės nemėgsta tirštų paunksmių, nuolatinių šešėlių. Bitynai būdavo rengiami sodo viduryje. Po išsišakojusiu, paunksmę teikiančiu medžiu avilio nestatydavo, paprastai prišliedavo prie jauno vaismedžio bei krūmo, neretai statydavo visiškai atviroje vietoje. Dubingiečių, ypač bitininkų, sodybos būdavo rūpestingai aptveriamos. „Bitėms geriau patinka statinės tvoros." Mat, tokios tvoros, kurias laisvai apraizgo apyniai, kiti vijokliniai augalai, „labiau uždaro" sodybą. Į bityną niekada neįleidžiama jokių gyvulių — ne tiktai vasarą, bet ir žiemą.

Dubingiečių senojo bitininkavimo būdai kalendorinių darbų, medaus kopimo atžvilgiu labai panašūs į kitų mūsų respublikos apylinkių (pvz., Kupiškio, Ignalinos, Varėnos ir net vakarinių rajonų) bitininkavimo būdus.

Praeityje ir kone iki pastarojo laikotarpio veik visi bitininkai būdavę iš šeimų, kuriose augo keli broliai.

Bitininkaudavęs paprastai antrasis. „Iš būrio brolių bitininkas greit susirasdavo vietą į žentus." Iš namų einąs į žentus bites išsiveždavo kaip pasogą.

Inventorinant senojo bitininkavimo darbo įrankius bei priemones, kai kuriuos jų teko atsikurti iš pasakotojų apibūdinimų. Iš kitkart pačių žmonių pasigamintų ir vartotų įrengimų čia išsilaikė tik kelminiai aviliai. Tradicinis kelminis avilys iš dalies ir šiandien dar tebevartojamas. Jis daromas iš storo pušies arba eglės rąsto (ilgis paprastai iki 1,9 m). Viename jo šone išskobiamas tiesus griovys, gaubtu dugnu ir šonais (ilgis apie 1,4 m, plotis, gylis apie 0,3 m). Avilio vidus perdarytas į du skyrius, juose įtaisomi rėmai koriams. Griovys uždaromas atitinkamo storio išgaubta lenta — plautu, jo viršutiniame krašte išgremžiamos landos. Šitoks avilys bityne paguldomas gulsčias, landos atgręžiamos į pietų pusę.

Šio amžiaus pirmajame dešimtmetyje, ėmus plisti dadano aviliams, kelminis susilaukė naujo varianto — „kelminio dadano". Šis pastarasis daromas iš kuo storesnio rąsto. Jo ilgis apie 1,1 m, plotis 0,5 m, aukštis apie 0,6 m. Išorė aptašoma ketvirtainiškai, vidus išskobiamas taip pat kampuotai. Šio avilio griovio anga esti viršuje, pats griovys standžiai uždengiamas priderintu plautu; rėmai įstatomi per viršų. Vienas avilio galas (paprastai kairysis) — griovio tąsa, jame įrengtos durelės, per kurias valomas avilys. Šio tipo avilys su atitinkamu stogeliu labiau primena autentišką dadano avilį, negu archainį kelminį.

Dar prieš pirmąjį pasaulinį karą, o ypač 1923—1930 m., ėmė plisti būdelės formos dadano bei varšuvinio tipo aviliai. Tokie aviliai pasirodė apie 1912 m. Pirmas tokį avilį ėmė naudoti Sužionių klebonas Vaitekūnas.

Dabartiniu metu, kaip ir seniau, dubingiečių avilių „architektūrai" netrūksta fantazijos, originalaus apipavidalinimo. Antai Skarauninkų k. valstiečio J. Pečiulio bityne (keliolika avilių, bet bičių besama tik dviejų šeimų) keli dadano tipo aviliai turi bitėms „patogias" detales: landas su verandėlėmis, jų šonuose įtaisytus stiklo langelius. Prie veikiančių avilių vožtų įrengtos pakabinamos spynelės (1954 m. bitynas buvo apiplėštas). Murališkių k. Pr. Apavičius sodybos bityne, arti gyvenamojo namo, iš papuoštų dadano tipo avilių forma ir kombinuotumu išsiskiria originalus dviaukštis kubilo pavidalo avilys; antrasai jo aukštas — miniatiūrinis namelis (aukštis 1,3 m, plotis 0,7 m). Šiame avilyje įsikūrusi jauna bičių šeima. Murališkių k. J. Giedrio bityne (6 aviliai) šalia naujoviškų dadano tipo avilių (su 1946, 1947 m. datomis) tebenaudojami du kelminiai aviliai. Šeimininkas teigia, jog „bitės labiau mėgsta kelminius", į tokius prinešančios daugiau medaus.

Seniausias ir entuziastingiausias Dubingių apylinkės bitininkas K. Ilgevičius sako, jog vasaros pabaigoje, bites aviliuose uždarius, visi bitininkavimo įrankiai būdavo laikomi sudėti tuščiame, bet naudotame avilyje.

Iš būtiniausių bitininkystės įrankių yra šie:

K a u k ė ant galvos, sauganti nuo įgėlimo, krepšio formos. Padaryta iš dviejų medinių lankelių, ant kurių užtemptas muslinas arba marlė; viršugalvyje muslinas surauktas į kutelį.

N a r v e l i s bičių motinėlei laikyti, padarytas iš alksnio ar liepos medžio, tūtelės formos. Vienas jo galas užkištas tokio pat medžio kamšteliu; anga užkišta kištuku, šonuose pradeginta keliolika siaurų skylučių. Dabartiniu metu šiam reikalui vartojama degtukų dėžutė.

Dūminė naudojama, kai kopiamas medus, tikrinamos bitės ar leidžiamas spiečius. Praeityje vietos puodžiai iššiesdavę specialius puodukus (būdavę pardavinėjami Molėtuose). Dūminimui vartodavo sutrūnijusios obels ar alksnio medieną.

Inderis spiečiui laikinai suleisti. Paprastai tai kraitė, nupinta iš šiaudų ir karklo arba lazdyno sluoksnų. Kiekvienais metais prieš vartojant ištepama medum.

„Seniau medaus parduoti nebūdavo. Jis išeidavo vaistams ir svečiui",— taip nusako medaus suvartojimą senieji žmonės. Praeityje medus vaistams dubingiečių vartotas su įsitikinimu ir išmanymu. Persišaldžius, pakilus karščiui, taip pat susirgus skrandžiu, vaikams ir suaugusiems duodama medaus. Kaip vaistą jį gerdavo su virintu pienu, liepos žiedų, kraujažolių bei ramunėlių arbata. Tam tikrą medaus kiekį, nutraukdami nuo savęs, dubingiečiai laikydavo svečiui. Moterys savo kaimynes bei artimesnes gimdyves apdovanodavusios medum; moterys iš nebitininkų šeimų tokiais kartais žūt būt jo stengdavosi gauti: pirkti ar — dažniausiai — išsimainyti iš bitininkų. Žymiausias to krašto bitininkas J. Pečiulis (1912—1914 m. turėjo apie dvidešimt šeimų) atliekamą medaus kiekį pardavinėdavęs į namus atvažiuojantiems miestelių pirkliams. Medaus svaras (409 g) kainuodavęs to meto valiuta 25 kp.

Bitininkų šeimose medų (vaikai bei senukai) valgydavo su duona ar pyragu ir šviežiu sūriu. Kai kurios bitininkų šeimos iš medaus gamindavo tam tikrą gėrimą, vadinamą vynu. To gėrimo pagrindas — trintų obuolių sultys; medaus dėdavo šeštąją ar aštuntąją dalį. Taip paruoštą misą paraugindavo ir supilstydavo į butelius.

Kopiant bites antrą kartą, rugpiūčio pirmoje pusėje, kartu su medum (reikiamą kiekį palikus bitėms), imami ir koriai. Praeityje medus iš korių būdavo atski-

riamas „gniaužymu" ir „išspaudimu" (medsukis čia dar nebuvo žinomas). Taigi koriai susigadindavo.

Kasmet rudenį ir žiemą bitininkų sodybas lankydavo vaško supirkinėtojai. Iki 1914 m. už vaško svarą mokėdavę 15—17 kp. Didelė vaško paklausa būdavo žvakių gamybai. Nuo šio amžiaus pradžios iki pirmojo pasaulinio karo Dubingiuose veikė vaškinių ir lajinių žvakių liejimo dirbtuvėlė. Nemaža žvakių užsakydavo vietos bažnyčia. Didelius kiekius gamindavo vadinamųjų grabnyčių. Sekmadieniais, šiaip bažnytinių švenčių bei atlaidų progomis Dubingių pašventorėje stovėdavo „kalnas" grabnyčių ir kitokių žvakių.

Antanas Stravinskas

Kalviai ir jų mokiniai

Straipsnio autorius, remdamasis Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos instituto Etnografijos sektoriuje esančia medžiaga ir savo tyrinėjimais, nagrinėja kai kurias kalvystės mokymosi, kalvių darbo ir gyvenimo sąlygas, bando bent iš dalies nustatyti Dubingių apylinkėse (maždaug 10—12 km spinduliu) gyvenusių ir dabar[1] gyvenančių kalvių ir jų mokinių skaičių, išsidėstymo geografiją.

Dauguma kalvių, dirbančių Dubingių ir gretimų apylinkių kolūkiuose bei tarybiniuose ūkiuose, yra apie 40—50 metų. Žinių apie šio amžiaus pradžios kalvystę autorius kreipėsi į senesnius to krašto kalvius: Juozą Apavičių (g. 1892 m.), Mykolą Cijūnaitį (g. 1892 m.), Kazimierą Baltrukevičių (g. 1894 m.), Stanislovą Daleckį (g. 1901 m.) ir kitus.

[1] 1968 m. ekspedicijos ir 1970 m. patikslintais duomenimis.

Apklaustųjų kalvių informacijos perdėm individualios, net gana skirtingos. Straipsnio pabaigoje pridedama kalvių skaičiaus ir pasiskirstymo lentelė šiek tiek apibendrins pateikiamą medžiagą.

XX a. pradžioje netoli Dubingių, Verbyliškių kaime, gyveno ir dirbo kalvis Anupras Cijūnaitis. Jis — ištisos kalvių dinastijos atstovas. Kalviauti išmoko iš tėvo. Jo sūnus Mykolas iki 1927 m. dirbo drauge su tėvu. Paskui išėjo gyventi į Pilveliškių kaimą. Čia persigabeno ir tėvo kalvę (dabar jai arti šimto metų). Mykolo, kaip ir tėvo, taip pat turima įvairių gabumų. Nuo pat jaunystės groja smuiku. Dar ir dabar, sulaukęs beveik 80 metų, Mykolas tebemėgsta smuikuoti kariškus ir vestuvių maršus, polkas ir kitus šokius.

Mykolui Cijūnaičiui teko dirbti visus ūkiui reikalingus padargus, bet ypač jis gebėjo kalti piautuvus. Užsakyti naujų piautuvų pas jį ateidavę net iš Giedraičių. Mykolas kalė gražias durų rankenas, kaustė šventadieninius ratukus, važelius. Tačiau itin mėgo drožti ir misingiu apkalti pypkes.

M. Cijūnaitis, nors gabus meistras, bet mokinių neturėjo. Tai retas ir nebūdingas šiam kraštui reiškinys.

Visai kito šiuo atžvilgiu masto meistras buvo Platiškiuose gyvenantis kalvis Kazimieras Baltrukevičius. Jis turėjo net vienuolika mokinių; iš jų dabar kalviauja tik trys ar keturi.

Pats meistras gimė ir augo gausioje — keturių brolių ir penkių seserų — šeimoje. Amato mokėsi pas Didžiadvario kalvį Joną Ruževskį. Buvo susitarę, jog šis mokys Kazimierą dvejus metus. Tiesa, už mokslą mokėjo nedaug — 25 rb, o trečiais metais jau pats meistras sumokėjo Kazimierui 500 markių už vienerių metų darbą (tada kostiumas kainavo apie 50 markių, paltas — apie 70 markių). Bet darbas buvo labai varginantis. Iš-

tisus metus Kazimieras pliekė kūju. Tik antraisiais metais pradėjo kaustyti arklius.

Visai kitos sąlygos buvo Kazimiero mokiniams.

Kazimieras kalvystės mokydavo tik vienerius metus. Pinigų už mokslą visai neimdavo, imdavo natūra. Jeigu mokinys norėdavo pasilikti ir antriems metams, meistras sutikdavo jam primokėti: vieną ketvirtadalį visų pinigų, uždirbtų per dieną arba per mėnesį.

Nors K. Baltrukevičius, kaip jau minėta, turėjo daug mokinių, tačiau padėjėją turėjęs tik vieną — Joną Paškevičių iš Dubingių (dabar jau miręs). Su juo Kazimieras atlikęs visus kalvio darbus, kai 1929—1931 m. buvo statoma Bijutiškio bažnyčia.

Pats K. Baltrukevičius mėgo dirbti iš masyvios, storos geležies, ypač kalti vežimų ašis, plūgus, kaustyti vežimėlius, rogutes. Dirbo ir spynas. Jo „diplominis darbas" irgi buvusi spyna, įstatyta į dabartinės kalvės duris. Bet savo mokiniams tokių ar kitokių panašių „diplominių darbų" jis neužduodavęs.

Prie vyresniųjų šio krašto kalvių reikėtų skirti Ermaną Giedrį, gimusį 1906 m., gyvenantį Labotiškių k. Ekspedicijos metu pirmiausia gerai susipažinome su kalvio namais, pastatytais apie 1925 m., su įdomia, pusiau moline, pusiau medine kalve (medinis galas pristatytas po antrojo pasaulinio karo), gražia sodyba.

Ermano tėvas buvo žemdirbys. Turėjo septynetą hektarų. Vaikų buvo šeši. Tad nuo mažens pradėjo tarnauti ir Ermanas. Gal dėl to ir mokyklą telankė vienerius metus, nors ji buvo čia pat, tėvo namuose. Kartą nusprendęs: „Einu už kalvio mokintis. Gal bus lengviau." Bet už mokslą reikia mokėti... Todėl Ermanas į Aleksandriškių dvaro kalvį Adomą Kaušinį kreipėsi labai nedrąsiai, bet šis sutiko: „Atbūsi — paskui atmokėsi."

Darbo meistras turėjo labai daug, tad jau iš pirmos dienos pamokė Ermaną, kaip daryti srieges, pagaminti varžtus. Tačiau plieno ir geležies suvirinimo paslapčių meistras neskubėjo atskleisti. Ermanas vogčiomis iš kito kalvio sužinojo, kaip tai daroma. Meistras net supyko, kai kartą pamatė Ermano suvirintą kubiliuko lanką: „Kai bus laikas — aš pats parodysiu." Tik antrųjų metų pabaigoje ėmė rodyti, kaip virinti geležį, nors Ermanas jau seniai mokėjo.

Praėjo sutarti dveji mokymosi metai, o atsilyginti nėra iš ko. Todėl susitarė, kad Ermanas dar kelis mėnesius dirbs veltui — atseit, už mokslą.

Ermano Giedrio atminimu, iš amatininkų — batsiuvių, siuvėjų, račių ir kitų — daugiausia uždirbdavę kalviai. Bet jų darbas buvo ir yra sunkiausias. Informatorius prisimena: „Atneša, būdavo, valstiečiai noragus taip sudilusius, kad reikėtų juos išmesti, bet prašo privirinti. Dirbi, būdavo, pusę dienos, o paimti už tokį darbą nėra ką."

Kalvis E. Giedrys turėjo tik vieną mokinį — Joną Turbą iš to paties Labotiškių kaimo.

Murališkiuose sutikome senučiuką kalvį Juozą Apavičių. Tiesa, jau gunktelėjusį, sveikata besiskundžiantį. O stambaus, aukšto vyro būta. Nedidukė jo kalvė (4,35×5,35 m), beje, iš stačių rąstų statyta, skiedromis apkalta, jau nuo 1967 m. stovi rami, tyli ir, kaip jos šeimininkas, jau šiek tiek gunktelėjusi.

J. Apavičius teigia, jog prieš gerą pusšimtį metų kalvių šiose apylinkėse buvę maža, o darbo daug: dirbdavę ir dieną, ir naktį, prie žiburio. Sudegus Dubingių grafo Tiškevičiaus rūmams ir pastačius naujus, jis čia padaręs visus staliaus ir kalvio darbus.

J. Apavičiui buvę nesunku ne tik sugalvoti ir padaryti paprastą spyną, bet net spyną su keturiais užrak-

tais. Dirbo jis ir įvairius šaltkalvio darbus. Gabumą darbui paveldėjo iš tėvo, nugyvenusio beveik šimtą metų ir pasimirusio 1955 m. Tėvas mokėjęs ir namus statyti, ratus dirbti, kalviauti, mėgęs bites ir sodą. Grojęs armonika. Net cimbolus buvo pasidaręs. Cimbolus — brangų tėvo atminimą — 1963 m. Juozas perdavęs į muziejų, tik, deja, neprisimena, į kurį.

Petras Piesliakas kilęs iš mažažemio valstiečio (7 ha), drauge ir amatininko (staliaus) šeimos. Petras buvo vyriausias vaikas šeimoje. Mokyklos jis visai nelankė. Tik tėvas jį pramokė skaityti ir staliaus amato. Kalvystės mokytis sūnų išleido pas garsų meistrą Adomą Viteikį, dirbusį Aleksandriškių dvare. Už vienerius Petro mokymosi metus tėvas sumokėjo šimtą litų, nors Petras savo maistą valgė ir savo namuose miegojo.

Petro Piesliako sūnus Antanas dabar dirba Dubingių tarybinio ūkio centre esančioje kalvėje suvirintoju.

Kalvis Stanislovas Daleckis gimė 1901 m. Vilniuje. Tėvas Fabijonas Daleckis šaltkalviavo „karūnų" dirbtuvėje, kuri buvusi Naujojoje Vilnioje. Po to, kai motina gavo iš savo tėvo (caro kariuomenės rekruto) dešimtinę žemės, Stanislovas kartu su tėvais persikėlė į Trandiškių kaimą. Tėvas pasistatė mažytę (2×3 m) kalvę.

Už 30 km gyveno jų giminaitis kalvis Jonas Kanaževskis. Tad ir sutarė: keturiolikmetis Stanislovas visus metus mokysis kalvystės, o už tai jo tėvai duos pūdą (16 kg) sviesto. Iš tikrųjų tai buvo ne mokestis už mokslą, o maistas sūnui. J. Kanaževskis ne tik kalviavo. Jis iš pusės nuomojo 20 ha ūkį. Todėl savo mokinius ne tiek mokė, kiek vertė dirbti įvairius ūkio darbus. Gal todėl Stanislovas, neišbuvęs nė metų, grįžo namo ir pradėjo kalviauti tėvo kalvėje, o apie 1925 m. pasi-

statė naują, jau didesnę (4,3×5,3 m). Ši kalvė sudegė po antrojo pasaulinio karo, ir jos vietoje dabar pastatyta tokio pat dydžio trečioji.

Kalvis S. Daleckis turėjo arti dešimties mokinių, tačiau iš jų kalvyste verčiasi tik Stanislovas Lukoševičius iš Antalgės k., Valentinas Urbaitis iš Pagalonės ir Vladas Žukauskas iš Šaukšteliškių. Kiti dirba traktorininkais, statybininkais, šoferiais. Daugelyje kaimo vietovių kalvio darbas tebėra sunkus, beveik nemechanizuotas, tad traktorininko ar kito mechanizatoriaus darbas ir atlyginimas pavilioja ne vieną jaunesnį kalvį ar šiaip techniką mėgstantį vaikiną.

Iš jaunesnės kartos Dubingių apylinkės kalvių kai ką įdomaus galima pasakyti apie brolius Vladą ir Stepą Žukauskus. Vladas, kaip jau minėta, dirba Dubingių tarybinio ūkio centre, o Stepas, dvejais metais jaunesnis,— Murališkiuose. Tėvas buvo siuvėjas, turėjo keturis hektarus žemės Šaukšteliškių kaime. Vėliau pusininkavo.

Kalvystės mokytis Vladas Žukauskas pradėjo jau po antrojo pasaulinio karo. Mokėsi 14 mėnesių pas kalvį Stanislovą Daleckį. Už mokslą davė tris centnerius rugių. Maitinosi savo maistu, tik virdavo meistro Daleckio žmona. Buvo net nustatyta savaitinė maisto norma: 1 kg lašinių, 1 kg mėsos ir 0,5 kg sviesto. Miltų duodavo visiems metams — 4 pūdus. Pats meistras padėjo Vladui įsigyti — tiksliau, pasidirbdinti kai kuriuos įrankius: spaustuvą, reples, kirtiklius, ventiliatorių. Dabar Vladas Žukauskas gyvena Arliškių k., netoli Žverno ežero, ir kasdien važinėja po 4 km į Dubingius.

Stepas Žukauskas gyvena Šaukšteliškių k., savo gimtinėje. Kai Vladas pasistatė nuosavą kalvę, Stepas ateidavo pažiūrėti ir padėti. Šitaip kartu su broliu kalė ir mokėsi trejus metus. Be to, dirbo žemę. Kai 1950 m.

Murališkiuose įsikūrė kolūkis, perėjo dirbti į buvusią nedidelę, „saviems reikalams" statytą, J. Čepavičiaus kalvę. Vėliau, įsisteigus čia tarybinio ūkio skyriui, kalvė buvo perstatyta iš kadaise buvusios Jono Giedrio kalvės (ši — perdirbta iš pirties).

Dabar Stepui, kaip ir jo broliui Vladui, tenka taisyti žemės ūkio mašinas, kaustyti ratus. Šį darbą jis mėgsta. Gauna pastovų atlyginimą — apie 70—80 rb per mėnesį.

Dubingių tarybinio ūkio Pivoriūnų skyriuje dirba kalvis Mečys Karaliūnas, gimęs 1920 m. gretimame Drąsių kaime. M. Karaliūnas baigęs tris pradinės mokyklos skyrius — toliau mokytis nebuvo kada. Kai Mečiui buvo 15 ar 16 metų, tėvas patarė mokytis amato. Bet ne kalvio, o siuvėjo. Vis dėlto siūti Mečiui nepatiko. Be to, reikėjo brangiau mokėti už mokslą. Todėl Mečys vienerius metus mokėsi pas kalvį Kazimierą Baltrukevičių, o vėliau kelis mėnesius — jau padėjėju — pas Chackelį Šapirą Giedraičiuose ir Juozą Giedrį Širvintose. Savo darbo įrankių tais laikais neturėjo, nes jie buvo labai brangūs. Vien tik priekalas kainavęs 75—100 litų ir net daugiau.

Už metų mokslą buvo susitarta mokėti 70 litų, tačiau paskui meistras sutiko pusę tos sumos paimti javais, pusę pinigais; vėliau už gerą mokymąsi ir stropų darbą iš šios sumos jis grąžino Mečiui apie 15 litų. Tiesa, Mečys padėdavo meistrui ir ūkio darbus dirbti.

„Kalvių darbas visada buvo sunkus, o uždarbis nelabai didelis. Ten, kur kalvių buvo mažiau — uždirbdavo daugiau: vis kaldavo — ir vis cent, cent, cent..." — su šypsena sako Mečys Karaliūnas. Jo žodžiais, anksčiau (t. y. XX a. trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje — *A. S.*) kalvių buvę kone dvigubai daugiau. Čia kraštas buvęs neturtingas, ypač apie Bijutiškį, užtat kiekvienas stengėsi būti ir amatininku — kalviu, staliumi, krepšių

pynėju arba šluotų rišėju. O ir kalviai buvę reikalingesni, nes mažiau buvę fabriko dirbinių.

Bijutiškio tarybinio ūkio centre dabar dirba trys kalviai: vyresnysis kalvis Romas Vaznikauskas, g. 1920 m., jo padėjėjas Jonas Navickas, g. 1907 m., ir kalvis Česlovas Tamašauskas, g. 1919 m.

Romas Vaznikauskas gimė Didžiadvario kumečio — vežėjo — šeimoje. Baigė keturis Vederų pradinės mokyklos skyrius ir pradėjo dirbti dvare. Būdamas 17 metų, nuėjo mokytis pas tolimą giminaitį, jau čia minėtą Kazimierą Baltrukevičių.

Parėjęs nuo Baltrukevičiaus, kurį laiką nekalviavo, nes teturėjo pasidaręs reples, kūjelį ir rankinį grąžtą *(bormašinę)*. Be to, norėjo dar pasimokyti. Nuo 1940 m. jis jau dirbo padėjėju pas kalvį Stasį Kybartą, o kiek vėliau — pas Juozą Pilką Molėtuose. Šis meistras Romą pramokė ir šaltkalvystės, dirbti su metalo tekinimo staklėmis. Dabar jis ne tik remontuoja traktorius ir kitokias žemės ūkio mašinas, bet ir kala kapinių tvoreles, kausto važelius, brikeles. Žodžiu, turi ne tik techniką, bet ir meniką širdį.

R. Vaznikauskas — aktyvus tarybinės visuomenės narys. Dar Didžiojo Tėvynės karo metu yra klijavęs atsišaukimus, raginančius nedirbti okupantams. Kurį laiką slapstėsi. Nuo 1960 iki 1963 m. buvo Molėtų rajono liaudies teismo tarėju ir Bijutiškio apylinkės DŽDT deputatu. Dabar Romas saviveiklininkas — šoka liaudies šokius apylinkės kultūros namų ratelyje.

Česlovas Tamašauskas gimė mažažemio valstiečio šeimoje. Mokytis kalviauti pradėjo 1936 m. Giedraičiuose pas kalvį Chackelį Šapirą. Mokėsi dvejus metus. Kad nereikėtų mokėti, susitarė vienerius metus dirbti, o antrus — dirbti ir mokytis. 1938—1940 m. dirbo

kalvio padėjėju Molėtuose. Savo kalvės niekada neturėjo, todėl per karą dirbo žemę. Įsikūrus kolūkiui, Česlovas kurį laiką buvo laukininkystės brigadininku, o nuo 1956 iki 1964 m.— statybos brigadininku. Ir tik pastaruoju metu Česlovas vėl kalviauja. Nuo 1968 m. jam nustatytas ketvirtos kategorijos valandinis darbo atlyginimas.

Jonas Navickas priklausytų prie vyresnės kartos kalvių, tačiau, ilgus metus buvęs kumečiu, jis labiau pamilo žemę. Kalviauja tik nuo 1950 m., kai Bijutiškyje įsikūrė kolūkis. Kalvystės niekur nesimokė, pats, kaip sakoma, „per save išmoko".

Buvusiame Smailių dvare (dabar Bijutiškio tarybinio ūkio Smailių skyrius) dirbantis Jonas Ališauskas, g. 1933 m.,— pats jauniausias tyrinėtos apylinkės kalvis. Jis kilęs iš kumečių. Kalvystės išmoko iš vyresniojo brolio, o vėliau tobulinosi kariuomenėje. 1952 m. grįžęs iš Tarybinės Armijos, dirbo traktorininku, po metų pradėjo kalviauti.

J. Ališauskas dirba viską: kausto arklius, taiso ratus, remontuoja traktorius, sunkvežimius. Moka gerai virinti metalą elektra ir autogenu. Tai daugiau mechanikas, negu kalvis.

Kaip matyti, beveik visi senesni šio krašto kalviai XX a. trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje turėjo mokinių, tik jie dėl įvairių priežasčių nebe visi dabar verčiasi kalvyste. Dabartiniai jaunesnės kartos kalviai mokėsi pas senesnius šio krašto kalvius arba specialiuose kursuose išmoko geležį ir kitus metalus ne tiek kalti, kiek suvirinti, ir yra daugiau mechanikai arba šaltkalviai. Dažnai jie dirba vyresniųjų kalvių (amžiumi taip pat jaunų) padėjėjais arba stačiai — suvirintojais. Beveik visi vyresniosios kartos kalviai dabar pensinin-

kai, nors gana dažnai ir jie dirba kolūkiečiams, o retkarčiais talkininkauja kolūkių kalviams.

Straipsnio pabaigoje norėtųsi pateikti kalvių skaičiaus ir jų išsidėstymo lentelę, sudarytą pagal visų paminėtų kalvių nurodymus bei atsiminimus. Nors lentelės duomenys tik apytikriai, tačiau ir jie papildo straipsnyje aptartus klausimus ir leidžia daryti daugiau išvadų.

Visų pirma galima konstatuoti, jog nuo pat XX a. pradžios didesni kalvių centrai buvo Bijutiškis, Dubingiai, Didžiadvaris, Giedraičiai ir Smailiai, kur beveik be didesnės pertraukos dirbo ir mokėsi po vieną, du ir net tris kalvius.

Didesnė kalvių koncentracija iki antrojo pasaulinio karo vis dėlto buvo dvaruose ir miesteliuose, o ne kaimuose. Tačiau ir kaimuose netoli didesnių dvarų, miestelių buvo palyginti gausu kalvių, ypač XX a. trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje. Jų išsidėstymas gana tolygus: apie pusę visų šios apylinkės kalvių gyveno ne toliau kaip per 5 km nuo Dubingių, o šių pusė — ne toliau kaip 2—3 km atstumu. Pastoviai dirbo ar mokėsi po vieną, rečiau — po du kalvius tik nedaugelyje kaimų: Keruliuose, Murališkiuose, Paužuoliuose, Platiškiuose, Raubiškiuose, Trandiškėse ir Verbyliškiuose.

Antrojo pasaulinio karo metu ir po jo, ypač penktojo dešimtmečio pabaigoje, net Bijutiškyje ir Giedraičiuose jaučiama mažėjant kalvių. Ir tik susikūrus kolūkiams, bendras kalvių skaičius vėl pamažu ėmė didėti. Didėja ir kalvių koncentracija stambesniuose tarybinių ūkių ir kolūkių centruose (Bijutiškis, Dubingiai, Giedraičiai). 1970 m. bendras dirbančių kalvių skaičius Dubingių apylinkėse yra šiek tiek pralenkęs 1930 metus. Tačiau, turint galvoje tikrų kalvių (meistrų), o ne jų mokinių ar padėjėjų skaičių, tendencija yra aiški: mažėja kalvių, o daugėja technikų, suvirintojų. Kalvių

Gyvenvietė arba kaimas	Atstumas nuo Dubingių (km)	Apytikris kalvių skaičius kas dešimt metų*							
		1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970
1. Aleksandriškių dv.	8			1	1+1	1			
2. Arliškiai	4		1+1	1+1	1+1	1			1
3. Bijutiškis	9			1	1	1	1+1	1+2	1+2
4. Ciūniškiai	1				1	1	1	1	1
5. Čimbarai	7					1			
6. Didžiadvaris	12		2+2	1	1	1	1	1	1
7. Drąsiai	6					1			
8. Dubingiai	0	2	2+1	1+2	1+1	3	1	1+2	1+2
9. Gaveikiai	5					1			
10. Giedraičiai	12	1+2	1+2	2	2	1+1	1+3	1+3	1+3
11. Jurkiškis	3					1	1		
12. Keruliai	6		1	1	1	2	2	1	1
13. Labotiškiai	3					1+1	1	1	1
14. Ledamušiai	7							1	1
15. Laumikoniai	2							1	1
16. Murališkiai	4		1+1	1+1	1+1	1	1	1	1
17. Paužuoliai	7,5		1	1	1	1	1	1	1
18. Pilviškiai	3				1	1		1	1
19. Pivoriūnai	5					1	1	1	1
20. Platiškiai	6			1	1	1	1	1	1
21. Raubiškiai	5		1	1	1	1	1	1	1
22. Rudokai	6			1	1				
23. Sarališkiai	4				1		1		
24. Smailiai	7,5	1+1	1+1	1+1	1+1	1		1	1
25. Šaukšteliškiai	4					1		1	1
26. Trandiškės	7,5			1+1	1	1	1	1	1
27. Verbyliškiai	3,5	1+1	1+1	1+1	1	1		1	1

* Pirmasis skaitmuo rodo kalvių (meistrų), antrasis — jų mokinių arba padėjėjų skaičių.

mokiniai dabar praktiškai nustojo egzistavę. Jų vietą užima kalvių padėjėjai, dažnai be specialaus pasirengimo, o suvirintojai įgyja kursų baigimo pažymėjimus. Tarp jų vis rečiau pasitaiko darbo praktikų.

Jonas Mardosa

Talkos

Smulkus daugumos Dubingių apylinkės valstiečių ūkis nereikalavo daug darbo jėgos, valstiečiai sugebėdavo apsidirbti patys. Užtat net atsirado patarlė: „Tinginys talką telkia — smagurys talkon eina". Vis dėlto, kai reikėdavo skubiai baigti darbą arba šeima dėl kokių priežasčių darbo negalėdavo viena nudirbti, talkos būdavo telkiamos.

Apžvelgsime talkas, jų papročius smulkiuose ir vidutiniuose valstiečių ūkiuose nuo XIX a. pab. iki šių dienų. Talkas skirstome pagal darbų pobūdį.

Žemdirbystės talkos buvo telkiamos arti, mėšlui vežti, rugiams piauti, kulti, bulvėms kasti, linams kloti, minti ir brukti. Jos egzistavo iki šio amžiaus vidurio. Pastaruoju metu kolūkiečiai dar tebetelkia mėšlavežio, bulvių sodinimo, kasimo ir, kai kuliama iš kupetų,— kūlimo talkas. Daugiausia talkos atbūtinės, t. y. kai už suteiktą pagalbą atidirbama prie to paties arba kitokio darbo.

Papročiai, kuriuos čia aptarsime, apskritai yra būdingi visiems pavasario, vasaros, rudens ir kitiems darbams, tačiau talkų metu jie ryškiau pasireiškia.

Arimo talkos Dubingių apylinkėse nebuvo dažnos. Turintiems vieną arklį arba kelis menkus, į pagalbą

ateidavo giminės, kaimynai. Šeimininkai paprastai talkininkus ir valgydindavo — duodavo pusryčius, pietus, vakarienę. Vakarienė — kartu ir pabaigtuvių vaišės.

Pirmą arimo dieną sugrįžę iš lauko artojai ir arkliai būdavo apliejami vandeniu. Laumikonių k. gyventojai taip darydavo, kad arklys būtų riebus. Tame kaime arti kiekvienas stengdavosi pradėti pirmas — geriau augsią javai. Bijutiškio kaime nepradėdavo arti pirmadienį, nes, esą, *pūstà* diena.

Kadangi mėšlas greitai džiūsta, mėšlavežį buvo stengiamasi kuo sparčiau užbaigti. Mėšlavežio talkose su savo vežimais dalyvaudavo kaimynai, giminės. Suvažiuodavo keturi, penki, net šeši vežimai. Darbą pradėdavo anksti rytą. Užbaigti pasitaikydavo ir vėlai vakare. Talkininkams duodavo pusryčius — blynų su riebalų, grietinės padažu, barščių, kartais dar mėsos bei degtinės. Pietums — mėsa, sviestas, sūris, kai kur — ir degtinės. Vakarienei — bulvės su pienu. Pabaigtuvių vaišėms išgerti neduodavę Rudokų ir Bijutiškio k., bet, jei būdavę jaunimo — padainuodavę, pašokdavę. Drąsių kaime pabaigtuvėms duodavo mėsos, sūrio, sviesto, degtinės.

Bijutiškio k., apmėžę vieno valstiečio laukus, talkininkai eidavę talkon kitam.

Laumikonių, Trumpakojų kaimuose mėšlavežio nepradėdavo pučiant žiemių vėjui, Laumikonių — pirmadienį (*pūstà* diena). Trumpakojų k. sugrįžę po darbo talkininkai būdavo apliejami vandeniu.

Sėjos, kaip ir arimo, talkos Dubingių apylinkėse nebuvo dažnos. Jos telkiamos, nesant šeimoje darbingų asmenų arba atsitikus nelaimei (mirus, susirgus šeimininkui). Rudokų k. talkininkaudavo vienas kitam neturtingi valstiečiai. Maistas sėjos talkų metu toks pat, kaip ir per mėšlavežį.

Laumikonių kaime iš vakaro truputį pasėdavo, kad kiti „neužsėtų". Dienavagių k. manyta, kad jeigu kaimynas anksčiau išeina sėti, jis kitiems „užsėja", ir tų javai neaugsią. Laumikonių k. miežius sėti pradėdavo, kai mėnulis jaunas, o kviečius — prieš saulės tekėjimą, nes kitaip kviečiai būsią kūkalėti. Einant sėti rugių, į laukus nešdavęsi ruginės duonos, kurią grįžtant parsinešdavo namo vaikams („kiškio pyragas").

Labai paplitusios Dubingių apylinkėse rugiapiūtės talkos. Į jas rinkdavosi kaimo jaunimas, kaimynai, giminės. Rugiapiūtės talkas telkdavo, kai reikėdavo visiems rugius piauti arba padėti nesuspėjantiems. Susirinkdavo šeši—aštuoni, Dienavagių k.— iki dešimties talkininkų.

Rugiapiūtė priklausė prie sunkiųjų ūkio darbų, todėl jai šeimininkė pataupydavo daugiau mėsos, sviesto, sūrio, varškės. Pusryčių talkininkai gaudavę barščių, mėsos. Pietums — mėsos, sūrio, varškės su grietine, sviesto, pieno, kartais nuo ryto likusios sriubos. Pavakariams į laukus atnešdavo sūrio su sviestu. Rudokų k. vakarienei būdavusi pieniška miltinių kukulaičių sriuba, bulvės su šaltibarščiais (duoninės giros, vandens, svogūno, grietinės mišinys). Ypač linksmos rugiapiūtės pabaigtuvės. Per talkų vaišes, ypač per pabaigtuves, dainuodavo, o jeigu būdavo jaunimo, surengdavo ir šokius.

Bijutiškio k. piauti piautuvais pirma eidavo šeimininkė su duona ir druska — taip simboliškai pasitikdavo naują derlių. Po darbo duoną su druska parsinešdavo namo.

Pirmą rugių saują pastatydavę gryčios kampe ir laikydavę, iki suveš derlių į klojimą. Paskutinė sauja supinama į vainiką. Paskutinę ir pirmutinę rugių saują piaudavo bet kuris iš talkininkų. Su vainiku dainuodami grįždavo į namus.

Iškalbingiausios ėmėjos, talkai dainuojant, vainiką

įteikdavo šeimininkui. Trumpakojų kaime įteikėja „sekdavo pasaką", kaip rinko vainikui varpas. Šeimininkas dėkodavo talkininkams ir kviesdavo į pabaigtuvių vaišes. Vainiką pakabindavo gryčios kampe, kol suveš javus.

Dubingių apylinkėse kuldavo rankomis sukama kuliamąja mašina. Kuliamoji eidavo per kaimą iš kiemo į kiemą. Jai aptarnauti reikėjo daug darbo rankų. Net keturiese ar penkiese suko mašiną. Todėl iš viso talkininkaudavę 10—12 žmonių.

Kūlimo talkos prasidėdavo vėlyvą rudenį. Į darbą išeidavę kuo anksčiausia ir kuldavę, kol pabaigdavę. Anksti rytą ir vakare klojimas būdavo apšviečiamas ant balkio pakabintu žibintu. Talkininkams valgyti duodavo tris keturis kartus per dieną.

Linų klojimo talkos telkiamos tik ypatingu atveju, nesant kam dirbti. Užtat visuomet telkiamos linamynio talkos. Dienavagių k. kaimynai padėdavo ir brukti bei šukuoti linus, o Rudokų k.— ir rauti. Trumpakojų kaime trys keturios moterys padėdavo viena kitai kloti linus. Linamynio talkos visuomet didelės — iki dešimties talkininkų. Bijutiškio k. talkininkai eidavo per kaimą iš kiemo į kiemą.

Mintuvais rūpindavosi talkos šeimininkas, trūkstant — pasiskolindavo. Talkininkavo ir vyrai, ir moterys. Drąsių kaime trys keturi vyrai mindavo, o tiek pat moterų tuo metu brukdavo. Šiame kaime darbą pradėdavo pirmadienį, kada visa savaitė prieš akis.

Talkos prasidėdavo anksti rytą ir trukdavo iki vėlyvo vakaro — pakol užbaigdavo minti. Ruošiantis talkai, iš vakaro padžiaudavo jaują, kad rytą galėtų pradėti darbą. Turtingesnių ūkininkų džiaudavo dvi ir daugiau jaujų. Valgyti buvo duodama tris kartus per dieną: pusryčiams — kopūstų, barščių sriubos, blynų, mėsos,

pietums — mėsos, šaltienos, sviesto, sūrio, vakarienei — bulvių su sviestu, pienu. Pabaigtuvių vaišėms duodavę mėsos, sūrio, šaltienos, degtinės. Vaišindamiesi ir padainuodavo.

Retkarčiais buvo telkiamos ir bulviakasio talkos. Į jas ateidavo nusikasę savo bulves kaimynai, giminės.

Antrąją grupę sudaro g y v u l i n i n k y s t ė s t a l k o s (skerdimo ir avių kirpimo).

Avims kirpti talkos prireikdavo, kai turtingesnis valstietis turėdavo daugiau avių, o šeimyną mažą. Smulkiuose ūkiuose avių laikyta nedaug, todėl talka būdavusi telkiama tiktai nesant kam dirbti. Šitokios talkos laikėsi maždaug iki 1940 m.

Labai paplitusios skerdimo talkos. Jų seną kilmę liudija skerstuvių nešimas (mėsos, kraujo) kaimynams, giminėms. Dar ir buržuazinės santvarkos metais skerstuvių papročiuose buvę galima surasti tikėjimo magiška mėnulio, vandens, žodžio galia apraiškų.

XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje kiaulės dažniausiai būdavo skerdžiamos gryčioje. Skersdavo, užkėlę ant stalo, suolo, statinės. Palaikyti buvo prašoma net iki penkių vyrų — žiūrint, kokio dydžio kiaulė. Arliškių kaime imta skersti tvarte dar XX a. pradžioje, o kituose kaimuose — prieš pirmąjį pasaulinį karą.

Skerdžiama kiaulė guldoma ant pilvo, kad geriau išbėgtų kraujas. Kad nežviegtų ir dėl atsargumo — kad neįkąstų — jos snukis suveržiamas *bruzguliu* — virvute, sukant užkištą pagaliuką. Kiaulę laikydavo už priešakinių ir užpakalinių kojų po pora vyrų. Durdavo patyręs žmogus. Kraują leisdavo į puodą. Kad nekrešėtų, bėgantį kraują maišydavo, dėdavo druskos, sniego, ledo, laikydavo šaltoje vietoje. Jis suvartojamas virti jukai, kepti vėdarams. Be to, iš kvietinių, ruginių arba miežinių miltų su krauju kepdavo blynus.

Nešant svilinti ir svilinant, kad nebėgtų kraujas, dūrimo vietą užkišdavo pakulomis arba jomis apvyniotu kaiščiu. Kiaulę svilinti nešdavo ant kopėčių, veždavo rogutėmis. Svilindavo ruginiais šiaudais. Dabar dažniausiai svilinama litavimo lempomis.

Talkininkams buvo duodama skerstuvių. Kartais duodavo tik skerdėjui (Laumikonių k.). Skerstuvės buvo pakaklės mėsa, kepenys, plaučiai, liežuvis. Skerstuvių nešdavo ir kaimynams, giminėms. Dubingių apylinkėse buvo paprotys skerstuvių nešti ir kraujo. Jeigu talkininkams po darbo duoda valgyti šviežios mėsos, tada skerstuvių gauna tik skerdėjas.

Iki šių dienų išlikęs paprotys, iškepus vėdarų, išvirus sriubos su krauju, vaišinti buvusius talkininkus, kaimynus. Prašant sakoma: „Ateik ant skerstuvių".

Įdomūs yra papročiai ir burtai, susiję su kiaulių skerdimu. Laumikonių k. žinomas burtas, grindžiamas tikėjimu magiška žodžio galia. Čia kiaulės neskerdžiamos tą savaitės dieną, kurios lenkiškame pavadinime yra raidė *r*,— antradienį ir ketvirtadienį. Mat, raide *r* prasideda lenkiškas žodis *robak* —„kirmėlė". Tą dieną paskerstos kiaulės mėsa kirmysianti.

Daugiausia burtų susiję su tikėjimu magiška mėnulio galia. Kaip ir visoje Lietuvoje, čia žinomas burtas skersti žiūrint mėnulio fazių. Pilnaty paskerdus, mėsa būsianti pilna ir nekirmysianti. Tačiau Rudokų k. žmonės sakydavo, kad pilnatyje būną kirmėlių, kad reikia skersti, kai jaunas mėnulis. Tada verdant mėsa susitraukianti, bet kirmėlės neėdančios. Dabar sakoma: „Pasūdyk gerai, tai ir kirmėlės neės",— todėl jau skerdžiama bet kuriuo metu.

Trečią grupę sudarančios **įvairios talkos** (namų statymo ir remontavimo, plunksnų plėšymo, kopūs-

tų raugimo) nėra dažnos, nedaug jose būna ir talkininkų.

Statant namą, paprašomi du trys vyrai padėti meistrams užkelti sienojus, pastatyti gegnes. Kai reikia skubiai suremontuoti namą, uždengti stogą, pavakare ateina trys keturi vyrai pagalbon. Jiems atsilyginama vaišėmis. Tokios talkos gyvuoja ir šiandien.

Dažnesnės yra plunksnų plėšymo ir kopūstų piaustymo talkos. Plunksnų plėšymas prasidėdavo žiemą, kada moterys turi daugiau laiko viena kitai padėti. Talkon susirinkdavo šešios septynios moterys. Jeigu vieną vakarą plėšyti nebaigdavo, susieidavo ir kitą. Jaunimas į plunksnų plėšymo talkas retai rinkdavosi. Laumikonių k., jei talkininkių būdavo daugiau merginų, prieidavo jaunimo, susiieškodavo muzikantą ir pradėdavo pasilinksminimą. Šios talkos metu nevaišinama.

Vėlai rudenį telkiamos kopūstų piaustymo talkos. Kopūstus piaustyti padėdavo keturios—šešios moterys. Dirbdavo nuo pavakario iki pirmos antros valandos nakties. Paprastai į šias talkas eidavusios pagyvenusios moterys, tačiau kartais susirinkdavo ir jaunimo. Dirbdami dainuodavo. Talkininkams būdavo paruošiama vakarienė. Vakarienei duodavo bulvių su pienu, o Drąsių kaime dar mėsos bei degtinės.

Ir plunksnų plėšymo, ir kopūstų piaustymo talkos šiandieniniame Dubingių apylinkės kaime jau išnykusios.

Dauguma šių talkų egzistavo iki 1940 m. Kaip ir visoje Lietuvoje, taip ir Dubingių apylinkėse ir šiuo metu dar tebesilaiko kiaulių skerdimo talkos. Be to, dar praktikuojamos mėšlavežio, bulviakasio, bulvių sodinimo, pastaruoju metu vėl atgijo kūlimo talkos — kai kuliama kombainu iš kupetų.

Izidorius Butkevičius

Keletas liaudies architektūros bruožų

Dubingių krašte nuo XVI a. vidurio iki XX a. pradžios vyravo gatviniai kaimai. Jie buvo nedideli, iš keleto sodybų.

1968 m. etnografinių tyrinėjimų nustatytas dabartinis kai kurių šio krašto kaimų dydis. Pavyzdžiui, Arliškių kaimą sudaro 4 sodybos, Barkuškių — 2, Ciūniškių — 18, Čečerviškių (Teterviškių) — 2, Dailidiškių — 11, Degsnės — 1, Drąsių — 16, Gaveikių — 6, Giraičių — 3, Gramiškių — 3, Gurakalnės — 2, Guronių — 5, Labotiškių — 15, Laumikonių — 19, Lauryniškių — 2, Miežonių — 9, Murališkių — 32, Piktaraisčio — 2, Pivoriūnų — 10, Raznatolkų — 5, Rudokų — 11, Šaukšteliškių — 8, Šiupieniškių — 6, Turliškių — 9, Trumpakojų — 7, Užuberžės — 2, Vieversių — 2, Žalktynės — 7 sodybos. Kaip matome, pats didžiausias — Murališkių — kaimas turėjo tik 32 sodybas. Dauguma šių apylinkių kaimų buvo iš 10—15 sodybų[1].

Beveik visi Dubingių apylinkės kaimai (nuo 5 sodybų ir didesni) buvo išskirstyti vienkiemiais. Kaimų skirstymas šiame krašte vyko dviem etapais: 1906—1912 ir 1924—1939 m. Mažesniųjų kaimelių, turinčių tris keturis kiemus, buvo permatuota žemė — panaikinti rėžiai, tačiau pačios sodybos paliktos senoje vietoje. Tokių kaimelių Dubingių apylinkėse buvo gausu. Visiškai į vienkiemius neskirstytas čia liko šešiolikos sodybų

[1] Žinias 1968 m. surinko Jono Buzo vadovaujami Vilniaus Technologijos technikumo moksleiviai. Medžiaga laikoma Istorijos instituto Etnografijos sektoriuje (toliau — IIES), Nr. 230.

Drąsių kaimas. Jame rėžinė laukų sistema egzistavo iki 1940 m.

Kaimus skirstant vienkiemiais, senosiose kaimavietėse buvo paliekama po tris keturias sodybas. Jose dar daug tradicinės architektūros bruožų.

Sodybos čia, kaip ir visoje Lietuvoje, buvo kaimų ir vienkiemių. Kaimų sodybos, išlikusios senosiose kaimavietėse, planine struktūra artimos visos Lietuvos gatvinių kaimų sodyboms. Jų trobesiai sustatyti dviem linijomis. Vieną liniją pradeda gyvenamasis namas, antrąją — klėtis. Toje pat eilėje, kaip klėtis, stovi tvartai, rūsys. Kluonas ir pirtis — toliau nuo kitų sodybos trobesių. Visi trobesiai šiose sodybose orientuojami galais į gatvę.

Vienkiemiuose trobesiai išrikiuoti aplink keturkampio arba trikampio formos kiemą. Pastatai vieni prieš kitus stovi šonais, kartais — galais. Būdinga, kad per centrinę sodybos dalį eina keliukas. Jis užsibaigia prie tvarto arba pakluonėje. Pagrindiniai sodybų išplanavimo bruožai parodyti 1 pav.[2]

Sodybų planinę struktūrą veikė tam tikri dėsniai, pačių valstiečių susidaryti. Svarbiausieji yra šie:

1. Tinkamos vietos sodybai parinkimas reljefo, kelių ir vandens resursų atžvilgiu.

2. Stačiakampiškas sodybos trobesių rikiavimas.

3. Nuo ūkio dydžio priklausančio sodybos ploto nustatymas, išlaikant tarp trobesių reikiamus atstumus.

4. Sodybos teritorijos apsauga nuo atmosferos reiškinių (apželdinimas), nuo gyvulių (aptvarai).

5. Estetinis sodybos sutvarkymas.

Šie dėsniai daugiau ar mažiau tiko visoms valstiečių sodyboms Dubingių apylinkėse.

[2] Brėžinius ir piešinius spaudai parengė Rita Pilkaitė-Butvilienė.

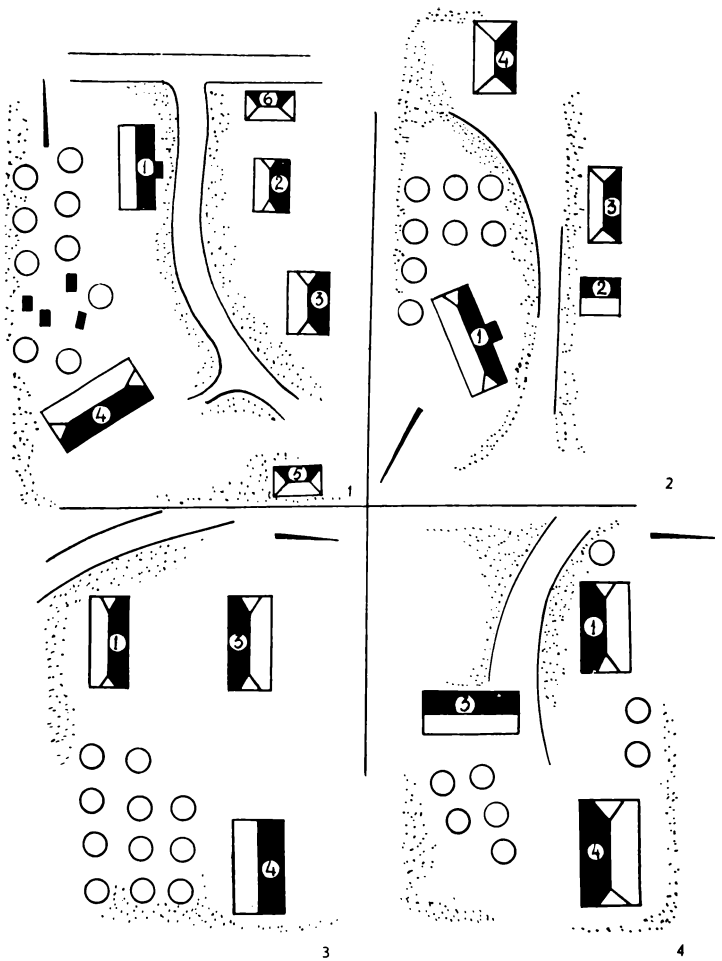

1 pav. Sodybų situacijos planai (1 — gyv. namas, 2 — klėtis, 3 — tvartas, 4 — kluonas, 5 — pirtis, 6 — rūsys): *1* — Kazio Šileikos, Drąsių k.; *2* — Motiejaus Veličkos, Arliškių k.; *3* — Vitoldo Karčiausko, Drąsių k.; *4* — Vaclovo Ramanausko, Rudokų k.

Jau pats raižytas Dubingių apylinkių reljefas lėmė kaimų bei sodybų išsidėstymą. Sodybos paprastai įkurtos ant nedidelių pakilimų bei didesnių kalnelių atšlaitėse, arčiau ežero ar upelio. Senesniųjų gyventojų teigimu, dar iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio visos Dubingių krašto sodybos buvusios aptvertos. Buvo aptveriama ne vien sodybos ribos, bet ir kiemai, daržai, sodas, gėlių darželiai. Labiausiai čia buvo priprastos gulsčių karčių tvoros. Tik gėlių darželiai bei plotai prie gyvenamojo namo aptverti žiogriais. Prie kiekvieno gyvenamojo namo yra gėlių darželis. Kaimų sodybose darželiai buvo rengiami tarp gatvės ir gyvenamojo namo galo, vienkiemių sodybose — prie namo šono. Dubingių apylinkių gėlių darželiuose matyta tokių gėlių: jurginų, bijūnų, pinavijų, ramunių, rūtų, narcizų, astrų, mėtų, radastų, gvazdikų, našlaičių, flioksų, aguonų, šparų, nasturtų, dobiliukų, rožių. Dubingių apylinkėse sodų yra, tačiau jie ne per didžiausi, juose užveista dažniausiai rudeninių obelų, kriaušių, slyvų, vyšnių. Sodai būna arčiau gyvenamojo namo, iš tos pusės, kur nėra ūkinių trobesių — pietiniame sodybos šone.

Dubingių krašte beveik kiekviena sodyba turi šulinį. Pasitaiko, kad vienoje sodyboje yra du šuliniai. Iki XX a. pradžios šulinių čia buvo mažiau. Dauguma šulinių šiame krašte iškasta 1930—1960 m. laikotarpiu. 1930—1940 m. kastų šulinių rentiniai mediniai. Vandens kibiras iškeliamas kartimi su kabliu. Nuo 1940 m. pradeda plisti šuliniai cementiniu rentiniu. Kibiras ištraukiamas velenu.

Dubingių apylinkėse pačios sodybos apželdintos kukliai. Medžiai jose dažniausiai lapuočiai. Kraštovaizdį čia kiek paįvairina netoli sodybų esantys lapuočių miškeliai. Kaip ir visoje Lietuvoje, taip ir čia didžiausi medžiai stovi arčiau gyvenamojo namo.

Gyvenamieji namai Dubingių krašte aukštaitiškojo tipo. Šio krašto teritorijoje tirtuose 29 kaimuose buvo surinkta žinių apie 235 gyvenamuosius namus[3]. 1968 m. Dubingių krašte gyvenamieji namai buvo taip statyti:

Statybos laikotarpis	Namų skaičius
XIX a. vid.	7
XIX a. pab.	21
1901–1910	19
1911–1920	29
1921–1930	41
1931–1940	60
1941–1950	35
1951–1960	11
1961–1969	12
Iš viso	235

Statistikos duomenys rodo, kad daugiausia gyvenamųjų namų buvo perstatyta 1920—1940 m.— tuo laikotarpiu, kada kaimai intensyviausiai buvo skirstomi vienkiemiais. Dalis perkeliamųjų trobesių buvo seni, nebetinkami, tad reikėjo statytis naujus.

Gyvenamųjų namų statyba minėtuoju laikotarpiu vyko dviem kryptimis. Vieni namai buvo statomi tradiciniais pagrindais, šiek tiek patobulinus. Kiti buvo statomi kompaktiško plano, primenantys miestiškus.

Pagal išplanavimą gyvenamieji namai pasiskirstę taip: tradicinį dviejų galų planą minėtuose kaimuose turi 96 namai, tradicinį vieno galo — 70, kompaktiškojo plano yra 69 namai. Kaip matome, net iki pastarųjų

[3] IIES, 230.

metų Dubingių apylinkėse daugiausia tradicinių dviejų galų gyvenamųjų namų. Jų išplanavimo schema tokia: visas namo korpusas dviem skersinėmis kapitalinėmis sienomis padalytas į tris dalis. Viename gale yra pirkia, centrinėje dalyje — priemenė su atitverta priekyje kamarėle, kitą galą sudaro seklyčia (2 pav.). Tradiciniai vieno galo namai yra trumpesni. Jie turi vieną skersinę kapitalinę sieną, kuri skiria pirkią nuo prie-

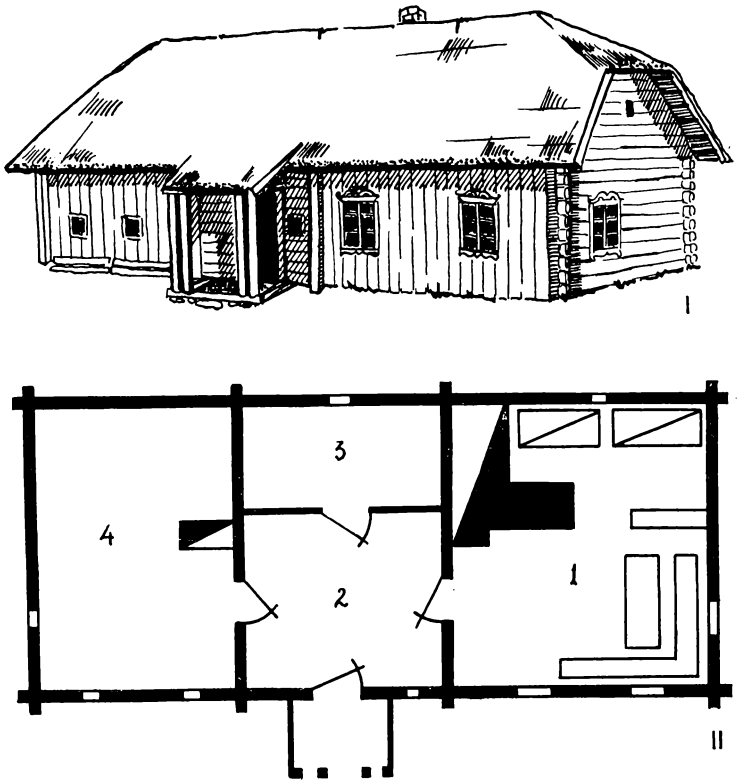

2 pav. Elenos Adomavičienės pirkia Miežonių k.: I — bendras vaizdas, II — planas (*1* — pirkia, *2* — priemenė, *3* — kamara, *4* — seklyčia)

menės. Dažnai priemenės vienas kampas atitveriamas ir įrengiama kamara. Šio plano namai Dubingių apylinkėse yra patys seniausi (3 pav.). Tradicinius vienagalius namus statėsi ir mažažemiai valstiečiai, keldamiesi į vienkiemius. Kompaktiškojo plano namai Dubingių apylinkėse pradėjo plisti nuo 1939 m.

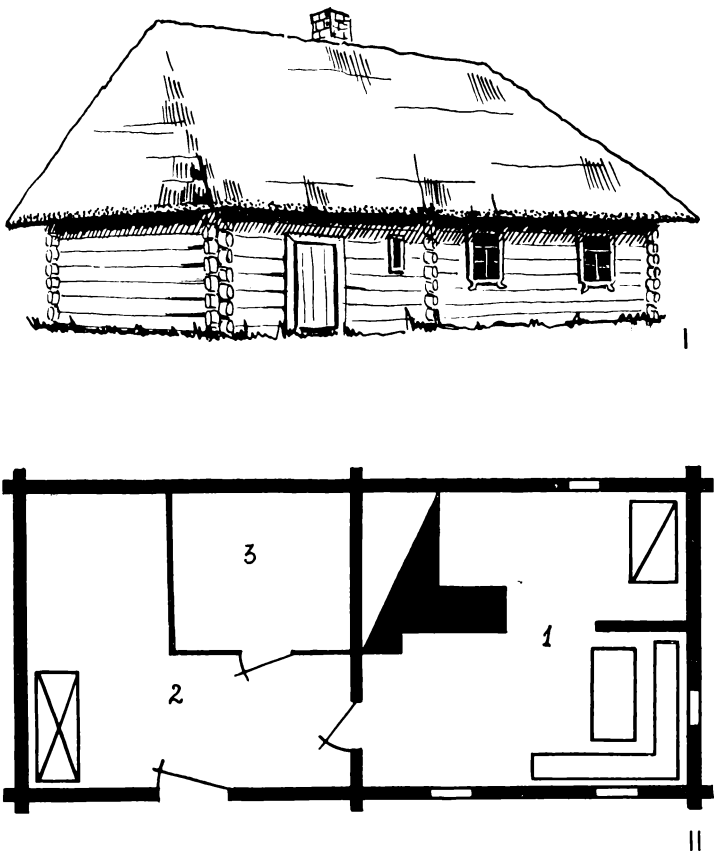

3 pav. Apolonijos Giedrienės pirkia Laumikonių k.: I — bendras vaizdas, II — planas (*1* — pirkia, *2* — priemenė, *3* — kamara)

Gyvenamieji namai įrengiami ir baldai šiame krašte buvo daromi pagal aukštaitiškas tradicijas.

Dubingių krašto trobesiai beveik visi mediniai. Sienos iš eglinių arba pušinių rąstų. Tradicinių namų sienų rąstai dažniausiai apvalūs, netašyti. Vėliau, apie 1940 m., statyboje pradėta naudoti aptašytus bei išpiautus rąstus. Senųjų gyvenamųjų namų rąstų sienos iš lauko lentomis neapkaltos. Tašytų rąstų sienos dažnai apkalamos vertikaliomis lentomis.

Daugiau įvairumo yra stogo medžiagoje. Vietos gyventojų teigimu, iki 1940 m. Dubingių apylinkėse stogai buvę tik šiaudiniai. 1968 m. tyrinėjimų duomenys rodo žymius stogo medžiagos pakitimus. Didelė dalis šiaudinių stogų dabar perdengta skiedromis, vienas kitas — skarda, šiferiu. Ežerų pakrančių sodybose aptinkame stogų, dengtų nendrėmis, tačiau jų tėra vienas kitas.

Iš 235 gyvenamųjų namų šiuo metu šiaudais dengti dar yra 102 namai, skiedriniais stogais — 105, šiferiu — 21, skarda — 4, nendrėmis — 3. Taigi matome, kad skiedriniai stogai jau yra prašokę šiaudinius. Palyginti mažas procentas šiame krašte šiferinių stogų.

Per pastaruosius 70 metų žymiai pasikeitė ir gyvenamųjų namų stogų formos. Iki pat XIX a. pabaigos šiame krašte vyravo keturšlaičiai ir pusvalminiai stogai; pastaruoju metu daugiausia pusvalminių ir dvišlaičių. Pavyzdžiui, Labotiškių k. visų keturiolikos gyvenamųjų namų stogų yra dvišlaičiai, Šaukšteliškių k.— penki dvišlaičiai ir vienas pusvalminis, Turliškių — penki dvišlaičiai ir vienas pusvalminis. Daugiau pusvalminių, negu dvišlaičių, stogų yra Laumikonių, Voronių, Arliškių ir Drąsių kaimuose, kur apskritai daugiau išlikę senovinių trobesių. Senieji namų langai buvę nedideli — 60×40 cm, rėmu sudalyti į šešias dalis. XX a. pradžioje šiame krašte pradėta langus didinti.

Senieji gyvenamieji namai Dubingių apylinkėse buvo be gonkų. Pirmosios gonkelės čia atsirado XX a. pradžioje. Dabar Ciūniškių k. su gonkelėmis yra trys gyvenamieji namai, Labotiškių k.— dvylika iš penkiolikos. Šiame krašte gonkelės visų trijų tipų: atviros vienšlaitės, atviros dvišlaitės ir uždaros. Uždarosios gonkelės — vien namų, statytų 1940—1967 m. laikotarpiu.

Pažymėtina, kad Dubingių apylinkėse ne per daugiausia valstiečių turėjo atskirus pastatus grūdams — klėtis. Klėtys visada buvo statomos stambesniuose ūkiuose. Įdomesnė, retų formų buvusioji Dubingių klebonijos klėtis. Ji su įėjimu iš galo, su įrengtu antru aukštu, su balkonėliu gale. Pirmajame aukšte buvusios dvi patalpos. Ta klėtis palyginti gerai išsilaikiusi ir šiuo metu naudojama kaip kolūkio sandėlis (4 pav.).

Dubingių apylinkėse, kaip ir visame Dzūkų krašte, valstiečių klėtys dažniausiai buvo vienos patalpos, kvadratinio plano, su įėjimu iš galo. Sienos iš apvalių rąstų, kampuose sunertos į sąsparas, stogas dvišlaitis, šiaudinis (5 pav.). Dažnai klėtys turi dvigubus stogus. Pirmasis sluoksnis yra apvalių rąstelių, kad per stogą vagys neįlįstų. Klėtyse aruodai įrengti pasienyje priešais duris. Be to, dauguma grūdų čia būdavo supilstoma į kubilus, karbijas. Pasitaiko naujesnės statybos klėčių su dviem patalpomis. Į jas einama iš klėties šono. Virš įėjimų yra praplatėjęs stogas — jis sudaro prieklėtį. Prieklėčio stogas dažniausiai paremtas keturiais simetriškai išdėstytais stulpeliais. Šių klėčių stogai dažniausiai skiedriniai, pusvalminės formos.

Klėtys ir čia, kaip visoje Lietuvoje, stovėdavo arčiau gyvenamojo namo. Neturintys klėčių valstiečiai grūdus laikydavo priemenėse, kamarose ar ant namo aukšto.

Dubingių apylinkėse beveik kiekvienoje sodyboje dar ir dabar stovi kluonas. Šiose apylinkėse kolūkiai

valstiečių kluonų nenugriovė. Įdomu ir tai, kad šiame krašte nemaža kluonų pastatyta pokariniu laikotarpiu, kada Žemaitijoje, Suvalkijoje ir dargi kai kuriose Aukštaitijos vietovėse jie jau visiškai valstiečių nebebuvo statomi.

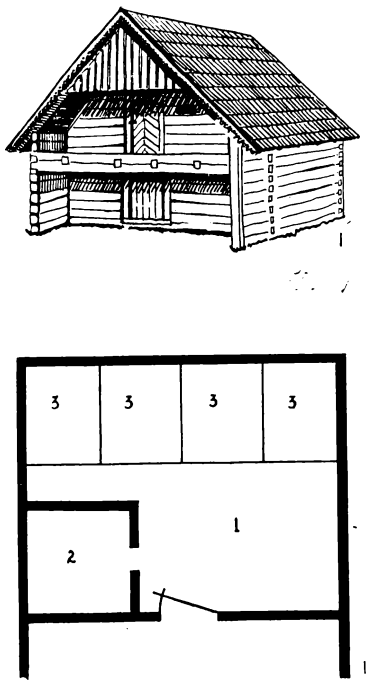

4 pav. Klėtis. Dubingiai. I — bendras vaizdas, II — planas

Dubingių apylinkių kluonai yra aukštaitiškojo tipo (6 pav.). Jiems būdingas trumpas ir platus korpusas, neaukštos sienos, aukšti masyvūs keturšlaičiai stogai. Stogų konstrukcija pėdinė. Dvi pėdžių eilės sudaro pagrindinę atsparą stogo viršūnei. Įvažiavimas tarp pėdžių vadinamas *padu*. Tarp kluono sienų ir pėdžių susidariusios patalpos vadinamos *šalinėmis*. Kluonai turi tiktai

vienintelį įvažiavimą — iš galo. Virš durų stogo šlaitas mažesnis, kad būtų galima įvažiuoti pilnu vežimu. Dažnai ties durimis stogo šlaite yra padaryta iškarpa, kuri kluonui teikia savitumo.

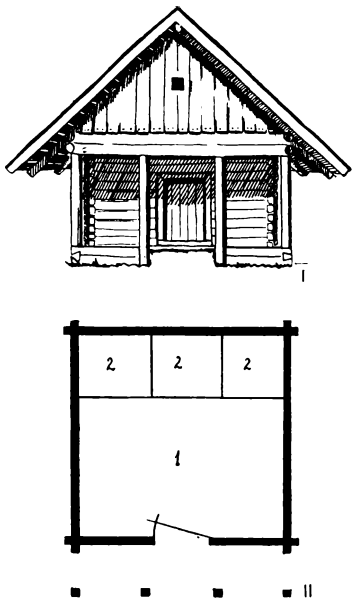

5 pav. Motiejaus Veličkos klėtis Arliškių k.: I — bendras vaizdas, II — planas

Šalia įvažiavimo iš abiejų pusių po stogo nuolyda padarytos dvi pašiūrės (stoginės) įvairiems ūkio reikmenims susidėti. Dubingių apylinkėse dar esama vieno kito kluono iš XIX a. pabaigos. Visi šio krašto kluonai be jaujų. Senųjų žmonių teigimu, jaujos kluonuose šiame krašte buvusios, tačiau XIX a. antrojoje pusėje išnykusios. Jaujos buvusios įrengtos kluono gale, turėjo atskiras rąstines sienas.

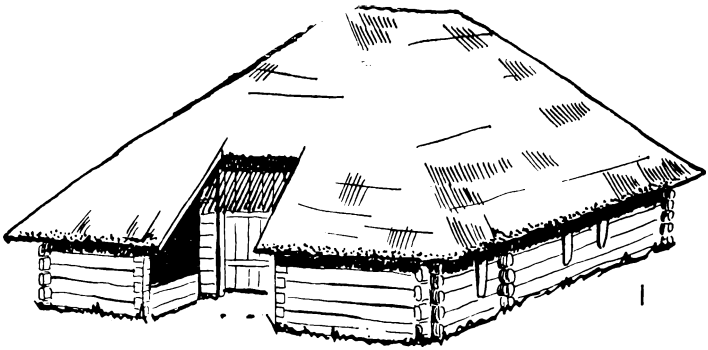

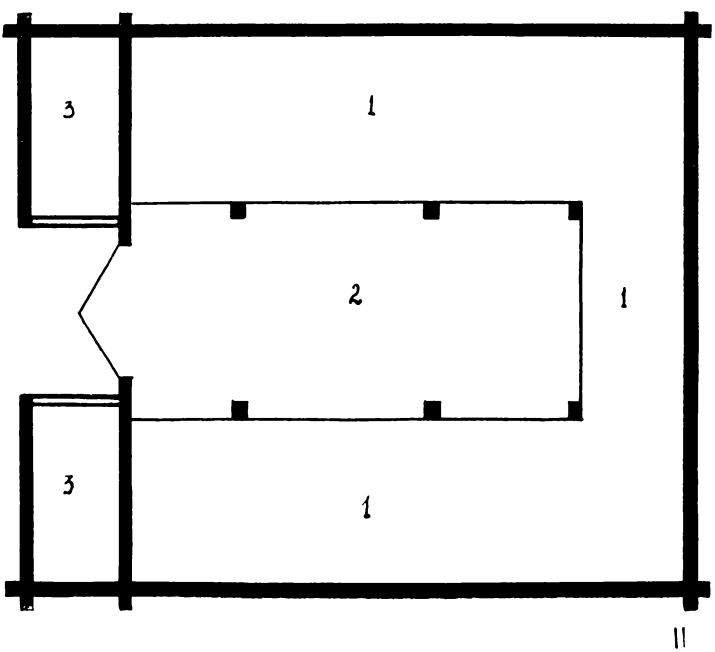

6 pav. Vlado Miežonio kluonas Laumikonių k.: I — bendras vaizdas, II — planas (*1* — šalinės, *2* — padas, *3* — stoginės)

Visi kluonai statyti iš apvalių rąstų. Rąstai kampuose sunerti į atsikišusias sąsparas. Pastogėse laikomos sukrautos malkos ir statybinė medžiaga. Kluonai šiame krašte ir kaimų, ir vienkiemių sodybose yra statyti toliau nuo kitų trobesių.

Dubingių apylinkių valstiečiai, nors ir ne visi, turi pasistatę ir pirtis. Jos savo išore ir įrengimu yra giminingos visos rytų Lietuvos pirtims (7 pav.). Dauguma pirčių stovi buvusiose kaimavietėse. Jos atskirtos nuo bendro sodybos komplekso, arčiau vandens.

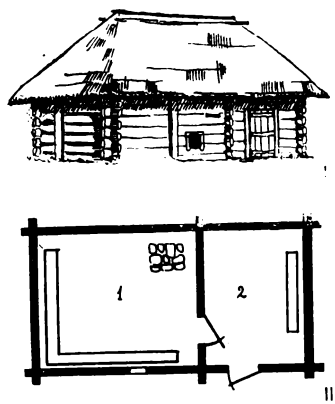

7 pav. Kazio Šileikos pirtis Drąsių k.: I — bendras vaizdas, II — planas (*1* — pirtis, *2* — priepirtis)

Dubingių apylinkėse esama ir rūsių bulvėms laikyti. Jie paprastai įrengti pakilesnėse, sausose vietose. Ta rūsio dalis, kur žemėje, išmūryta akmenimis, antžeminės dalies sienos rąstinės, maždaug 1 m aukščio, stogas šiaudų, dvišlaitis. Savitos yra rūsių angos ir durys. Durys padarytos atkeliamos, be vyrių, trapecinės. Be rūsių, daug kieno šiame krašte kasama bulvėms duobių, kurių viršų gaubia stogelis. Duobės įrengtos taip pat pakilesnėse, sausose vietose.

Liaudies architektūros ornamentika Dubingių krašte kukli. Jos pasitaiko gyvenamųjų namų ir klėčių duryse. Dažnai durų viršutinio sluoksnio lentelės išdėstytos eglutės arba rombo raštu. Yra langų ornamentuotomis antlangėmis. Antlangių frontonėliai arba karnizėliai dažniausiai geometrinio rašto. Gyvenamųjų namų langų rėmai dažnai nudažyti baltai ir pagyvina visą namo išorę. Patys namai šiame krašte nedažyti.

Šiek tiek puošybinių elementų pastebėta gonkelių frontonėlyje. Be to, profiliuojamos gonkelių ir prieklėčių kolonėlės. Uždarųjų gonkelių langų rėmai taip pat turi puošybinių motyvų.

Apskritai Dubingių apylinkių liaudies architektūra yra puoselėta aukštaitiškųjų tradicijų, todėl pagrindiniais bruožais ji gimininga rytų Lietuvai. Visą liaudies architektūrą pagyvina graži šio krašto gamta.

Alfonsas Andriuškevičius

Baldai

Žinios apie Dubingių apylinkių valstiečių baldus rinktos dvidešimtyje kaimų[1]. Daugiau žiūrėta tradicinių baldų tipų, jų paskirties, konstrukcijų.

Vaizduotis vienos ar kitos rūšies baldų raidą trukdė labai menka informacija apie jų gamybos laiką. Daž-

[1] Arliškių, Baluošo, Barkuškių, Ciūniškių, Čečerviškių (Tetervinkių), Degsnės, Dubingių, Giraičių, Grinkliškių, Gudeikių, Gurakalnės, Labotiškių, Laumikonių, Mikoliškių, Murališkių, Pilviškių (Pilveliškių), Šiupieniškių, Turliškių, Voronių ir Žalktynės.

Ekspedicijos metu baldus piešė Danutė Deksnytė, Irena Kaziūnaitė ir Kristina Pumputytė, straipsniui — D. Deksnytė ir I. Kaziūnaitė.

niausiai atsakoma, kad baldas labai senas, „šimto metų senumo". O rasti vietos meistrų, prisimenančių, kaip kitėjo įvairių rūšių baldai, nepavyko. Sudėjus visą turimą medžiagą krūvon, matyti, kad aprėptasis laikotarpis — pati XIX a. pabaiga ir pirmieji keturi šio amžiaus dešimtmečiai. Vienas kitas baldas yra iš aštuntojo XIX a. dešimtmečio.

Tikimės, kad skelbiami duomenys padės susidaryti aiškesnį vaizdą apie aukštaitiškus baldus bei juos palyginti su kitų vietų baldais.

Kaip ir kitur Lietuvoje, Dubingių apylinkėse pastaruoju metu keičiasi tiek pirkios vidaus išplanavimas (atsiranda pertvarų, imama kitaip statyti krosnis), tiek patys baldai. Tačiau senųjų baldų, stovinčių savo tradicinėse vietose, dar gana apstu.

S t a l ų matyta trejopų. Remiantis palyginimais ir kitų tyrinėtojų išvadomis[2], seniausiais čia reikėtų laikyti stalus sukryžiuotomis kojomis (1 pav., *1*), kurie Dubingių apylinkėse šiuo metu jau labai reti, o pasitaikantieji pavyzdžiai — prasto darbo, paskubomis sukalti.

Labiausiai paplitę stalai keturiomis vertikaliomis kojomis (jas dažnai jungia pakojos), vienu stalčiumi, stačiakampiai (1 pav., *2*). Vienas tokių stalų (J. Miežionienės iš Laumikonių k.) dirbtas apie 1910 m. A. Mincavičienės iš Degsnės k. tokio tipo stalas (1 pav., *3*) prasiplatina, ištraukus tašelius pro skyles šonuose ir uždėjus papildomas lentas. Todėl stalčius jame įtaisytas iš galo.

Pirmųjų ir antrųjų stalų aukštis 75—85 cm, lentos ilgis 120—140 cm, plotis 65—75 cm.

[2] A. R k š. [Rūkštelė], Baldai.— Lietuviškoji enciklopedija, t. II, Kaunas, 1934, st. 815; J. Petrulis, Ūkininko rūmo ir klėties inventorius ir įrengimai.—„Gimtasai kraštas", t. V, 1942, p. 35; B. M и л ю с, Мебель панямунских крестьян. — Материалы к отчетной конференции археологических и этнографических экспедиций 1964—1965 гг., Вильнюс, 1966, p. 26.

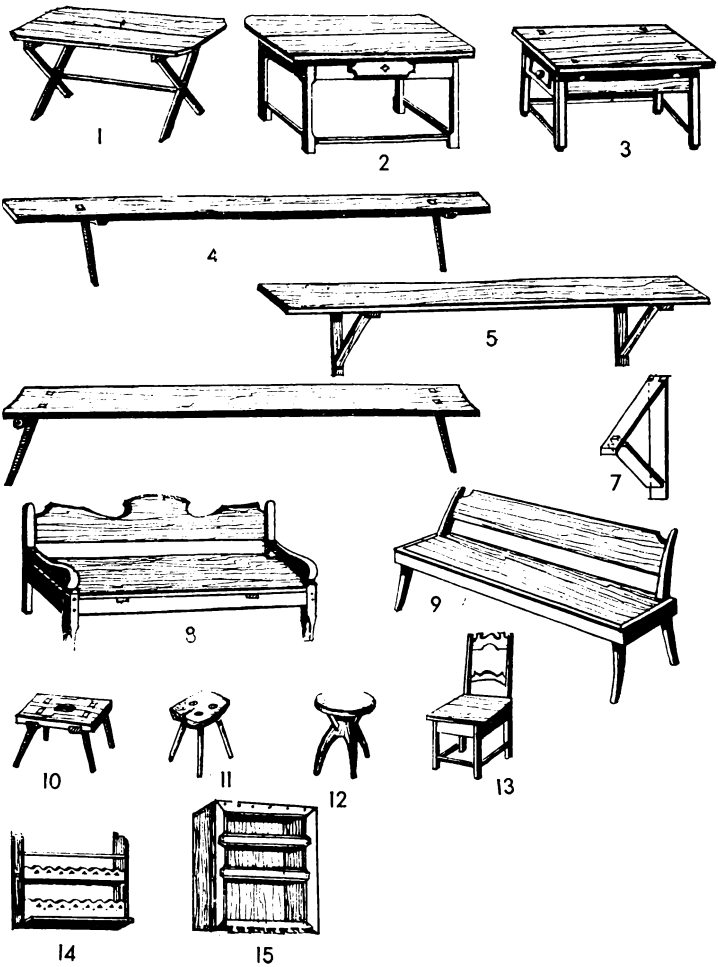

1 pav. *1* — stalas, Giraičių k., *2* — stalas (1910), Laumikonių k., *3* — stalas, Degsnės k., *4* — suolas (XX a. pr.), Laumikonių k., *5* — suolas, Laumikonių k., *6* — suolas (1920), Laumikonių k., *7* — suolo *(5)* detalė, *8* — suolas, Čečerviškių k., *9* — suolas, Pilviškių k., *10* — kėdutė, Laumikonių k., *11* — kėdutė (1958), Ciūniškių k., *12* — kėdė (1965), Voronių k., *13* — kėdė (1938), Ciūniškių k., *14* — šaukštdėtė (1933), Laumikonių k., *15* — šaukštdėtė, Ciūniškių k.

Teko matyti kelis pusiau miestiškus stalus, vietinių meistrų dirbtus turtingesniems ūkininkams apie 1930—1935 m. Jų kojos profiliuotos, lentos konstrukcija sudėtinga, jie didesni už tradicinius stalus, reikalui esant, pailginami.

S u o l a i. Gana retai pasitaiko nekilnojamų, prie pirkios sienos pritvirtintų suolų. Vieni jų turi dvi kojas iš viduaslio pusės, o iš galo įstriža vinimi arba kabe yra prikalti prie sienos (1 pav., *4*). Kitų (1 pav., *5*) lenta guli ant konstrukcijos iš trijų tašelių (1 pav., *7*), kurių vienas taip pat prikaltas prie sienos. Pasak J. Masiulionio iš Laumikonių k., toksai suolas, esantis jo pirkioje, dirbtas XX a. pradžioje.

Dažni įvairiausio ilgio suolai, kurių lentą (jeigu yra varai — ir juos) peršauna keturios įkypos kojos (1 pav., *6*). Jie stovi tiek užstalėje, palei sienas (ilgesnieji), tiek prie stalo iš kitos pusės ar prie krosnies (trumpesnieji). S. Juknevičiūtės iš Barkuškių k. 495 cm ilgio toksai užstalės suolas turi net keturias poras kojų. Kartais prie suolo lentos krašto dar prikalta lentelė.

Kaip ir kitur Aukštaičiuose, Dubingių apylinkėse daug suolų profiliuotomis atlošomis, su atramomis (1 pav., *8*, *9*). Kartais atlošos arba atramų nebūna. Kai kurie tokio tipo suolai klojami, ant jų būdavo miegama.

K ė d ė s. Kėdžių reta, daugiau sėdėta ir tebesėdima ant suolų. Mūsų matytos kėdės dvejopos: be atlošų ir su atlošomis. Pirmuoju atveju turime į suolelį panašias kėdutes[3] (jas galima laikyti ir suoleliais), kurios taip suręstos: į pailgą lentą įvaryti du varai, varus ir lentą peršauna keturios kampuotos ar apvalios kojos, lentos viduryje išpiauta pailga skylė, kad kėdutę būtų patogiau perkelti iš vienos vietos į kitą (1 pav., *10*). Panašios į

[3] XIX a. pirmojoje pusėje tokių kėdučių Lietuvoje matė L. Jucevičius (žr. L. A. J u c e v i č i u s, Raštai, Vilnius, 1959, p. 329).

šias yra kėdutės trimis kojomis, įvarytomis į storą, kiek išduobtą medžio gabalą (1 pav., *11*). Kartais medžio gabalas pailgas, kartais — apskritas. Ant tokių apskritų kėdučių, pasak informatorių, sėdėdavę ir šių apylinkių batsiuviai. Vienoje kitoje troboje pasitaiko kėdžių (kai kurios dirbtos visai neseniai) iš šakoto kerežio (trys šakos atstoja kojas) su viršuje prikalta lenta (1 pav., *12*)[4].

Antrosios kėdės, kaip minėta, su atlošomis. Atlošas kartais sudaro į užpakalinių kojų ilguosius galus suleistos horizontalios lentelės (1 pav., *13*), o kartais — horizontalių ir vertikalių lentelių junginys. Tokių kėdžių aukštis (su atloša) 90—105 cm, dugnas maždaug 40×40 cm.

Pasitaiko ir taburečių.

Šaukštdėtės[5] Dubingių apylinkėse gana vienodos. Matyt, tiek jų konstrukcija, tiek forma čia, kaip ir kitur Aukštaičiuose, siekia senus laikus. Tam, be kita ko, bus turėjęs įtakos ir šaukštdėtės funkcijų pastovumas (nuo senovės jon tebededami stalo indai ir šaukštai), ir tai, kad jos negreitai susidėvi. Labiausiai paplitusios šaukštdėtės (1 pav., *14*) yra taip sukonstruotos: į dvi vertikalias lentas — šaukštdėtės šonus — įleistos (arba su jomis sunertos) dvi trys lentynos; kad indai nenukristų, iš priekio prikaltos (senesniųjų — įleistos) dvi trys nevienodo pločio lentelės; dažniausiai apatinėje lentynoje, išsišovusioje į priekį, yra iškartos šaukštams sukišti. Tokių šaukštdėčių ilgis 80—110 cm, aukštis 55—90 cm, plotis 20—25 cm.

Retkarčiais pasitaiko šaukštdėčių bedurės spintelės tipo ar su vienu uždaromu skyreliu.

---

[4] Taip pat būta L. Jucevičiaus laikais (žr. L. A. Jucevičius, Raštai, p. 329).

[5] Kai kurie etnografai ir šį baldą vadina indauja (žr. V. Kulikauskienė, Pirkių interjeras. — Dieveniškės. Vilnius, 1968, p. 120—121).

I n d a u j o s — keturių tipų.

Bene seniausios bus spintos tipo indaujos (2 pav., *1, 2*), kurių, stovinčių ir priemenėse, ir pirkiose, pas vietos žmones dar gana apstu. Viena jų (A. Pumpalavičiaus iš Grinkliškių k.) turi 1875 m. datą. Šių indaujų konstrukcija tokia: šonų lentos sunertos su viršaus ir dugno lentomis; iš priekio prikaltas rėmas, prie kurio tvirtinamos durys; nuo sienos užkaltos lentos; viršuje konstrukciją iš trijų pusių sutvirtina karnizas. Indaujos viduje būna trys keturios lentynos, jos įleistos į šonines lentas ar uždėtos ant skersinėlių, prikaltų prie šių lentų. Neretai karnizai, durų rėmai prikalti kalvio darbo vinimis, durų vyriai taip pat kalti kalvio. Retais atvejais durelės dvejos — vienos virš kitų. Matmenys: aukštis — 150—170 cm, plotis — 70—90 cm, gylis — 40—60 cm.

Kitaip sukonstruotą, visą sukalinėtą (medinėmis ir kalvio darbo vinimis), pušinių lentų grubaus darbo indaują su keturiomis lentynomis turi K. Ilgevičius iš Laumikonių k. (2 pav., *3*). Ji, kaip spėja šeimininkai, galėtų būti iš XIX a. septinto aštunto dešimtmečio. Indaujos aukštis — 192 cm, plotis — 100 cm, gylis — 44 cm.

Labai paplitusios prie krosnies įtaisytos spintelės (2 pav., *4*). Jose laikomi virtuvės rykai. Įtaisytos šitaip: tarp plytų įleistos trys keturios lentynos, prie kurių prikaltas rėmas; prie rėmo pritvirtintos durys; aukštis apie 150 cm, plotis — 70 cm, gylis — 60 cm. Šios spintelės paprastai įrengiamos, statant pirkią.

Trečio tipo indaujos — kertėje padarytos spintelės (2 pav., *5*) maistui dėti, turinčios tris lentynas. Jų aukštis gana įvairus (nuo 110 iki 150 cm), plotis — 80—100 cm. Pasak informatorių, dirbtos XX a. pradžioje.

Ketvirtasis indaujų tipas — pastaraisiais dešimtmečiais labai Lietuvoje paplitusios virtuvinės spintelės. Jų

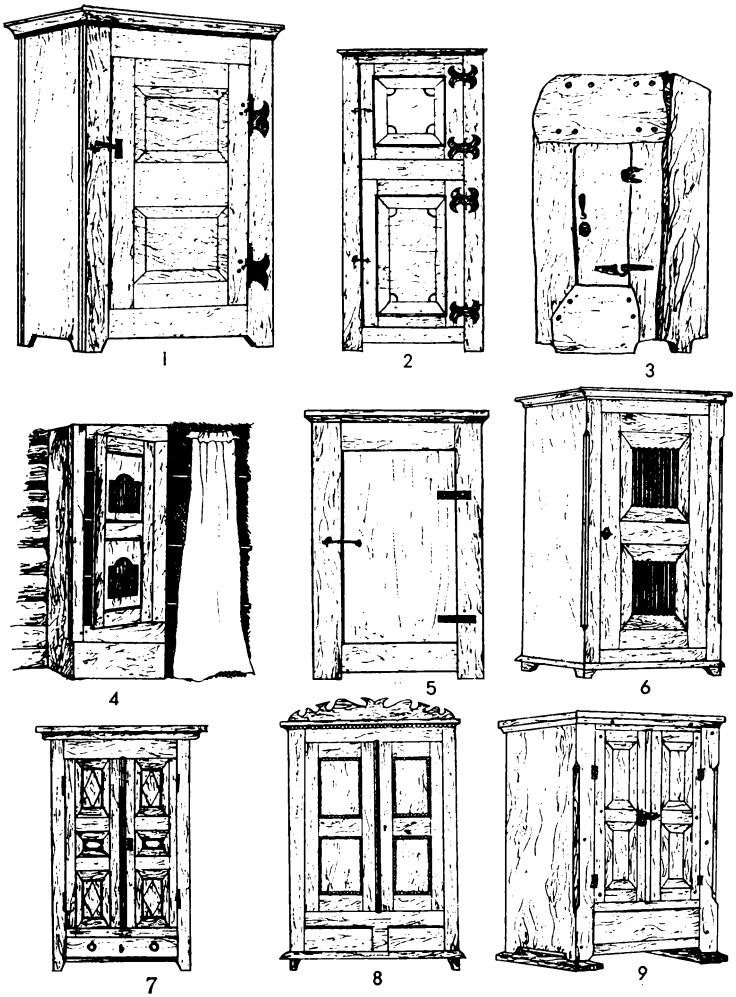

2 pav. *1* — indauja, Laumikonių k., *2* — indauja, Voronių k., *3* — indauja (XIX a. pab.), Laumikonių k., *4* — sieninė spintelė, Murališkių k., *5* — kertinė spintelė (XX a. pr.), Šiupieniškių, k., *6* — spinta (1877), Laumikonių k., *7* — spinta (XIX a. pab.), Labotiškių k., *8* — spinta (XX a. pr.), Arliškių k., *9* — spinta (XIX a. pab.), Laumikonių k

aukštis — 75—85 cm, plotis — 65—70 cm, gylis — 45—55 cm, viršus maždaug 80×60 cm.

Spintos. Seniausioji drabužių spinta (Dubingių apyl. Laumikonių k. pas V. Pumpalavičių) yra su 1877 m. data. Ją padirbęs vietinis meistras F. Paškevičius. Savo išvaizda ir konstrukcija ši spinta (2 pav., *6*) maža kuo tesiskiria nuo tipiškos aukštaitiškos indaujos. Jos matmenys: aukštis — 182 cm, plotis — 116 cm, gylis — 62 cm.

Vėlesnės drabužių spintos, daugiausia dirbtos XX a. pirmajame—ketvirtajame dešimtmetyje (2 pav., *7*, *8*), paprastai dvidurės, su vienu ar dviem stalčiais apačioje. Kai kurios jų (2 pav., *8*) yra rėminės konstrukcijos, kitų dėžė sunerta kaip spintos tipo indaujų. Spintų durys neretai įsprūdinės, viršų ir apačią sutvirtina bei puošia karnizai, viršuje prikalta profiliuota lenta. Matmenys: aukštis — 195—210 cm, plotis — 125—140 cm, gylis — 55—65 cm.

Atskirai paminėtinos dvi spintos — ir drabužiams, ir maistui dėti. Pirmosios konstrukcija kaip indaujos, tik viduje yra pertvara. Vienoje jos pusėje įtaisytos lentynos maistui, kitoje — kabliai drabužiams. Antroji (2 pav., *9*) spinta skiriasi nuo indaujos tuo, kad turi apačioje stalčių. Be to, ji dvidurė. Pasak šeimininkų, anksčiau pusė spintos buvo skirta maistui, o dabar visa ji paversta drabužine.

Lovų konstrukcija visų panaši, skiriasi tik šoninių lentų jungimas su kojomis ir lovagalių sandara. Šoninės lentos su kojomis jungiamos šiais būdais: a) šono lenta vienu ar dviem užkirtimais įleidžiama į koją, b) šono lenta priveržta prie kojos kalvio darbo arba fabrikiniais varžtais, c) per koją iš galo į šono lentą įvarytas medinis kaištis, kurį drauge su šono lenta peršauna kitas kaištis (3 pav., *8*).

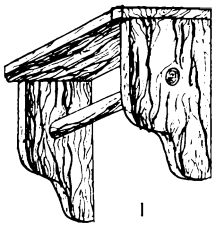

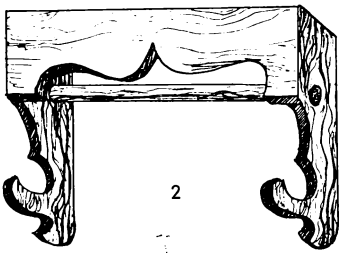

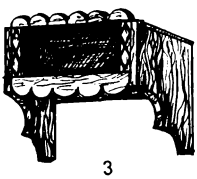

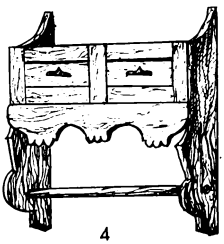

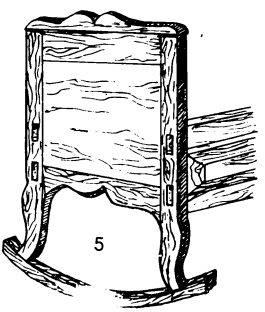

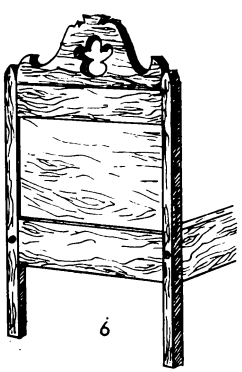

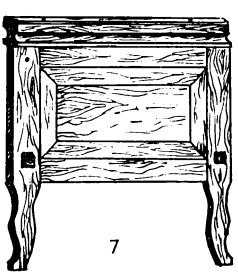

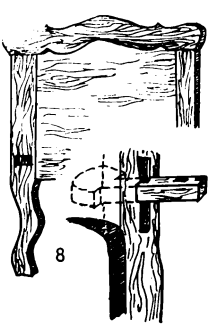

3 pav. *1* — rankšluostinė, Grinkliškių k., *2* — rankšluostinė, Baluošo k., *3* — rankšluostinė (1935), Gudeikių k., *4* — rankšluostinė (XX a. pr.), Voronių k., *5* — vaikiška lovelė (XX a. pr.), Turliškių k., *6* — lova, Šiupieniškių k., *7* — lova (1933), Laumikonių k., *8* — lova (1940), Laumikonių k., ir jos detalė

Galai konstruoti trejopai: a) vidurį rėmo, kurį sudaro dvi lovos kojos ir viena lenta viršuje, kita apačioje, užpildo horizontalios lentos (kartais rėmą dar dalija per pusę vertikali lenta), b) rėmo vidurį užpildo įsprūda, c) rėmo vidurį užpildo vertikalių pagaliukų tvorelė.

Lovos daugiausia dvigulės. Jų ilgis — 180—190 cm, plotis — 90—100 cm, galo aukštis — 95—105 cm, dėžės aukštis — 50—60 cm.

Puošyba paprasta. Dažniausiai lovą puošia ant galo užkalta profiliuota lenta, kiek profiliuotos kojos. Kartais išpiaustinėta viršutinė ir apatinė galo lenta.

Matytų vaikiškų lovelių konstrukcija panaši į lovų. Skirtumas tas, kad lovelių žymiai aukštesni šonai (kartais šonas — tvorelė iš vertikalių statinėlių, kartais — įsprūda), o kojos suleistos į pavažėles. Puošyba taip pat panaši į lovų. Dauguma lovelių dažyta baltai.

Ilgis — 100—110 cm, aukštis — 95—100 cm, plotis — 55—60 cm.

Rankšluostinių žmonės turi nemaža, bet kabantį jose rankšluostį retai šiuo metu tepamatysi. Rankšluostinės yra lentynėlės tipo: ant dviejų vertikalių šoninių lentelių iš viršaus lyg stogelis užkalta lentynėlė, po ja — volelis. Dar viena lentelė būna prikalta iš priekio. Kartais įtaisyta ir antra lentynėlė (3 pav., *3*) arba stalčiukas (3 pav., *4*). Matmenys: aukštis — 25—40 cm, ilgis — 35—45 cm, plotis — 12—16 cm.

Rankšluostines puošia profiliuotos šonų ir priekio lentelės, viršuje prikaltas karnizėlis.

Rastosios rankšluostinės nevienodo senumo, tačiau seniausios jų, matyt, darytos ne anksčiau kaip XX a. pirmaisiais dešimtmečiais.

Atskirų baldų rūšių puošyba jau buvo apžvelgta. Apibendrinant galima pasakyti štai ką. Labiausiai papli-

tęs puošybos būdas — baldo dalių profiliavimas. Baldai puošiami profiliuotomis lentelėmis, tiek turinčiomis konstrukcinę paskirtį (šaukštdėčių kraštai, rankšluostinių priekinės lentelės), tiek tokios paskirties neturinčiomis (lentelės, kalamos ant lovų galų, spintų frontonai). Profiliuojamos ir pagrindinės baldų konstrukcijos dalys: lovų kojos, rankšluostinių šonai, kėdžių atlošos ir kt. Be konstrukcinės, puošybinę paskirtį turi taip pat įsprūdos, karnizai, kalvio darbo durų vyriai.

Baldus mėgstama dažyti raudona ochra. Yra ryškiai mėlynų, žalių, baltų (minėtosios lovelės) baldų.

Regina Sipavičiūtė

Lovatiesės

Daug ir gražių audinių kraštotyrininkų ekspedicijos metu rasta Dubingių krašte — margaspalvių lovatiesių, rankšluosčių, staltiesių, takų, audinių drabužiams.

Šiuo atveju bus kalbama tik apie lovatieses. Tai patys įvairiausi audiniai tiek raštais, tiek kompozicija, tiek spalvomis. Kadangi šiame krašte labai senų (XIX a. vidurio ar pabaigos) audinių nerasta, tad pagal amžių jie suskirstyti tik į dvi grupes: nuo XX a. pradžios iki XX a. šeštojo dešimtmečio ir nuo šeštojo dešimtmečio iki šių dienų. Mat, šiais laikotarpiais visų pirma buvo skirtingos sąlygos įsigyti žaliavą. Pastaruoju metu linų žmonės nebesėja, mažiau augina avių. Vilna dabar labai branginama. Liną ir vilną palaipsniui keičia medvilnė, sintetinis šilkas ir kt. Fabrikinė gamyba vis labiau išstumia rankų darbą — kaime audžiama vis mažiau.

Pagal audimo techniką ir raštų kompoziciją lovatieses galima skirstyti į skersadryžes (sumuštines), austas ataudų ripsu; skersadryžes, austas dvinytai, ruoželiu ir dimais; languotas, austas dvinytai, ruoželiu ir dvinyto pynimo išvestinėmis technikomis; keturnytes, austas dimais su pervarais ir be pervarų; aštuonianytes; rinktines.

Gausiausia grupė — s u m u š t i n ė s (ataudų ripsas) — ir išskiria Dubingių kraštą iš kitų (1 pav.)[1]. Tai pati populiariausia technika iki šiol, labai nenoromis užleidžianti savo pozicijas dabar kaime labai madingai

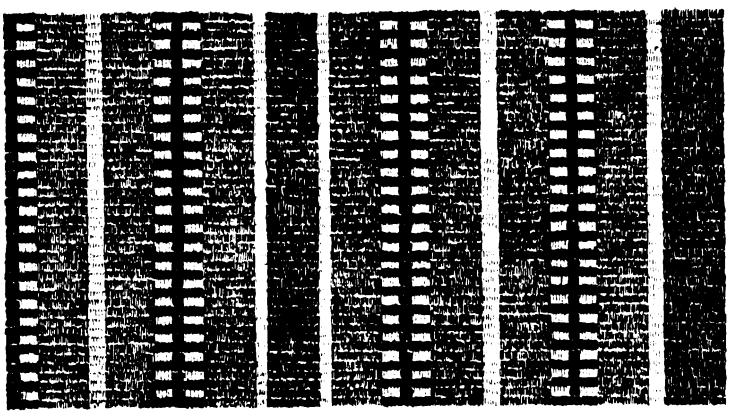

1 pav. Lovatiesė (1950), dvinytė, pakulinė. Audė M. Dilinskienė, Užubalės k.

rinktinei technikai. Šios rūšies lovatiesės audžiamos iš vilnos, lino ir pakulų. Lininės, pakulinės lovatiesės gana spalvingos, o vilnonės, ypač vėlyvesnės, plieskia visomis vaivorykštės spalvomis. Visų sumuštinių kompozicija stebėtinai įvairi, nors jų technikos galimybės labai ribotos (tai vienas elementariausių pynimų). Raštų elementai paprasti: taškučiai, brūkšneliai, dryžiai, bet

[1] Iliustracijos autorės.

taip įvairiai derinami tarpusavyje, kad negalima rasti dviejų tokių pačių audinių. Senesniųjų lovatiesių kompozicija paprastesnė, joje mažiau sudėtinių elementų, o vėlyvesniųjų, ypač vilnonių,— turtinga ir įvairi. Vis dėlto lovatiesės nėra perkrautos nei kompoziciškai, nei spalvomis: aiškus ritmas, išlaikytas spalvinis audinio charakteris, sustambintos rašto dalys kelia monumentalumo įspūdį. Tai tikri mūsų liaudies meno šedevrai. Kompozicijos įvairumą galima paaiškinti tuo, kad kiekviena moteris skirdavo audimui visus gebėjimus. Vargu ar ji ausdavo iš eilės kelias tokias pačias lovatieses. Languotus, diminius audinius tuo pačiu metimu sunku skirtingus išausti, tuo tarpu čia galima keisti ne tik visas spalvas, kompoziciją, bet ir patį audinio charakterį.

S k e r s a d r y ž ė s, austos ruoželiu ir dvinytai, sudaro kiek mažesnę grupę. Austa iš lino, pakulų, vilnos. Skirtingai nuo sumuštinių jų kompozicija yra daug paprastesnė, dryžuotumas nesudėtingas, dryžių plotis gana vienodas, spalvų nedaug. Vilnonės lovatiesės ypač žavi sodria spalvų gama. Visų dryžių spalvos intensyvumas yra beveik lygiavertis, toninis kontrastas nedidelis.

Dimais austos skersadryžės lovatiesės sukomponuotos iš smulkių rašto dalių. Audinio grožis — besikartojantys platūs spalvingi ataudų dryžiai. Tokio tipo lovatiesės Dzūkuose ypač populiarios.

L a n g u o t ų lovatiesių, austų ruoželiu, dvinytai ar iš dvinyto išvestinėmis technikomis, kompozicija daug nesiskiria, tik pynimas paįvairina audinio paviršių. Langavimas nėra itin išradingas. Dažniausia kompozicija — dviejų spalvų vienodo didumo langai, atskirti siaura baltų siūlų juostele. Jei audžiama daugiau spalvų — langavimas jau sudėtingesnis. Nors spalvinė gama gana plati, bet vyraujančios spalvos yra šios: raudona, žalia, mėly-

na, geltona. Daug geriau spalvos derinamos senesniuose audiniuose. Dabartiniu metu audinio spalvos nors beveik visos lieka tos pačios, nėra tokios darnios ir harmoningos, kaip senosiose lovatiesėse.

Keturnyčiai dimai — taip pat labai mėgstama technika. Keturnytės be pervarų audžiamos iš vilnonių, lininių ir medvilninių, rečiau — iš sintetinio šilko siūlų. Keturnyčių dimų kompozicinės galimybės yra neribotos, audinių raštų įvairumas didelis. Čia nėra vieno kurio nors populiaraus rašto, yra populiarus tik audimo būdas. Daugiausia naudojamos dvi kontrastiškų tonų spalvos, kartais ataudai būna dviejų spalvų. Keturnyčių dimų be pervarų ypač turtinga faktūra — ji paįvairina piešinį keliais tonais. Faktūros įvairumas priklauso ne tik nuo piešinio, bet ir nuo techninių sąlygų: metmenų ar ataudų tankumo bei storio.

Keturnyčių dimų su pervarais faktūra ne tokia turtinga. Visas audinio grožis — rašto dalių tarpusavio santykis, bendra audinio kompozicija. Čia taip pat vyrauja dvi spalvos.

Aštuonianyčiai dimai audžiami iš tos pačios žaliavos, kaip ir keturnyčiai (2 pav.). Jų raštai ne tokie įvairūs, bet žavi piešinio grožiu. Labiausiai mėgstama juodame fone derinti raudoną, oranžinę, geltoną, bordo, žalią spalvą.

Visomis išvardytosiomis technikomis būdavo audžiama iki pat XX a. vidurio, o šiomis dienomis taip audžiama labai nebedaug.

Nuo XX a. antrosios pusės ypač paplito rinktine technika austos lovatiesės. Jų raštuose labiausiai reiškiasi fabriko audinių įtaka. Pagrindiniai motyvai — augaliniai, t. y. įvairūs lapai, gėlės, paukščiai, vynuogių kekės. Kartais čia pat įkomponuojami geometriniai motyvai, juostų raštų elementai.

Fabrikinės sudėtingo augalinio ornamento lovatiesės audžiamos žakardinėmis staklėmis, kuriomis išeina bet kurios kompozicijos bet koks raštas. O norint išausti panašios kompozicijos, panašaus pobūdžio raštus kaimiškomis staklėmis, reikia įdėti daug triūso. Be to, ribotos techninės galimybės neleidžia pasiekti tokio rašto sudėtingumo, kaip žakardinėmis staklėmis.

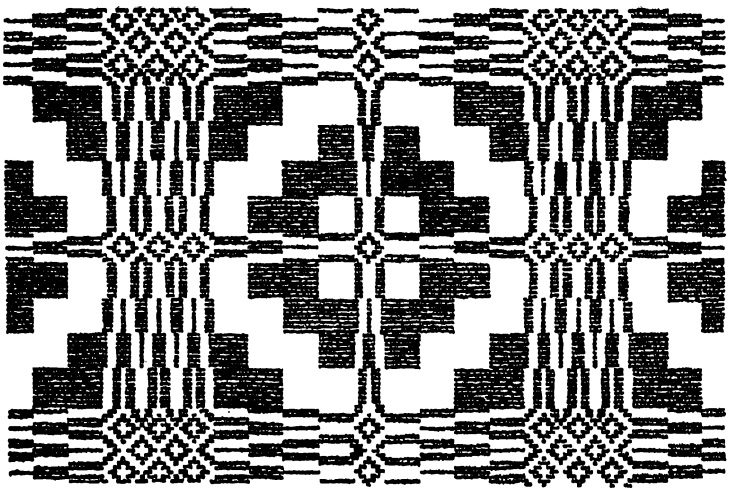

2 pav. Lovatiesė (1964), aštuonianytė, linas ir vilna. Audė J. Verkienė, Užubalės k.

Rinktinės lovatiesės dvispalvės (fono spalva ir rašto spalva). Raštas čia vaidina pagrindinį vaidmenį. Audimo technika gana sudėtinga, todėl ne kiekviena moteris geba ar turi sąlygas išausti tokį audinį. Paprastai juos audžia apylinkėje žinoma audėja. Paruošusi stakles vienam kuriam nors piešiniui, tuo pačiu raštu ji audžia visą rietimą. Spalvoms dėmesio per daug neskiriama — svarbu, kad raštas būtų gerai matomas. Dažniausiai baltame, rečiau — juodame fone audžiama rožiniais, geltonais, žaliais siūlais. Žaliava: medvilnė, sintetinis šil-

kas, rečiau vilna, linas. Šilką audėjos nusiperka jau nudažytą, taigi nedaug tegali reikštis sava išmonė, savas skonis. Tokiuose audiniuose vyrauja apylinkės moterų mėgstami raštai. Pamatė viena pas kitą — patiko ir sau užsisakė. Ši mada labai greit plinta kaime. Tačiau jei kitur Dzūkuose beveik kiekvienoje troboje gali matyti tokių audinių, tai Dubingių krašte jų palyginti dar nedaug. Čia vis dėlto kaip ir anksčiau lieka visų mėgstamos sumuštinės.

Reikia pasidžiaugti, kad fabrikiniai gaminiai dar neišstūmė senųjų, tradicinių. Audėjos sukuria nepakartojamų derinių, išlaikydamos visiems aukštaičiams būdingą ramybę, paprastumą ir aiškumą.

Vida Kulikauskienė,
Marija Mastonytė

Vyrų ir moterų drabužiai[1]

Vyrų drabužiai. Straipsnyje nagrinėjami XIX a. pabaigos — XX a. pradžios Dubingių apylinkėse dėvėti kasdieniniai ir išeiginiai drabužiai. Įdomesni atvejai paminimi ir iš pastarojo laikotarpio (iki 1960 m.).

Išeiginių vyriškų drabužių komplektą sudarė marškiniai ir kostiumas (švarkas, liemenė ir kelnės). Viršutinis šiltas rūbas buvo sermėga arba kailiniai. Galvos danga: kepurė su snapeliu — vasarai, o žiemai — kailinė kepurė. Apavas buvo ilgaauliai batai arba pusbačiai.

Kasdieninė apranga nuo išeiginės iš dalies skyrėsi drabužių sukirpimu ir medžiaga, taip pat ir kai kuriomis

[1] Apie vyrų drabužius rašo V. Kulikauskienė, apie moterų — M. Mastonytė. Iliustracijas straipsniui perpiešė Rita Pilkaitė-Butvilienė

kostiumo dalimis. Be jau minėtų išeiginių drabužių dalių, vilkimų ir kasdieną, vyrai šiokiom dienom dėvėjo dar šiaudines skrybėles, vyžas, avėjo nagines, ryšėjo juostas.

Iki pirmojo pasaulinio karo marškiniai buvo siuvami tunikinio sukirpimo iš namuose austos baltos lininės, rečiau pakulinės, drobės. Marškiniai buvo su perpetėmis. Rankovių pažastyje įstatomas keturkampis medžiagos gabalėlis — pažastinis. Kasdieninių marškinių apykaklė buvo 2—3 cm aukščio, stačia (1 pav., *1*). Išeigai — o jaunimas kartais ir kasdienai — siūdindavosi marškinius su atverčiama apykakle. Marškiniai buvo užsegami viena arba dviem sagutėmis per krūtinės vidurį, rečiau kairiame šone. Kiek prisimena Dubingių apylinkių informatoriai, išeiginių, o kartais ir kasdieninių marškinių krūtinė ir ypač užsegimas buvo puošiama juodų arba raudonų siūlų kryželiu išsiuvinėtais raštais. XX a. pradžioje paplinta marškinių puošimas balta medvilnine fabrikinės gamybos medžiaga — iš jos siuvama krūtinė ir rankogaliai. Šiuo laikotarpiu taip pat keičiasi marškinių fasonas. Plačiau paplinta marškiniai, siūti su gorsu.

XIX a. pabaigoje — XX a. pradžioje išeiginėje Dubingių apylinkių valstiečių aprangoje pasirodo pirmieji fabriko gamybos medvilniniai marškiniai. Po pirmojo pasaulinio karo, o ypač po 1920 m., jie dar labiau išplinta, tačiau kasdienai namų darbo marškiniai buvo vilkimi iki pat antrojo pasaulinio karo.

XIX a. pabaigoje ir XX a. antrajame bei trečiajame dešimtmetyje vyresni vyrai dirbdami marškinius patogumo dėlei nešiodavo išleistus ant kelnių. Tačiau išeigai marškiniai visada buvo nešiojami įleisti į kelnes.

Kiekvienas valstietis turėjo kasdieninį ir išeiginį kostiumą. Labiau pasiturintys valstiečiai išeiginius kos-

tiumus siūdindavosi iš fabriko gamybos vilnonės tamsios lygios spalvos medžiagos. Mažiau pasiturintieji siuvo kostiumus iš namuose austos pusvilnonės medžiagos. Išeiginis kostiumas dažnai tarnavo žmogui visą gyvenimą.

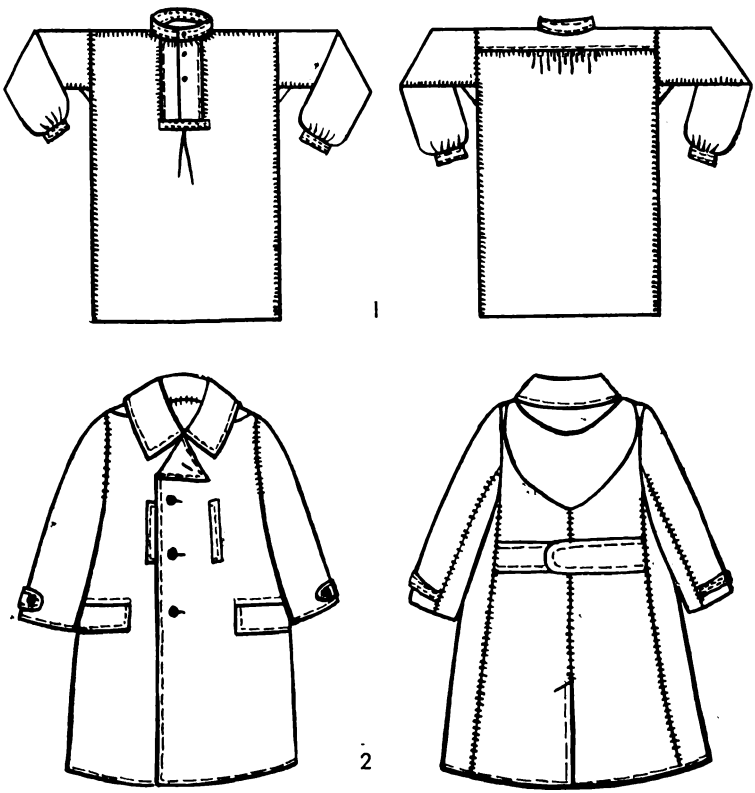

1 pav. *1* — vyriški marškiniai (XX a. I dešimtm.), Murališkių k., *2* — vyriška *burka* (XX a. III dešimtm.), Murališkių k.

Kasdieninės ir apatinės kelnės vyresniems žmonėms buvo siuvamos iš dviejų tiesių medžiagos gabalų, įstatant trikampius arba keturkampius medžiagos gabalė-

lius į klešnių tarpą. Tokias pagal tradiciją sukirptas kelnes vyrams ir sūnums siuvo pačios kaimo moterys. Kaimo siuvėjai išeigai šiuo laikotarpiu siuvo jau vadinamąsias kirptines kelnes, kurios buvo sukirptos panašiai kaip šiandien dėvimos kelnės.

Po pirmojo pasaulinio karo karinių uniformų pavyzdžiu šiose apylinkėse pradedamos siūti vadinamosios galifė — auliniuose batuose avimos iki kelių plačios kelnės. Jas nešiojo tiktai puošeivos jaunuoliai.

Kasdieninių kelnių medžiaga — tiktai namuose austa vilnonė, pusvilnonė arba drobinė. Pusvilnonė medžiaga čia buvo dvejopa: austa iš naminės vilnos ir lino — skirta daugiausia kasdieniniam vilkėjimui, austa iš medvilnės (metmenys) ir fabriko apdirbtos arba naminės vilnos (ataudai). Iš pastarosios daugiausia siūti išeiginiai drabužiai.

Kai kada darbinės kelnės čia buvo siuvamos iš šiurkščios pakulinės medžiagos.

Šiuo laikotarpiu kelnėms skirtos medžiagos spalvomis buvo gana kuklios — pilkšvos, rusvos, juosvos, daugiausia vienspalvės. Jeigu buvo įaudžiami langeliai ar dryželiai, tai tik labai nežymūs: į metmenis ar ataudus įmetama po vieną raudoną, mėlyną, žalią ar kitos spalvos siūlą. Spalvinį tiek kelnių, tiek ir kitų rūbams skirtų medžiagų vienodumą lėmė anilino dažų stoka. Drabužių spalvos buvo tokios, kokius dažus sugebėjo kaimo žmogus gauti iš gamtos. Vilnonių drabužių spalva iš dalies priklausė nuo čia auginamų avių vilnų spalvos.

Vyresnio amžiaus vyrai per vasaros darbus, o neretai ir šiaip namuose avėjo baltas drobines kelnes. Baltos kelnės po pirmojo pasaulinio karo virto tiktai apatiniu rūbu.

Kelnes dubingiškiai juosdavo namuose austa marga-

spalve juosta arba odiniu pirktiniu diržu. Juostas nešiojo tiktai vyresnio amžiaus vyrai ir nustojo nešioti apie 1920 m.

Ir išeigai, ir kasdienai visokio amžiaus vyrai vilkėjo liemenes. Kasdienai liemenės buvo siuvamos iš tokių pat medžiagų, kaip ir kasdieninės kelnės, išeigai — tokios, kaip išeiginis kostiumas. Kasdieninių liemenių pasiuvimas skyrėsi nuo išeiginių. Jas siuvo praktiškesnes — mažu kaklo prakirpimu, kartais užsegimas siekė kaklą, su maža atverčiama apykakle arba be jos, su dviem įleistomis ar viršun užsiūtomis kišenėmis. Siuvamos su šiltu pamušalu arba net pamušamos vata. Išeiginių liemenių kaklo prakirpimas buvo žymiai didesnis. Kišenės — trys ar keturios. Ir išeiginių, ir kasdieninių liemenių nugaras darė iš kitos medžiagos: namuose austos drobės arba fabrikinės medvilninės medžiagos.

Dubingių apylinkėse liemenės niekada nebuvo viršutinis rūbas. Su viena liemene buvo tiktai dirbama namuose. Išeigai ar šiaip, einant pas kaimyną, ant liemenės visada buvo velkamas švarkas.

Liemenės buvo vilkimos iki 1925—1930 m. Vėliau jos palaipsniui nyko. Po antrojo pasaulinio karo, maždaug iki 1960 m., jos buvo visai nebenešiojamos. Dabartiniu metu, veikiant miesto madai, jų populiarumas, ypač jaunimo tarpe, vėl atgijo.

Švarkai — ir išeiginiai, ir kasdieniniai — buvo tiesia nugara arba kiek į liemenį, su viena arba dviem eilėmis sagų, kaklo iškirpimas vidutinio gilumo, švarkas ilgumo sulig ištiesta ranka. Kasdieniniai švarkai kartais buvo siuvami uždaru kaklu su stačia arba atverčiama, kaip ir marškinių, apykakle.

Švarkų medžiagos buvo tokios pat, kaip ir kelnių. Pamušalams buvo naudojama namuose austa, kiek palanguota arba padryžuota drobė.

Vėsesniam orui esant, ir išeigai, ir kasdienai ant švarko buvo velkama sermėga. Kelionių metu ją vilkdavosi ant kailinių. Tai iš pilkos, juodos, rudos, kartais baltos storos vilnonės medžiagos — milo[2] siūtas drabužis. Ilgumo sulig pusiau blauzdų. Sermėga siuvama tiesia nugara, su viena arba dviem eilėmis sagų, su stačia uždara arba atvira atverčiama apykakle. Nugaros pusėje iki šoninių siūlių per liemenį buvo dedamas diržas, apačioje daromas 25—30 cm prakirpimas. Kiekvienas valstietis sermėgų turėjo po vieną, dvi ar net tris. Po pirmojo pasaulinio karo pasirodė sermėgų kiek kitokio sukirpimo, su kapišonu, vadintų *burkomis* (1 pav., 2). Anos ir pastarosios sermėgos buvo vilkimos iki pat antrojo pasaulinio karo. Tiktai po 1930 m., kada kaime pasirodė miesto fasonu siūtų vata pamuštų paltų, sermėgos tapo daugiau kasdieniniu drabužiu. Po antrojo pasaulinio karo sermėgas pakeitė fabriko gamybos arba siuvėjų siūti fabrikinės medžiagos paltai, lietpalčiai.

Bene daugiausia nešiojamas šiltas drabužis buvo kailiniai (2 pav.). Darbiniai kailiniai trumpi, sulig ištiesta ranka, išeigai — ilgesni, iki kelių, o kelionėms vyrai siūdinosi labai didelius kailinius, į kuriuos įsisukdavo ir kojas. Kailiniai buvo lygia nugara, priekyje su viena arba dviem eilėmis sagų. Kaklas uždaras, su kailio apykakle. Išeiginiams kailiniams dėjo pirktą juodos spalvos dirbtinio kailio arba pliušo apykaklę. Kailiniai buvo puošiami dekoratyvinėmis siūlėmis, pakraščiai apsiuvami verstu kailiu. Iki 1910 m. kailinius dažė rudai ar, ypač karų metu, nešiojo baltus. Vėliau pradėta dažyti juodai. Kailius išdirbdavo keliaujantys kailiadirbiai. Panešioti kailiniai būdavo aptraukiami medžiaga. Buvo

[2] Milas buvo veliamas naminiu būdu arba vežamas velti į Baltadvarį.

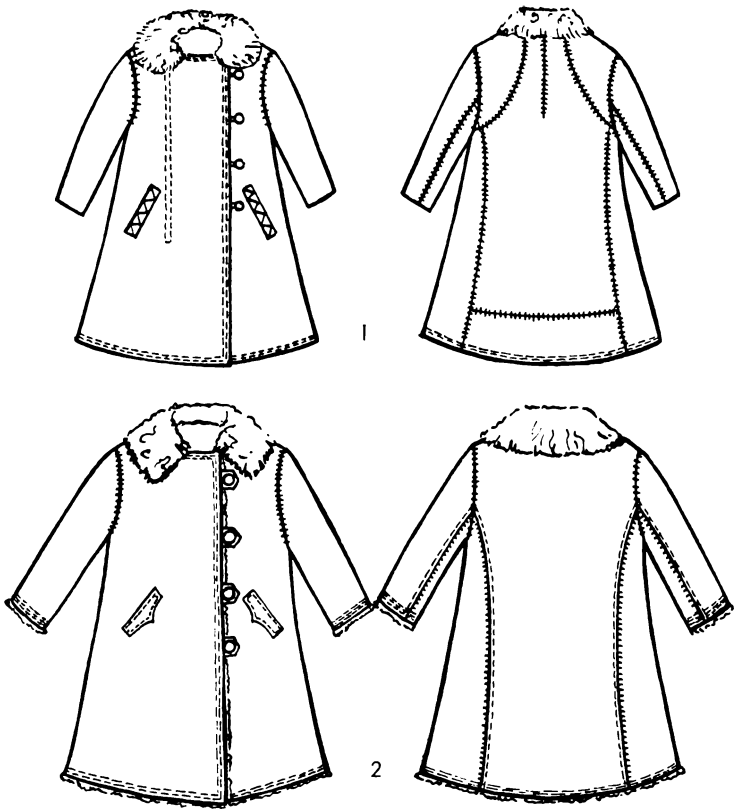

2 pav. *1* — vyriški kailiniai (1938). Paeglės vs., *2* — vyriški kailiniai (1966), Paeglės vs.

sakoma: „Pavilk kailinius, ir nešiosi dar dvidešimt metų." Kailiniai kai kieno dar nešiojami iki šių dienų.

Vasaros metu dubingiškiai galvą dengė kepurėmis su snapeliu ir šiaudinėmis skrybėlėmis. Žiemą nešiojo vietos meistrų veltas skrybėles su siaurais kraštais arba ilgas kabliuku nertas vilnones kepures, po kelis kartus atraitojamas, ir aukštas kailines (ar dirbtinio kai-

lio) kepures. Veltų skrybėlių ir megztų kepurių po pirmojo pasaulinio karo jau nebenešiojo. Apie 1930 m. ėmė rodytis pirktos skrybėlės ir kailinės kepurės su atverčiamomis ausimis. Dabartiniu metu galvos danga — fabriko gamybos.

Išeigai autasi auliniais batais. Apie 1900 m. paplito batai trumpais auleliais su gumomis šonuose — vietos gyventojų vadinami — *burlečiais*. Kasdien buvo nešiojamos vyžos, odinės naginės. Vyžomis žmonės avėjo tiktai darbo metu, o naginėmis ir į turgų nuvažiuodavo. Vyžų po pirmojo pasaulinio karo jau nebenešiojo, o naginėmis darbo metu avėjo iki 1930 m. Po pirmojo pasaulinio karo šiose apylinkėse pradėta nešioti medpadžius, jie buvo nešiojami iki šeštojo dešimtmečio. Kaliošus ir veltinius po pirmojo pasaulinio karo kasdienai turėjo tik daugiau pasiturintys, o mažiau pasiturintiems valstiečiams jie buvo išeiginė avalynė iki 1950 m. Po 1950 m. visa avalynė, su labai retomis išimtimis,— tiktai fabriko gamybos.

Vyrai XIX a. pabaigoje — XX a. pradžioje kojas vyniojo autais. Kojines — namuose megztas vilnones ir fabriko gamybos medvilnines — pradėjo nešioti tik po 1920 m. Namuose megztos kojinės buvo padryžuotos arba vienspalvės — baltos, rudos, pilkos. Kojines, kad būtų šiltesnės, stipriai suveldavo. Šiuo metu visi vyrai nešioja namuose megztas arba fabrikinės gamybos kojines, autus — labai retai kas ir tik vyresnio amžiaus žmonės.

Pirštinės buvo kumštinės, megztos kabliuku ar virbalais. Šiose apylinkėse buvo tokia mada — pirštines kabliuku mezgė vyrai. Suėję vakarais, jie pirštinėmis apmegzdavo visą šeimą. Mezgė daugiausia vienspalves. Gražiausios pirštinės, išmargintos įvairiaspalviais raštais, pasirodė XX a. trečiame ketvirtame dešimtme-

tyje. Jos buvo mezgamos virbalais ir jau moterų. Šiuo metu imtos megzti ir pirštuotos pirštinės.

Iki pirmojo pasaulinio karo kaklą vyrai puošė šilkinėmis margaspalvėmis skarelėmis. Jas po marškinių apykakle rišosi mazgu arba šiaip sukeisdavo po švarku. Visais laikais nešiojo namuose megztus vilnonius šalikus. Juos nešiojo ant kaklo arba, ypač kelionių metu, apsukdavo du kartus ant sermėgų apykaklės.

Kaklajuostės pradėtos nešioti po pirmojo pasaulinio karo, daugiausia fabriko gamybos.

Moterų drabužiai. Dubingių apylinkėse renkant medžiagą apie moterų drabužius, stengtasi išsiaiškinti tokius klausimus: 1) buvusį šiose apylinkėse tradicinių, arba tautinių, drabužių tipą ir 2) tradicinių drabužių išnykimo laiką.

Tautinio kostiumo dalių, juo labiau komplektų, minėtose apylinkėse rasti nepavyko, todėl remtasi senosios kartos žmonių prisiminimais apie šio krašto drabužius. Žinias šiuo klausimu suteikė devynios informatorės. Vertingiausia ir išsamiausia Marcijonos Kuliešienės, 97 metų senutės, gyvenančios Laumikonių k., informacija — ne tik apie savo bendraamžių, bet ir ankstyvesnių kartų aprangą. Kitų apklaustųjų amžius buvo 70—80 metų, tad jų žinios geriausiu atveju siekė šio šimtmečio pradžią bei vėlesnius dešimtmečius. Remiantis minėta medžiaga, čia ir aptariami XIX a. II pusės — XX a. pradžios (iki I pasaulinio karo) dubingiškių moterų išeiginiai drabužiai.

Pilnas tautinių drabužių komplektas Dubingių apylinkėse nustotas dėvėti apie septintą aštuntą praėjusio šimtmečio dešimtmetį. XIX a. pabaigoje šiose apylinkėse taip bedėvėjusios tik vyresniosios kartos moterys, užkonservavusios savo jaunystės madas. Jų dėka tik ir galime spręsti apie tradicinių drabužių komplektą, vy-

ravusį šiose apylinkėse. Informatorių teigimu, senovinė apranga ilgėliau laikėsi gretimų Giedraičių ir Molėtų apylinkių kaimuose, kuriuos dėl didesnio atstumo gal ne taip veikė Vilniaus miesto įtaka.

Į Dubingių apylinkių tradicinių moterų drabužių komplektą įėjo marškiniai, liemenė, du sijonai (apatinis ir viršutinis), palaidinė, prijuostė, sermėga, galvos danga ir apavas.

Drobiniai išeiginiai marškiniai siūti ilgomis plačiomis, raudonų žičkų užaudimais puoštomis palaidomis rankovėmis, atverčiamomis, siūlų pynutėmis surišamomis apykaklėmis. Marškinių stuomuo kirptas iš vieno drobės gabalo be siūlių pečiuose, su perpetėmis *(priromkais)* ir *žabkutėmis* prie apykaklės. XIX a. pabaigoje šiuos tradicinio sukirpimo marškinius išstūmė marškiniai su stoneliu *(gorsu)* bei trumparankoviai marškiniai, kuriuos vyresnės kartos moterys išlaikė ikį pat šių dienų.

Liemenių *(šniūraukų),* kaip viršutinio išeiginio drabužio, nė viena iš apklaustųjų informatorių jau nebeprisiminė. „Vienmarškinės", t. y. su marškiniais, drobinėmis liemenėmis ir linininiais sijonais moterys ir merginos dirbdavusios laukų ir namų ruošos darbus, tačiau „eiti į žmones" su tokia apranga buvo nepriimta. Išeigai virš marškinių vilkėta tamsios vilnonės naminės ar fabrikinės medžiagos palaidinėmis — *kaptonėliais,* arba *sakeliais,* kurie senesnėms moterims buvo palaidesni, jaunesnėms — labiau į liemenį, su klosteliais nugaroje.

Marškinių kiekviena moteris turėdavusi po ketverius ar penkerius, iš jų vienerius dvejus išeiginius, o sijonų dažnos dubingiškės skrynioje būdavo per dešimtį. Čia galėjai rasti iš motinų ar senelių paveldėtų languotų vienavilnių, smulkiai dryžuotų ir vienspalvių, pusvilnonių *undarokų,* kartais ir plonų pirktinių.

Išeigai vilkėta paprastai po du sijonus — apatinį ir viršutinį. Sijonai siūti iš keturių, kartais penkių palų, o kasdieniniai lininiai ir apatiniai sijonai — tripaliai. Apatiniai sijonai iš drobės ar languoto lininio audeklo.

Iš visų tradicinės aprangos dalių ilgiausiai nepakitęs laikėsi sijonas. Languotų keturpalių sijonų būta ne tik XIX a. paskutiniųjų dešimtmečių, bet ir XX a. pradžios, ypač pirmųjų dešimtmečių, moterų aprangoje. Vėliau pasikeitė sijonų audimui naudota žaliava ir sijonų sukirpimas. Vis plačiau į valstiečių buitį įėjo fabrikų produkcija — medvilniniai siūlai metmenims ir, retesniais atvejais, šilkvilnė ataudams. Žaliavos pasikeitimas nulėmė ir audeklo raštus: pereinama prie vienspalvių daugianyčių medžiagų; iš jų sijonai buvo siuvami klynais.

Tradicinės dubingiškių prijuostės buvusios baltos, apačioje žičkuotos įvairaus platumo juostelėmis. Išeiginės prijuostės siūtos iš lininio daugianyčio audinio. Informatorių teigimu, dar XIX a. paskutiniais dešimtmečiais prijuostė ir kepurėlė buvo būtinos kiekvienos ištekėjusios moters išeiginės aprangos dalys, už jų nedėvėjimą kunigai bardavę. XIX a. pab. po tradicinių sekė margos (dažniausiai smulkiai juostuoto ar vienspalvio pirktinio audinio) prijuostės, kurias prie išeiginių drabužių dėvėdavo jau tik pagyvenusios moterys. Su XX a. antruoju dešimtmečiu iš išeiginių drabužių komplekto šios prijuostės išnyko.

XIX a. paskutiniais dešimtmečiais iš šventinio komplekto baigė išnykti ir tradicinės sermėgos, arba rudinės. Pilko milo sermėgas pakeitė pirktinės tamsios medžiagos apsiaustai *(burnosai)*. Remiantis vien tik informacija, nei sermėgų sukirpime, nei puošyboje kokių nors ypatingesnių detalių ar lokalinių savitumų išryškinti nepavyko. Težinoma, kad sermėgos buvusios dvisiūlio

sukirpimo, šiek tiek į liemenį, puoštos juodu aksomu (apačia, rankogaliai, apykaklė ir atlapai).

Populiariausia žieminė moterų apranga buvo ir tebėra (šiandien — daugiau kaip kasdieninis drabužis) avikailių kailiniai (3 pav.), kuriuos ir pasiūdavo vietiniai amatininkai. XIX a. šių apylinkių moterų daugiausia dėvėti balti kailiniai. XX a. pirmaisiais dešimtmečiais kailius jau imta dažyti gelsvai, rusvai ir juodai.

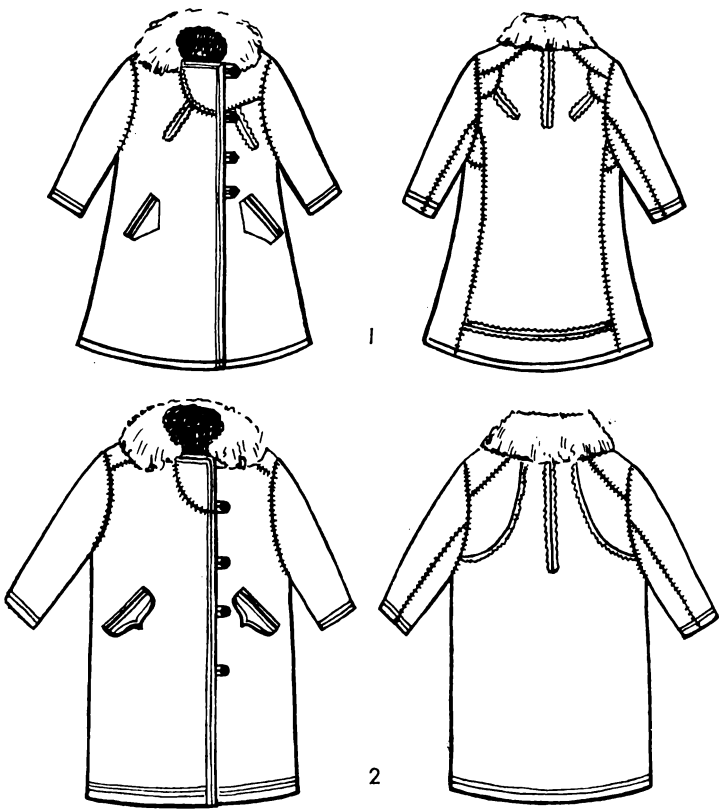

3 pav. *1* — moteriški kailiniai, Labotiškių k., *2* — moteriški kailiniai, Butkiškių k.

Iki pat šių dienų beveik nepakito kailinių pasiuvimas. Jie siūti ir tebesiuvami dažniausiai dvisiūlio sukirpimo, truputį į liemenį, su to paties, rečiau — pirktinio kailelio atverčiama apykakle, įleistomis kišenėmis.

Būtina lietuvių moterų tradicinio kostiumo dalis buvo ant pečių gaubiamos skaros. Skarų dubingiškiuose dėvėta languotų vilnonių, baltų lininių ir gėlėtų pirktinių — kašmirinių. Pastarosios ypač paplito paskutiniaisiais XIX a. dešimtmečiais. Vėliau pereita prie languotų pirktinių vilnonių skarų.

Kiek siekia mūsų apklaustųjų moterų atmintis, pagrindinė galvos danga čia buvusios įvairiausių rūšių pirktinės skarelės. Informatorių motinos (paskutinieji XIX a. dešimtmečiai) po skarytėmis dėvėjusios baltas medvilnines kepurėles *(čipkelius)* su šerpėmis, kurių galai tįsoję ant nugaros. Informatorių senelės turėjusios ir nuometus, kuriais ryšėjo, dar būdamos jaunamartės. Išeitų, kad Dubingių apylinkėse nuometu ryšėti nustota apie XIX a. vidurį.

Išeiginis apavas jau nuo seno šiose apylinkėse buvo odinis — *kamošai* ir *čeverykai*. Kasdieną dar ir XX a. pradžioje avėjo liepos, karklo ir ėglio karnų vyžomis, vėlesniais dešimtmečiais — odinėmis naginėmis, medpadžiais ar iš siūlių megztomis *trapukėmis*.

Mezginiai — pirštinės ir kojinės — XIX a. pab.— XX a. pr. šiose apylinkėse buvę lygūs, neraštuoti. Megzta ir virbalais, ir kabliuku iš nedažytų vilnonių ar lininių siūlų.

Surinktoji medžiaga rodo:

1) Dubingių apylinkių tradicinių drabužių komplektui XIX a. antroje pusėje būdingi balti, žičkais puošti marškiniai, languoti keturpaliai vilnoniai sijonai, baltos prijuostės, puoštos raudonais žičkų raštais, tamsūs į liemenį siūti kaptonėliai, pilkos sermėgos, kepurėlės. Iš

esmės tai beveik visiems aukštaičiams būdingas tautinių drabužių tipas.

2) tradicinių drabužių gyvavimas pasibaigia apie 7—8 XIX a. dešimtmetį, tačiau atskiri tradicinės aprangos elementai peržengia ir XX a. ribą. Tai sijonai, prijuostės bei tradicinis apavas. Po tradicinių drabužių sekusi mada turėjo ir tradicinių, ir naujos miestiškos mados elementų.

Angelė Vyšniauskaitė

Vaikų auginimas XIX a. pabaigoje — XX a.

Renkant medžiagą šia tema, pagrindinis dėmesys buvo skiriamas tokiems klausimams, kaip laukiančios kūdikio moters elgesys, naujagimio priėmimas, kūdikio maitinimas ir vystymas, supimas, vaiko mokymas stovėti ir vaikščioti, moralinis ir darbinis auklėjimas, vaikų žaidimai ir žaislai.

Medžiagą šiais klausimais pateikė 60—79 metų amžiaus moterys, gimusios ir augusios Dubingių apylinkėje, pačios išauginusios po keletą vaikų: Rudokų k.— Veronika Ramanauskienė, Pranė Kosakovskienė, Voronių k.— Marija Skimantienė, Laumikonių k.— Jadvyga Miežionienė, Miežonių k.— Elena Adomavičienė ir kt. Jų pateikti duomenys charakterizuoja jaunosios kartos auginimą ir auklėjimą bei valstiečių pažiūras į tai XX a. pirmaisiais dešimtmečiais ir iš dalies XIX a. pabaigoje.

Būdinga, kad motina, laukdama kūdikio, labiau paisė tradicinių moralinių normų, paremtų prietarais ir magija, negu realių moters sveikatos ir higienos reikalavimų. Buvo tikima, kad moteris galinti „nusižiūrėti"

ir dėl to pagimdyti gražų arba negražų, netgi luošą kūdikį. Kūdikio laukianti moteris turėjo ypač saugotis dvokiančių daiktų, gaisro, negerti svaigalų, per lauką eidama, neskainioti svetimų žirnių ar rugių varpų, nesisavinti net ir pamesto svetimo daikto. Priešingu atveju, esą, galįs atsigimti kūdikis vagis, girtuoklis, su gaisro paženklinta tamsia dėme ant veido ar kitos kūno vietos, kur išsigandusi motina bus prisilietusi, galį iš jo burnos dvokti ir pan. Tiesa, kai kurios informatorės tvirtino, kad pasiskinti žirnių buvę galima: jie tyčia ir buvo sėjami prie kelio.

Nėščia moteris, net ir didžiausio reikalo verčiama, vengė eiti pas kaimynus ko nors skolintis, kad nepastatytų kaimyno į keblią padėtį, jei šis neturės ar nenorės prašomo daikto paskolinti, o ir kad pati nenukentėtų. Paprotys reikalavo nėščiai skolinti, ko tiktai ji beprašytų, nes kitu atveju namus galinčios užpulti pelės (žinoma, jeigu prašytoja to palinkės). Esą, pasitaikydavę ir piktos valios žmonių, kurie išeinančią pamėtėdavę grumstu ar mėšlo gniūžte. Dėl to paskui vaikas visokias biaurybes imsiąs ir valgysiąs.

Kūdikį priimdavo nusimananti moteris, vadinama bobute arba priėmėja. Dubingių apylinkėse tokių bobučių buvę keletas, net vienas vyras, Ipolitas Michnevičius iš Miežonių k. Ypač garsėjusi Miežonių gyventoja Žičkienė — ji ištisai „ėjusi per bobas". Bobutę pas ligonę daugiausia kviesdavo pats tėvas, bet, esą, „ji privalėjo eiti, nors ir vaikas būtų buvęs atsiųstas jos pakviesti". Gimdyvės namuose bobutė išbūdavo savaitę ir ilgiau — kol motina serga, pavaduodama ją namų ruošoje, prausdavo ir vystydavo kūdikį.

Naujagimę mergaitę pirmą kartą maudydama, bobutė žiūrėdavo, kad vanduo būtų tiktai drungnas,— tada ji nebūsianti „karšta prie bernų". Berniuką maudant,

to nepaisyta. Maudoma buvo nedidelėje medinėje niekotėlėje.

Bobutei už jos triūsą kūdikio tėvai atsilygindavo dovanomis, duodavo ar pora metrų drobės marškiniams, ar rankšluostį, staltiesę, medžiagos suknelei, rečiau — pinigų. Apskritai, už tokius patarnavimus pinigais atsilyginti nebuvę priimta. Bobutė būtinai būdavo kviečiama į krikštynas — „gėda nekviesti, juk ji dirbo". Per krikštynas krikštatėviai bobutę apdovanodavo: kūma duodavo skarelę ar dar ką iš drabužių, kūmas — pasaldintos degtinės butelį, nuo 20 kapeikų iki rublio pinigais. Dubingių apylinkėse dėti dovanas bobutei, arba, kaip kitur sakoma, „pirkti bobutės košę", nebuvo papročio.

Kūdikis motinos pienu buvo maitinamas maždaug iki 1,5—2 metų. Nuo pusės metų jis jau pradėdavo gauti to paties maisto, kurį valgė ir motina: karvės pieno, grikinės ar miežinės košės ir pan.

Naujagimis pirmą kartą buvo maitinamas iš dešinės krūties, kad nebūtų kairiarankis. Manyta, kad kairiarankiai, kaip ir atžindai, esą potencialūs nelaimių nešėjai. Tikėta, kad kūdikis, kartą jau atjunkytas, o paskui dėl kurios nors priežasties vėl pradėtas maitinti motinos pienu, tampąs atžindu ir savo akių žvilgsniu galįs „nužiūrėti" žmogų ar gyvulį. Tikėta, kad atžindu ypač greit galįs pasidaryti toks kūdikis, „katras ant jauno mėnulio gimęs".

Netyčia atžindytas vaikas buvo gydomas tokiu būdu: motina, paėmusi jį po pažastimi taip, kad galvutė būtų atsukta į priekį, o kojytės — į užpakalį, atsinešdavo ant slenksčio ir nuprausdavo akytes, iš burnos išpurškusi vandens, paskui nušluostydavo savo marškinių pridurkais. Jei suaugęs blogų akių žmogus kokį gyvulį nužiūrėdavo ir dar pagirdavo, tą gyvulį irgi

pagriebę išmurdydavo vandenyje ir savo marškiniais nušluostydavo.

Maždaug iki 1940 m. vaikams kartais dar būdavo duodama čiulpti skudurėlyje įsukto kramtinio — duonos su cukrum ar duonos su virtu raudonuoju buroku. Tačiau guminių čiulptukų Dubingių apylinkėse jau buvo buvę nuo 1914 m. Jų nusipirkdavo Vilniuje.

Buvo priimta kūdikius stipriai suvystyti ir surišti. Tikėta, kad tada jie geriau miega. Vystyklams buvo naudojama išdėvėta senų marškinių drobė, sujuosiama medžiagine 2 m juosta, gale dvišaka. Tik reta turtingesnė valstietė naudojo medvilninius — „perkelinius"— vystyklus. Juos savo krikštavaikiui atnešdavo kūma.

Suvystytas kūdikis būdavo guldomas į lopšį, paristą ant keturių virvelių prie karties — „lingės" — po pirkios sija (1 pav.)[1]. Visi Dubingių apylinkės kaimuose rasti lopšiai yra sukalti iš lentelių, šiek tiek iš galų ir šonų į dugną siaurėjantys, 90—99 cm ilgio viršuje, 76—77 cm ilgio apačioje, 43—46 cm pločio viršuje, 30—35 cm pločio apačioje, 21—25 cm gylio. Lopšio dugne prikaltos dvi skersinės lentelės. Ant jų dėdavo išilgines lenteles, įklodavo kūlio šiaudų ar šieno ir užtiesdavo drobine paklodėle. 78 metų Veronika Ramanauskienė iš Rudokų teigė, kad seniau yra buvę pintinių lopšių, bet ji tokių jau neturėjusi ir nemačiusi. Lopšyje vaikai išgulėdavo ligi trejų metų amžiaus, paūgėję gulėdavo su tėvu ar su motina. Linguojamos į šonus lovelės (2 pav.) Dubingių apylinkėse atsirado apie 1950 m.

Maži vaikai vaikščioti buvo mokomi keliais būdais: vedžiojami paimti už rankučių, parišti rankšluosčiu per pažastis arba įstatyti bėgūne (4 pav.). Bėgūnai išnyko po pirmojo pasaulinio karo. 79 metų informatorė Elena

[1] Iliustracijas piešė Rita Pilkaitė-Butvilienė.

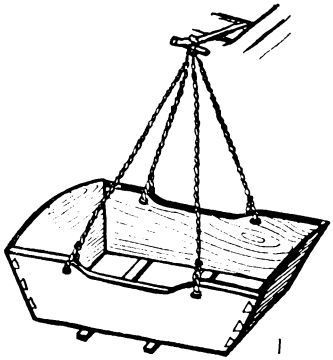
1

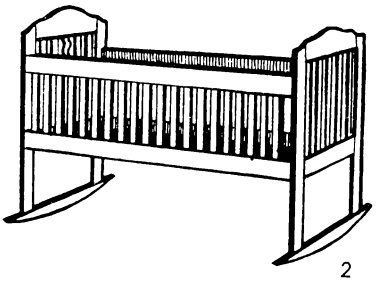
2

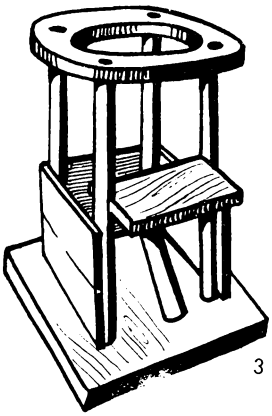
3

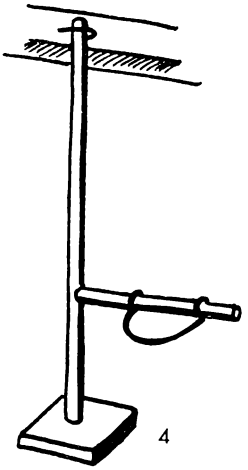
4

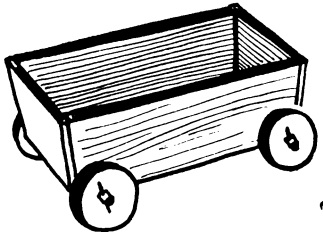
5

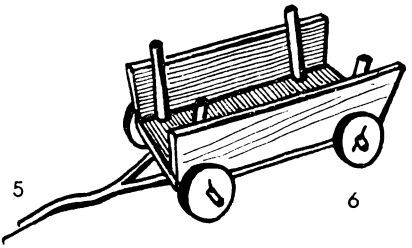
6

1 — lopšys, 2 — lovelė, 3 — stovynė, 4 — bėgūnas, 5, 6 — rateliai

Adomavičienė teigė po pirmojo pasaulinio karo šiose apylinkėse jų jau nemačiusi.

Žiemą mažiems vaikams kojytes apaudavo iš vilnonių siūlų numegztais trepukais; jų viršus, panašiai kaip naginės, būdavo sutraukiamas aplink kojos čiurnį už apverto siūlo.

Nevaikščiojančius mažus vaikus, kad šliaužiodami nesimaišytų motinai po kojų, įstatydavo arba pasodindavo į stovynę (3 pav.). Stovynės čia buvo tradicinės formos, tiktai dar jose būdavo įtaisyta atlenkiama skersinė lentelė vaikui atsisėsti. Kartais vaiką įsodindavo į iš vytelių ir šiaudų grįžčių nupintą pailgą „underėlę", maždaug 60 cm ilgio, 30 cm pločio, 30—40 cm aukščio. Jei motina dirbo pirkioje, pasodindavo vaiką ir ant suolo, iš visų pusių gerai apkamšiusi skudurais ar pagalvėmis. Ilgesniam laikui išeidamos iš namų, vaikus sujuosdavo per pusiaują rankšluosčiu, mazgą sumegzdavo ant nugaros ir taip pririšdavo prie lovos ar stalo kojos, kad nenušliaužtų ligi kibirų su kiaulių ėdalu. Ten pat greta padėdavo valgyti. Taip, esą, vaikas ir valgydavo kartu su kate.

Eidamos dirbti į laukus vasarą, motinos nevaikščiojančius vaikus išsinešdavo pagalvėje ar išsiveždavo rateliuose (5, 6 pav.) ir sodindavo į pavėsyje padarytą duobutę.

Vaikams pirktinių žaislų, vadinamų žaidukais, beveik nebuvo. Tik retas kas, Vilniaus turguje nupirkęs, parveždavo kokią molinę švilpynėlę — arkliuką ar avinuką. Daugiausia vaikai žaisdavo pačių prasimanytais žaislais: paims molio, užpils vandens ir lipdo gaidžiukus, bandeles, puodukus. Mergaitės suko skudurines lėles. Visi statydavo iš akmenų namus, lipdė krosnis, iš gluosnio dūdeles suko, žaidė, ritinėdami medžio rites, ėjo slapukais („slėpynės"). Berniukai kojūkais stipinė-

davo, „varė kiaulę į dvarą", mušdavo šakaliukus, vadinamąją palką stukalką". Per Velykas suposi sūpuoklėmis, margučius ritinėjo. Žiemą čiužinėjo ant ledo savo pačiu ar tėvo padarytomis medinėmis pačiūžomis. Per pačiūžos apačią buvo išilgai ištempta viela, kad geriau slystų. Pačiūžą prisirišdavo prie vienos kojos, antrąja pasispirdavo. Žiemą, žaisdami pirkioje, iš šiaudų paukštes išpindavo, prilipindavo joms popierinius sparnus ir uodegą.

Šitaip vaikams iš mažens buvo ugdomas grožio pajautimas, jų kūrybinė iniciatyva ir kartu darbštumas.

Į darbą vaikai buvo pratinami nežymiai, kasdieninėje buityje: čia pasiųsdavo vaiką malkų atnešti, čia pavesdavo pirkią iššluoti ar pan. Dešimties dvylikos metų mergaitės, į stakles pasodintos, vos dar tepasiekdamos pakojas, jau pradėdavo mokytis austi dvinytį. Berniukai eidavo drauge su tėvu gyvulių šerti, akėti ir kt.

Daug dėmesio buvo skiriama moraliniam vaikų auklėjimui. Vaikai buvo auklėjami panteistine dvasia, teigiant, kad gamta yra gyva, kad kiekvienas paukštelis, augalėlis, kaip ir žmogus, jaučia skausmą, todėl jų negalima skriausti, mušti ar be reikalo žudyti, skinti. Vaikai buvo ypač pratinami gerbti senus žmones, sveikindamiesi bučiuodavo jiems ranką. Tyčiotis iš seno žmogaus buvo laikoma nuodėme. Vaikai suaugusiųjų niekada nevadindavo vardais, bet dėde, teta. Į savo tėvus kreipdavosi „tėveli", „mamyte" arba „jūs". Sakyti tėvams „tu" buvo laikoma labai nemandagu.

Visos mūsų informatorės vieningai pažymi, kad tarybiniu laikotarpiu vaikų padėtis šeimose iš esmės pasikeitė. Dabar didelės įtakos vaikų auklėjimui turi mokykla, vaikų organizacijos, būreliai, o tėvams šiuo atžvilgiu — spauda, paskaitos.

Dabar gausu fabriko gamybos žaislų, užmiršti senieji žaidimai. Vaikų auginimas ir auklėjimas šiuolaikiniame Dubingių apylinkės kaime iš esmės nebesiskiria nuo miestiečių vaikų auklėjimo. Tam, žinoma, didelės reikšmės turi, be kitų veiksnių, ir glaudus dubingiečių bendravimas su miesto gyventojais.

Irena Jakinevičiūtė

Vestuvių papročiai

Bevaikščiojant po Dubingių kalnelius ir besikalbant su vyresniosios kartos dubingiečiais apie vestuvių papročius, gyvavusius prieš pirmąjį pasaulinį karą ir tarpukario metais, taip pat klausinėjant apie naujuosius, kiek ir kaip juose besireiškia senosios tradicijos, prabėgo viena rugpiūčio savaitė[1].

Kraitis ir pasoga. Kalbantis apie vedybas, tenka prisiminti pasogą ir kraitį. Kraitis — tai pačios jaunamartės išaustos drobės, be to, drabužiai, patalynė, pagrindiniai baldai (kuparas, spinta, komoda). Kraitis — mergaitės garbė, nes jis liudijo jaunosios darbštumą ir sumanumą, ypač gerbiamus mūsų liaudies. Marti apdangstydavo stalus ir lovas, aptaisydavo anytą, šešurą, dieverius, vyrą ir vaikus, pati apsirengdavo. Antai Marcijona Kuliešienė (g. 1871 m.) iš Laumikonių k. buvo prisiaudusi keturiasdešimt *sienų*, Jadvyga Gikienė (g. 1902 m.) turėjusi kraičio dvidešimt rankšluosčių,

[1] Rašant straipsnį, taip pat naudotasi dėstyt. Jono Buzo vadovaujamų Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto studentų surinkta medžiaga apie vestuvių papročius (ji saugoma Istorijos instituto Etnografijos sektoriuje, inv. Nr. 242 ir 243).

dvylika užvalkalų, šešias lovatieses ir vieną pakulinę kiekvienai dienai. Viena lovatiesė buvusi pirktinė.

Dar svarbesnį vaidmenį, negu kraitis, vaidino pasoga. Tai dėl jos derėdavosi piršlys (svotas) su merginos tėvais. Neturtingųjų pasoga buvo nedidelė, vienas kitas gyvulys, turtingųjų — po keletą ir keliolika galvijų, arklių. Kaip pasakoja Teklė Veličkienė (g. 1901 m.) iš Giraitės k., jai tėvas eigulys tedavė vieną karvę ir siuvamąją mašiną, o kaimynas Klevinskas savo dukrai — 14 karvių, porą pakinkytų arklių, 16 tūkstančių zlotų.

Nebe tas šiandien kaimas, nebe tos ekonominės sąlygos, pasikeitė požiūris į nuosavybę ir turtą. Dabar jaunikiai nebesako: „Be ratų nuotakos neimsiu!" (Grybauskienė iš Laumikonių). Kraitis šiandien ne namų darbo drobės, o pirktiniai audiniai, drabužiai, radijas ir televizorius. Duodama ir pinigų, gyvulių (jei tekama į kaimą), tačiau nei kraitis, nei pasoga (šiandien duodami tolygiai moterims ir vyrams) nebevaidina reikšmingo vaidmens, pasirenkant porą.

S v o t a i. Daugelis pastebi, kad šiandien tuokiasi jaunesni. Anksčiau sukurti šeimą buvo sunkiau, iki 25—30 metų nedaugelis tegalėjo. Šiandien vidutinis vedybų amžius — 19—21 metai. Didesnis gyvenimo tempas ir materialinės sąlygos, matyt, veikia savaip.

Jaunimas visada randa progų susipažinti, susidraugauti: minėtoji Marcijona Kuliešienė draugavo dvejus metus, Dominykas ir Veronika Barysai užaugo kaimynystėje. Tačiau be svotų neapsiėjo nė vienas jaunikis, nes svoto darbas buvo derėtis dėl pasogos.

Jei vaikinas merginos nepažinojo, užsukdavo į jos kiemą „pro šalį bekeliaudamas" („apsidairydamas"). Jei patikdavo, atsiklausdavo, ar galįs dar apsilankyti. Pažįstami taip pat atsiklausdavo, ar galį atvykti svotais.

Piršliais vykdavę bet kurią savaitės dieną, išskyrus sekmadienį, šeštadienį.

— Mes kupčiai, atvažiavom, norim pirkti karvę ar telyčią, ar gražią mergyčią! (Balys Ilgevičius, Šaukštelių k.).

— Tiesiu nosinę baltą, statau bonkutę, atvežiau viščiuką, noriu pagaut paukščiuką! (Marcijona Kuliešienė, Laumikonių k.).

Šitaip kalbėdami, atvykėliai tiesė baltą skepetą ant stalo kampo ir statė ant jos degtinę. Kai svečiai laukiami, tėvas atsako:

— Jei geri kupčiai būsit, galėsim derėtis. Koks tavoras tinka?

Jaunasis bučiuoja motinai ranką:

— Mums Onutė patinka, jei parduosit.

— Kokią kainą galite duoti? — klausia tėvas.

Svotas pasakoja, koks ūkis, kiek trobų, gyvulių. Jeigu svoto kalbos nepatinka, tėvai sako:

— Mūsų Onutei dar ne laikas tekėti, dar suspės, šiemet neišeina.

Tada svečiai kyla ir pasiima degtinę:

— Važiuosim toliau!

Jeigu patinka, prasideda derybos. Svotas reikalauja karvės, arklio pakinkyto ir t. t. „Vienam jaunikiui reikėjo šimto rublių, tai jis šimtą vietų apvažiavo",— prisimena B. Ilgevičius. Pasakoja jis ir šitokį atsitikimą:

„Buvo vienas vyrukas, mažas ir plikas. Arklys gražus, lubnės labai gražios ir apsirengęs gražiai, bet plikas. Pavarde Dirma. Merginai nepatiko — plikas. „Dirma, Dirma, prašom važiuot pirma!" — uždainavo. Dirma supyko, degtinę nuo stalo ir — į slenkstį!

— Bagusia, lauk, kol grįšiu, ba niekas neatvažiuos!

Nežinia, ar tokiu metu jis ištarė šiuos žodžius,— pas Bagusią niekas nevažiavo... Jai buvo apie 40 metų, kai mirė Dirmos žmona. Tada — pats geriausias, nors penkių vaikų tėvas ir našlys. Po šliūbo jis ir sako:

— Bagus, ar mano galvelė apaugo, ar vis plika? Sakiau, kad lauktum, ir sulaukei..."

Vestuvės. Jaunosios tėvai vyksta pas jaunąjį „kiaulių skaityti", kaip čia sakoma. Jaunikis, stengdamasis kuo šauniau pasirodyti, kartais net svetimų gyvulių į tvartus pristatydavo.

„Anksčiau vestuvės būdavo viso kaimo šventė, — pasakoja Emilija Turbienė (Labotiškių k.).— Ateidavo „guogiai" (taip vadinosi neprašytieji svečiai). Jie šokdavo, dainuodavo, gaudavo pyrago, alaus, degtinės."

„Diedukai pasakodavo apie iškilmingas veselias, o mūsų buvo jau be iškilmių", sako Mackonienė iš Laumikonių, pastebėdama kartu su kapitalistinių santykių susidarymu kaiman prasiskverbusį senų papročių prastėjimą, nykimą.

Štai ką apie vestuvių eigą pasakoja Jadvyga Bilenskienė (g. 1916 m., Murališkių k.): „Pačios vestuvės laikomos pas jaunąjį. Jaunoji atskirai ulioja. Šitaip trunka apie savaitę. Po savaitės jaunikis važiuoja pas jaunąją ir su ja — į vinčių. Po to abu dar vienai parai išsiskiria. Pagaliau jis atvažiuoja, ją paima ir pas jaunojo tėvus dar švenčiama pora dienų."

B. Ilgevičius pasakoja: „Paims vinčių, ir visą savaitę ulioja pas ją, po savaitės — pas jį dar dvi dienas. Caro laikais degtinę kibirais gerdavo — pigi buvusi. Kiti paims vinčių — ir išsiskirsto toj dienoj."

Veronika Čaidienė (84 metų, Žalktynės k.) tuokėsi pirmojo pasaulinio karo metais. Nei kraičio, nei paso-

gos neturėjusi: viską vokiečiai buvo atėmę — ir audinius, ir gyvulius. Vaišės buvusios labai menkos — duona, bulvių košė. „Nė lašo negėrėm, bet šokom ir dainavom tris dienas."

Kalbėdami apie vaišių stalą, daugelis pasakotojų pažymi: iki pirmojo pasaulinio karo per vestuves vaišindavę kopūstų sriuba, alum, degtine. Prašmatnesni valgiai atsiradę jau po karo.

Svotas nešdavosi degtinės, o svočia — pyrago. Kai kurie pasakoja, jog nešdavęsi ir kiti svečiai: vyrai — degtinės, moterys — savo gaminių. Minimi vadinamieji *„parėdkos* pietūs", „marčpietis", „svočios pusryčiai", iš kurių šiandien palikęs tik vardas.

Vestuvės prasideda mergvakariu: draugės pina jaunajai kasas, dainuoja. Buvęs paprotys pabučiuoti tėvams rankas ir prašyti, kad pradėtų vestuves. Tėvai išeina šokti, tada ir visi šoka. Rytą susirinkusios pamergės vėl puošia jaunąją.

Ona Milinkevičienė (g. 1914 m.) iš Šiupieniškių k. pasakoja: „Pas jaunąjį susirinkdavo jo draugai, kaimynai. Jaunąjį išvesdavo šokti jo bobutė. Pas nuotaką jaunasis atvažiuodavo išpuoštais arkliais, atsiveždavo gėrimų ir pyragų."

Prieš važiuojant į bažnyčią, jaunuosius palaimindavo tėvai. Ant kilimėlio buvo pastatomas suolas, sodinami tėvai. Jaunieji klaupiasi prieš tėvus, dėkoja jiems ir prašo palaiminimo. Bučiuoja tėvams rankas, kartais ir kelius. Po to atsisveikina su giminėmis, svečiais.

Laukiant grįžtančių vestuvininkų, pakeliui įtaisomi *vartai*. „Skūpūs tokius vartus aplenkia, nes reikia duoti vaikams saldainių, o vyresniems — degtinės" (J. Strumilas).

Prie kiemo vartų pasitinka muzikantai, o trobos duryse — tėvas ir močia su duona, druska, vynu. Vyno — viena taurelė. „Tai blaivybės ženklas: išgerti galima tik abiem drauge" (J. Strumilas). „Jei dvi taurelės, tai nelaimingas bus gyvenimas — ne išvien" (B. Ilgevičius).

Jeigu tėvų (arba kurio vieno) nebėra gyvų, jaunuosius sutinka seneliai arba kiti giminės, gražiai gyveną, nebuvę našliais: to linkima ir jauniesiems.

Kai kurie pateikėjai mini paprotį jaunuosius apiberti gėlėmis, o jeigu jų nėra — avižomis arba kitais grūdais: kad gyvenimas būtų vaisingas, turtingas.

Jauniesiems išvažiavus bažnyčion, puošiama „jaunųjų kertė". Svotas ją turi išpirkti. Jaunieji sodinami garbingiausioje vietoje — gale stalo arba ties jo viduriu. Jaunieji degtinės stengiasi negerti: jie turi būti visų blaiviausi.

Šokius pradeda jaunosios tėvai. Jaunąją kviečia dieveris (vyriausias pabrolys). Po šokio jaunoji perriša jam per petį rankšluostį, su kuriuo jis ir vaikšto. Po šokių jaunoji persirengia jau nebe vestuviniais rūbais. Rytą jaunuosius žadina muzikantai ir pajauniai. Jaunieji vaišina juos „keltuvių sūriu". Vyriausiasis pabrolys atneša praustis, ir jaunieji deda į geldą pinigų. Išaiškėja išdaigos: kažkas susiuvo pajaunį ir pamergę, kažkam dingo batas, švarkas ir t. t.

Prie stalo jauniesiems reikia išgerti degtinės su pipirais.

Pavakary atvažiuoja kraitvežiai, vadinami *kuočiais, čigonais, riznikais. Riznikai* atvažiuoja išpuoštais arkliais ir patys „apsirizoję" popierinėmis kepurėmis, priklijuotomis barzdomis, išsipaišę veidus. Jie vaišinami. Po to išperkamas kraitis: ant skrynių susėda jaunosios

motina, seserys, ir kraitvežiai vis duoda įvairiausių „pinigų". Pradėję nešti skrynias, pajauniai skundžiasi: „Rankoms šalta". Tada pamergės apdovanoja juos nosinėmis, kaklaraiščiais ir t. t.

Riznikai lenda į užpečį, gaudo vištas, graibsto samčius ir kitus rakandus. Kraitį išvežus, ruošiasi į kitą pusę ir jaunieji. Tada paprastai sudaužomas koks nors ąsotis arba jaunieji apsupami išverstais kailiniais. „Pastvers sena boba kailinius ir apdengia jaunąją." Išbučiavę tėvams rankas, jaunieji išvažiuoja su visu pulku.

Jaunojo šaly taip pat laukia tėvai su duona, druska, vynu. Jaunamartė apdovanoja tą, kuris priima arklius: užmeta ant arklio kaklo drobės marškiniams. Apdovanoja anytą, šešurą, dieverius.

Iš ryto muzikantai groja kiekvienam svečiui, pradėdami nuo svoto, „labą rytą". Ant lėkštės jie tiesia skepetaitę, padeda (patys) didelį pinigą ir eina prie kiekvieno svečio. Šeimininkės pavagia armoniką. Ją muzikantai turi išsipirkti. Šeimininkės ima groti savais — virtuvės — instrumentais ir taip pat rinkti pinigus...

Jaunasis su jaunąja eina pasivaikščioti — aprodo jai savo ūkį,— t. y. „prijaukina".

A t v e s t u v i s. Kitą sekmadienį jaunosios tėvai vyksta aplankyti dukters. Susirenka visas pulkas. Tai — *atvestuvis.* Po savaitės jaunojo tėvai aplanko savo *svotus* — dabar vieni kitus vadina *svotais.* Tai — *atlankymas.* Jaunieji paliekami šeimininkauti. Trečią sekmadienį važiuoja pas savo tėvelius jaunoji su jaunuoju — tai *apgailas.*

Kaip ir kitur Lietuvoje, Dubingių apylinkėje senų žmonių papasakoti vestuviniai papročiai rodo rimtą ir gilų liaudies požiūrį į vedybas. Kiek teikiama šiam mo-

mentui reikšmės, iškilmingumo, kiek čia rasime išmonės, fantazijos. Vestuvių papročiuose ryškiau, negu kituose, atsiskleidžia liaudies kūrybingumas (dainų, oracijų, vaidybos gausumas), žmonių tarpusavio santykiai (pagarba tėvams, draugiškumas artimiesiems, giminėms, kaimynams), įsitikinimai (apie juos kalba apeigos ir daiktai — simboliai), gyvenimo lygis (požiūris į turtą, pasogos, kraičio, vaišių pobūdis).

Per pastaruosius dešimtmečius iš pagrindų pasikeitė socialinė kaimo struktūra, pagerėjo gyvenimas. Pilnėja stalai, bet ne visada kartu turtėja ir geros tradicijos.

Vacys Milius

Dabartinis maistas

Etnografiniuose ir kraštotyriniuose leidiniuose turime šiek tiek paskelbtų sintetinio pobūdžio duomenų apie visos Lietuvos ar atskirų apylinkių valstiečių tradicinį maistą. Šio straipsnio tikslas — apibendrinti kraštotyrininkų ekspedicijoje autoriaus surinktą medžiagą apie dabartinį dubingiečių maistą. Medžiaga buvo rinkta apklausinėjant aštuonias įvairaus amžiaus šeimininkes. Surinkus ir paskelbus tokius duomenis iš įvairių Lietuvos etnografinių sričių, bus galima matyti, kiek išlikusios senosios tradicijos dabartinio meto lietuvių liaudies kulinarijoje, taip pat išaiškinti naujoves, nustatyti jų atsiradimo laiką, būdus ir kelius.

Šiuo metu maistu daugiausia apsirūpinama iš savo sodybinio sklypo — bulvėmis, daržovėmis, mėsa, pienu

ir pieno produktais. Parduotuvėse perkama duona, pyrago gaminiai, kruopos, makaronai, cukrus, marmeladas, silkės, šaldyta žuvis, žuvies konservai.

Dalis šeimininkių valgį gamina aukštaitiško tipo didžiojoje krosnyje *(pečiuje)*, dalis — ant viryklos *(plytos)*. Būna ir taip: verdant ką nors daugiau, verdama krosnyje, o virykla tarnauja vakarienei paruošti. Krosnis stovi beveik kiekvienoje dubingiečių pirkioje. O jos priekyje ar šone primūryta virykla. Kartais ji įrengta atskirai — jei yra vietos. Tik senosiose pirkiose pasitenkinama vien krosnimi.

Įvairiai šiuo metu daroma ir su duona. Daugumoje šeimų duona namie nustota kepti prieš keletą metų, kolūkį pavertus tarybiniu ūkiu. Dabar ji perkama Dubingių, Bijutiškio ar Molėtų parduotuvėse arba sykį per savaitę atvažiuojančioje autoparduotuvėje. Kai kuriuose namuose duona dar kepama (grūdų nusiperkama Molėtų turguje), nes naminė laikoma sotesne ir gardesne už pirktinę. Kepant vasarą, ant ližės dedama ajerų, žiemą pabarstoma miltų arba paklojama prisidžiovintų ąžuolo lapų. Didžiosioms kalendorinėms šventėms ar laukiant svečių, iš pirktinių kvietinių miltų išsikepama pyragų. Gavus nusipirkti miltų, namuose pyrago vis dažniau prasikepama.

Valgoma tris sykius per dieną, o vasarą kartais ir keturis.

Pusryčiams dažnai kepama miltinių sklindžių *(blynų)*, rudenį — bulvinių. Mėgstama taip pat kepti sklindžius iš miltų ir tarkuotų bulvių mišinio. Kartais miltiniai sklindžiai įmaišomi į rūgusį pieną, įberiama sodos — tada jie minkštesni. Sklindžiai kepami ir dideli, ir maži. Valgomi su grietine, rūgusiu pienu, spirginiais,

užsigeriama saldžiu pienu, surogatine kava ar arbata (kmynų, *pipirato*, čiobrelių, liepos žiedų). Sklindžiai valgomi ir su aukštaičių mėgstama varške, kuri užpilama grietine ir saldžiu pienu. Pusryčiams dar verdama pieniška makaronų ar kruopų sriuba, tačiau dažna šeimininkė šio tradicinio pusryčių valgio nebegamina. Kai kuriose šeimose pusryčiams pasikepama ar išsiverdama kiaušinių. Pasirodžius šviežioms bulvėms, jos verdamos nuskustos, valgomos su taukais, sviestu, agurkais, rūgusiu pienu. Retkarčiais pusryčiams verdama didžkukulių *(cepelinų)*.

Dabar pirma pavalgomi pusryčiai, o tada einama darban; iki kolektyvizacijos pirma padirbėdavo, paskui pusryčiaudavo.

Pietums valgoma kuri nors šių sriubų: burokėlių, bulvių, žirnių, kopūstų (rudenį šviežių, žiemą raugintų). Žiemą taip pat verdama raugintų raudonųjų burokėlių ar geltonųjų burokų sriuba. Tai vis mėsiškos sriubos. Vasarą verdama rūgštynių ar burokėlių lapų sriuba. Retkarčiais bulvės troškinamos su mėsa, kepamas tarkuotų bulvių plokštainis *(kugelis)*. Kartais duodama ir pieniškos makaronų ar kruopų sriubos.

Jei šeima nedidelė, tai pietų kartais atskirai neverdama. Toliau nuo namų į darbą išeinantiems vyrams įdedama lašinių, virtų kiaušinių, sviesto, sūrio, pieno butelis, o namuose likusi šeimininkė ko nors užkanda.

Pavakariams valgoma kurie nors šių valgių: saldaus ar rūgusio pieno, duonos, kumpio, sviesto, sūrio, varškės, pomidorų, agurkų arba nuo pietų likusių patiekalų.

Vakarienei duodama pieniška makaronų ar trintinių kukulaičių sriuba, skustos virtos bulvės (ypač paaugus šviežioms). Pastarosios valgomos su rūgusiu, rečiau — saldžiu pienu, varške, sviestu, taukais. Retkarčiais ver-

dama bulvių košė ar pieniška daržovių (bulvių ir morkų) sriuba. Vasarą vakarienei daromi šaltibarščiai iš saldaus pieno, agurkų, grietinės, acto ar rūgšties. Rūgštis daroma iš ruginių miltų — parauginama duonkubilyje. Jos taip pat pilama į burokų sriubą, o šviežios ir atsigeriama. Kai nėra laiko ruošti vakarienės, pavalgoma pieno su duona.

Paklausus, ar skiriasi kuo nors sekmadienio valgiai nuo paprastų dienų, ne viena šeimininkė atsakė, kad nesiskiria.

Dabar mėsos valgoma beveik kasdien. Lašiniai ir liesa mėsa pirma įsūdomi iš vieno medžio išskobtoje geldoje, o paskui išrūkomi pirtyje, sukabinus į palubę. Neturintieji savo pirties neša rūkyti pas kaimyną; rūko susidėjusios dvi trys šeimos. Rūkomos ir dešros. Rūkymui naudojamos ir būdelės, kurios kieme sukalamos iš durų. Žinomas dubingiečiams ir senoviškas lietuviškas skilandis.

Didžiosioms kalendorinėms, šeimos šventėms bei atlaidams (pastarųjų metu atvažiuoja giminių) moterys padaro alaus iš džiovintos duonos ar džiovintų obuolių, mielių ir cukraus. Tomis progomis vartojamas ir pirktinis bei naminis miežių salyklo alus. Salyklinį alų daro tas, kas moka — vyrai ar moterys.

Peržvelgus dabartinį dubingiečių maistą, galima padaryti tokias išvadas:

1. Žymiai išaugo pirktinių maisto produktų suvartojimo santykis, palyginus su namuose pasigamintais produktais.

2. Mėgstama ruošti nemaža tradicinių valgių (sklindžiai, varškė, dvi sriubos — rūgšti ir pieniška ir kt.).

3. Pastebima ir naujų bruožų, artinančių dubingiečių maistą prie miestiško. Anksčiau pusryčiams ar pie-

tums visose valstiečių šeimose buvo gaminami tie patys per ilgus metus nusistovėję valgiai, o dabar išryškėja gana didelė įvairovė, vienokių ar kitokių valgių pasirinkimas priklauso nuo šeimos narių skonio.

4. Pastebimas šioks toks valgių sezoniškumas, kuris priklauso nuo atitinkamais metų laikais vyraujančių produktų (pvz., valgių iš daržovių pagausėjimas vasarą ir rudenį).

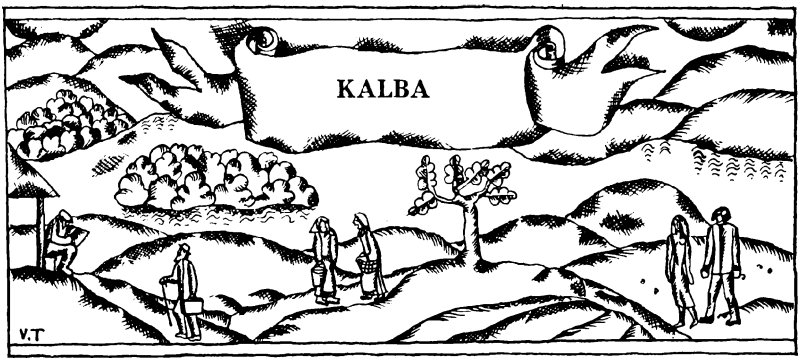

Aldona Jonaitytė

Dubingių tarmė

Dubingių tarmės likimas toks pat, kaip ir daugelio kitų Vilniaus krašto tarmių. Vietinių senelių tvirtinimu, seniau Dubingių parapija buvusi daugiau ar mažiau lietuviška. Dar jų tėvai ir jie patys jaunystėje kalbėję lietuviškai (vaikams dabar – devinta dešimtis). Bet vėliau labai plačiai pereita prie lenkų kalbos. Priežasčių tam buvo nemaža, ir jos bendros visoms to krašto tarmėms. Galima paminėti tik tai, kad tas perėjimas nebuvo čia paliktas savo eigai, o buvo gana aktyviai spartinamas, ypač bažnyčios. Na, o šiandien su paskutiniais anos kartos seniais tradicinė Dubingių tarmė baigia nykti, nes jų vaikai jos jau nebepaveldėjo ir savo vaikams neperdavė. Tiesa, lietuviškai moka ar bent jau supranta nemaža dalis jaunimo ir vidurinės kartos žmonių, bet tai jau ne senoji tradicinė tarmė, o daugiau ar mažiau vietinėms sąlygoms pritaikytas literatūrinės kalbos variantas su gretimų tarmių priemaišomis.

Dubingių tarmės aprašas darytas, remiantis Lietuvių kalbos atlasui surinkta medžiaga. Kadangi ekspedicija nebuvo ilga, tarmė jau irgi baigia nykti, tai daugiausia medžiagos turima tiems klausimams, kurie liečiami atlaso „Programoje". Daugelio kitų įdomių tarmės bruožų tiesiog nespėta užfiksuoti, ir dabar lieka spragos. Tų spragų neišvengta ir šioje trumpoje tarmės apžvalgoje [1].

Tradicinė Dubingių tarmė priklauso rytų dzūkų tarmių būriui, t. y. literatūrinės kalbos *č*, *dž* čia ištariami *c*, *dz*, tiesa, jau gana nenuosekliai, plg.: *čenaĩ*, *džiavina* (es. l. III asm.), *mẽdžias* „medis", *svẽčias* ir: *biciu*~ bìčių, *vérdunce* ~ vérdančio, *kaciõku* ~ kačiõką, *cenaĩ* ~ čionaĩ, *mẽdze* ~ mẽdžio, *pérlaidzet* ~ pérleidžiat, *gedraĩciu* ~ Giedraĩčių, *ledziãkumpis* ~ Ledžiãkampis, *pažasciũ* ~ pažasčių, *aršķẽciu* ~ eršķėčių, *šildze* ~ šildžia. Kartais dzūkavimo pasitaiko ir tokiuose žodžiuose, kur jo visai neturėtų būti, pvz.: *lunkáice* ~ Lankáitė. Tokį nukrypimą nuo tarmės „normų", kaip ir daugelį panašių kitų, galima paaiškinti tarmės nykimu: literatūrinės kalbos bei kitų tarmių įtaka ir lenkų kalbos poveikiu. Mat, visi tarmės atstovai buvo dvikalbiai su aiškiai vyraujančia lenkų kalba — ji buvo viešoji, — o lietuviškai buvo išmokę tik iš savo tėvų, bet patys net namuose su šeima paprastai jau nebekalbėjo.

Kita skiriamoji rytų dzūkų ypatybė — mišriųjų dvigarsių *am*, *an*, *em*, *en* (ir senųjų, ir dabartinių) ir nosinių *ą*, *ę* atliepimas *um*, *un*, *im*, *in*, *i*, *u* — yra išlaikyta kur kas nuosekliau,

---

[1] Transkripcija kiek galint suprastinama. Morfologijos ir sintaksės dalykai pateikiami transkribuoti į literatūrinę kalbą. Fonetikai vartojamas irgi paprastas šriftas, tik jis papildomas specialiais ženklais sukietintiems *e* ir *i* žymėti.

Tarmė teskiria tik dvibalsių (išskyrus *ie*, *uo*) ir mišriųjų dvigarsių priegaides. Kitur reikėtų žymėti vadinamąją vidurinę priegaidę. Bet, norint nurodyti kirčio vietą, balsio ilgumą ir suprastinti transkripciją, žymimos ir balsių bei *uo*, *ie* priegaidės. Pusilgiai balsiai nurodomi pusjuode raide (ir kirčiuoti, turį vidurinę priegaidę, ir nekirčiuoti).

pvz.: *únte* ~ ántė „antis“, *balúndas* ~ balándos, *súmtis* ~ sámtis, *únta* ~ ánta „vanta“, *kumpeliukas* ~ kampeliùkas, *gluñža* ~ glañžo; *žíntas* ~ žéntas, *nekiñče* ~ nekeñčia, *lintà* ~ lentà, *míndres* ~ méndrės „nendrės“, *vímt* ~ vémt, *tímsta* ~ témsta, *sarbiñtai* ~ serbeñtai, *úžalas* ~ ąžuolas, *sũmatas* ~ sąmatas „pavalkų suveržiama virvutė ar šikšnelė“, *sunareĩ* ~ sąnariaĩ, *žĩšis* ~ žąsys, *vežimu* ~ vežìmą, *nakčiù* ~ nakčià; *abzgrỹži* ~ apsgrąžę, *ižgrỹže* ~ išgrąžia, *iškỹsi* ~ iškęsi, *nešvỹsta* ~ nešvęstà, *pridusis* ~ pridùsęs, *kãti* ~ kãtę, *su mamutì* ~ su mamutė, *daiktì* ~ daiktė, *kaulì* ~ kaulė.

Tačiau esamojo laiko veiksmažodžiuose su intarpiniu *-n-* susidarę *an*, *en* paprastai lieka nepakitę, pvz.: *acirañda* ~ atsirañda, *nesuprañta*, *geñda*, *iñtempe* „įtempia“, *kreñta*, *reñka*, *skreñda*. Nepakitę lieka ir nelietuviškų skolinių ar naujai į tarmę atėjusių lietuviškų žodžių negalūniniai *am*, *an*, *em*, *en*, *ą*, *ę*, pvz.: *gañdras* (Dubingių – *bùsilas*), *balañdis* (mėnesio pavad.), *štankètas* „tvoros statinis“, *kantaĩ* „kampai“, *añce* ~ Añcė (=Ona, Onutė), *sándele* ~ sándėlio, *sáskaitininke* ~ sąskaitininkė, *vãlandas* ~ vãlandos.

Nepakinta taip pat naujai susidarę dvigarsiai *am*, *an* žodžio galūnėje, pvz., vns. naud.: *gerám*, *sveikám*, dgs. naud.: *púodam*, *vaikám*; vns. vidaus einamasis vietininkas: *lóban*, *pušýnan*.

Iš pavienių žodžių literatūrinės kalbos formos su *an* tarmės *un* ima stumti, pvz., šalia senojo *únda* ~ ánduo... jau gana plačiai vartojamos formos su *-an-* (*vanduõ*, *vandeniẽs* ir t. t.). Įdomu, kad tas pats reiškinys pastebimas ir daugelyje kitų rytų aukštaičių ir rytų dzūkų tarmių, kartais net kitame Lietuvos krašte.

Su kitais balsiais ir dvibalsiais bei mišriaisiais dvigarsiais Dubingių tarmėje elgiamasi taip pat, kaip ir gretimose rytų dzūkų, o iš dalies ir rytų aukštaičių tarmėse. Taigi būdingesnės vokalizmo ypatybės yra tokios.

Trumpieji *i*, *u* nekirčiuoti yra trumpi, pvz.: *mótina*, *visì*, *rãgutes*, *šuvà*, kirčiuoti ne žodžio galūnėje – pusilgiai, pvz.: *aliksnis*, *dektine*, *ežiukas*, *šitas*, *uškalas* ~ ùžkalas. Žodžio galūnėje ir vienskiemeniuose žodeliuose *i*, *u* ir kirčiuoti yra trumpi, pvz.: *ašis*, *bùs*, *devintì*, *esmù*, *galvijùs*, *negaliù*, *palìks*, *tù*.

Kirčiuotų tvirtapradžių mišriųjų dvigarsių *i*, *u* + *l*, *m*, *n*, *r* pirmasis sandas irgi yra pusilgis, pvz.: *gímsta*, *kúltuvas*, *pakínklius*, *šúnbajaris* ~ šùnbajoris, *tíltas*, *žírnei* ~ žìrniai.

Nekirčiuotų ir kirčiuotų tvirtagalių šių dvigarsių pirmasis sandas yra trumpas.

Balsiai *a*, *e* nekirčiuoti ir kirčiuoti žodžio galūnėje bei vienskiemeniuose žodeliuose, išskyrus tik liepiamosios nuosakos vns. II asmenį ir vienskiemenes tarmės bendratis, yra trumpi, pvz.: *gražùs*, *pasáulis*, *degutù* (įn.), *vežìmas*, *dešrà*, *katràs*, *rasà*, *bektè* ~ bėgtė (būdinys), *àš*, *kàs*, *màš* ~ màž „gal“, *pàc* ~ pàts, *tà*, *tàs*, būsimojo laiko III asm.: *mès*, *ràs* (ir priešdėlėtų – *atvèš*).

Žodžio galūnėje *a* ir dvibalsis *ai* kartais „sutamsinami“, pvz.: *béržas*, *muštuvai*. (Paprastai toks *a* žymimas graikų „alfa“.)

Kirčiuoti *a*, *e*, išskyrus ką tik nurodytus atvejus, visada yra ilgi, pvz.: *ãšaka*, *kãtinas*, *mẽdžias*, *išvẽži* ~ išvẽžę, bendratyse: *kãst*, *suprãst*, *atvẽšt*, *kẽpt*, *pẽšt*; liep. nuos. vns. II asm.: *atnẽšk*, *vẽšk*; veiksmažodžių priešdėliuose: *atãmenu*, *neãtneše* ~ neãtnešė, *nẽturiu*, *pãdeda*, *prãdeda*; savybiniuose įvardžiuose: *mãna* „mano“, *tãva*, *sãva*; aukštesniojo laipsnio būdvardžiuose: *sanẽsnis* ~ senẽsnis, *vyrẽsne* ~ vyrẽsnė, *gerẽsne* ~ gerẽsnio, *gerẽsni* ~ gerẽsnį, *ketẽsnei* ~ kietẽsniai (dgs. vard.).

Su nekirčiuotais ilgaisiais balsiais *y*, *ū*, *į*, *ų* elgiamasi nenuosekliai: dažnai jie visai sutrumpėja, pvz.: *givãte* ~ gyvãtė, *givínt* ~ gyvént, *píemenis* ~ píemenys, *šerdẽkšnikas* ~ šerdẽkšnykas, *rutẽliu* ~ rūtẽlių, *siulaliù* ~ siūleliù (vns. įn.),

reĩktu ~ reĩktų, *sū́ri* ~ sū́rį, bet neretai lieka maždaug pusilgiai, pvz.: *givatìne* ~ *Gyvatìnė*, *láiditi* ~ láidyti „melžti“, *krutinì* ~ krūtinė (įn.), *visókiu grudū̃* ~ visókių grūdų̃.

Taip pat nenuosekliai trumpinami ir tarmės *y*, *ū*, atliepią literatūrinės kalbos *ą*, *ę*, pvz.: *prãgriže* ~ prãgręžė, *trušósna* ~ trąšósna, *žusū̃* ~ žąsų.

Bet dviskiemenių žodžių su trumpa galūne ir nekirčiuoti *y*, *ū*, *į*, *ų* lieka ilgi: *knygà*, *triūbà*, *žūsìs* ~ žąsìs.

Kirčiuoti ilgieji *y*, *ū*, *į*, *ų* lieka ilgi, pvz.: *avilỹs*, *lazdýnas*, *drū́tas*, *skū́stis* ~ skųstis, *reiktū̃* ~ reiktų̃.

Nekirčiuotus literatūrinės kalbos *ė*, *o* tarmėje atliepia trumpi arba maždaug pusilgiai *a*, *e*, pvz.: *balúndas* ~ balándos, *šakliukai* ~ šokliùkai „žiogai“, *smelỹs* ~ smėlỹs, *mušes* ~ mùšės, *drigne* ~ drìgnė „vaivorykštė“; *lapšỹs* ~ lopšỹs, *prãpjavas* ~ prãpiovos, *válge* ~ válgė (III asm.), *vežiū̃* ~ vėžių̃.

Išimtis yra dviskiemeniai žodžiai su trumpa galūne. Juose *o*, *ė* ir nekirčiuoti lieka ilgi ir nepakitę, pvz.: *blogà*, *oškà* ~ ožkà, *tvorà*, *žmogùs*, *mėtà*.

Kirčiuoti *ė*, *o* lieka nepakitę, pvz.: *mótina*, *brauktuvė́*, *tė́vas*, *nóras*.

Tačiau kirčiuotų vienskiemenių įvardžių vns. kilmininke vietoj laukiamo *o* turimas paprastai *a*, pvz.: *jã* ~ jõ, *kã* ~ kõ.

Dvibalsiai *ie*, *uo* nekirčiuoti virsta trumpais, o neretai ir maždaug pusilgiais *e*, *a*, pvz.: *lemuõ* ~ liemuõ, *ležuvis* ~ liežùvis, *premenẽ* ~ priemenė̃, *aradėlis* ~ aruodėlis, *bažė́* ~ buožė́, *kamalỹs* ~ kamuolỹs; *ūžalas* ~ ąžuolas, *kajãlas* ~ kuojẽlės, *mẽtas* ~ mẽtuos(e), *degleĩ* ~ diegliaĩ, *denẽla* ~ dienẽlė, *rešutỹs* ~ riešutỹs.

Išimtis – jau anksčiau aptarti dviskiemeniai žodžiai, pvz.: *juodà*, *vietà*.

Kirčiuoti *ie*, *uo* lieka nepakitę, pvz.: *júodvarnis*, *kúoja*, *giminiẽtis*, *namiẽ*.

Visi kiti dvibalsiai ir dvigarsiai tokie pat, kaip literatūrinės kalbos, tik tvirtagalis *au* žodžio gale kai kurių tarmės atstovų retkarčiais „sutamsinamas“, t. y. įgauna „o“ atspalvį, pvz.: *doũk* ~ daũg, *ganioũ* ~ ganiaũ, *gerioũ* ~ geriaũ, *nežinoũ* ~ nežinaũ, *ramioũ* ~ ramiaũ, *senioũ* ~ seniaũ. Be to, kaip ir kitose Vilniaus krašto tarmėse, silpniau lietuviškai kalbą tarmės atstovai kartais savotiškai iškreipia dvibalsį *ai*, pvz.: *didiseĩ* ~ didysaĩ, *mažiseĩ* ~ mažysaĩ, labɛ̃ ~ labaĩ, *neskrėĩda* ~ neskraĩdo, *žuberklɛĩ* ~ žuberklaĩ ir t. t.

Iš su kirčiu nesusijusių balsių pakitimų galima nurodyti tik *e* ir *er* žodžio pradžioje virtimą į *a*, *ar*, tiesa, nelabai dėsningą, pvz.: *aglìnis* ~ eglìnis, *ašerỹs* ~ ešerỹs, *ãžeras* ~ ẽžeras, *aršketỹs* ~ eršketỹs, *árzina* ~ érzina, bet: *esmù*, *esì*, *ežỹs*, *ežarẽlis* ~ ežerẽlis, *eĩt*.

Balsių įterpimo pastebėta vienas atvejis: *aliksnis* ~ alìksnis.

Atskirai reikia paminėti tarmei labai būdingą, nors ir nenuoseklų, nekirčiuotos sangrąžos dalelytės balsio *i* išmetimą priešdėlėtuose veiksmažodžiuose, pvz.: *apsvilkaũ*, *actráuke* „atsitraukia“, *neapsteliãva* „neapsiteliavo“, *nezgiřdi* „nesigirdi“, *nustvėriau*, *pasdãre* „pasidarė“, *pasróda* „pasirodo“, *pasuliót*, *pasvẽlina* „pasivėlino“, *prispažínt*, *suspílt*, *sustíka* „susitiko“, bet: *acirãda* ~ atsirãdo, *apsirikt* ~ apsirìkt, *nepasiskubins* ~ nepasiskùbins, *nesinóri*, *usimérke* ~ užsiméria, *usigivẽna* ~ užsigyvėno, *pérsižegnajau* ~ pérsižegnojau.

Be jau minėto *č*, *dž* tarimo *c*, *dz*, kita svarbiausia tarmės priebalsių ypatybė yra *l* kietinimas prieš *e*, *ė*, *ei*, pvz.: *gelažìs* ~ geležìs, *karklãlis* ~ karklẽlis, *pelanaĩ* ~ pelenaĩ, *sáula* ~ sáulė, *palaistuvỹste* ~ paleistuvỹstė, *kirmelɛ* ~ kirmėlė, *velɛt* ~ velėt, *papilvɛ* ~ papilvė, *pasikalbɛt* ~ pasikalbėt, *stãklas* ~ stãklės, *glabỹs* ~ glėbỹs, *lalɛ* ~ lėlė, *pẽlasius* ~ pėlėsius, netgi *brólane* ~ brólienė; ir kartais – *avẽles* ~ avėlės (dgs. vard.), *sáulɛs* ~ saulės (vns. kilm.). Vienaskaitos

galininke ir įnaginink̃e po *l* tarmėje yra *ы*, pvz.: *skỹlы* ~ skỹlę, *žõlы* ~ žõlę, *lazdelь̀ı* ~ lazdelė̀, *skarelь̀ı* ~ skarelė̀.

Tačiau pavieniuose senuose tarmės žodžiuose (tuose pačiuose, kaip ir daugelyje kitų tarmių) *l* nekietinamas, pvz.: *klẽvas*, *lepšukai* ~ lepšiùkai, *leñda* (bet kartais ir *lañda*), *lénkas* (bet girdėta pora kartų ~ *línkiškai*), *malẽtai* ~ Molẽtai, *malẽtnikai* ~ molẽtnykai „molėtiškiai“.

Tarmė pažįsta ir kitų kai kurių priebalsių kietinimą.

Dažniausiai, nors nenuosekliai, prieš *e* kietinamas *s*, pvz.: *sãnas* ~ sẽnas, *saptýnezdešimt*, *sarbiñtai* ~ serbeñtai, *saserìẽs*, *ar nesaĩgi*, bet: *senýbiškai*, *septỹni*, *sesute* ~ sesùtė, *sergù* ir t. t. Kitų priebalsių kietinimas prieš *e* pastebėtas tik pavieniuose žodžiuose, pvz.: *n* – *mẽnasi* ~ mẽnesį, *r* – *rãgis* ~ rẽgis, *t* – *tašlà* ~ tešlà, *ž* – *žãmes* ~ žẽmės (iš dainos, šiaip to žodžio *ž* nekietinamas).

Prieš *ė* kartais kietinamas *r*, pvz.: *underɛ̀la* ~ anderė̃lė, *ežarɛlis* ~ ežerė̃lis, *narɛjau* ~ norė̃jau, *paažerɛn* ~ paežerė̃n, *turɛje* ~ turė̃jo, *žurɛt* ~ žiūrė̃t(i). Pavieniuose žodžiuose *r* kartais kietinamas ir prieš kitus balsius, pvz.: *darь̀t* ~ darýt(i), *ašarь̀tes* ~ ašarýtės, *grõzdas* ~ griõzdas, *geroũ* ~ geriaũ, *ašerũ* ~ ešerių. Kietas *n*, gal dėl prieš jį stovinčio *l* įtakos, pastebėtas žodyje *pakálnɛj* ~ pakálnėj(e); *d* – *žadɛjau* ~ žadė̃jau; *ž* – *važúot* ~ važiúot, *važãva* ~ važiãvo, *žógas* ~ žiógas, *žurɛt* ~ žiūrė̃t, *pažurɛt* ~ pažiūrė̃t.

Greičiausia tokį kietinimą galima paaiškinti lenkų kalbos tarties įtaka.

Priebalsio įterpimų, išskyrus atvejus tarp dviejų balsių, pvz.: *nuvẽje* ~ nuẽjo, *pasijeme* ~ pasìėmė, *žemevuõge* „žemuogė“, kurie taip pat yra nedėsningi, plg. *nuẽjat* ~ nuẽjot, *nẽima*, pastebėta tik viename žodyje – *žalktine* ~ Žalktỹnė (bet šiaip girdėta *žaltỹs*).

Žodžio pradžioje prieš *ie*, o pavieniuose žodžiuose ir prieš *i*, *e* pridedamas *j*, o prieš *uo* – *v*, pvz.: *jiẽvas* ~ iẽvos, *jíenas* ~

ienos, *járke* ~ érkė, *jiȓklai* ~ iȓklai; *vúoga* ~ úoga, *vadaĩ* ~ uodaĩ, *su vúodegu* ~ su úodega, *vúoste* ~ úostė.

Baigiant fonetikos apžvalgą, dar pora pastabų dėl kirčiavimo. Tarmės kirčiavimas kartais nebėra labai taisyklingas, ypač netaisyklingai kirčiuoja tie jos atstovai, kurie silpniau bemoka lietuviškai. Tai paprastai nedėsningas kirčio kilnojimas – stačiai žmogus nebežino tikros žodžio kirčio vietos ir verčiasi, kaip išmano. Bet gal ir tas kirčio kilnojimas linkęs į šiokį tokį, nors ir neryškų, dėsningumą: kiek pastebėta, kartais žodis kirčiuojamas lenkiškai, t. y. priešpaskutiniame skiemenyje.

Atrodo, šią tarmę siekia ir kažkokie lietuvių kalbos dalinio kirčio atitraukimo dėsnio atgarsiai: kirtis gana dažnai atkeliamas iš trumpos galūnės į priešpaskutinį ilgą skiemenį, pvz.: *blaũzda*, *bal̃ti*, *gedraĩčius* ~ Giedraičiùs, *jaũna*, *šiȓdis*, *šlaũnis*, *septỹni*, *aštuõni*, *devỹni*. Tačiau lygiai tiek pat, jei ne daugiau, žodžių galima girdėti ir su neatitrauktu kirčiu, pvz.: *blogà*, *su barzdù* ~ barzdà, *pirštù*, *lintà* ~ lentà, *šeivà*, *tvorà*, *ūsà* ~ ąsà, *virkščià*, *septintà dienà* ir t. t.

Kitomis kirčiavimo ypatybėmis ten, kur tarmė skiriasi nuo literatūrinės kalbos, ji sutinka su gretimomis rytų aukštaičių ir rytų dzūkų tarmėmis.

Nuo gretimų tarmių nieku ypatingesniu nesiskiria nė jos žodžių daryba. Kelis būdingesnius dalykus paminėsime.

Sudurtiniai vardažodžiai paprastai daromi su jungiamuoju balsiu, pvz.: *bãbkalapiai*, *dal̃giakotis*, *dúonakepį*, *grìkiavabalis*, *Grušakalnis*, (ar *Grūšakalnis?*), *kraũjažolė*, *Ledžiãkampis*, *pìktadagis*, *pìktadagilis*, *rudãmėsės*, *svíestamušė*, *tvoragaliaĩ*, *vil̃katakis*.

Tarmė turi būdingų priešdėlių. Tai *ažu-*, pvz.: *ažùmušė*, *ažùmirštą*, *ažùpakalis*, *ažùpentis* „kulnas“, *ažùrišė*, *ažusmáugt*. Pasitaiko ir trumpesnė forma *až-*, pvz.: *ažtvertà* (tvora), *ažmaišìs* (būs. l. III), *ažgiedójo*, *ažkeiktì*. Tačiau šalia jo labai

dažnai vartojamas ir *už-*, pvz.: *užmùšk*, *ùžkalas*, *užrakìno*, *uždarýk*. Pasitaiko dar ir *užu-*, pvz.: *užùdegė*, *užùtiesė*, *neužušą̃la*.

Šio priešdėlio (su visais variantais) vartosena Dubingių, netolimoje Paberžės, rodos, ir gretimoje Joniškio tarmėje turi tam tikrus dėsningumus, tiesa, ne visai griežtus. *ažu-* ar *užu-* vartojami tada, kai priešdėlis esti kirčiuotas, pvz.: *ažùmuša*, bet *ažmuštà*, *ažùlipė* || *užùlipė*, bet *užlìps*, *užlìpk*, *užùdeda*, bet *uždẽta*, *užùpilia*, bet *užpýlei*, arba tada, kai veiksmažodžio šaknis prasideda *ž*, *š*, *s*, pvz.: *ažusopėjo*, *ažušãlus*, *užusiùs* „užsiūs“, *užušùtins*, *neužušãlus*. Kitais atvejais vartojama *až-* ar *už-*, pvz.: *ažrūkýta*, *ažvažiúoja* || *užvažiãvo*, *ažmiršaũ* || *užmiršaũ*, *ažeĩk* || *užeĩk*. Tiesa, kartais pasitaiko ir kirčiuotų priešdėlių *ùž-*, pvz.: *ùžėmė*, *ùžpilia*, *ùžperka*. Kokių nors požymių, skiriančių *ažu-* ir *užu-*, *až-* ir *už-* vartoseną, tose tarmėse nepastebėta.

Vietoj literatūrinės kalbos priešdėlio *į-* tarmėje turimas *in-*, pvz.: *inẽjo*, *inkándo*, *inspėja*, *iñtempia*, *invarýta*. Gretimos dzūkų tarmės vietoj *in-* turi priešdėlį *an-* (tarm. *un-*).

Nors ir ne taip dažnai, vis dėlto vartojamas priešdėlis *ata-*, pvz.: *atãmena*, *atãneša*, *atãveža*, *atãdavė*, *atatrūko*. Atrodo, kad ir Dubingių, ir Paberžės tarmėse *ata-* vartojamas, kai kirčiuotas priešdėlis, pvz.: *atãmenu*, bet *atminsiù*, *atãveža*, bet *atvèš*, *atvešì*, *atãneša*, bet *atnèš*, arba kada veiksmažodžio šaknis prasideda *d*, *t*, pvz.: *atadúoda*, *ataduõs*, *atatrūko*. Bet pasitaiko ir nukrypimų, pvz.: *ãtnešiau*, *ãtsiuntė*.

Pora kartų girdėtas priešdėlis *api-*, pvz.: *apìskritą*, *apìriša*.

Pasitaiko priesagos *-enti* (vietoj l. k. *-inti*) pavyzdžių: *pradžiovėna*, *sudžiovėna*, *rūgėna* „raugina“, *išvargėno* „išvargino“.

Tarmės morfologijos ypatybės panašios į gretimų tarmių, tik gal pasižymi didesniu nenuoseklumu. To nenuoseklumo galėjo atsirasti ir užrašant: tarmės atstovai savo tarmę nebe

visi gerai mokėjo ir mielai ją „palopydavo“ kitų tarmių ar literatūrinės kalbos formomis, kai ką patys pasidarydavo pagal kitų formų analogiją ir pan.

Šiaip tarmės būdingesnės morfologinės ypatybės yra tokios.

Labai plačiai vartojamas vidaus einamasis vietininkas. Jis čia yra pilnateisis linksnis, pvz.: *šítan pušýnan, katrañ šónan, retẽsnian skiẽtan, tuřgun, viduriñ; kokiõn síenon, diečkẽlėn mažùtėn; akýsna, laižýbosna* „lažybosna“, *Dubingiúosna, žemėsna.* Girdėta daugiskaitos forma su *-an* (*vestùvėsan*) ir daugiskaitos forma visai be postpozicijos (*kūmuõs*). Girdėtas (tiesa, vieną kartą) ir paprastas vietininkas vietoj iliatyvo: *atẽjo dùjei krikštỹnose.*

Paprastojo vietininko galūnės, išskyrus I linksniuotės daiktavardžius su vns. vardininko galūne *-as*, trumpinamos, pvz.: *medỹ, pasáuly, papečỹ, pirtỹ, andenỹ* „vandenyje“, *bliūdùky* „bliūduke“ (ir labai retai – *paraistỹj*); *pẽčiuj, tuřguj; anõj, atmintẽj, galvõj, pasnikõj dienõj, kožnõj šakõj, priemenẽj* (ir retkarčiais – *katrõ, senýbė*); *devintañ, gražiañ, kitañ, tam pačiañ.*

Skiriasi tarmės vietininko vienaskaitos ir daugiskaitos galūnės balsis, pvz.: *daiktì, kaulì, miškì*, bet: *ãruose, tuose bulbiẽniuose, kójose, ùpėse.* Pasitaiko ir sutrumpintų daugiskaitos pavyzdžių: *naujuõs namuõs, keturiuõs.*

Trumpesnės, negu literatūrinėje kalboje, yra daugiskaitos naudininko ir įnagininko galūnės, pvz., dgs. naud.: *namìniam gyvuliám, púodam, tíem žmoněm; penkióm minùtėm, akìm, dukterìm, jùm, sūnám*; dgs. įn.: *rañkom, tokiõm, kélnėm káilinėm, dantiñ, triñ nýtim, seseriñ, muñ, juñ.*

Būdingas tarmės bruožas – gana ryškus III, IV ir V linksniuotės daiktavardžių kamienų mišimas. IV linksniuotės daugiskaita ištisai linksniuojama I linksniuote; kartais kaip I

linksniuotės būnà ir vns. įnagininkas, pvz.: *su sûnuñ* || *su sūnu*, *meduñ* bet *su žmogù*.

III ir V linksniuotės daiktavardžiai vienaskaitos kilmininke ir daugiskaitos vardininke kartais išlaiko savo senąją galūnę, pvz., vns. kilm.: *akės*, *atmintės*, *seserės*; dgs. vard.: *dañtes*, *piemenes*, *rùdenes*, *šùnes*, *žvėres*. Tačiau greta senų šie daiktavardžiai turi ir daug visai naujų bruožų. Sakysim, kai kurie III linksniuotės moteriškosios giminės žodžiai atskiruose linksniuose, ypač vns. vardininke, gauna II linksniuotės ypatybių, pvz.: *ántė* „antis“ (plg. vns. naud. *ántei*), *kándė*, *móterė*, *nósė*, *pirtė*, *ùgnė*.

Atskiruose linksniuose į kitas linksniuotes nuklysta ir vyriškosios giminės žodžiai, pvz., vns. vard.: *dantìs* || *dantỹs*, dgs. vard. *dañtes* || *dañtys* || *dančiaĩ*.

Į I ir II linksniuotę nuklysta III ir V linksniuotės žodžių vns. įnagininkas, pvz.: *ãkmeniu* (kartais ir *ãkmenu*), *ándeniu*, *ašià*, *kárčia*, *sẽseria*, *šuniù*.

Ypač susipynę V linksniuotės daiktavardžiai, pvz., vns. vard.: *ánduõ*, *geluõ*, *liemuõ*, *sesuõ*, bet: *akmuõ* || *ãkmenas*, *piemuõ* || *piemenỹs*, *ruduõ* || *rudenỹs*. Vienaskaitos kilmininke V linksniuotės daiktavardžiai neretai turi III linksniuotės žodžių galūnę, pvz.: *akmeniẽs*, *andeniẽs*, *rudeniẽs*, *seseriẽs*. Bet dar dažniau jie nuklysta į I linksniuotę, pvz.: *ãkmenio* || *ãkmeno*, *ándenio*, *piemenio*, *šùnio*, *tẽšmenio*. Dgs. vard.: *ãkmenys* || *akmenaĩ* || *akmeniaĩ*, *piemenys* || *piemenaĩ* || *piemeniaĩ*, *rudeniaĩ*, *tešmeniaĩ*, *sėmenaĩ*. Dgs. galininke jau dažnai sakoma: *ãkmenus*, *sẽmenus*, *skiemenus* || *skiemenius*, *tẽšmenius*.

Tarmės būdvardžio skirtingų nuo literatūrinės kalbos galima paminėti pora ypatybių.

Tai, nors ir gausesnis, negu gretimose tarmėse, bet vis dėlto menkas įvardžiuotinių būdvardžių vartojimas (*áukštasai*, *aukštója*, *juodíeji*, *ankstyvõsios*); daiktavardinė aukštesniojo laipsnio vyriškosios giminės būdvardžių dgs. vardininko galūnė, pvz.: *didẽsniai*, *kietẽsniai*, *stiprẽsniai*; dažnai pasitaikantis

būdvardžių aukščiausiasis laipsnis, padaromas iš *nai-* ir aukštesniojo laipsnio būdvardžio, pvz.: *naigerẽsnis, naigardẽsnis, naiteisingẽsnė, naibiaurẽsniai žmonės.*

Charakteringesni skaitvardžio bruožai – kiekiniai skaitvardžiai nuo 4 iki 9 galininke turi daiktavardinę galūnę, pvz.: *kẽturius, penkiùs, septýnius*, be to, čia jau vartojama kelintinių skaitvardžių (11–19) su priesaga *-likis, -ė*, pvz.: *dvylìkė* (valanda), *keturiolìkiai* (metai).

Dubingių tarmė, kaip ir jos kaimynės, III asmens asmeninį įvardį vns. ir dgs. vardininke turi *ãnas, anà*; *ãnys, anõs*, o visuose kituose linksniuose jau įvardžio *jis, ji* formas, pvz.: vns. kilm. *jõ, jõs*, vns. naud. *jám, jái* || *jaĩ*, dgs. kilm. *jų̃* ir t. t. Tarmė taip pat beveik nevartoja įvardžio *kuris, -i*, o jo vietoj turi *katràs, -à*, pvz.: *katràs kója miĩs, katràs nusgañdęs, katràs prigeĩs.*

Skiriasi nuo literatūrinės kalbos ir kai kurie linksniai, pvz., asmeninių ir sangrąžinio įvardžio vns. įnagininkas yra sutrumpėjęs: *maniĩm, saviĩm, taviĩm*, tokį pat *-m* turi ir kitų įvardžių vyriškosios giminės įnagininkas: *su juõm, kuõm, šituõm.*

Neretai trumpinamas ir asmeninių įvardžių vns. galininkas: *mañ, taũ*; pasitaiko ir lygiai tokių pat įnagininko pavyzdžių: *su mañ.* Įvairuoja ir šių įvardžių dgs. galininkas, pvz., girdėta: *mùs, muĩm, mùmi* ir dainoje – *mùmis.*

Dar galima pridurti, kad moteriškosios giminės įvardžių vns. vardininkas dažniausiai turi sutrumpintą įvardžiuotinę formą, pvz.: *katrój, šitój, tój.*

Nesutinka su literatūrine kalba neretai ir Dubingių tarmės veiksmažodis, bet užtat jis gerai pritampa prie gretimų tarmių. Pvz., kaip ir gretimose tarmėse, Dubingių tarmėje kai kuriuos III asmenuotės esamojo laiko veiksmažodžius mėgstama persikelti į I asmenuotę, pvz.: *gýdžia* (dgs. I asm. – *gýdžiam*) „gydo“, *gìmdžia* „gimdo“, *lipdžia, nušìldžia, paródžia.*

Vietoj esamojo laiko veiksmažodžių *džiūva, pūva, žūva* tarmė turi tokias formas: *džiū́sta, pū́sta, žū́sta* (bet *kliūvi*).

Kartais tą *-st-* gauna ir kiti veiksmažodžiai, pvz.: *smuñksta* „smunka“, *šóksta* „šoka“.

Daugiaskiemeniai veiksmažodžiai su priesaga *-auti* esamajame laike turi *-n-*, pvz.: *rẽkauna, šienáuna, švìlpauna, tarnáuna.*

Būsimojo laiko III asmenyje veiksmažodžiai su *-yti* turi trumpą *-i-*, pvz.: *darìs, išganìs, laikìs, pabarstìs.*

Trumpos ir tvirtagalės šaknies būsimojo laiko veiksmažodžių vns. I ir II asmuo dažniausiai turi kirtį galūnėje, pvz.: *atminsiù, iškepsiù, nelipsiù, pamirsiù*; *apkirpsì, nepaimsì, prineši, sutiksì.*

Skiriasi nuo literatūrinės kalbos ir būsimojo laiko daugiskaita, pvz., I asm.: *gýdysme, nuvìlksme, primokẽsme*; II asm.: *norẽste, važiúoste.*

Kitų laikų ir liepiamosios nuosakos daugiskaita nuo literatūrinės kalbos skiriasi tik tuo, kad galūnėje neturi *-e*, pvz.: *grįžtam, bùvot, bėkim.*

Tariamosios nuosakos vns. I asmuo turi galūnę *-ia*, pvz.: *mylėčia, nerodyčia.* III asmuo skiriasi kirčio vieta: kartais jis kirčiuojamas galūnėje, pvz.: *atneštų, paskelbtų, reiktų, supultų.*

Sangrąžiniai veiksmažodžiai skiriasi tik tuo, kad paprastai galūnėje nebeturi *-i*, pvz.: *aš nešuõs, aš prausiaũs*; III asm.: *juõkias, taĩsos, praũstųs*, bet kartais ir *kéikiasi, tãškosi.*

Labai nevienoda bendratis. Plačiausiai vartojama bendratis su minkštu galūniniu *-t*, pvz.: *kélt, kùlt, suspìlt, velėt*, bet kartais pasitaiko ir *-tie* (tarm. *-te*), pvz.: *lìptie, piáutie, prašýtie*, girdėta ir *-ti* (bet kažin, ar ji nėra „pasiskolinta“), pvz.: *grėbti.* Sangrąžinių veiksmažodžių bendraties galūnė paprastai *-tis*, pvz.: *mainýtis, praũstis, skųstis, stótis*, bet pasitaiko ir *-ties* (tarm. *-tes*), pvz.: *mókyties, tąsýties.*

Dar galima pridurti, kad tarmė labai retai vartoja veikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvius. Girdėta tik du atvejai: vns. vard. *sergantỹs* ir vns. gal. *eĩnantį.* Būsimojo laiko dalyvių negirdėta visai. Taip pat labai reti ir esamojo laiko padalyviai.

Jų retumą rodo ir tai, kad juos nebe visada pataikoma taisyklingai pasidaryti, pvz.: *eĩnant*, bet *šnekė̃jant*. Retai tegirdėta ir pusdalyvių, bet gal stačiai nepasitaikė tokio konteksto, kur jų reikėtų.

Skirtumų pasitaiko ir prielinksniuose, pvz., nurodant vietą, vietoj literatūrinės kalbos *pas* vartojamas *par*: *pãr mùs bùvo, pãr víeną šeimininką tarnavaũ*. Nurodant kryptį, vartojamas *añt*, kartais *iñt*, pvz.: *prìlėkė tie ožiùkai iñt kuodẽlį*; *añt Jõniškį kai važiãvo, su visaĩs rãtais prigė̃rė*; *reĩkia pavarýt arčiaũ ant sãvą* [daržą].

Vietoj *už* kartais vartojama *ažu*, *až*, *užu*, pvz.: *mokė̃t ažu mãšiną, ažu Dubingių̃, ažu mìško, až ùpės, užu stãlo, užu krū́mų*.

Ne visi prielinksniai vartojami su tais pat linksniais, kaip literatūrinėje kalboje. Pvz., *lig*, *lik* dažniausiai vartojamas su naudininku: *lik vãkarui, lik viršui, lik vienám, lig žiẽmai*.

Su naudininku dažniausiai vartojamas ir *po*: *po kãrei, po nãkčiai, po pùsei, po vaĩnai, saváitė po vesẽliai*.

prie dažniausiai vartojamas su linksniuojamųjų žodžių vienaskaitos naudininku, pvz.: *prie bùrnai, prie kelmẽliui, prie óžkai, prie pušẽlei, prie ùpei, vienà prie kìtai*. Su daugiskaita *prie* vartojamas su įnagininku, pvz.: *prie jaĩs, prie níemčiais, prie rũbais, prie smėliaĩs*.

Iš sintaksės būdingesnių dalykų galima paminėti tokius. Pirmiausia tai, kad Dubingių tarmėje visai neteko girdėti vartojant netiesioginės pasakojamosios kalbos. Negirdėta joė ir netolimoje rytų dzūkų Paberžės tarmėje.

Kitas būdingas abiejų šių tarmių bruožas – dažnas neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvių bevardės giminės vartojimas sudurtinio tarinio vardine dalimi (t. y. vardin tarinio dalis nederinama su veiksniu), pvz.: *vė̃daras išpiáuta žmogaũs ir išléista*; *lángas padarýta inlìpt*; *bùvo aukštìnis padarýta*; *dykì viẽdrai pãversta*.

Taip pat plačiai vartojamas veikėjo kilmininkas, pvz.: *vįs*

saĩp bū́ta lietùvių; žadėjau pasakýt po nãkčiai – pãmiršta màno; kienõ čià eĩta?

Girdėta charakteringų esamojo laiko vartojimo atvejų, pvz.: *priemenėj* [bulvių] *nẽr kuř pìlia* (nėra kur pilti); *nėrà kõ gẽria* (nėra ko gerti); *tõs vištos visuř kãsa, nẽr kadà jų̃ gãno* (nėra kada ganyti) ir pan.

Kartais, tur būt, dėl slavų kalbų poveikio pasitaiko ir visai neįprastų konstrukcijų, pvz., neįprastas palyginimas *už* + kilmininkas: *ãnas ùž mãmos senẽsnis*; *šità gal vyrẽsnė už jū́sų.*

Tarmės žodynas gana platus ir turtingas. Žinoma, jame netrūksta ir slaviškų skolinių, bet tai natūralus dalykas, turint omenyje labai glaudžius tarmės kontaktus su slavų (pirmiausia lenkų) kalbomis. Be to, tie patys skoliniai paprastai būdingi ir gretimoms tarmėms, kurių padėtis slavų kalbų atžvilgiu yra maždaug panaši. Lietuviškų žodžių mažiausia turima tokių, kurie būdingi vienai tik Dubingių tarmei. Šiaipjau daugumas tarmės „būdingų rytietiškų" žodžių pažįstami ir kitoms artimesnėms, o kartais ir tolimesnėms, rytų dzūkų ir rytų aukštaičių tarmėms. Taigi Dubingių tarmės žodynas nėra koks nors griežtai izoliuotas vienetas, o įeina į bendrą pietryčių aukštaičių ir rytų dzūkų leksikos sistemą.

Vieną kitą įdomesnį tarmės žodį galima ir nurodyti.

ánta (1) „vanta": *dù gniáužtai plikumõs, o pàts nóras apžėlęs* (*ánta*).

bòrakas (1): *kienõ nósė dìdelė, tám sãko*: *„à tu bòrakas!"*

bū́das (2) „plaukų, veido spalva, išvaizda": *kókio bū́do*: *ar tamsaũs, ar šviesaũs, ar strazdė̃tas* (šlakuotas)? *mán jìs patiñka*: *tamsùs bū́das jõ.*

dalginỹkas (2) „dalgiakotis".

dermė̃ (4) „derlius, derėjimas": *prãdeda rugiùs sė̃t, tai ãnas nė̃ barzdõs skùs, nė̃ plaukū̃ kir̃ps, nė̃ marškiniū̃ dė̃sis* (keis), *sãko, dermė̃s nebùs.*

drignė (2) „vaivorykštė".

geluõ (3ᵇ) „geluonis“: *lìno liemuõ, bìtės geluõ, õ paĩ viršų sáulė tẽka* (žvakė).

gyslõnas (2) „gyslotis (Plantago)“.

gniũsyti, -ija, -ijo (svet.?) „terliotis, krapštytis, niurkyti ką“: *kã tù ten vélnią gniũsiji? kačiõką gniũsiju.*

iškẽsti, iškečia, iškėtė „išplėsti“: *turėk akìs iškẽtęs ir turėk.*

laižýbos (1) „lažybos“: *ãnys suvẽjo laižýbosna.*

laũkas (4) „plikas, nuplikęs“: *stángiai stóvi, slabnaĩ kãbo, pàts pūkótas, gãlas laũkas (riešutỹs).*

lydìmas (2) „kirtimas“: ***lydimė*** *pasẽjau.*

mẽšlas (3) „sąšlavos“: *pìrkią kaĩp sušlúojam — mẽšlas.*

molėtnykas (1) „molėtiškis“: *molėtnykai — gudaĩ.*

náinioti, -ioja, -iojo „ilgai ieškoti, čiupinėtis“: *ką̃ tù ten náinioji, náina tù!*

nūdnykas (1) „tokia žolelė nuo nemigos“: *ka miẽgas nẽima, reĩkia išvìrt nūdnykų.*

nusismaũkti nósį „nusišnypšti, nusivalyti nosį“: *nusismaũk nósį!*

oriẽ „lauke, ore“: *cigonkà pirkiõj, kãkas oriẽ* (lubų skersinė sija).

paliúoti, -iúoja, -iãvo „plytėti, tvoksoti (apie liūną)“: *pirkiõj liũnas paliúoja, anduõ siūbúoja, ale ãnas neĩna žemỹn, ale aukštỹn* (dūmai).

pãmatas „pirmasis sienojų vainikas (ne mūrytas)“.

pasaĩlas (2) „kibiro lankas, pasaitai“: *peĩ mariàs katẽs uodegà rẽgis pértiesta (viẽdro pasaĩlai).*

paspiřkalas „kopėčių skersinis“.

pavẽnis (1) „pavėsis, ūksmė“: *kuř pavẽny, taĩ nè teĩp greĩt sureñka, nušildžia* [saulė rasą].

pelekaĩ (*akių*) „blakstienos“.

prãpiovos (3) „vaišės, pradėjus piauti rugius“: *prãpiovos sãko; kaĩ prãdeda piáut, taĩ kẽpa pyragùs, kẽpa kiaušiniẽnę, válgo, čẽstavoja svẽčią.*

rūgštuõlė (2): *obelìs rūgštuõlė* „rūgštinė obelis“.

rùklius **(2) „panašus į bučių žvejybos prietaisas aukšlėms** gaudyti – lankas, aptrauktas tinklu“.

sepúoti, úoja, -ãvo „alsuoti pridusus, dvakuoti“.

skoblỹs (4) „striūgas; prietaisas žievei ar drožlėms skusti, suimama abiem rankom už galų aštri geležtė su rankenomis“.

svėčias (4) „pirmas rugių pėdelis“: *kaĩ prãdeda piáut, atãneša kūlẽlį* [pirkion], *kampẽlin pastãto, „svėčias“ sãko.*

šaltìnis (2) „drugys (liga)“: *šaltìnis taĩ vélnio kvarabà; tiktaĩ jám nedúokit atsgért šìto ándenio – kratìs.*

širdingas „piktas“.

taisýtis, taĩsosi, taĩsėsi „tiestis, klotis, riestis“: *pataisaĩ klójas ir klójas, taĩsos ir taĩsos – užtaĩ ir pataisaĩ.*

vėdaras (3) „pilvas, viduriai“: *vėdarasẽ išpiáuta žmogaũs ir̃ išléista.*

vìs tója „vis vien“: *kadà gulì, kadà nẽguli, a mán vìs tója.*

žirnis „dalgio virkščia“.

žūti „žvejoti, žuvauti“: *ãnas nuvẽja žūti an(t) ẽžerą.*

Aloyzas Vidugiris

Kalbų sąveikos klausimu

Kalbų kontaktų geografija be galo plati ir įvairiais laikais skirtinga. Kiekvienos tautos žmonės, kad ir kokia kalba jie kalbėtų, gyvena ne izoliuotai nuo kitų tautų žmonių, o su jais bendrauja, palaiko kontaktus. Žmogus, bendraudamas su kitos tautybės atstovu, turi mokėti ne tik savo, bet ir kaimyno kalbą. Žmonės, mokantys dvi kalbas, paprastai (nepriklausomai nuo jų kalbos mokėjimo laipsnio) vadinami dvikalbiais, arba bilingviais, mokantys daugiau kaip dvi kalbas — daugiakalbiais, arba polilingviais, o pats reiškinys vadinasi dvikalbiškumu (bilingvizmu) arba daugiakalbiškumu (polilingv-

vizmu). Bendraujant kalbos pasirinkimą dažniausiai nulemia įvairios istorinės, politinės, ekonominės bei kultūrinės sąlygos, nevienodas funkcinis kalbų platumas, mokėjimo laipsnis, vartojimo tradicijos ir kt. Iš dviejų ar daugiau kalbų vieną (dažniausiai gimtąją, arba pirminę) žmogus moka geriau, o kitas prasčiau. Todėl, kalbėdamas kuria nors antrine kalba, jis daro klaidų. Antra vertus, dažnai vartodamas kitas kalbas, iš jų į savo pirminę kalbą perkelia įvairių jai nebūdingų elementų. Toks nukrypimas nuo normos vadinamas įvairiai: interferencija, difuzija, kalbų tarpusavio įtakomis, sąveika ir pan. Šio straipsnelio tikslas — keliais bruožais iškelti svarbesnius Dubingių apylinkių kalbų kontaktų istorijos momentus ir, pasiremiant daugiausia dvikalbių žmonių kalbine medžiaga (konkrečiai — gyvulių vardais), pateikti kai kuriuos kalbų sąveikos rezultatus.

Iš kontaktų istorijos

Dubingių apylinkė, nors ir nebūdama lietuvių kalbos ploto pakraštyje, vis dėlto priklauso tokiam arealui (plotui), kuriame dėl tam tikrų istorinių, politinių ir socialinių priežasčių užsimezgė palyginti glaudūs kontaktai tarp lietuvių ir slavų (ypač baltarusių ir lenkų) kalbų[1]. Šie kontaktai iš esmės nėra nutrūkę ir dabar. Daugelis Dubingių apylinkėje pastebėtų bilingvizmo reiškinių yra identiški su kitų, ypač buv. buržuazinės Lenkijos okupuotų, Vilnijos apylinkių (pvz., Sužionių, Pabėržės, Nemenčinės, Riešės, Máišiagalos, Sudervės, Pabradės) atitinkamais kalbos reiškiniais. Tai paaiškinama vienoda tų apylinkių kalbinių santykių raida.

Maždaug iki XIX a. vidurio beveik visoje to meto Vilniaus apskrityje vyraujanti kalba buvo lietuvių. Tai

[1] Paprastumo dėlei vietiniai baltarusių ir lenkų dialektai vadinami kalbų terminu.

aiškiai patvirtina gerai tą kraštą pažinoję istorikai M. Balinskis ir T. Lipinskis: „Vilniaus apskritis gyvenama pačių lietuvių. Tačiau lietuvių kalba ištisai vyrauja tik iš šiaurinės pusės, arba dešiniajame Neries krante; iš pietų pusės prie paties Vilniaus ji užleido vietą lenkų kalbai; toliau lietuviškai kalbantys kaimai maišosi su kaimais, kuriuose vartojama lenkų-rusų (baltarusių — *A. V.*) kalba. Vis dėlto tarp šios apskrities kaimo žmonių lietuvių kalba nusveria abi pastarąsias kalbas."[2] Vadinasi, XIX a. pirmojoje pusėje tik kairioji Neries, arba pietrytinė Vilniaus apskrities, pusė vietomis buvo pradėjusi slavėti, o dešinioji Neries pusė iki pat Vilniaus buvo dar ištisai lietuviška. Tai rodo ir P. Kepeno kalbų vartojimo pamatu sudarytas etnografinis europinės Rusijos dalies žemėlapis[3], kuris rėmėsi XIX a. pirmosios pusės (1834 m.?) surašymo duomenimis.

1857 m. P. Kepeno per katalikų dvasininkus surinkta etnografinė medžiaga jau skiriasi. Pavyzdžiui, nurodyta, jog mišriai, t. y. lietuviškai ir lenkiškai, kalbama Vėrkių, Riešės, Kařvio ir iš dalies Máišiagalos, Kernavės ir Dubingių apyl. Nemenčinės apylinkėje lenkai gyveną tik miestelyje ir klebonijoje[4]. Tais pačiais metais Neries upę (kuria ėjo svarbus prekybos kelias su Baltarusijos ir Rusijos žemėmis) tyrinėjęs K. Tiškevičius mini, jog daugumas paupio gyventojų kalbėję baltarusiškai. Tik prie Nemenčinės sutikęs vieną moterį, kuri, kaip ir kiti aplinkiniai gyventojai, nors ir lietuvišku akcentu, gražiai kalbėjusi lenkiškai[5]. Čia pat jis už-

[2] M. Baliński i T. Lipiński, Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym, t. IV, Warszawa, 1846, p. 122.

[3] Этнографический атлас России, сост. П. Кеппеном, СПб, 1844; Этнографическая карта Европейской России, составлена П. Кеппеном, СПб, 1851.

[4] Vilnius ir Vilniaus kraštas, Kaunas, 1932, p. 75—76.

[5] K. Tyszkiewicz, Wilja i jej brzegi, Drezno, 1871, p. 166.

rašė ir keletą lietuviškų dainų (iš užrašymo matyti, kad pats K. Tiškevičius lietuviškai labai menkai temokėjo). Vadinasi, daugelio minėtų vietų gyventojų būta dvikalbių ir kai kur jau būta palyginti nemaža žmonių su pirmine slavų kalba. Tačiau apskritai XIX a. vidury lietuvių kalbos dar daug kur vyrauta arba kitur ji vartota pagrečiui su slavų (lenkų, baltarusių) kalbomis.

Net Vilniaus mieste ir priemiesčiuose, kur lenkų kalbai tarpti buvo seniai susidariusios palankios sąlygos, buvo dar nemažai kalbama lietuviškai. 1857 m. P. Kepeno duomenimis, mišrios (rašoma „lietuviai ir lenkai") buvę šv. Jono, Šventosios dvasios, šv. Jokūbo, šv. Rapolo, Bernardinų ir Antakalnio parapijos[6]. Pirmosios Vilniaus miesto istorijos autorius M. Balinskis 1835 m. rašė: „Vilniaus miesto gyventojai pagal kilmę yra lietuviai, rusai, vokiečiai ir žydai",— tačiau skaičiais jų atskirai nepateikė[7]. Tai padaryti bandė J. Basanavičius, neskyręs istorinio lietuvio (laikiusio save lietuviu, bet nekalbėjusio lietuviškai) ir lietuvio tikrąja prasme sąvokų[8]. Įsidėmėtini, nors kiek ir perdėti, yra A. Vilčinsko prisiminimai, kad Vilnius XIX a. vidury buvo dar gerokai lietuviškesnis, negu to amžiaus gale, t. y. apie 1850—1857 m. daugelis miestiečių ir net kai kurie bajorai ir prekybininkai žydai greta kitų kalbų mokėję ir neretai kalbėję lietuviškai[9].

---

[6] Vilnius ir Vilniaus kraštas, p. 74. Tuos duomenis patvirtintų dar ir tai, kad, nors ir retai (tik per didžiuosius atlaidus) XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais čia dar sakyta lietuviški pamokslai, žr. P. Jonikas, Lietuvių kalba ir jos gaivinimas prieš „Aušrą".—„Mūsų senovė", t. III, Nr. 1, Kaunas, 1940, p. 12.

[7] M. Baliński, Opisanie statystyczne miasta Wilna, Wilno, 1835, p. 61.

[8] J. Basanavičius, Vilniaus lietuviai ir „lenkai" statistikos šviesoje.—„Viltis", 1908, Nr. 127 (162).

[9] A. Vilčinskas, Kadu Vilniuj lėtuvnykų kalbos žūta.—„Viltis", 1908, Nr. 123 (158).

Daugelis kitų to meto tyrinėtojų, lietuvių etnografines sienas vedusių gerokai toliau į rytus nuo Vilniaus (Narbutas[10], Kirkoras[11], Koreva[12], Erkertas[13] ir kt.[14]) rodo ankstesnius lietuvių etnografinius plotus, bet neatspindi tikrojo XIX a. vidurio lietuvių kalbos vartojimo. Tuo metu lietuvių kalbos plote buvo sparčiai pradėję rastis slaviškų salelių, kurios tolydžio plito, viena su kita susiliedamos ir, tarsi bangos, užimdamos vis naujus lietuvių kaimus. Iš įvairių pranešimų matyti, kad jau pirmiau buvo pradėję slavėti pietiniai Vilniaus priemiesčiai (žr. minėtąjį M. Balinskio pranešimą), taip pat didžiųjų kelių tarp Vilniaus—Ašmenõs[15] ir Vilniaus—

---

[10] Nurodoma pagal K. Werbelis, Russisch-Litauen, Statistisch-ethnographische Betrachtungen, Stuttgart, 1916, žr. žemėlapį.

[11] А. Киркор, Этнографический взгляд на Виленскую губернию. — Этнографический сборник, вып. III, СПб, 1858, p. 120—121.

[12] Материалы для географии и статистики России. Виленская губерния, сост. А. Корева, СПб, 1861.

[13] Этнографический атлас Западно-русских губерний и соседних областей, сост. Р. Ф. Эркертом, СПб, 1863; dar plg. „Vairas", 1914, Nr. 16, p. 5.

[14] Документы, объясняющие историю Западно-Русского края и его отношения к России и Польше, СПб, 1865; „Vairas", 1919, Nr. 16, p. 7.

[15] Ведомости о костелах и монастырях Виленской эпархии, 1827.— Lietuvos TSR Centrinis valstybinis istorijos archyvas, f. 694, b. 1, Nr. 769 (Ačiū V. Vanagui, nurodžiusiam šią bylą). Pakelėje į Ašmeną esančiose Rudaminõs, Rùkainių, Mėdininkų apylinkėse lietuvių neminima, tuo tarpu kitos apylinkės — Turgėlio, Buivỹdžių, Bistrỹčios, Varnionių, Mikáiliškių, Gervėčių — esančios daugiausia grynai lietuviškos, o Lavóriškių „kalba rusiškai, bet gimtoji kalba lietuvių". Apie 1860 m. iš Vilniaus į Ašmeną keliavęs rašytojas V. Sirokomlė (L. Kondratavičius) rašo, jog „pakeliui vietomis sutikti žmonės kalba lietuviškai, tačiau jaunosios kartos tarpe lietuvių kalba pamirštama ir užleidžia vietą rusinų-lenkų (baltarusių — *A. V.*) kalbai".— Wł. Syrokomla, Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna (do Oszmiany — do Kiernowa — do Kowna), t. II, Wilno, 1860, p. 58. Lietuviškai mokančių ar suprantančių žmonių iki 1940 m. dar buvo išlikę Šùmsko ir Kinės apyl. Vienas kitas jų rasta ir 1966 m. Lietuvių kalbos instituto dialektologinės toponiminės ekspedicijos metu.

Trãkų[16] pakelės. Maždaug nuo XIX a. vidurio, atrodo, sparčiai pradėjo slavėti ir kitos artimosios Vilniaus apylinkės, o iš čia slavėjimas ėmė plisti į visas puses.

Apie 1870 m., remdamasis oficialiais ir savo surinktais duomenimis, to meto lietuvių etnografinį žemėlapį rengė Rusų geografinės draugijos narys tautosakininkas ir etnografas J. Kuznecovas. Jis laikėsi daugumos principo, t. y. kaimus, kuriuose daugumas gyventojų kalbėjo lietuviškai, skyrė prie lietuviško, o tuos, kuriuose tik senesnioji karta arba mažiau negu pusė kalbėjo lietuviškai, skyrė prie slaviško etnografinio ploto. Iš likusių jo rankraščių matyti, jog lietuvių etnografinę ribą dešiniajame Neries krante jis ketino vesti į šiaurę nuo Nemenčinės ir Riešės, bet į pietus nuo Žukonių, Pãkryžės, Rẽžių kaimų, iš šiaurės pusės pro Kařvį, Máišiagalą ir Kiemeliùs link Neries[17]. Dėmesio vertos ir J. Kuznecovo ataskaitos bei kitokios pastabos. Pavyzdžiui, 1875 m. ataskaitoje sakoma, jog J. Kuznecovui dažnai tekę sutikti žmonių, ištisai kalbančių baltarusiškai, ten, kur, T. Narbuto ir P. Kepeno duomenimis, dar vyravusi lietuvių kalba, o daugelyje kitų vietų nuo to laiko žmonės gimtąją savo (lietuvių) kalbą pakeitę į lenkų. Pavyzdys — „Kristaus kančių kelių" apvaikščiojimas, kuris kasmet vykstąs Vilniaus miesto apylinkėse. „Seniau dažnai buvo galima girdėti, kaip ištisos liaudies masės eidamos gieda himnus lietuvių kalba, tuo tarpu dabar, be lenkų kalbos, nieko kito išgirsti negalima."[18] J. Kuznecovo rankraščiuose galima neretai rasti tokių

[16] Материалы для географии и статистики России. Виленская губерния, сост. А. Корева, СПб, 1861, p. 288; plg. Vilnius ir Vilniaus kraštas, p. 79.

[17] Ю. Кузнецов, Литовский народ, его разселение и численность.— Rusų geografinės draugijos archyvas Leningrade, F. 11, b, 1, Nr. 18, p. 11.

[18] Известия имп. Русскаго Географическаго Общества 1875 г., т. XI, СПб, 1876, p. 93—94.

pastabų: „Daug (обширная группа) kaimo gyventojų katalikų į visas puses nuo Vilniaus miesto arba pasisavino (освоила) lenkų kalbą, arba taip labai iškraipė polonizmais savo nuosavąją..."; „Aš dar meldžiuosi iš lietuviškos maldaknygės, bet mano vaikai jau garbina dievą lenkiškai. O kodėl?"[19] ir t. t.

Šio krašto kalbų vartojimo padėčiai pažinti šiek tiek — nors nedetalizuotos — medžiagos duoda ir 1872 m. ekonominė anketa, į kurią atsakė vietos valdininkai ir mokytojai. Iš jos sužinome, kad Nemenčinės, Pabėržės ir Riešės apylinkių žmonių būta dvikalbių ar daugiakalbių. Pavyzdžiui, Nemenčinės valsčiaus daugelyje šeimų kalbėta lenkiškai, iš dalies baltarusiškai, o sueigose ar susirinkimuose lietuviškai ir iš dalies rusiškai, Pabėržės valsčiuje — lenkiškai ir lietuviškai, apie Riešę — „daugiausia lenkiškai-žemaitiškai ir retkarčiais rusiškai-lietuviškai", apie Máišiagalą — lietuviškai, lenkiškai ir baltarusiškai[20].

1890 m. A. Pliaterio surinktais ir Anonimo paskelbtais duomenimis, slavėjimo banga buvo dar toliau užgriebusi lietuviškų kaimų į šiaurę nuo Vilniaus, nors lietuviškai dar gana nemažai kalbėta iki Nemenčinės, visoje Pabėržės apylinkėje, daugiausia šiaurinėse Kařvio ir Máišiagalos apylinkėse[21]. Su kiekviena karta vis dau-

[19] Rusų geografinės draugijos archyvas Leningrade, J. Kuznecovo fondas 11, b. 2, Nr. 2 (12) (pluoštas nenumeruotų lapų).

[20] Сведения о состоянии сельского хозяйства и промышленности.— Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto rankraštynas, A—64, 11, 238, l. 1; 11, 243, l. 3; 11, 251, l. 2; 11, 252, l. 1.

[21] Anonim, Obszar języka litewskiego w gubernii Wileńskiej.— Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, t. 3, Kraków, 1898, p. 60 ir tolesni; plg. rec. J. Š-kly s, Prie statistikos Vilniaus gubernijoje.—„Varpas", 1903, Nr. 2, p. 36; J. Rozwadowski, Objaśnienia do mapy języka litewskiego w gubernii Wileńskiej.— Materyały i prace komisyi językowej Akademii umiejętności w Krakowie, t. 1, Kraków, 1904, p. 89—93 ir žemėlapis.

giau kito šio krašto kalbų vartojimo mozaika. Išmirusių dvikalbių senosios kartos atstovų su pirmine lietuvių kalba vietoje gimdavo vis daugiau jaunosios kartos atstovų su pirmine slavų kalba. Tokiu būdu vis daugiau žmonių atskildavo nuo savo tautos kamieno. Dvikalbių žmonių, dažniausiai su antrine lenkų kalba, sparčiai pradėjo rastis iki Añturkės, Bijùtiškio, Širvintų ir kt.

Po spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo daugiausia iš neoficialių laikraščių pranešimų sužinome, kad XX a. pradžioje lietuviškai kalbančių dar buvo: apie Dùbingius — pusė gyventojų, Jõniškį — pusė[22], Nemenčinę — trečdalis, Pabéržę — trečdalis, Máišiagalą — trečdalis (kitais duomenimis — du trečdaliai), Kařvį — 3 kaimai (kitais duomenimis — trečdalis gyventojų)[23], nors oficialiose statistikose lietuvių iš to krašto pateiktas daug mažesnis procentas[24].

Kai iš buržuazinės Lenkijos okupacijos jungo (1919—1939 m.) visą šį kraštą Tarybų Sąjunga grąžino Lietuvai, lietuviškai čia tekalbėjo daugiausia senoji karta. Ne vienas šios kartos atstovų, turinčių 70—100 metų, dar ir šiandien gerai mena, kaip dauguma to krašto gyventojų iki lenkų okupacijos laikų tarpusavy kalbėjosi tik lietuviškai. Tiesa, daugelis ir jaunesniųjų tvirtina, kad jų tėvai tik tarpusavyje arba su savo bendraamžiais kaimynais kalbėdavę lietuviškai, tačiau su vaikais paprastai stengdavęsi kalbėti nelietuviškai. Todėl dar daugiau yra tokių, kurie lietuviškai supranta, žino beveik visų vietovardžių, gyvulių vardų ir kitokių

---

[22] Nemažos Dubingių ir Joniškio apylinkių dalys vėliau buvo okupuotos gen. Želigovskio legionų.

[23] Lietuvių padėjimas Vilniaus vyskupijoje.—„Viltis", 1908, Nr. 95 (130), 115 (150), 120 (155), 130 (165).

[24] Первая всеобщая перепись населения Российской империи. Виленская губерния, СПб, 1897, p. 58—59; E. Czyński, Etnograficzny statystyczny zarys liczebności i rosiedlenia ludności polskiej, Warszawa, 1909.

žodžių reikšmes, moka pasakyti vieną kitą sakinį, skaičiuoti, atsimena įvairių senųjų vartotų keiksmažodžių, bet kalbėti jau nebegali. Remiantis šiais gerai ar silpniau lietuviškai mokančiais tarmės atstovais, 1956—1969 m. buvo ištirtos ir pagal „Lietuvių kalbos atlaso rinkimo programą" aprašytos Nemenčinės, Ažùlaukės, Sužionių, Pabėržės, Máišiagalos ir kitų apylinkių tarmės.

Slavėjimo p r i e ž a s t y s įvairios. Viena iš svarbiausiųjų yra ta, kad lietuvių kalba viešajame gyvenime neturėjo lygių teisių su kitomis kalbomis. Į ją buvo žiūrima kaip į liaudies, žemojo luomo, namų kalbą[25]. Todėl viešiesiems reikalams žmonės buvo priversti mokytis kitų kalbų: lenkų, rusų, baltarusių. Lietuvos gyventojams lenkų kalba imponavo kaip aukštesniojo luomo kalba, kuria kalbėjo daugelis bajorų, šlėktų, inteligentija bei dvasininkija. Vis labiau įsigalinti lenkų kalba kartu buvo mokslo, kultūros, taip pat ir religijos kalba.

Palankiausia dirva lenkų kalbai plisti buvo miestai, kur veikė daug lenkiškų mokyklų, telkėsi nemaža bajorų ir iš jų kilusių inteligentų bei dvasininkų. Todėl miestiečiai, net ir nesimokydami mokyklose, o vien bendraudami su minėtų sluoksnių atstovais, galėjo nesunkiai pramokti lenkų kalbos.

Ypač svarbus lenkų kultūros, taigi ir apskritai lenkų kalbos propagandos, centras buvo Vilnius[26], iš seno garsėjęs ne tik kaip daugianacionalinis, bet ir kaip bažnyčių bei vienuolynų miestas. Vilniaus apylinkėse bažny-

---

[25] J. L e b e d y s, Mikalojus Daukša, Vilnius, 1963, p. 23, 25 ir tolesni; В. Л. Веренич, Польские говоры на территории СССР и задачи их изучения. — Пытанні мовознаўства і методыкі выкладаня моў, Мінск, 1965, p. 196.

[26] M. R ö m e r, Stosunki etnograficzno-kulturalne na Litwie, Kraków, 1906, p. 14.

čioms ir vienuolynams priklausė daug žemių[27], kuriose greta su vienuoliais dirbo nemaža ir valstiečių. Turint galvoje to meto dvasininkijos įtaką tamsioms liaudies masėms ir neretai niekinamą jos pažiūrą į lietuvių kalbą[28], darosi suprantama, kodėl artimosios Vilniaus apylinkės anksčiau ir sparčiau pradėjo slavėti. Gerai pasidarbavo ir tolimesnių apylinkių dvasininkai, lenkų kalbą kartu su poteriais neretai prievarta brukdami žmonėms. Pavyzdžiui, 1766 m. Dubingiuose klebonas iš lenkiškų poterių nemokančių valstiečių grobdavęs sermėgas ir kepures[29].

Tačiau paradoksalu, kad iki XIX a. antrosios pusės Vilniaus krašto kaime sparčiau plito ne proteguojamoji lenkų, o baltarusių kalba. Lenkų kalba Vilniaus apylinkėse pradėjo tarpti tik XIX a. antrojoje pusėje už 15—20 km į šiaurės rytus nuo Vilniaus. Mat, baltarusių kalba vietos žmonių neretai buvo suvokiama kaip lenkų kalbos atmaina, kuri lietuvių valstiečiams padėjo suprasti ir rusiškai kalbančius carinės valdžios atstovus, ir lenkiškai kalbančius dvasininkus[30]. Vadinasi, carinės valdžios laikais baltarusių kalba pagal savo funkcinį platumą ėmė geriau aptarnauti žmonių poreikius, negu lietuvių kalba. Be to, baltarusių kalbai plisti tarp lietuvių valstiečių buvo palankesnės ir geografinės sąlygos. Vilniaus krašto pietrytinė dalis iš seno plačiu ruožu ribojosi su baltarusių gyvenamais plotais. O su lenkų et-

[27] Plg. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto dialektologinių toponiminių ekspedicijų surinktą medžiagą.

[28] D. Gedvila, Lietuvybė ir katalikybė Vilniaus Dijacezijoje.—„Naujoji Romuva", Kaunas, 1940, Nr. 20—21, p. 289—294; K. Prapuolenis, Lenkų apaštalai Lietuvoje, Kaunas, 1938.

[29] V. Žukas, Prof. K. Jablonskio bibliografija.— Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai, IV, Vilnius, 1965, p. 201.

[30] H. Turska, O powstaniu polskich obszarów jęz[ykowych] na Wil[enszczyźnie], Wilno, 1939, p. 9.

nografinėmis žemėmis susisiekė tik nedidelė pietvakarių Lietuvos dalelė. Be to, patys pietrytiniai lietuvių kalbos ploto pakraščiai iš seno yra buvę dvikalbiai ir palengva baltarusėjo[31]. Šį procesą paspartino baltarusiai imigrantai, kurie po XVIII a. maro ir bado epidemijų kai kur arba kėlėsi patys į išmirusių lietuvių vietą, arba buvo atkelti dvarininkų[32]. Tuo tarpu lenkų tik amatininkų kiek daugiau yra kėlęsi į miestus, o kaimuose įsikūrę pavieniai dvarininkai ar šlėktos su savo patikėtiniais, tačiau apskritai lenkų imigracija į lietuvių žemes buvo menka[33]. Ne mažiau reikšmės turėjo socialiniai, psichologiniai motyvai: lietuvių valstiečiams kitos kalbos mokytis buvo lengviau iš tokių pat vargdienių baltarusių, negu iš nutolusios nuo jų bajorijos ar dvasininkijos.

Dėl šių priežasčių daugelyje vietų, ypač į pietryčius nuo Vilniaus ir Trakų, o kai kur ir toliau lietuvių-baltarusių bilingvizmo rūšis davė pradžią baltarusių kalbos plotų atsiradimui lietuvių kalbos teritorijoje. Taigi ši bilingvizmo rūšis Vilniaus krašto kaime istoriškai yra pirmesnė, negu lietuvių-lenkų bilingvizmas. Vienur kitur apie Nemenčinę, Riešę, kur dabar vyrauja vietinė lenkų tarmė, iš lietuvių prie lenkų kalbos buvo prieita per baltarusių kalbą[34]. Tad tiek baltarusių, tiek ir lenkų

---

[31] M. Baliński i T. Lipiński, min. veik., p. 123; H. Turska, min. veik., p. 10 ir kt.; М. Я. Гринблат, К вопросу об участии литовцев в этногенезе белорусов. — Вопросы этнической истории народов Прибалтики, Москва, 1959, p. 524.

[32] M. Baliński i T. Lipiński, min. veik., p. 123 ir tolesni; Lietuvos TSR istorija, t. I, Vilnius, 1957, p. 313—314; P. Gaučas, Lietuvos gyventojų nacionalinė sudėtis.—„Mokslas ir gyvenimas", 1970, Nr. 1, p. 22.

[33] М. Коялович, О разселеніи племен западного края Россіи.— «Русский инвалид», 1863, № 114, p. 487; H. Turska, min. veik., p. 59.

[34] Plg. Lietuvių kalbos atlaso medžiagą, užrašytą iš Nemenčinės, Ažùlaukės, Arnionių, Riešės, Pabėržės ir kt. apyl. (Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštiniai fondai).

kalbų plotai lietuvių kalbos teritorijoje yra atsiradę asimiliacijos keliu.

Valstiečiai kitų kalbų (lenkų, rusų, baltarusių) mokėsi ir jas ėmė vartoti pirmiausia dėl to, kad tai jiems buvo naudinga, visai nesirūpindami, jog kalbos pakeitimas keičia ir jų tautybę. Nacionalinės priklausomybės kategorija, kaip inteligentijos ir bajorijos atradimas, jiems neegzistavo. Jie save laikė vietiniais, „tuteišais", ir tiek. Tiesa, savo kilmę daugelis žinojo, nes dar kalbėjo patys arba girdėjo savo tėvus bei senelius lietuviškai kalbant, tačiau jiems kilmė maža terūpėjo. Tautinio sąmoningumo kategoriją į pirmą planą iškėlė kovos dėl nacionalinės laisvės. Iki XIX a. antrosios pusės etnografinių lietuvių-baltarusių plotų pakraščiais subaltarusėję arba baltarusėjantys gyventojai ir toliau save laikė lietuviais arba lietuvių kilmės vietos gyventojais. Tai aiškiai matyti iš įvairių to meto surašymų, revizijų bei statistikų[35]. Tiesa, vienur kitur jie gali būti supainioti ir su niekada arba seniai lietuviškai nekalbėjusiais buvusios Lietuvos valstybės gyventojais. Vėliau šie baltarusiškai kalbantys katalikai ne be dvasininkų, magnatų ir šlėktų inspiracijos pradėjo laikyti save lenkais. Tokį nacionalinį supratimą tiek baltarusiškai, tiek ir lietuviškai kalbančių gyventojų tarpe sąlygojo bažnyčia: priklausymą katalikų religijai neretai imta tapatinti su lenkų nacionaline priklausomybe. Taigi katalikybė tapo politine sąvoka, o kunigai reiškė lenkų politinius agen-

[35] Ю. И. Венелин, Окружные жители Балтийского моря, то есть Леты и Славяне, Москва, 1846, p. 6—8; plg. P. Kepeno duomenis pagal „Vilnius ir Vilniaus kraštas", p. 73—78; Материалы для географии и статистики России. Виленская губерния, сост. А. Корева, СПб, 1861, p. 321; М. Лебедкин, О племенном составе народонаселения Западного края Росийской империи (be datos ir išleidimo vietos), p. 131—160; plg. K. Werbelis, min. veik., p. 57—89; P. Klimas, Lietuva, jos gyventojai ir sienos, Vilnius, 1917, p. 51—62.

tus[36]. Daugelis indiferentiškai arba priešiškai savo tėvų kalbai ir tradicijoms nuteiktų vietos žmonių, žinoma, suko savo artimiausių dvasinių ir kartu politinių vadovų (dvasininkų) peršamu keliu.

Vėliau (XIX a. paskutiniame ketvirtyje) suaktyvėjęs lietuvių nacionalinis judėjimas nebeįstengė sustabdyti įsisiūbavusio polonizacijos proceso. Daugelis vietos gyventojų buvo jau tiek sufanatizuoti, jog nebepajėgė suprasti progresyvios to judėjimo reikšmės ir atvirai pradėjo stoti ne tik prieš lietuvių nacionalinį separatizmą, bet ir apskritai prieš dar nepasidavusius ar nenorinčius pasiduoti polonizacijai savo gentainius[37].

Sistemingai varoma lenkinimo politika, dėl visų šių priežasčių palaipsniui pakirto to krašto lietuvių kalbos šaknis. Tiesa, iki antrojo pasaulinio karo čia dar gana daug buvo išlikę pusiau lietuviškų kaimų, atskirų lietuviškų šeimų ir lietuviškai kalbėjusių ar mokėjusių žmonių. Tačiau, buržuazinei Lenkijai užgrobus didelę dalį šios teritorijos, daugelis pasidavė, dėl žiaurios nacionalinės priespaudos praradę visas viltis ilgiau išlaikyti lietuvybę. Daug išlikusių lietuviškų šeimų pribaigė vokiečių okupacijos ir pirmaisiais tarybų valdžios metais šia-

[36] R. Vėbra, Pravoslavų dvasininkija ir nacionalinė priespauda Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje.— Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija, t. VIII, Vilnius, 1966, p. 81.

[37] Iš įvairių pranešimų žinoma daugybė atsitikimų, kai sufanatizuoti lenkuojantys gyventojai užpuldavo lietuviškai kalbančius ar giedančius bei dainuojančius žmones keliuose, turguose, bažnyčiose ir kt., plg. Ze stosunków litewsko-polskich, Warszawa, 1907, p. 42, 45, 52, 55; Lietuvių padėjimas Vilniaus vyskupijoje.—„Viltis", 1908, Nr. 139; Lietuvių kalbos ir literatūros instituto dialektologinių toponiminių ekspedicijų 1957 ir 1969 m. duomenys.

Dėl sujžūlėjusių fanatikų tyčiojimosi ir persekiojimų daugelis lietuviškai kalbančių XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje buvo priversti arba slėptis, t. y. tik paslapčiomis, ne viešose vietose, kalbėti lietuviškai, arba kalp galima greičiau pradėti vartoti lenkų kalbą. H. Turska nurodo atvejų, kai daugelis Nemenčinės, Paberžės, Sužionių apyl. gyventojų tik suaugę pramoko ir ėmė vartoti lenkų kalbą, plg. H. Turska, min. veik., p. 27—28.

me krašte siautęs baltasis lenkų buržuazinių nacionalistų teroras.

Šio krašto nacionalinei nesantaikai ir tarpusavio rietenoms bei piautynėms galą padarė tik taikioji nacionalinė Lenino politika.

Kontaktavimo rezultatai

Bet kurios kalbos raidą sąlygoja tiek vidiniai, tiek ir išoriniai faktoriai. Prie išorinių faktorių priklauso ir kalbų kontaktai, kurie „neišvengiamai tampa jų abipusės sąveikos priežastimi"[38]. Išoriniai faktoriai skirstomi į nelingvistinius (ekstralingvistinius), kurie jau apžvelgti, ir į lingvistinius, kurių viena kita ypatybė pateikiama žemiau.

Kaip jau minėta, tiek Dubingių, tiek ir kitos gretimos apylinkės (Jõniškio, Giedraičių, Bijùtiškio, Añturkės) iki pirmojo pasaulinio karo pabaigos buvo veikiamos maždaug vienodų sąlygų, kaip ir visas Vilniaus kraštas. Po karo viena šios dvikalbės teritorijos dalis, atsidūrusi buržuazinės Lietuvos valstybės teritorijoje, pateko į stiprią lietuvių literatūrinės kalbos įtaką, o okupuotoji dalis — į lenkų literatūrinės kalbos įtaką.

Lietuvių literatūrinė kalba, žinoma, stipriausiai veikė vietos lietuvių tarmes, esančias Lietuvos valstybėje, silpniau — už jos ribų, bet visai silpnai teveikė respublikos ribose tarpusias vietos lenkų tarmes. Panašus buvo ir lenkų literatūrinės kalbos įtakos vaizdas. Dubingių apylinkės vietos lenkų kalbos dialektui išsilaikyti ir įsitvirtinti daugiau įtakos turėjo ne lenkų literatūrinė kalba, o pats buržuazinės Lenkijos, kaip galingesnės valstybės, buvimas, jos atviri grobuoniški kėslai į Lietuvos teritoriją ir pasienio propaganda. Ži-

[38] J. Vendryes, Język, Warszawa, 1956, p. 263.

noma, negalima neigti jau susidariusių vietos lenkų kalbos vartojimo tradicijų ir kitų sociologinių bei psichologinių motyvų.

Dubingių apylinkės lietuvių tarmę reikia tyrinėti įvairiais jos raidos etapais. Tradicinės vietos lietuvių tarmės sistemą geriausiai yra išlaikę seniausieji tarmės atstovai, kurių visoje apylinkėje dabar belikę vos keletas. Beveik visi jie miršta, nepalikę pilnaverčių tradicinės tarmės tęsėjų. Daugumas jų palikuonių lietuviškai kalba daugiausia pusiau tarmiškai, pusiau literatūrine kalba su tam tikromis vietos lenkų tarmės ypatybėmis arba vietos lenkų tarme, kuri gana dažnai vartojama buityje ir net kartais viešuose, neoficialiuose susibūrimuose, žinoma, šalia lietuvių kalbos. Jaunimo kalboje vietos lietuvių tarmės ypatybių pastebima dar mažiau. Mažiau jaunimo kalboje ir vietos lenkų tarmės priemaišų. Jų kalba dar artimesnė šabloniškai literatūrinei kalbai. Tačiau, nepaisant to, jos negalima pavadinti nei literatūrine kalba, nei jos variantu. Jaunesniosios kartos vartojamai lietuvių kalbai pavadinti geriau tiktų naujojo vietos lietuvių tarmės varianto pavadinimas.

Dabartinės vietos lietuvių kalbos formavimuisi ir tolesnėms jos raidos tendencijoms pažinti svarbu yra žinoti ir vietos lenkų kalbos formavimosi specifiškumus.

Lenkų kalba Dubingių apylinkės lietuvių valstiečių tarpe plito daugiausia asimiliacijos būdu. Kokių nors kitų kalbų tarpininkavimo nerandama, išskyrus nemažą baltarusiškų skolinių. Pasakytina, kad dėl sistemingai per bažnyčią ir dvarus varytos lenkinimo politikos Dubingių apylinkėje anksčiausiai pradėjo lenkėti nėję baudžiavos kaimeliai (pvz., Arliškių) ir atskiri viensėdžiai (užusieniai). Kiti Dubingių apylinkės kaimai masiškai lenkėti pradėjo tik XIX a. pabaigoje.

Dvikalbiai žmonės pirminę lietuvių kalbą pradėjo keisti į antrinę lenkų kalbą su kažkokiu lengvabūdišku nekantrumu ir skubotumu, dažniausiai pastarąją labai menkai temokėdami. Trūko tarties, žodžių darybos, kaitybos ir derinimo įgūdžių, įvairiausios buitinės leksikos. Lenkiški žodžiai buvo pradėti tarti lietuviška fonetika, o trūkstami žodžiai papildomi lietuviškų arba žinomų baltarusiškų žodžių šaknimis, sudarinėjami įvairūs nauji hibridai ir kt. Lietuvių kalbos substrato įtaka pasireiškė visais kalbos lygmenimis. Daugelis tokių hibridinių perdirbinių, ypač iš vardyno srities, dabar yra vartojami tiek lenkiškai, tiek lietuviškai kalbančių vietos žmonių. Tuos šių apylinkių vardyno savitumus galima pailiustruoti kad ir g y v u l i ų v a r d ų pavyzdžiais.

Labai įvairuoja karvių vardų daryba. Nežinodami lenkiškų karvių vardų, žmonės vartojo tiesiog buvusius lietuviškus vardus, padarytus daugiausia iš spalvą arba kitą kokią nors ypatybę reiškiančių būdvardžių. Daugiausia yra priesaginės darybos vardų: *Dvylója* „Dvyloji", *Jadẽla* „Juodelė", *Laukẽla* „Laukelė", *Margẽla* „Margelė", *Margója* „Margoji", *Margùle* „Margulė", *Palšẽla* „Palšelė", *Raudanója* „Raudonoji", *Šemẽla* „Šėmelė", *Žalója* „Žaloji", *Žalùte* „Žalutė". Retesni sudurtiniai vardai: *Baltãke, Baltakója, Baltašóne, Júodgalvis* (Kerulių k. jaučio vardas), *Júod(a)marge, Mažastimbùre, Trumpakója.*

Mažiausia užrašyta galūninės darybos karvių vardų: *Márge*‖*Márga* „Margė", *Šẽme*‖*Šẽma*‖*Šamà* „Šėmė". Užtai yra daugiau galūninės darybos arklių, jaučių, šunų vardų, pvz.: *Júodis, Márgis, Žãlis* greta *Margiùkas, Žaliùkas* (jaučiai); *Bal̃tis,* dažn. *Báltas, Bẽris, Juõdis*‖*Júodas, Márgis, Pálšis, Sar̃tis, Šìrmis*‖*Šìrma* (arkliai), *Žviẽgla* „Žvieglė" (pikta kumelė), *Bìznis, Bùdrius, Márgis, Sárgis*

(šunys). Yra ir kitokios kilmės gražių naminių gyvulių vardų: *Álpis, Kùdlius, Mòpsas, Mùrza, Mùsė, Rèksas, Rūtà* (šunys), *Mùrka, Nìrcė, Prùncė* (katės) ir kt.[39]

Mišriai kalbantys gyventojai, kalbėdami lenkiškai, neretai lietuviškos kilmės vardus stengiasi įvairiais būdais suslavinti. Ypač paplitęs slavinimo būdas su priesaga *k.* Išplečiant šiuo elementu lietuvišką tarminę priesagą *-oja,* Dubingių ir kitose gretimose (Jõniškio, Pabėržės, Sužionių, Giedraičių, Juodiškių[40] ir kt.) apylinkėse yra atsiradusi viena būdingiausių ir dažniausiai vartojamų hibridinių priesagų *-aika,* rečiau *-oika: Balnáika* (plg. *Balnóji*), *Dvyláika,* rečiau *Dvylóika, Dvylója, Jadáika,* rečiau *Jadóika* „Juodaika, Juodoji", *Keršáika, Margáika, Palšáika, Šemáika* „Šėmaika, Šėmoji", *Žaláika*||*Želáika* „Žaloji", *Žebráika.*

Pagal šiuos vardus su priesaga *-aika* pasitaiko padarytų karvių vardų ir iš slaviškų būdvardžių: *Černáika* „Juodoji", *Lisáika* „Laukoji", *Rižáika* „Žaloji"[41]. Iš slaviško daiktavardžio *luk* „svogūnas" padarytas vardas *Lukáika* „šviesiai žala, svogūno spalvos". Iš veiksmažodžio *badýtis* padarytas vardas *Badáika* „kuri badosi". Pastaruosius abu karvių vardus Juodiškių apylinkėje užrašė mokyt. V. Alekna.

Slavišku elementu *k(a)* retkarčiais išplečiami ir kiti karvių vardai su priesagomis *-elė* (t.*ela*): *Jadélka* „Juodelė", *Laukélka* „Laukelė"; *-ulė* (t.*ula*): *Cinkùlka* „Cinkė, cinko spalvos", *Margùlka; -utė: Žalùtka.*

---

[39] Čia aprašomi atskiri gyvulių vardai yra užrašyti iš Arliškių, Dagiškių, Keruliū, Labotiškių, Laumikónių, Palepšiškių, Trumpakõjų, Turliškių, Žalktýnės ir kitų kaimų. Ačiū Giedrei Andriuškevičienei, padėjusiai rinkti gyvulių vardus.

[40] Labai ačiū Juodiškių aštuonmetės mokyklos mokytojui Viktorui Aleknai, užrašiusiam ir atsiuntusiam šios apylinkės gyvulių vardus.

[41] Plg. H. Turska, min. veik., p. 133.

Neretai karvių vardai padaromi ir iš lietuviškų šaknų su grynai slaviškomis priesagomis, pvz., *-ečka: Dvylèčka, Žalèčka; -uška: Juodùška; -ouka: Margòuka; -atnė* (t.*atnia*) *Gyvãtne* „greita, vikri".

Pasitaiko ir iš slaviškų šaknų su lietuviškomis priesagomis padarytų vardų: *Krasùle*[42] ~ *Krasùlė* „Gražuolė" (plg. lenkų *krasa* „grožis"), *Rižùle* ~ *Rižùlė* (plg. lenkų *ryży* „rudas"), *Vertýbe* ~ *Vertýbė* „greita, vikri, nenustygstanti vietoje karvė" (plg. rusų *вертκий*, baltarusių *вёртκі* „vikrus, apsukrus").

Dubingių apylinkėje nemaža vartojama ir grynai slaviškų gyvulių vardų (karvių — *Alegántka* (<*Elegantka*), *Cigánka, Gvezdèčka, Malìnka;* arklių — *Čaniùkas, Sivùkas;* šunų — *Ląpčikas, Rąpčikas, Tùzikas, Žùkas;* kačių — *Cacùnė, Mìcenka*), tačiau jie kalbų kontaktams nušviesti maža ką duoda. Vis dėlto iš jų yra nurodytini tie vardai, kurie vartojami pagrečiui su aukščiau minėtais, kaip jų verstiniai dubletai, pakaitalai, pvz.: *Baltãkė*||*Bialaóčka, Baltašónė*||*Bialabóka*||*Bialabóčka, Dvyláika, Dvylója*||*Gniádka, Laukẽla*||*Lisáika, Raudanója*||*Červónka, Žaláika*||*Rižùlė* ir kt. Daugelis tų dubletų viename kaime retai pasitaiko. Tai rodo, jog vienuose kaimuose kalbų simbiozė (sambūvis) yra trukusi ilgiau, kitur trumpiau, o taip pat — kad ir pats kalbų sąveikos procesas dar yra nepasibaigęs.

Dėl lietuvių ir lenkų kalbų sąveikos Dubingių, kaip ir kitose apylinkėse, yra atsiradę daug įvairuojančių vietovardžių formų (kirčio ir morfologinių svyravimų, įvairių hibridinių vedinių, vertimų ir kitokių anomalijų). Jų apžvalgai reikėtų skirti daug daugiau vietos. Taip pat platesnių atskirų darbų reikėtų nušviesti šiandieninei dvikalbių apylinkių lietuvių kalbos sistemai,

[42] Kadangi priesagą *-ulė* turi ir slavai, todėl šios priesagos vedin'ai gali būti ir ištisai pasiskolinti.

jos santykiams tiek su literatūrine kalba, tiek su kitomis lietuvių kalbos tarmėmis ir su vietos slavų kalbomis, taip pat vietinių dialektų susiformavimui ir kt. Be abejo, tai ne vieno žmogaus darbas.

Prie šio darbo gali prisidėti kiekvienas kraštotyrininkas, registruodamas įvairiausius šių apylinkių kalbos faktus.

Jonina Lipskienė

Frazeologizmai

Dubingių apylinkėse šalia lietuvių kalbos plačiai vartojama ir lenkų kalba. Tačiau vis dar galima rasti nemaža vietinių gyventojų, mokančių kalbėti vaizdinga savo tarme. Kaip visur, taip ir čia frazeologizmai daugiausia išgirstami, kai žmogus atveria širdį, prikeldamas iš praeities liūdną ar sunkų savo gyvenimo momentą, pvz., *man ãšaros bỹra*[1] „skaudu, liūdna", *baisu ir kalbėt,* arba guodžiasi patyręs dabarties nuoskaudas, pvz.: *marti víeno šíaudo nepakeĩs an mū́sų šóną,* arba kenčia nuo senatvės, ligų, pvz., *kad akìs turė̃čia* „matyčiau", *tai aš danguñ išskrìsčia.*

Kaip kitų Lietuvos vietų, taip ir Dubingių apylinkių frazeologizmai daugiausia skirti žmonių neigiamoms savybėms nusakyti. Apie prastą darbininką sakoma: *prasta darbininkė — čià kója púodan, čià kója viẽdran; kad dirba — rañkose dárbas pū̃na;* apie girtuoklį — *anas jau bùtelį čiupinėja* „girtuokliauja", *nelauk, nepareis;* apie nevykėlį — *tas vyras maišù mùštas.* Daug mažiau užrašyta frazeologizmų, apibūdinančių teigiamas žmo-

[1] Kirčiuojami tik patys frazeologizmai.

gaus savybes. Darbštus, greitai, gerai dirbantis charakterizuojamas posakiu, žinomu ir kitose tarmėse, pvz.: *ot gera gaspadinė — kaĩ vainìką pìna,* arba: *kaĩp akià mìrkt ir padaro.*

Šių apylinkių palyginamieji frazeologizmai savo struktūra beveik nesiskiria nuo kitų tarmių panašių posakių. Jie daugiausia prasideda palyginamuoju žodeliu *kai, kaip,* pvz.: *Šiemet bulbos prastos, nueini kast, kirmėlių kaĩ prisẽta* „labai daug"; *pasiimk brizentą, o tai su vatupka* (plg. lenk. *watówka*) *eisi kaĩ dur̃nius su durẽlėm* „nei šiaip, nei taip, kaip kvailys"; *ką pragyvenau, regėjau, regis kaĩp sapnè* „neįtikima". Kiek daugiau užrašyta žodžių junginių, prasidedančių dalelyte *net.* Vieni jų nusako veiksmo intensyvumą, pvz.: *Sekmadienio vakare žiūrim, šoka nèt pãdai pýška* „smarkiai šoka"; kitais apibūdinama aplinkos veiksnių sukelta neįprasta žmogaus būsena, pvz.: *vaikas tiek bijo, tiek bijo, nèt drẽba* „labai bijo", dar kiti pažymi gausumą, pvz.: *čia ne vyšnios, o česnės, kaip jau pradeda raudonuot, nèt čiūža lãpai* [nuo varnėnų] „labai daug", o dar kiti charakterizuoja esamą padėtį, pvz.: *lakstau, lakstau su darbais, nèt nósį negãlima iškìšti* „išeiti, nueiti kur" ir t. t.

Dauguma frazeologizmų yra seni, dažniausiai žinomi ne vien tik Dubingių tarmėje, bet ir kitose Lietuvos vietose, būtent: *ano rañkose dárbas tir̃psta* „gerai dirba" (plg. kitose tarmėse šia reikšme vartojamą frazeologizmą: *jo rañkose dárbas tirptè tir̃psta*), arba beveik visame lietuvių kalbos plote žinomą žodžių junginį: *akìs sudėti* „užmigti", pvz.: *tik minutę akìs sudėjau ir vėl sapnuoju,* ir kt. Naujesniu veikiausiai laikytinas vietinės reikšmės frazeologizmas ir, tur būt, žinomas tik Dubingių apylinkėse: *Jau anas tuoj põ gañdro lizdù eĩs* „mirs" (anksčiau Dubingių kapinėse būdavęs gandra-

lizdis). Taip pat žodžių junginiai su prielinksniu *į*, pvz.: *į tą krãštą* „panašiai", *į gálvą neužeĩti* „neprisiminti". Tarmėje kartais pasitaiko posakių, tą pačią reikšmę nusakančių dviem skirtingais frazeologizmais — sinonimais, pvz.: *kalakutùs sveĩti* ir *liùlkas lìeti* (t. liùlkas lãja) prasme „snausti". Pirmasis jų plačiai vartojamas ir kitose į šiaurę nuo Dubingių iki pat Latvijos pasienio esančiose rytiečių tarmėse. Pasitaiko ir slaviškos kilmės žodžių junginių, pvz.: *gálvą dūžyti* „kamuoti", *smeĩtį gãvo* „mirė", *smũtką pamãtė* „nusiminė" ir kt.

Su lietuviškomis tradicijomis, papročiais susiję frazeologizmai — *kiaulès skaičiúoti* ir *svẽčią česta vóti*. Pirmasis vartojamas, kai jaunoji prieš vestuves važiuoja pasižiūrėti ūkio į jaunojo tėviškę. Kitose tarmėse šį žodžių junginį atitinka šie pasakymai: *į prožvalgùs važiúoti* arba *į žvalgùs važiúoti*. Frazeologizmas *svẽčią česta vóti* susijęs su rugių piovimo tradicija. Pradėjus piauti rugius, piovėjams ir rišėjoms duodamas geresnis valgis.

Gal būt, Dubingių apylinkių frazeologizmai nėra labai gausūs ir ne tokie saviti ir gražūs, kaip kitų Lietuvos vietų, nes jie užrašyti iš žmonių, kurių buityje ne vienas lietuviškai kalba dažnai rečiau, negu lenkiškai. Iš dalies tuo jie mums ir įdomūs, nes parodo, kad ir dvi kalbas vartojančio žmogaus atmintis sugeba puikiai išsaugoti dar ne vieną vaizdingą lietuvių kalbos posakį.

Frazeologizmai pateikiami alfabetine tvarka. Tekstuose kiek įmanoma palikta tik morfologija, nes fonetinės tarmės ypatybės mažiau išsaugotos ir daugiau paveiktos gretiminių tarmių, iš dalies ir literatūrinės kalbos.

ãdatom dùrti „labai skaudėti; diegliai ėmė varstyti": *Galvą sopa, per kūną ãdatom dùria, einu košt uvio, a nueinu nežinau pats kur — blūdžiu.*

akių neatatráukti „neatsidžiaugti": *Atvažiavo in močią blogutė, sudžiūvus, susenėjus, o anksčiau akių̃ negalėdavo atatráukti.*

akìs iškẽsti „nustebti": *Atsistojo, akìs ìškėtė ir žiūri.*

akìs praveř̃kti „apakti": *Verk visą laiką, tai akìs praveř̃ksi, kai juokiamės, tai laikas greičiau praeina.*

akysè ródytis „vaidentis": *Ji man akysè ródosi.*

(álkanas) kaip šuvà „labai alkanas": *Álkanas kaĩp šuvà, pasiėmiau kąsnelį sviesto, eidamas piaut.*

an darbų̃ važinėti „uždarbiauti": *An darbų̃ pradėjau važinėti.*

an mìslės užeĩti „atsiminti": *Buvo viena an mìslės užẽjus; čia tik buvo pirmai užėję pasakyt.*

an vẽjo papùlti „skersvėjui perpūsti": *Apsirgau, an vẽjo papúoliau.*

an viñčiaus stóti „tuoktis": *Baigias jaunos dienos, reiks an viñčiaus stóti* (d.).

apsisùko galvà[2] „paklydau": *Sako, apsisùko galvà, ir, nors ką nori daryk, nežinau nei katron pusėn eit.*

apsùkti gálvą „suvilioti": *Pristojo toks senbernis ir apìsukė mergiotei gálvą.*

ar mãžas, ar dìdelis „visi": *Nuo Ažugavų ligi Velykų ar mãžas, ar dìdelis nevalgo mėsos nė pieno nieko, tai tada ir daro ir šustinius, ir kisielius.*

ãšaros kriñta „verkia": *Kriñta mano ašarẽlės kai rudenio lietus* (d.).

ãtmintį turė̃ti „atsiminti": *Ãtmintį turiù gerą.*

atrakìno dañgų šveñtas Pẽtras „sugriaudė

[2] Frazeologizmai iškeliami su bendratimi tik tuo atveju, jeigu aišku, kad jie su ja gali būti pavartoti.

perkūnija pirmą kartą": *Jau atrakìno dañgų šveñtas Pẽtras.*

atsisẽsti in sprándo (kam) „išnaudoti ką": *Išėjo kariuomenėn, atbuvo, grįžo ir atsisẽdo motkai* (=motinai) *in sprándo.*

bãdą matýti „badauti": *Bãdą prisėjo matýt.*

biẽsas neimìs „nieko blogo neatsitiks": *Ar taip, ar* taip, *vištų biẽsas neimìs.*

(dárbas) iš rañkų kreñta „prastai dirba": *Dirba, ale dárbas iš rañkų kreñta.*

drẽba kaip lãpai apušìniai „labai bijo": *Vaikai drẽba kaip lãpai apušìniai.*

džiūsta širdìs „sunku, liūdna": *Džiūsta mano širdìs kai žolė pakirsta* (d.).

gaĩlysta pãėmė „gaila": *Raudoja, rėkia, krykia, tokia gaĩlysta pãėmė.*

galvõn imtis „jaudintis": *Kam reik galvõn imtis.*

gãlą pasidarýti „nusižudyti": *Žinojo, kad vis tiek gyva neliks, tai pati sau gãlą pasidãrė.*

gálvą panértęs „nusiminęs": *Mano Marytei kai gimė Danutė, tai žentas kelias dienas uliojo gálvą panértęs.*

gẽras pas Abraòmą an alaũs „senas, paliegęs, arti mirties": *Atrodo, kad jau gẽras pas Abraòmą an alaũs.*

gerõs širdiẽs „geras": *Tamsta esmi žmogus gerõs širdiẽs.*

ei kvietkẽlis „labai graži": *Dukterę turi, ei kvietkẽlis, tai berniokai eina ir eina.*

į gálvą neažeĩti „neprisiminti": *Į gálvą neažeĩna, gal ir yra.*

į tą kraštą „ne visai tiksliai, panašiai": *Sako, sakyk, bet tik į tą krãštą.*

in bùrną neimti „nevalgyti": *Gėrė, gėrė, a pas-*

kui kelias dienas ligonis, vaitoja, nieko ir in bùrną nèima, vienu rūgštu pienu gyvena.

inklaipìnti bãlon „nemalonumų susilaukti": *Neik, dar inklaipiñs kokion bãlon.*

in rañkų dúoti „avansą duoti": *Man in rañkų dãvė po tūkstantį.*

iš mẽtų išẽjus „nusenus": *Mano žmonelė iš mẽtų išẽjus.*

iš pašaknų̃ imti „labai rimtai, tiksliai norėti sužinoti": *Tamsta čia iš pašaknų̃ jemì.*

iš šeimýnos išeĩti „nusigyventi": *Ar iš šeimýnos išėjaĩ — avelių neturi, ka nėra pirštinių.*

išvir̃sti iš juõko „labai juoktis": *Pernai per Užgavėnes kai apsitaisė, tai visi išvir̃to iš juõko.*

juõką darýti „juokauti": *Šitas durnas juõką dãro: yra jis sùvisu durnas, ale kur anas padėt.*

kad anų̃ perkū̃nas „o kad tave": *Močė ir mergiotės keikės, sako, kad anų̃ perkū̃nas, jau tas Zigmokas čia pritaisė juokus.*

kad tavè gì velniaĩ suẽst! „po perkūnais!" (švelnus keiksmas).

kai cviklìniai burõkai „paraudonavę iš gėdos": *Visi mašinoj pradėjo juoktis, a katrie pakurstė pabučiuoti, sėdi išraudonavę kai cviklìniai burõkai.*

kai devýnios pẽtnyčios „labai susiraukus": *Ko tokia susraukus kai devýnios pẽtnyčios.*

kai ìnkstas taukuõs „labai gerai gyventi": *Mislia* (=galvojo), *išeisiu až bagoto, gyvensiu kai ìnkstas taukuõs, a kai išeina, tai tie taukaĩ par akìs leñda* (įkyri labai).

kai (kaip) iš viẽdro „labai lyja": *Lietus šeria kai iš viẽdro. Pila kaip iš viẽdro, možna* (=galima) *ūturt. Ot lietus kerta kaip iš viẽdro.*

kai mešką „labai riebi": *Riebi kai mešką.*

kai pūstélninkai gyvẽna „labai prastai, netvarkingai gyvena": *Sugriuvusios tvoros, reikia pataisyt, a tai gyvẽnam kai pūstélnykai.*

kai vãgio „labai ilgos": *Padarei rankoves kai vãgio.*

kaip agúonos „labai mažos": *Utėlės tos mažutės kaip agúonos.*

kaip bekòno „labai storas": *Tai kaklas — kaip bekòno.*

kaip diẽvo láukti „labai laukti": *Ana jo láukia kaip diẽvo, kada ateis, kada apsives.*

kaip dróbė išbãlęs „labai išsigandęs, išblyškęs": *Nusigandęs žmogus, išbãlęs kaip dróbė.*

kaip gaidỹs su žąsià kalba „labai prastai kalba": *Aš tai kaip gaidỹs su žąsià kalbù.*

kaip griaũsmas lẽkė „labai greitai, smarkiai važiavo": *Šuoperis* (=vairuotojas) *par tiltą lẽkė su mašina kaip griaũsmas.*

kaip iš turmõs išẽjus „labai lengva, gera ant širdies": *Ot sopa kojas, numyga pirštus batai, kaip nusieviau, tai kaip iš turmõs išẽjus.*

kaip kãlės dúodas „labai barasi, keikiasi": *Bobos, kai sueina, tai kaip kãlės dúodas viena an kitos.*

kaip líepas „labai gražus": *Merga graži kaip líepas.*

kaip píenas „labai baltas": *Polazdės* (grybai) *didelės išauga — baltos kaip píenas; pienas iš jų teka.*

kaip skustùvas „labai aštrus": *Išgaląsiu, tada peilis bus kaip skustùvas.*

kaip šẽškus „labai piktas": *Tik piktas kaip šẽškus.*

kaip šunìs kapóti „labai mušti": *Kapója žmones kaip šunìs.*

kaip šuvà lója „labai daug kalba": *Lója ir lója kaip šuvà.*

kaip tešlà „labai riebus": *Žandai platūs, morda* (=burna) *didžiausia, kai paimi katiną rankosna, kaip tešlà.*

kaip tìtnagas „labai kietas": [Duona] *pasidarė kaip tìtnagas.*

kaip ugnìs „labai staigiai": *Rytą gaidžiai užgiedojo tik, nulėkė kaip ugnìs laumė ragana* (p.).

kaip vélnias an liniẽnos (sakoma, kai kur nors atsistojus sunku stovėti). *Ir dabar sako, negali atsistot kaip vélnias an liniẽnos, užtat kad linas šventas daiktas* (p.).

kalbà neužsìmezga „negaliu gerai kalbėti": *Man neužsìmezga kalbà, nemoku gerai.*

keřta žõdį „pasako ne taip, kaip reikia": *Anas labai keřta žõdį, vis a, a* (ištaria ne „o", bet „a").

kiaulės skaitýti (sakoma, kai jaunieji važiuoja į jaunojo tėviškę, į pražvalgus, į žvalgus). *Dukterį išleido kiaũlių skaitýti, o pati pasiliko.*

let eĩna „labai silpnas": *Praslobęs* (=nusilpęs) *visiškai, let* (=vos) *eĩna.*

liežiùvį iškìšus lakstýti „labai daug dirbti": *Vienas tegul lãksto liežiùvį iškìšęs.*

lig kẽlių „labai daug": *Purvo tai lig kẽlių, negali išbrist.*

lįsti akýsna „painiotis po kojų": *Sakiau, nelįsk man akýsna.*

miřti iš báimės „labai bijoti": *Tėvas sustabdė arklį ir eina pažiūrėt, a vaikas miršta iš báimės.*

nedúoti vãlės „griežtai auginti": *Nėdavė vãlės mažiems, tai nors žmonėm išaugo.*

ne galvõj „nerūpi": *Eina, tegul sau eina, man ne*

galvõj. Maž ir pasakytum, ale (=bet) *kat užmiršau, jau dabar ne galvõj baikos* (=pasakos).

nei gyvà, nei numìrus „labai išsigandusi": *Aš likau nei gyvà, nei numìrus, kaip sėdėjau in suolelio, teip, rodos, ir prilipau.*

nei žodẽlio „visiškai nieko neatsakė": *Man mergelės nei žodẽlio* (d.).

nepìlno próto „kvailas": *Kad anas nepìlno próto.*

net gunguliúoja „labai lyja": *Lietus lyn, net gunguliúoj.*

net išsižiójus „labai klausyti": *Aš klausau net išsižiójus.*

net krãto „labai baisu": *Pro kapus bijau eiti, net krãto.*

net plaukaĩ stóvi an galvõs „labai rūgštu, nemalonu": *Net plaukaĩ stóvi an galvõs, kaip prakąsi obuolį.*

nors grabañ dėk „labai liesas, prastas": *Labai susenęs, in žmogų nepanašus, nors grabañ dėk.*

nors liežiùvį klók (sakoma, kai visai nebėra pakratų): *Pristigom šiaudų, nors liežiùvį klók.*

nósį atkìšti „ateiti": *Ko ta vėlgi nósį atkìšo.*

nósin dúoti „pakvipti": *Kas tai jau man nósin dãvė.*

nuẽjo šunũ lódyt „niekais nuėjo": *Tėvai storojos, mokino, ir nuẽjo šunũ lódyt.*

nuo rañkų nenuléisti „labai mylėti, visą laiką nešioti": *Ne visos myli mažus vaikus; svetimą nemyli, o savo dabok kaip — nuo rañkų nenuléidžia, neatsitraukia, sėdi ir sėdi prie jam.*

nuo rýtui lig vãkarui „visą dieną": *Par vieną šeimininką tarnavau, tai par dvi savaites mynėm ir mynėm linus nuo rýtui lig vãkarui.*

óžius gainióti (plėšti) „vemti": ***Vakar gėrė,*** *dabar óžius gainiój. Gėrė, gėrė, kol pradėjo óžius plėšti.*

pas Abraòmą nueĩti „mirti": *Buvo senesnių už mane — pas Abraòmą nuẽjo.*

per akìs „staigiai, nelauktai, matant": *Per akìs mirtis atėjo.*

piktùmas ìma „pikta darosi": ***Mum piktùmas net*** *ìma.*

pilvą ištempti „mirti": *Anas jau pilvą ištempė.*

põmetį turėti „atsiminti, gerą atmintį turėti": *Ale ir senybėj põmetį turiù.*

prieš vėją neišpūs „nieko nepakeis, nepadarys": *Ką tę padarys, prieš vėją neišpūs.*

priĩlso liežiùviai „nusibodo, įkyrėjo": *Pails gulbių pasparnėliai, per mareles skrendančių, priĩls bobų liežiuvėliai, aplink mane kalbančių* (d.).

pripùlti prie stikliùko „pradėti gerti": *Vyras kai pripúola prie stikliùko — viskas.*

rãganos kaulẽliai „šerkšnas": *Kai šaltis būna, saulė šviečia, šerkšnas blizga — sako, rãganos kaulẽliai.*

rankà rañką praũsia „vienas kitam padeda": *Sutaria gerai — rankà rañką praũsia.*

rañkose dárbas dẽga „labai gerai dirba": *Vyras tai jau geras — rañkose dárbas dẽga.*

rõdos nedúoda „nepataria": *Mano biedna* (=vargšė) *galvytėlė man rõdos nedúoda* (d.).

skẽpetom mèsti „labai didelėm snaigėm snigti": *Visą kelią skẽpetom mẽtė, kol parėjom.*

skradžiù žemė nuẽjo „prasmego": *Virš rožančiaus rado visus, a katrie buvo apačioj — skradžiù žemė nuẽjo* (p.).

smũtką pamãtė „nusiminė": *Kai tik broleliai dalges sustatė, tada dobilas smũtką pamãtė* (d.).

stulpù šóka „grucę grūda; sukas uodai ratu aukštyn žemyn": *Ir prieš pagadą, ir į lietų uodai stulpù šóka.*

suẽiti laižýbosna „susilažinti": *Tėvai suẽjo laižýbosna.*

sùk jį biesaĩ „tiek to": *Imbrido lig pusei, sako, sùk jį biesaĩ — negaliu pavyt.*

sùkti gálvą „jaudintis": *Visą dieną vaiko nėra namie, anys ir nejieško, nèsuka galvõs.*

sustriũbom nepristriũbysi „neprikelsi": *Nu, miega, tai miega — su striũbom nepristriũbysi.*

su ugnià nerasì „niekaip, jokiu būdu nerasi": *Kaip nori, sakiau, su ugnià nerasì.*

svẽčią čestavóti (toks paprotys: supiovus pirmąją rugių saują, vaišinami piovėjai supiautos saujos garbei): *Kai supjauna svečią, tada pamierkavoja* (=pasistengia) *valgį geresnį — svẽčią čestavója* (=vaišina). *Kai pradeda piaut, sako prapiovas. Tadu kepa pyragus, kepa kiaušinienę, valgo — čestavója svẽčią.*

svẽčią supiáuti „pirmą saują piautuvu rugių supiauti": *Reikėjo svẽčią supiáuti — pirmą saują piautuvu supiauti.*

šaĩtis perẽjo per kũną „išsigando": *Man tik šaĩtis perẽjo per kũną.*

širdìs plýšta (sópa, spáudžia) „labai sunku": *Negaliu daturėt, širdìs plýšta. Tėvuli mano, širdẽlę sópa, kat mano panelė su kitu šoka* (d.). *Tėvuli mano, širdẽlę spáudžia, kat mano panelė su kitu snaudžia* (d.).

šónan eĩna „niekam išleidžiama": *Kai nėr kas darbuotis, ką dar turi, ir tas šónan eĩna.*

tik smeř̃čio siū̃st (sakoma, kai kas ilgai užtrunka): *Nuvėjot ir ažvirtot, ar pirty prisvilot — tik smeř̃čio siū̃st.*

trečià kaleĩna „trečia karta": *Trečià kaleĩna, kaip aš atmenu.*

trẽlinti niekùs „daug tuščiai, be reikalo kalbėti": *Trelinykai tu, trẽlini ir trẽlini niekùs.*

turė̃ti akìs iškẽtus „labai sekti, stebėti": *Turė̃k akìs iškẽtęs ir turėk, vis toje* (tas pats).

turė̃jo juõką „juokėsi": *Visas kaimas turė̃davo juõką.*

vélnias jos nemãtė „tiek to": *Nubudau kaip nesavas, vélnias jos nemãtė, galgi aš nesurasiu kitos dalgės.*

vélnio kvarabà „baisi liga": *Šitas diedas sakinėdavo — šaltinis tai vélnio kvarabà... neduokit atsigert šito vandens, bo jį kratis* [drugys] *— šaltinis pereis jam.*

(vienà) kaip kuõlas „visai viena": *Atlikau vienà kaip kuõlas.*

viskõ matýti „daug pergyventi": *Aš viskõ mãtęs, pačioj badijoj prisėjo būt.*

vìską nutráukti „susilpninti": *Vìską nutráukė nuo mūs: ir atminties, ir viską* [kai nuskendo 18 metų anūkė].

visū̃ galū̃ „visko": *Atveža sūnus visū̃ galū̃.*

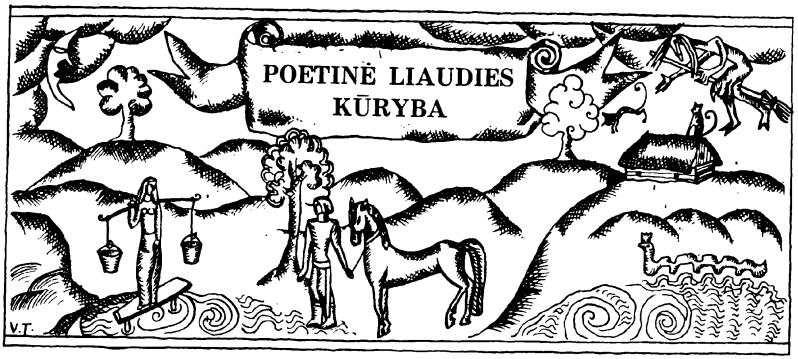

Vanda Misevičienė

Dainos „Vaikščiojau, vaikščiojau" keliais

Dubingių apylinkėje užrašytas senos plačiai žinomos dainos „Vaikščiojau, vaikščiojau" keistokas, ne visai logiškas variantas. Daina prasideda žodžiais „Uliojau, uliojau"[1]. Antroje eilutėje patikslinama: „Po žalią girelę vaikščiojau". Toliau, kaip ir dera šios dainos tipui, nuosekliai išvardijama, ką medžiotojas girelėje veikė: nešiojo „strielbelę", pamatė pilką sakalėlį, jį nušovė, parnešė namo. Paskui... nupešė sakalėlį, išvirė ir suvalgė.

Kad senovėje su sakalais medžiodavo paukščius ir žvėris, yra žinių dar iš XIV a.[2] Tačiau maistui vargu kada jie buvo vartojami. Kažkada buvę ištikimi me-

[1] Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas (toliau — LTR), 4107 (18).

[2] I. Butkevičius, Medžioklė.— Lietuvių etnografijos bruožai, Vilnius, 1964, p. 134.

džiotojų pagalbininkai, liaudies jie mylimi ir dainose dažnai apdainuojami. Šioje dainoje neparodoma sakalui nei meilės, nei šiaip šiltesnio jausmo, o dainos turinys verčia galvoti, kad čia įsibrovusi kažkokia klaida.

Norint surasti dainos nelogiškumo priežastis, reikia kiek artimiau susipažinti su dainos tipu, kuriam priklauso Dubingiuose užrašytasis variantas. „Vaikščiojau, vaikščiojau"[3] yra vienas seniausių darbo, konkrečiau — medžioklės dainų tipų. Medžioklė kaip verslas yra labai sena. Sprendžiant iš senųjų šaltinių, pvz., Ipatijaus kronikos, galima matyti, kokią svarbią reikšmę ji turėjo ir lietuvių genčių gyvenime[4]. Tačiau ilgainiui jos ištekliai nyko, ir mūsų amžininkui ne taip lengva suvokti pirmykštę jos reikšmę. Nedaug teliko ir lietuvių liaudies medžioklės dainų — vos 27 tipai. Kad dainos tipas „Vaikščiojau, vaikščiojau" (taip pat ir nemaža dalis panašių medžioklės dainų) yra labai senos kilmės, pasako stereotipinė jo struktūra. Tokios struktūros dainos greta grandininių[5] gyvavo seniau ir tebegyvuoja pirmykštės kultūros tautų folklore[6]. Jų išliko slavų tautų (rusų, baltarusių, lenkų) dainų repertuare[7]. Gausiai šios struktūros kūrinių išsaugojo lietuvių liaudis — ypač tarp darbo bei šokių ir žaidimų dainų.

Šių dainų turinys artimai susijęs su funkcija. Jose apdainuojamas atitinkamas darbas, nuosekliai išvardijami visi jo proceso etapai. Kai tų etapų daug, daina iš-

---

[3] Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Tautosakos sektoriaus sudarytas sisteminis lietuvių liaudies dainų tekstų katalogas. Darbo—Medžioklės—„Vaikščiojau, vaikščiojau".

[4] Полное собрание русских летописей, II, СПб, 1843.

[5] P. Jokimaitienė, Lietuvių liaudies vaikų dainos, Vilnius, 1970, p. 78—80.

[6] К. Бюхер, Работа и ритм, Москва, 1923, p. 218.

[7] Русские народные песни, Москва, 1957, № 176, 177, 180; M. Federowski, Lud białoruski, V, Warszawa, 1958, Nr. 1843, 1844, 1845.

tįsta į ilgą poetinio jų pavaizdavimo grandinę. Ypač įsimintinos dainos apie ilgai trunkantį šienelio piovimą ir džiovinimą, apie vienas po kito sekančius linų auginimo, apdirbimo ir audeklų audimo veiksmus. Beje, tarp šienapiūtės ir linų darbų dainų stereotipinės struktūros kūrinių išliko daugiausia. Užrašyta jų ekspedicijos metu ir Dubingiuose[8].

Šios struktūros dainų turinys — paprastas, lakoniškas atitinkamo darbo veiksmų išvardijimas. Nesudėtingos meninės išraiškos priemonės. Pakartojimu, vienu kitu epitetu išreiškiama darbo nuotaika, pagražinamas darbo objektas. Dažniausiai siekiant įskiepyti nuoširdų požiūrį į darbą, meilę ir pagarbą jam. Šiuo atžvilgiu didžiausias svoris tenka darbo vaisių, darbo rezultatų išaukštinimui. Prasminiai dainų tekstai dažnai apipinti labai įvairiais ir išradingais refrenais.

Nors šios dainos labai paprastutės, bet jos iki šiol mėgstamos Lietuvoje. Savo naiviu žavumu ir savita forma jos patraukia ir intensyvaus dabarties gyvenimo žmogų. Iš amžių glūdumos jos atneša meniškai išlietą kasdieninių sunkių liaudies darbų paveikslą. Pagaliau jos turi pažintinę reikšmę — primena, kiek reikėjo įdėti darbo, kol, pasėjus linelius, gaudavo plonus marškinėlius, kol, išėjus girelėn, sumedžiotas laimikis patekdavo ant pietų stalo ir pan. Dažnai paprastos, šios dainos sužadina improvizacijos kūrybinį jausmą, viena ar kita forma pritaikant šių dienų gyvenimo poreikiams išreikšti.

Tarp senųjų stereotipinės struktūros dainų medžiotojų daina „Vaikščiojau, vaikščiojau" itin įdomi. Ji ne tik atspindi atliekamo darbo vaizdus, bet ir perteikia vėliau atsiradusius žmonių santykių paveikslus, isto-

[8] LTR 4105 (336), 4108 (6).

riškai susiklosčiusias ūkinio gyvenimo realijas. Daugelis jų — reikšmingi faktai panašios formos dainų istorinės raidos moksliniam tyrinėjimui.

Šio dainos tipo variantų spaudoje bei leidiniuose paskelbta palyginti nedidelis kiekis — apie 20. Gražų tokio tipo variantą su vestuvinės tematikos pabaiga vienas pirmųjų paskelbė A. Juška[9]. Dainos tipas neabejotinai nusipelno didesnių teisių publikacijai. Jis ne tik iš panašios formos dainų, bet ir aplamai iš viso lietuvių liaudies dainų repertuaro išsiskiria savo populiarumu. Sisteminio lietuvių liaudies dainų katalogo duomenimis, jo užrašyta 462 variantai. Tiek gausiai užfiksuotų darbo dainų žinoma vos keletas. Dar vienas svarbus jos bruožas — kad ji paplitusi beveik visoje Lietuvos teritorijoje.

Dainos tipo „Vaikščiojau, vaikščiojau" populiarumas turėjo savo priežasčių. Jis bene vienintelis iš stereotipinės struktūros dainų tipų, praėjusių ilgą kūrybinį procesą, patyrusių daug pakitimų. Jie savo ruožtu darė įtaką dainos tipo funkcinei priklausomybei. Tiesa, sandara ir varijavimo būdai paklūsta bendriems panašių dainų dėsniams.

Dauguma dainos variantų — 399 — turi vieną tvirtą pradžią: prasideda žodžiais „Vaikščiojau, vaikščiojau" (todėl ši populiariausia pradinė eilutė paimta dainos pavadinimu). Kitos žinomos šio dainos tipo pradžios — „Užaugau, užaugau", „Kur buvai, kur buvai", „Berneli, berneli, nedarbininkėli", „Išjojau, išjojau", „Du žali berželiai" — iš esmės dainos nepakeičia. Be to, tie variantai yra labai negausūs.

Dainos „Vaikščiojau, vaikščiojau" pagrindą sudaro nesudėtingi medžiotojo, arba tradicinio liaudies dainų

[9] Lietuviškos svotbinės dainos, užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos, II, Vilnius, 1955, Nr. 1040.

bernelio, veiksmai: vaikščioja po žalią girelę, nešioja ant pečių „strielbelę", pamato pilkąjį zuikelį ir jį nušauna. Šį pagrindą galime laikyti išeities pozicija, nes prie jo jungiasi įvairūs kiti motyvai. Dažniausiai jie turi ryšio su medžiokle, tačiau neretai nukrypsta ir į kitas temas.

Beje, jau pačiame šio dainos tipo pagrinde atsiranda nevienodumo. Ne visuose variantuose medžioklės objektas yra zuikelis (jis minimas dažniausiai — net 152 variantuose). Neretai pasitaiko ir sakalas (83 variantuose), gegutė (60), lapelė (21), karvelėlis (22). Po vieną kitą kartą paminėti volungėlė, jerubėlė, genelis, gulbelė, o iš žvėrių — dar vilkelis, stirnelė. Zuikelis minimas daugiausia tuose variantuose, kurie užrašyti Žemaitijoje. Kiti medžioklės objektai, ypač paukščiai, sutinkami beveik vien rytų Lietuvos krašto — nuo Zarasų, Ignalinos, Švenčionių iki Utenos, Panevėžio, Trakų ir Kaišiadorių apylinkių — variantuose.

Sekant tolesnį dainos turinio plėtojimą, t. y. peržvelgiant kitas dainos tipo versijas, pasirodo, kad vien atlikto darbo procesų vaizdais daina retai pasibaigia. Dažniausiai medžiotojas neša savo laimikį parduoti. Dainoje išryškėja kitos žmonių veiklos sferos — prekybinių santykių sferos — realijos. Čia ir atsiveria ištisas įvairių įdomių faktų arsenalas.

Sumedžiotus paukščius (sakalą, gegutę ar kt.) bernelis paprastai nuveža Vilniun į turgelį (net 124 variantai). Kitos vietos, kaip Zarasai, Salakas, Švenčionys, Dusetos, Varšuva, Danskas (Gdanskas), paminėtos vos viename kitame variante. Zuikelio ar kito žvėries pardavimo geografija kiek sudėtingesnė. Iškyla eilė žemaičiams patogių prekybos centrų: Tilžė (81 variante), Šiauliai (16), Telšiai (3), Gilijos miestelis (2), Ryga (5). Atiduodama priderama pagarba ir Vilniui — sostinei, stam-

biausiam visokeriopos lietuviui traukos ir prekybos centrui — jis minimas 95 variantuose.

Kai kur užsimenama, kas laimikį derėjo ir kam bernelis jį pardavė. Šie duomenys randami ne visuose variantuose, tačiau ir jie verti dėmesio. Pavyzdžiui, bajorai, ponai bajorai paminėti 15 variantų (dvylika iš jų — Vilniaus bajorai, o vienas — Tilžės). Kunigai, kaip pirkėjai, pasirodo keturiuose variantuose (Šiaulių, Telšių, Vilniaus). Čia turima galvoje dvasininkai, nes beveik visur patikslinta: „Telšių klebonėliui", „kunigui klebonui" ir kt. „Kupčiai" pasitaiko 18 variantų (Tilžės — 8, Vilniaus — 8, Dusetų — 1), „šinkorkėlės" — taip pat 18 variantų (Tilžės — 16, Šiaulių — 2). Bene dažniausi pirkėjai dainose būna kariškiai, paminėti net 52 variantuose. Tai kapitonai (46): Vilniaus — 41, Šiaulių — 5; generolai (2): Vilniaus ir Šiaulių; seržanto sūneliai (2) Tilžėje; lenkų ar šiaip „aficieriai" (2) Vilniuje. Kaip matome, Vilniuje pagrindiniai pirkėjai yra bajorai, kapitonai. Kitame centre — Tilžėje — dainos suteikia pirmenybę „kupčiams" ir ypač „šinkorkoms".

Duomenys apie pirkėjus taip pat patvirtina savo metu buvus aktualius du prekybos centrus, prekybinių santykių traukos kryptis. Be to, vienuose dainų variantuose paminėti pirkėjai atstovauja tikriesiems besiklostančių kapitalistinių prekybinių santykių veikėjams. Tai atitinka daugiausia išsivysčiusių pietvakarinių Lietuvos rajonų ribas. Kituose variantuose atsispindi dar feodalinės priklausomybės, jos prievolių bei tradicijų atbalsiai.

Reikšmingesnių žinių suteikia dainų variantai, apdainuojantys pinigus, gautus už prekę. Rubliai paminėti 184 variantuose (Vilniuje — 146, Šiauliuose — 10, Tilžėje — 8, Rygoje — 2, Kaune — 2, Zarasuose — 3, Varšuvoje — 3 ir kt.). Doleriai minimi 66 variantuose

(Tilžėje — 54, Gilijos miestelyje — 2, Palangoje — 1 ir Vilniuje — 8). Muštiniai išlikę 24 variantuose (Vilniuje — 16, Rygoje — 1, Klaipėdoje — 1, Tilžėje — 6). „Baltais pinigėliais" užmokama 18 variantų (Vilniuje — 12, Tilžėje — 3, Šiauliuose — 3). Dar viename kitame variante užsimenama apie raudonuosius, aukso pinigėlius, skatikus, grašelius, šeštokus ir kt.

Minimi pinigai vartoti įvairiais istoriniais laikotarpiais. Seniausi iš jų — muštiniai. Jie buvo vartoti dar Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje. Paskutiniai muštiniai buvo išleisti 1709 m.[10] Po Lietuvos ir Lenkijos padalijimo XVIII a. buvo įvesti carinės Rusijos pinigai — rubliai. Jie minimi dažniausiai ir siejami su Vilniumi kaip prekybiniu centru. Trečia svarbi pinigų sistema — doleriai. Doleriai — sinonimas talerių, vartotų XVI—XVII a. visoje Vakarų Europoje. Prūsijoje jų vartojimas pasibaigė XIX a. Nieko nuostabaus, kad dainose jie daugiausia siejami su Tilže. Kiti, vos keletu variantų užfiksuoti pinigai,—„balti pinigėliai", grašiai ir pan.— įeina į aukščiau išvardytų pinigų sistemas. „Balti pinigėliai" gali būti smulkūs sidabriniai. Pavyzdžiui, taleriai buvę dalijami į grašius ir denarus. Dainose jie galėjo prigyti „baltų pinigėlių" vaizdu, kol juos buvo mėginta pakeisti variniais. Arba tai galėjo būti poetinis vaizdas grašių, atsiradusių po Liublino unijos, kai buvo suvienodinta Lietuvos ir Lenkijos pinigų sistema.

Į meninio kūrinio audinį įpintų prekybinių santykių realijų vertinimas reikalauja didelio atsargumo. Kita vertus, laikyti juos vien tik meninės išraiškos priemonėmis, hiperbolizuotai aukštinančiomis laimikio vertę, aiškiai per maža. Galima sutikti, kad liaudies dainininkai nepateikia tikros savo meto kainos. Trys šimtai

[10] Э. Т. Кучеренко и Д. И. Мошнягин, Нумизматика в школе, Москва, 1968, p. 77—82, 109—148.

rublelių, šimtas dolerėlių ir pan.— perdėtai didelis prekės įvertinimas. Į kainos dydį reikia žiūrėti kaip į meninę išmonę, tačiau pačių pinigų senųjų sistemų išlaikymas — jau kitas dalykas.

Atkreiptinas dėmesys į vieną sąlygą. Dalis dainos variantų buvo užrašyta tada, kai dar egzistavo cariniai rubliai, dalis — buržuazinės Lenkijos okupuotame krašte, kur į vartoseną buvo įvesti zlotai. Didelė dauguma variantų užrašyti buržuazinės Lietuvos laikotarpiu. Zlotai dainose niekur nepaminėti. Buržuazinėje Lietuvoje vartoti litai teužfiksuoti trijuose variantuose. Rubliai minimi dažnai, nes jų vartojimas apima gana ilgą laikotarpį. Tai dar kartą parodo, kad dainose ne taip lengvai buvo keičiami tradiciškai tvirtai įaugę komponentai.

Kaip matome, šios neabejotinai senos dainos variantai atnešė iki mūsų dienų gana konkrečius tam tikrų epochų reliktus, kurie drąsiai sietini su XVI—XVII amžiais. Tai feodalinio ūkio įsigalėjimo laikotarpis. Medžioklė ir jos produktai ėmė nebetekti pirmykštės savo prekinės reikšmės, tačiau ilgą laiką tebevaidino svarbų vaidmenį[11]. Medžioklės verslas vis dar teikdavo vertingą prekę rinkai. Tuo būdu senosios medžioklės dainos tipas artimai susijęs su gyvenimu, labai nuosekliai atspindi darbo ryšį su prekiniais santykiais. Plati jų poveikio sfera pastūmėjo dainos raidą į sudėtingą kelią. Turinio kitimo galimybės susilpnino funkcinę priklausomybę. Gausios šios dainos tipo versijos paliudija labai įvairius funkcijos kitimo ir visiško jos išnykimo atvejus.

[11] I. Butkevičius, Medžioklė, p. 126—127; K. Jablonskis, Prekinių-piniginių santykių plitimas ir baudžiavinės reformos XVI a. antroje pusėje.— Lietuvos TSR istorija, Vilnius, 1957, p. 181.

Vienose iš jų apsiribojama medžioklės reikalais, medžiotojo šaunumo pavaizdavimu. Pavyzdžiui, bernelis už gautus pinigus nusiperka juodą kepurėlę[12], plieno šaudyklėlę, naują „strielbelę"[13], o dar dažniau — juodbėrą žirgelį[14]. Kai kada toks bernelio pasirengimas suteikia dainai net karinės tematikos atspalvį: nusipirkęs žirgelį ir naują balnelį, bernelis išjojo į „vaiskelį"[15].

Kitose versijose tolesnis dainos kitimas įgyja meilės arba šeimos dainų toną. Labai dažnai bernelis, nusipirkęs žirgelį, nujoja pas mergelę arba ją kur nors susitinka[16]. Bernelis nuperka dovanų savo motulei arba seselei, iš lapelės pasiuva motulei kailinėlius[17]. Tačiau tokių meilės ir šeimos gyvenimo motyvų palyginti reta. Dažniausiai variantai pabaigoje praturtėja vestuviniais motyvais, kurie nusveria dainos prasmę, funkcinę priklausomybę. Šio pobūdžio pakitimai ne tik dažni, bet ir gana sudėtingi. Vienos versijos užsibaigia lakoniškai prijungtu vienu kitu vestuvinėms dainoms būdingu bruožu ar simboliu. Pavyzdžiui, bernelis nusiperka žirgelį, nujoja pas mergelę ir klausia, ar ji eisianti už jo, ar didi jos pasogėlė[18]. Arba bernelis nujoja pas mergelę ir sumaino žiedeliais[19]. Kai kada piršlybų paveikslas perteikiamas dar kitokio pobūdžio detalėmis: bernelis nujojęs pravirkdo mergelę, paguodžia tėvą, motinėlę, sugeria su jais žalią vynelį[20].

Kitose versijose vestuviniai motyvai atsiranda dėl kontaminacijos. Čia prijungiami ištisi žinomų vestuvių

[12] LTR 2813 (1622).
[13] LTR 2002 (36), 1829 (2609).
[14] LTR 338 (276), 3347(4), 3377 (141), 956 (48) ir kt.
[15] LTR 1833 (405).
[16] LTR 2187 (35), 1242 (81), 783 (208) ir kt.
[17] LTR 2083 (752), 819 (31), 379 (117), 2852 (195).
[18] LTR 2197 (24), 1316 (38), 423 (70).
[19] LMD I 148 (45), 41 (1); LTR 2196 (29).
[20] LTR 2352 (127), 450 (221).

dainų posmai ar net didesnės dainų dalys. Pavyzdžiui, labai gražiai prisijungia plačiai žinomos vestuvinės dainos motyvas apie atvykusius piršlius. Jų žirgai pamuistė galvelę, išlaužė tvorelę, sumindė rūtelę ir lelijėlę[21]. Lygiai taip prijungiami populiarios vestuvinės dainos motyvai apie negeidžiamą seną jaunikį ar našlį, nes vargas mergelei, kai senas bučiuoja, savo ūsais kaip šluotele šluoja[22]. Sutinkamas čia ir paplitęs žiedynų dainos motyvas apie bernelį, kuris sulaužo tiltelį per Nemunėlį, pravirkdo mergelę[23]. Tokių kontaminacijos sukeltų dainos permainų būtų galima nurodyti gana daug.

Kai dainoje atsiranda kitų funkcijų dainoms būdingų motyvų, be abejonės, senoji dainos paskirtis ima blankti. Atsiranda galimybė dainuoti ją ne viena apibrėžta proga. Juo labiau kad pirmoji funkcija netenka savo pagrindo — buvęs darbas nustojo reikšmės. Ne veltui vienas pirmųjų šios dainos skelbėjų Antanas Juška nesuabejoja jos vestuvine funkcija. Variantas, kuriame gražiai prijungtas išplėtotas vestuvinės dainos piršlybų motyvas, visai pagrįstai atsidūrė „svotbinių" dainų tome[24].

Nuėjusi ilgą istorinį raidos kelią, tarnavusi žmonėms jų darbe ir rimtuose gyvenimo įvykiuose, ši sena daina, deja, turi ir nuopuolio elementų. Čia vienur, čia kitur atsiranda variantų su turinio nelogiškumais, su tam tikro absurdo bruožais. Neretai jos turinys imamas traktuoti humoristiškai, išryškėja parodijavimo tendencija. Apmaudu, kai sena daina, kažkada suaugusi su gyvybiniu žmogaus poreikiu — darbu, visada lydėjusi jį, dabar imama traktuoti nerimtai. Pavyzdžiui, yra varian-

[21] LMD III 226 (228); LTR 1171 (2), 2201 (106) ir kt.
[22] LTR 863 (188).
[23] LTR 2183 (31).
[24] Lietuviškos svotbinės dainos, II, Nr. 1040.

tų, kur iš eilės, kaip įprasta, apdainuojama bernelio medžioklė, parduotas laimikis, o kai bernelis gauna pinigus, tai nusiperka... vyno butelėlį[25]. Dar būtų suprantama, jei jis būtų skirtas sugerti su mergele ar pan.[26] Tačiau artimi variantai patikslina, kad bernelis vynelį išgėrė, kad pasigėręs gulėjo „Vilniaus ulyčioje"[27]. Naujesnio stiliaus variantuose visai prasčiokiškai pasišaipoma, kad bernelis gavo už zuikelį du šimtus rublelių ir juos pragėrė[28] arba, išgėręs „arielkos", vos namo parėjo[29]. Nelaukta, parodijinio pobūdžio pabaiga vienu ypu visą dainą padaro bereikšmę. Taip atsitinka dėl to, kad dainos paskirtis ir prasmė pamirštama, jos turinys praranda savo vertę.

Kitas, dar liūdnesnis, atvejis — kai daina atliekama mechaniškai, į jos turinį visai nebesigilinama. Tik šitaip galima paaiškinti Dubingiuose užrašyto dainos varianto nelogiškumą. Beje, jis ne vienintelis. Dviejuose Zarasų apylinkėse užrašytuose variantuose kepsniui taip pat skiriamas sakalas ir gegutė[30].

Kaip matome, dainos tipas „Vaikščiojau, vaikščiojau" yra vienas iš įdomiausių stereotipinės struktūros pavyzdžių. Jis duoda daug duomenų apie dainos istorinį kelią. Iš jo galime susidaryti palyginti teisingą vaizdą, koks buvo šios dainos pirmapradis pavidalas, kaip buvo poetiškai išdailinti variantai jos gyvavimo „aukso amžiuje", kaip ji, laikui bėgant, buvo pritaikoma vis besikeičiantiems žmonių poreikiams, atitinkamoms progoms. Šio dainos tipo, jo meninės išraiškos priemonių, besikontaminuojančių dainų simbolikos elementų bei

[25] LTR 3343 (130).
[26] LTR 1337 (26).
[27] LTR 3116 (1776).
[28] LTR 406 (18).
[29] LTR 3189 (53).
[30] LTR 9a (193), 2101 (30).

motyvų analizė leidžia geriau suprasti ir kitų žanrų dainų raidą.

Pateiktoji apžvalga toli gražu nepretenduoja į išsamų tyrinėjimą, kokio tikrai nusipelno šis vienas iš įdomiausių lietuvių liaudies dainų tipų.

Stasė Litvinaitė

Pasakų pasaulis

Sklaidant Dubingių kompleksinės ekspedicijos medžiagą, yra kuo pasidžiaugti, yra ko pasigailėti. Džiugu, kad surinkta gražus pluoštas liaudies kūrybos, gaila, kad imtasi ją užrašinėti tik mūsų dienomis. Ekspedicijos medžiaga liudija, kad čia būta turtingo pasakojamosios tautosakos repertuaro, kuris iki mūsų dienų gerokai apnyko, aptrupėjo; būta ir gerų pasakorių, talentingų meninio žodžio meistrų.

Pasakų, sakmių, padavimų, pasakojimų užrašyta iš Balio Ilgevičiaus, Genovaitės Kutulskienės, Juozo Kutulsko, Konstancijos Snieškienės, Broniaus Šiukščiaus, Albinos Jackevičienės, Onos Bistrickienės, Ksavero Ilgevičiaus, Vlado Mižonio, Teklės Veličkienės, Alfonso Pumpulevičiaus ir kt. Beveik visi pateikėjai yra seni šios apylinkės gyventojai, čia gimę ir augę arba iš netolimų apylinkių atitekėję, atėję užkuriom. Nors kai kurių gimtoji kalba yra ne lietuvių, tačiau lietuvių pasakų, sakmių, linksmų anekdotų moka kiekvienas. Tai rodo lietuviškos žodinės kūrybos patrauklumą ir gajumą. Liaudies pasakojimai čia yra perėję iš kartos į kartą, jie mus pasiekė iš anūkų arba proanūkių lūpų. Dėl kalbinio mišrumo ir gyventojų sėslumo pasakos patyrė

menką evoliuciją, todėl čia galima rasti sustabarėjusių siužetų, laiko ir išmoningų pasakotojų nenuzulintų ir neiškreiptų.

Įdomūs yra dubingiškių pasakojimai apie praeitį. Pakalbėjus su senėlesniais žmonėmis, gyvomis detalėmis atgyja baudžiavos laikai. K. Ilgevičius dar prisimena žmonių pasakojimus apie prancūzų kariuomenės ėjimą per Lietuvą (LTR[1] 4105 /252/). Įdomūs atsiminimai apie mašinų atsiradimą. Esą, atsiradus mašinoms, buvęs toks kunigas, kuris aiškino žmonėms, kad tai velnias veža (LTR 4105 /244/).

Žiloji senovė į mus prabyla padavimais. Štai visi žino netoli Dubingių vietovę Svatbą. Pasak padavimo, čia buvo vilkais paversti vestuvininkai. Juos pakerėjo bernelio anksčiau mylėtos ir pamestos mergaitės motina (LTR 4105 /130/).

Įdomiausi yra pasakojimai apie milžinus, kurie, ištirpus ledynams, čia gyvenę. Kartą jie radę jaučiais ariantį žmogų ir parsinešę pirštinėj su visu jungu (LTR 4105 /168/). Milžinai norėję pažiūrėti, kaip žmogus valgo, ir jam prinešę kalną valgio. Žmogus, pagalvojęs, jog čia visiems metams jį sulaikė, pabėgęs ir stengęsis daugiau milžinams nepapulti. Vilniuje ant katedros sienų tie milžinai esą papaišyti (LTR 4105 /276/). Vienas milžinas gyvenęs ant kalno paežerėj, kitas — kur pilis. Pirmas prašęs: „Paskolink kirvį", antras padavęs ranka. O atstumo ten — puskilometris. Tų milžinų kaulai po pusantro metro ilgio buvę (LTR 4105 /274/).

Gražios yra šio krašto sakmės. Daug ir spalvingai pasakojama apie užkeiktus pinigus ir jų sargus, apie vaiduoklius, paparčio žiedą, aitvarą, apie javų, gyvulių, paukščių, šliužų atsiradimą, apie tai, kodėl šuo neken-

[1] Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.

čia katės, kodėl voras su kupra, o kurmis, ant kelio išrėpliojęs, dvesia, kodėl moterys neturi kada pailsėti ir kodėl tik kas septinta moteriškė yra žmoniško charakterio.

Labai spalvingai sekama apie laumes. Jos esančios agresyvios. Vyrams išėjus, o moterims neįsuspėjus ateiti, jos užimančios pirtį ir nieko neįsileidžiančios. Pajuoktos įsižeidžiančios ir keršijančios. Nori mylėtis. Užrašyta jų „sutarytinė". Viena laumė giedojusi Laumikonių kalne, kita — Laumiaduoby (už trijų km), trečia — Rožės kalne ant akmens, netoli Paberžės (už šešiolikos km) (LTR 4105 /261/). Kitose Lietuvos vietose panašių sutartinių negirdėti.

Apytikriai imant, Dubingių apylinkėse užrašyta apie šimtą sakmių, padavimų ir kitokių pasakojimų ir antra tiek pasakų. Pasakų yra visokių rūšių: stebuklinių, gyvulinių, buitinių-novelinių, humoristinių, formulinių, melų.

Kaip paprastai, reikšmingiausią vietą užima stebuklinės pasakos. Mėgstama pasakoti apie žygius, atliktus padedant nepaprastiems pagalbininkams (LTR 4105 /136/), apie trečią brolį, kuriam pavyksta nusaugoti obuolius vagiančią aukso paukštę, o vėliau ir pačią paukštę atrasti (LTR 4105 /236/), apie auksinę žuvelę (LTR 4105 /202/; 4106 /14/), apie kareiviavusį brolį ir įsigijusį tris nepaprastus kapšius, iš kurių galima pavalgyti, pavalgyti su orkestru ir pasikviesti dvylika mušeikų (LTR 4105 /139/). Čia dar gyva pasaka apie devynių brolių seserį, kurią nuo slibino apgina gegutės pakviesti broliai (LTR 4105 /301/). Pasakoje jaučiamas ir buvęs apeigingumas, puošnumas. Dainuojamieji intarpai suteikia jai lyrizmo. Užrašyta įdomus pasakos apie karvutę, padedančią našlaitei, variantas. Nors išginta ir „ant gyvo smėlio", karvutė sugeba prisilaižyti ir ne tik

pieno duoti, bet ir verpalus suverpti, drobę išausti, auksu kinkytą aukso žirgą pristatyti. Ir papiauta ji globoja našlaitę — iš jos žarnose rasto aukso žiedo išauga aukso obuolius vedanti obelis, per kurią našlaitėlė laimi karalaitį (LTR 4105 /273/).

Mėgstamos pasakos apie nepaprastus jaunikius, nepaprastas nuotakas. Eglė išteka už žalčio (LTR 4105 /182/; 4106 /12/), dukterys išleidžiamos už mėnulio, vėjo, šalčio (LTR 4105 /164/; 4106 /19/), jauniausio brolio kulka nukrinta prie užburtos varlytės (LTR 4105 /137/), pamotės sūnus veda saulės dukterį (LTR 4105 /28, 29/), karalius veda trečią seserį, pagimdžiusią sūnų su saule kaktoj, mėnesiu pakaušy, žvaigžde prie mažojo piršto. Čia žinoma pasaka ir apie mergelę gulbę, kuri, palikusi šeimą, išskrenda (LTR 4105 /406/).

Dubingių apylinkėse itin populiarus pasakų ir sakmių personažas yra velnias. Dažnai čia veikia pagoniškas velnias, kuris su žmogum rauna kelmus, sėja žirnius, bulves (LTR 4105 /176/), eina rungtynių (LTR 4105 /147, 203/). Šituos velniukus žmogus nesunkiai apsuka, išnaudoja ir apjuokia. Jie dažnai pasirodo savaip paiki, bet ir ambicingi. Pavyzdžiui, pasakoje (LTR 4105 /263/) velnias negali pakęsti jam primetamo nusikaltimo, kad jis vestuvėse pavogęs jaunosios žiedą. Žmogų, kuris tą žiedą suranda ir tuo pačiu nuima nuo velnio galvos nešlovę, gausiai apdovanoja. Pasitaiko, kad šie velniai peršasi žmonių mergelei, net dėl meilės intriguoja (LTR 4105 /204/), o velnienė, priėjus laikui gimdyti, kviečiasi moteriškę už pribuvėją (LTR 4105 /265/). Merginai vėlai vakare nuėjus į kluoną, prisistato velnias jaunikaičio pavidalu ir kviečia šokti (LTR 4105 /200/). Nuovoki mergina sakosi neturinti suknelės, paskui batelių, kojinių, skarelės, ir, kol velniukas sunešioja, užgieda gaidys. Nenuovoki mergina susako viską iš karto,

atnešus šokdinama kol nuilsta, durimis nukertama jai galva, ir ji tenka velniui.

Greta ano, pagoniškojo, pasitaiko velnias, kuriam krikščionybė pridėjo naujų bruožų. Jis tykoja žmogaus sielos, visaip stengiasi ją laimėti. Paklydusiam medėjui velniukas pasisiūlo parodyti kelią, jei pasirašys atiduodąs tą, ko nepaliko (LTR 4106 /17/). Nežinodamas medėjas užrašo tuo metu gimusį sūnų, kuris užaugęs turi daug vargo, kol ta sutartimi nusikrato. Šitas velnias bijo švęsto vandens. Pasitaiko, kad jis parsisamdo žmogui už berną, siekdamas jį sugundyti, priversti nusikeikti, nutempti į pragarą jo sielą (LTR 4105 /269/).

Gundymas turi savo priemones ir savo etiką. Pavyzdžiui, pasakoje (LTR 4105 /135/) velnias sutrupina neturtėlio kąsnelį duonos, norėdamas, kad žmogus nusikeiktų. Tačiau tas nenusikeikia, ir velnių vyresnysis įsako velniukui pas tą žmogų dirbti tol, kol žmogus pralobs. Geriau velniukui sekasi savo darbus dirbti, pasitelkus degtinę. Pasakoje (LTR 4105 /395/) vienuolis atsiskyrėlis, norėdamas išsigelbėti iš keblios situacijos (velniuko, pasivertusio paukščiu, iškeltas ligi debesų), pažada iš trijų blogų darbų padaryti tą, kuris, jo manymu, nekalčiausias — apsiima išgerti degtinės. Pasigėręs jis padaro ir kitus du blogus darbus.

Įdomi yra pasaka (LTR 4105 /206/) apie žmogų, kuris buvo mokytas, daug žinojo. Jam pasidarė neapsakomai liūdna, kad jis nieko naujo jau nebegali surasti. Velnias pasisiūlė parodyti savo mokslą. Pasirašė sutartį. Žmogus daug ko reikalavo. Ir tie reikalavimai ne iš lengvųjų: iš aguonos grūdų išmūryti karčemą, po tris dideles vinis įbest į kiekvieną grūdelį ir t. t. Velnias viską vykdė. Žmogus tapo garsiu gydytoju. Tačiau velniui nutempti žmogų į pragarą nepavyko — žmogus iš-

sisuko. Ši pasaka susisieja su legendomis apie daktarą Faustą. Faustas liūdi taip pat dėl žinių ir išmanymo menkumo, ir jam velnias pasisiūlo su savo išmone. Faustas — taip pat daktaras, gydąs žmones. Bendra ir tai, kad „Fausto" ir šios pasakos velniai stengiasi atsiliepti į žmogaus intelektualinius siekius.

Pasakų apie laumes raganas šiose apylinkėse ne per daugiausia. Įdomesnė iš jų — apie Jonuką ir laumę (LTR 4106 /5/). Laumė liepė dukrai iškepti Jonuką, tačiau Jonukas iškepa vieną po kitos visas tris laumės dukteris ir dar prigąsdina pačią laumę su jos seserimi. Pasakoje laimi Jonukas, laumės apgaunamos, jos nebekelia baimės, jų galybė, atrodo, nebeturi savo nepaprastos jėgos. Senesnėse pasakose herojai iš laumių raganų spąstų ištrūkdavo stebuklingų pagalbininkų padedami. Šioje pasakoje herojus, niekieno nepadedamas, išsigelbsti pats ir priverčia laumes jo bijoti. Tokios savybės leidžia pasaką laikyti vėlesnių laikų atspindžiu, kai laumių raganų galia nebe taip tikėta.

Dubingių apylinkėse žinomos ir būdingos lietuvių novelinės pasakos: kaip vyras pataisė priešginą pačią (LTR 4105 /160/), tinginę dukterį (LTR 4105 /161/), kaip mokytas vagis mikliai vogti mokėjo (LTR 4106 /91/), bernas pergudravo piktą poną (LTR 4105 /157/), kaip pelėdžiukas išaiškino įjunkusį meilužį (LTR 4107 /5/) ir kt. Išsiskiriančios didaktine mintimi yra dvi B. Ilgevičiaus pasektos pasakos (LTR 4105 /159/, 4106 /2/). Pirmoje parodoma, kad melagiui puikiai sekasi nueinant, o grįžtant — ne; teisingam — priešingai. Kitoje pasakojama, kaip tėvas užmokėjo už jautį, paskui jį su sūnum pavogė ir papiovė. Po kiek laiko pasisvėrus pasirodė, kad tėvas pasitaisė, nes valgė be baimės, o sūnus sublogo. Pasakos pabaigoje pridedamas pamokymas.

Užrašyta žiupsnelis humoristinių pasakų. B. Šiukščius nuotaikingai seka apie girtuoklį kalvį (LTR 4105 /394/), kuris iš nepaprastų pakeleivių gavo lemtingų dovanų. Linksmos dinamikos pilni berniuko, plėšikų įkišto į statinę, nuotykiai (LTR 4105 /391/). Randame čia ir pasaką apie vaikiną, kuris pamoko moterį nemušti viščiukų nežindančios vištos, nebėgti su šaukštais į klėtį pieno srėbti, netempti jaučio ant stogo žolės ėsti (LTR 4105 /393/), ir apie žmogų, norėjusį nors tris dienas karališkai pagyventi (LTR 4105 /398/), apie ubagą, užraugtos duonos pukšėjimo išsigandusį (LTR 4105 /189/), ir kt.

Sekami anekdotai apie popą, įjunkusį pas djako žmoną (LTR 4106 /18/), apie žydą, patikėjusį, kad iš arbūzo galima išperėti kumeliuką (LTR 4105 /164/), apie čigoną, per išpažintį kunigą apvogusį, ir kt.

Grakštaus dubingiškių sąmojo pavyzdys gali būti šis melas. Brolvaikiui dėdė pažada atiduoti ožką, jei šis gražiai pameluosiąs. Berniukas pasako, kad jis neturįs laiko nei teisybę sakyti, nei meluoti: tėvas liepęs pakviesti dėdę į pirtį. Dėdė nuskuba ir įsitikina esąs gražiai apgautas.

Dubingių krašte žinomos visoje Lietuvoje populiarios pasakos apie naminius gyvulius ir miško žvėrelius. Užrašyta pasaka apie seną šunį, kurį vilkas pamoko, kaip atgauti šeimininkės malonę (LTR 4105 /36, 131/), graži formulinė pasaka apie gaidelį ir vištytę (LTR 4105 /93/), apie gudrią lapę, mokiusią vilką žvejoti aketėje (LTR 4105 /128/), apie apsukrų siuvėją, kuris vilkui uodegą nukirpo (LTR 4105 /149/), apie lenktynių ėjusius kiškį ir ežį (LTR 4105 /191/), apie gaidelį, kurio rastas girneles pavogė ponas, apie žvirblį, kuris pėdoj alų darėsi (LTR 4105 /148/), ir kt.

Originalumu išsiskiria pasakos variantas apie vilką (LTR 4105 /419/). Vilkas vis ateina ir sako:

„Gražus gražus diedukėlis,
a babutė dar gražesnė..."

Diedukas jam atiduoda vieną po kitos penketą avių, avinėlį, ožkytę, kalytę, bobutę, galop patį dieduką vilkas suėda ir apsigyvena jo trobelėje. Rusų pasakų kataloge[2] šios pasakos siužetas baigiamas senutės atidavimu. Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų kataloge[3] dar nurodoma optimistinė pabaiga: senutė grįžta iš tarnybos pas vilką, šį tą užsidirbusi. Dubingiškio varianto pabaiga liūdniausia. Esame linkę spėti kraupesnius siužetus bei variantus būsiant senesnius. Gal būt, ši prielaida galima ir čia. Antra vertus, liūdna pabaiga dar labiau skatina klausytojo pasipriešinimą, ji labiau išryškina, kas laukia tokio, kuris net nebando priešintis, kovoti už savo egzistenciją.

Išskirtinė vieta pasakotojų tarpe tenka B. Ilgevičiui. Jo pasakų repertuaras pasisemtas iš senelio, kuris daug jų mokėjęs ir buvęs meistriškas pasakotojas. Pasakų daugumą sudaro klasikinių mūsų pasakų siužetai. Yra įdomių variantų. Savitu grožiu dvelkia „Žalčio žmona". Gražios ir originalios B. Ilgevičiaus pateiktos sakmės. Sekdamas pasaką, pasakotojas neretai ją originaliai užbaigia: padaro kokią išvadą, išveda pamokymą, įvertina herojaus poelgį.

Yra pasakotojų, kurių pasakos, atrodo, ne atsitiktinai nugirstos ir perimtos, o byloja apie pateikėjų skonį ir polinkius. Pavyzdžiui, B. Šiukščiaus repertuare pasa-

[2] Н. П. Андреев, Указатель сказочных сюжетов, Ленинград, 1929, p. 21, № 162.

[3] J. Balys, Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas, Kaunas, 1936, p. 13, Nr. 162.

kos tik humoristinės, o G. Kutulskienės — stebuklinės su dainuojamaisiais intarpais. Nors G. Kutulskienės pateikta pasakų nedaug ir tos pačios yra aptrupėjusios, tačiau iš jų matyti, kad pasakotojos repertuaras buvęs su atranka. Ji mėgsta pasakas apie herojus, patekusius į keblias situacijas. Padėties sunkumą pasakotoja gražiai išryškina, įvesdama pakartojimą. Pavyzdžiui, pasakoje apie podukrą ir saulės dukterį (LTR 4105 /28, 29/) pamotė išvaro podukrą šaltyje skalbti į ežerą. Podukra skalbia, sušąla ir prašo verkaudama:

Matinyte matinyte, atidaryk dureles,
Atšalau rankas kojas,
Un ažera stovėdama,
Plonas drobes velėdama.

Tačiau, podukrai atsisakant pamotės valią vykdyti — tekėti už jos sūnaus, situacija vėl pasikartoja: podukra vėl skalbia, vėl sušalusi verkauja tais pat žodeliais.

Kiti pateikėjai fantastinio pasakos pasaulio atmosferos, romantinės nuotaikos atkūrimu, atrodo, rūpinasi mažiau. Mažėja kūrinių apeigiškumas. Tradicinės pabaigos formulės retokai pasitaiko. Pasakotojas, išdėstęs visus nuotykius, prideda: „...ir visa lietuvių pasaka baigiasi" (LTR 4105 /269/), „Bus galas" (LTR 4105 /273/), „Ir baigta" (LTR 4105 /206/).

Stebuklinėse pasakose labiau pastebimas perteikimo kitimas, negu kitose. Pasakos fantastika, jos senovinis koloritas šių dienų sekėjo lūpose kartais atmiešiama mūsų laikų gyvenimo detalėmis. Pavyzdžiui, B. Ilgevičiaus sektoje pasakoje Jonukas laumės užrištas duris perpiauna skustuvu. Skustuvas į buitį atėjo, be abejo, vėliau, negu atsirado pasaka. Skustuvas pasakoje paminėtas todėl, kad, nors pasaka ir sena, bet pasakotojas — mūsų laikų žmogus.

Panašus atvejis randamas B. Šiukščiaus pasakoje apie girtuoklį kalvį, pas kurį atėjo nepaprasti svečiai. Vienas iš jų atsigulė „ant sofės", kitas ant suolo. Kalvis jiems pavaišinti pripirko degtinės ir bandelių, o nuėjęs į pragarą, rado Liucipierių. Čia sekėjas stabteli ir paaiškina, kad Liucipierius buvo „pragaro vedėjas".

Novelinėse pasakose taip pat vyksta tokia moduliacija, tačiau šios rūšies pasakos lengviau aklimatizuojasi, užtat šis reiškinys ne taip krinta į akį. Pavyzdžiui, pasakoje apie mokytą vagį duodama gerti balzamo, paskui — romo, pagaliau — konjako (LTR 4106 /21/).

Be abejonės, romantinį pasakos aromatą sumažina ir tai, kad pasakotojui tenka pasakoti ne prietemoj, atsipalaidavus nuo visų dienos rūpesčių, ne išsižiojusiems iš smalsumo vaikams, o išprususiam užrašinėtojui. Magnetofonas, atrodo, taip pat pasakotoją gerokai trikdo.

Pasakų užrašymas yra sudėtingas darbas, ir išsiaiškinti, kaip jį sėkmingai atlikti, tebėra aktuali šių dienų problema.

Norbertas Vėlius

Etiudas apie Šaukšteliškių pasakorių Balį Ilgevičių

Vilniaus kraštotyrininkai savo kompleksinių ekspedicijų metu ne tik stengiasi užfiksuoti visų žanrų lietuvių tautosakos kūrinių, bet ir ištirti jų gyvavimo sąlygas, raidą, funkcijas, nustatyti, kokią vietą jie užėmė ir užima žmonių dvasiniame gyvenime. Tuo tikslu gilinamasi į dainininkų ir pasakotojų asmenybę, jų pateiktos tautosakos savitumus. Kiekvienais metais dar pa-

vyksta atrasti gerų pateikėjų, kurių individualybės studijavimas teikia daug vertingų duomenų minėtoms problemoms spręsti. Taip Rimšės apylinkėje (Ignalinos raj.) 1966 m. buvo aptiktas nepralenkiamas mitologinių sakmių sekėjas Liudvikas Dubaka, 1967 m. Merkinės apylinkėje (Varėnos raj.) — dainininkė Ona Jauneikienė. O 1968 m. kraštotyrininkų ekspedicijos Dubingiuose (Molėtų raj.) atradimu reikia laikyti įvairių pasakojamosios tautosakos žanrų kūrinių, ypač etiologinių sakmių, pasakotoją Balį Ilgevičių.

Balys Ilgevičius gimė 1898 m. Antajuodžių kaime (Molėtų raj.). Jo tėvas Anupras Ilgevičius užkuriom buvo atėjęs iš Šaukšteliškių. Nei Balio tėvas, nei motina Rozalija Banevičiūtė pasakotojų talentais nepasižymėję, visą laiką sunkiai dirbę, nes šeima buvo labai didelė (susilaukė net aštuonių vaikų), o žemės ne per daugiausia (10 ha). Užtat neišsemiamas pasakų, sakmių ir visokiausių pasakojimų aruodas buvo Balio senelis iš motinos pusės Mykolas Banevičius, gimęs ir augęs Antajuodžiuose. Kiek siekia Balio atmintis, M. Banevičius jau buvęs senas — varęs devintą dešimtį metų, sunkesnio darbo nebenusitverdavęs, todėl visą laiką būdavęs su vaikais, be galo juos mylėjęs ir vis ką nors jiems pasakodavęs. Senelio, matyt, būta ne eilinio pasakoriaus. Ir pasakodavęs jis ne tik vaikams. Ilgais rudens ir žiemos vakarais į jų pirkią susirinkdavę kaimynų, kurie prašydavę senelį:

— Na, Mykol, tu geras melagis, moki gerai pasakoti, pameluok ką nors.

Ir senelis niekada neatsisakydavęs. Sekdavęs ne tik pasakas, sakmes, bet ir šiaip iš savo gyvenimo, nes buvo dvidešimt penkerius metus tarnavęs caro kariuomenėje, daug matęs ir girdėjęs. Dažniausiai viską pasakodavęs lietuviškai, nors kartais, kaimynų prašomas, ši

bei tą pasekdavęs lenkiškai arba rusiškai. Abi tas kalbas gerai mokėjęs. Senelis puikiai jautė auditorijos poreikius, žinojo, kam ką pasakoti. Suaugusiems sekdavęs ilgas pasakas, nevengdavęs ir anekdotų, vaikams — trumpas pasakėles, sakmes. Pasakomis, sakmėmis stengdavęsis vaikus pamokyti. Papasakojęs, kaip melagiui sunku tuo pačiu keliu grįžti, perspėdavęs vaikus: „Nemeluokit, ba ir jums bus, kaip tam melagiui." O po sakmių apie laumes pridurdavęs: „Panakčiui nesibastykit — laumės gali sučiupt ir sudraskyt."

Pasakų pasaulis greitai baigėsi. Sulaukęs devynerių metų, B. Ilgevičius turėjo eiti piemenauti, o vėliau bernauti. Tarnaujant nebuvo kada pasakų klausytis. Nors B. Ilgevičius iš viso nemėgsta apie savo gyvenimą pasakoti, o juo labiau skųstis, tačiau išsitarė: „žmogus paskaitytas paskutinis, katras eina tarnauti." Tarnavo jis gimtosiose apylinkėse. Nusibodus bernauti, dirbo su statybininkais. 1920 m. buvo pašauktas į privalomą karinę tarnybą, tačiau, susižeidęs kairę ranką, po metų grįžo. 1923 m. vedė Pranę Mateikaitę-Ilgevičienę, pusbrolio našlę, ir apsigyveno savo tėvo gimtinėje — Šaukšteliškių kaime. Sugyveno tris sūnus ir vieną dukterį, tik ji greitai mirė.

Paaugus vaikams, B. Ilgevičiui vėl teko prisiminti senelio „melagystes". Neturėdami ką veikti, ilgais žiemos vakarais vaikai, sulipę ant pečiaus, vis prašo ką nors papasakoti. Ir Ilgevičius seka jiems sakmes, pasakas. Ir suaugusieji kartais ateidavo paklausyti.

1951 m. įsikūrus kolūkiui „Už taiką", B. Ilgevičius tai dirbo prie lauko darbų, tai meistravo. Bendrai dirbant, ir šnekų daugiau. Vienas šį, kitas tą prisimena. B. Ilgevičius žinomas kaip geras pasakotojas, todėl visi dažniausiai jį užsipuola. Tik sustos papypkiuoti — tuoj:

— Tu, Ilgevičiau, nerūkai, papasakok ką nors.

Ilgevičius daug nesiragina ir pradeda pasakoti. Kaip ir senelis, jis puikiai jaučia, kam kas tinka. Vyrams pasakys anekdotų apie popus, kunigus, moterims paseks etiologinių sakmių apie pasaulio pradžią, vaikams — pasakėlių apie melagius, sakmių apie velnius, laumes. Jei reikia, ir dainą gali užvesti.

Išėjęs į pensiją, B. Ilgevičius triūsinėja apie namus Šaukšteliškiuose, kartais padeda tarybiniam ūkiui, kuris įsikūrė vietoj kolūkio. Čia jį 1968 m. liepos mėnesį ir sutiko žinomas tautosakos rinkėjas Jurgis Dovydaitis. J. Dovydaitis su juo bendravo kokias dvi savaites ir ranka užrašė 76 pasakojamosios tautosakos kūrinius, 12 mįslių, keliolika dainų, žaidimų, gamtos garsų pamėgdžiojimų. 1969 m. gegužės 3 d. nuvykęs pas B. Ilgevičių, į magnetofono juostą įrašiau dar dešimt naujų pasakojamosios tautosakos kūrinių ir penkis jau pasakotus. Be abejo, dar ne visa B. Ilgevičiaus mokama tautosaka užrašyta, tačiau ir užrašytoji dalis rodo jį esant neeilinį tautosakos pateikėją.

B. Ilgevičiaus repertuaras įdomus ir savitas. Tą savitumą nulėmė jo charakteris, istorinės aplinkybės ir paprasčiausi atsitiktinumai, kurių daug pasitaiko kiekvieno žmogaus gyvenime.

Svarbiausias, vos ne vienintelis, B. Ilgevičiaus tautosakos šaltinis buvo senelis. Iš jo išmokta didesnė pasakų, sakmių ir pasakojimų dalis. Tačiau senelio repertuaras, atrodo, buvo žymiai turtingesnis. B. Ilgevičius, seneliui gyvam tebesant, dar buvo mažas, ir senelis jam pasakodavo tik jo amžiui suprantamus ir mėgstamus dalykus: trumpas didaktinio pobūdžio pasakėles, sakmes. Tuo tarpu suaugusiems mielai sekdavo ilgas stebuklines pasakas. Vieną kitą jų pasigavo ir B. Ilgevičius. Tačiau tai tėra tik atsitiktinės nuotrupos. Kad ankstyvoje vaikystėje Balys neteko savo svarbiausio

tautosakos šaltinio, neišsėmęs jo iki galo, be abejo, yra atsitiktinis dalykas.

XX amžius, kai paaugęs Balys jau galėjo suvokti ilgas stebuklines pasakas, nebuvo pasakų klestėjimo laikai. Tokių pasakų senelių, kaip Mykolas Banevičius, vis rečiau bepasitaikydavo, ir B. Ilgevičiui, atrodo, daugiau neteko jų sutikti. Pasakų fantastika dužo ir byrėjo, atsitrenkusi į dundantį garvežį ir orlaivį. Į žmonių buitį brovėsi knyga, laikraštis. Į viską imta žiūrėti realistiškiau, bandoma ieškoti mokslinių kiekvieno reiškinio priežasčių. Net ir paaugliai ima nebetikėti, kad kūdikius gandrai iš balų atneša. B. Ilgevičius buvo savo epochos vaikas, į viską žiūrėjo blaiviai, stengėsi perprasti įvairių reiškinių priežastis, tačiau mokslo žinios jo sąmonėje ne iš karto pakeitė senuosius fantastinius vaizdinius. Jis dar ir šiandien susimąsto, ar nesama aitvaro, kuris atima skalsą, jodo gyvulius, nes kitaip sunku esą paaiškinti, kodėl žiemą tvarte stovinčių gyvulių nugaros nutrintos. Jo smalsumas, noras viską suprasti, gyvas temperamentas, atmintis su visu savo stebėtinu tikslumu ir apskritai kaimo žmogui būdingu ribotumu bei daugelis kitų, kartais net sunkiai apčiuopiamų, charakterio bruožų buvo vienas iš svarbiausių veiksnių, nulėmusių jo tautosakos repertuarą.

Kaip reto kurio pasakotojo, didelę B. Ilgevičiaus pateiktos tautosakos dalį sudaro e t i o l o g i n ė s s a k m ė s (maždaug vieną trečdalį). Čia ir tradiciniai, visoje Lietuvoje paplitę siužetai apie ožkos, gandro, vieversio kilmę, apie tai, kodėl vėžio akys užpakaly, kodėl arklys vis alkanas, o jautis sotus, kodėl uosis vėliausiai išsprogsta... ir iki šiol dar neaptiktas siužetas apie genį, neskrendantį į šiltus kraštus, ir retas siužeto, kodėl vaikai ilgai nevaikšto, variantas.

Etiologinės sakmės rodo jų kūrėjų pastabumą, norą suprasti atskirų daiktų ir reiškinių kilmę. Tačiau šių sakmių funkcijos pastaruoju metu yra smarkiai pakitusios. Būtų net juokinga manyti, kad, pavyzdžiui, B. Ilgevičius tiki, jog tos moterys, kurios mėgsta visus piktai apkalbėti, yra kilusios iš kalės, o tos, kurios aršios, tuoj šoka į akis,— iš katės, kaip pasakojama jo pateiktoje sakmėje, arba kad uosis todėl vėlai išsprogsta, jog yra didelis miegalis ir prasnaudžia sprogimo metą. Atsitikimai, gal būt, senovėje ir laikyti tikrais, ilgainiui virto tik mėgstamais, smagiais pasakojimais. Neatitikimas tarp realių kokio nors reiškinio kilmės priežasčių ir tų, kurios nurodomos etiologinėse sakmėse, vis labiau buvo suvokiamas kaip sąmoninga meninė priemonė. Nemaža vėlyvesnės kilmės etiologinių sakmių netgi, reikia manyti, buvo sukurtos, sąmoningai norint palinksminti klausytojus naiviu įvairių objektų ar reiškinių kilmės aiškinimu.

Visas etiologines sakmes B. Ilgevičius traktuoja komiškai ir seka, norėdamas klausytojus prablaškyti, palinksminti. Nemaža jo sakmių dalis savo kilme yra humoristinės, tikriausiai, sukurtos jau vėlesniais laikais. Prie tokių priklauso ir retoji sakmė apie genį kalvį.— Visi paukščiai, skrisdami į šiltus kraštus, užsukę pas genį, kad šis apkaustytų ratus. Už darbą paukščiai gerokai jį pavaišinę. Kol genys išsipagirioję, ir žiema atėjusi. Užtat ir dabar genys žiemoti į šiltus kraštus neskrenda.

Nors B. Ilgevičius etiologinių sakmių aiškinimų ir nelaiko tikrais, tačiau polinkis tokias sakmes sekti didele dalimi kyla iš jo smalsumo, stengimosi viską suprasti, išsiaiškinti. Kaip vaikui, mėgstančiam automobilius, malonu „važinėti" nejudančioje medinėje dėžutėje, taip žmogui, besidominčiam pasaulio atsiradimu,

malonu pažaisti ir netikru jo atsiradimo aiškinimu. Ir vis dėlto kai kurias etiologines sakmes B. Ilgevičius, net pats sau to neprisipažindamas, laiko tikrais atsitikimais arba bent suvokia, kad jos buvo laikomos tokiais, nes, nežinodamas sakmės apie ugnies atsiradimą arba šuns prijaukinimą, pateikia gan tikroviškus, ne humoristinius ir ne fantastinius samprotavimus. Tuo tarsi padedamas lygybės ženklas tarp tradicinių etiologinių sakmių ir tikrų reiškinio priežasčių aiškinimo.

Kadangi B. Ilgevičiui etiologinės sakmės — ne tiesa, o žaidimas, tai tą žaidimą jis stengiasi išlaikyti iki galo ir padaryti klausytojui kuo didesnį malonumą. Jis stengiasi pasakoti gražiai, paryškindamas komiškąsias vietas. Jo papasakotų sakmių siužetai išbaigti, meniški. Tik nedaugelis, kaip, pavyzdžiui, siužetas apie užaugusį varlės snukį, kelia atskiros nuotrupos įspūdį. Siekdamas didesnio estetinio efekto, kai kurias etiologines sakmes pasakotojas susieja su realiais istoriniais įvykiais. Pavyzdžiui, palyginti vėlyvos kilmės sakmės siužetą apie šunų, kačių ir pelių nesutarimą jis susiejo su pirmuoju pasauliniu karu.— Šunys vokiečių įsakymu visi buvę pririšti, o katės laisvos besivalkiojusios po kaimus. Vienas pririštasis vargšas ir kreipęsis į katę, kad ši nuneštų jo draugui laišką. Šitoks susiejimas sustiprina sakmės komiškumą.

Mitologinių sakmių B. Ilgevičius pasekė mažiau — jos tesudaro apie ketvirtadalį jo repertuaro. Daugiausia pasekė sakmių apie velnius ir tik po vieną kitą apie laumes, aitvarus, numirėlius, burtininkus, raganas ir personifikuotus gamtos reiškinius — ugnį, perkūną, šaltį. Pasakotojas sakosi netikįs iš tiesų buvus sakmių velnią, laumes bei kitas mitines būtybes ir apie jas seka, tik norėdamas prablaškyti žmones, palinksminti juos keistais, juokingais atsitikimais. B. Ilgevi-

čiaus mitologinės sakmės atlieka panašią funkciją, kaip ir pasakos, anekdotai. Tai šiek tiek paveikė jo sakmių stilių. Daugelis mitinių būtybių B. Ilgevičiaus traktuojama humoristiškai. Ypač tai žymu sakmėse apie velnius ir laumes. Tik B. Ilgevičiaus pasektų sakmių apie aitvarus žanrinis savitumas mažiau tepakitęs, nes pasakotojas dar tiki egzistavus (o gal ir egzistuojant) šias būtybes. B. Ilgevičiaus aitvaras įdomus ir savitas. Jis nevagia iš žmonių pinigų, grūdų, pieno ar varškės, kaip įsivaizduojama kitose Lietuvos vietose, o tik atima skalsą ir jodo arba peni gyvulius. Aitvaro negalima nei išsiperinti, nei nusipirkti, kaip dažniausiai teigiama sakmėse,— jį pagimdo tik moteris per vyro kaltę. Jei vyras nusišlapins, šviečiant mėnuliui, ir, sugrįžęs į vidų, gyvens su moterim — gims aitvaras. Jį, ką tik gimusį, gali „bobutė" užmušti šluotražiu. O jei nesuspėja, jis pabėga į pasaulį ir pristoja prie kokio žmogaus. Aitvaro, atimančio skalsą, atsikratoma, apšvietus jį žvakės šviesa ir apšlakščius švęstu vandeniu. O nutvėrus bejodantį gyvulius, galima ir užmušti šluotražiu, tik mušant vis reikią sakyti: „Viens! Viens!" Tada iš aitvaro teliekąs kelmas arba akmuo.

Panašiu būdu Dubingių apylinkėse įveikiamas ir velnias. Tiek sakmėse, tiek pasakose mušamas velnias irgi dažniausiai virsta kelmu. Glaudžiame velnio ir kelmo sąryšyje, atrodo, galima įžiūrėti senąjį fetišistinį realaus gamtos objekto — kelmo, kuris suprantamas kaip piktoji dvasia,— garbinimą. Tur būt, iš to senojo fetišistinio tikėjimo laikų iki šių dienų išliko velnio vadinimas kelmu.

P a s a k o s, kaip ir etiologinės sakmės, sudaro maždaug trečdalį B. Ilgevičiaus pasakojamosios tautosakos repertuaro. Užrašyta beveik visų pasakų žanrų kūrinių. Čia ir tokios itin lietuviams būdingos, turinčios

daug nacionalinių bruožų, stebuklinės pasakos, kaip „Žalčio žmona" (LPTK[1] *425 D), „Pamotės persekiojama našlaitė" (LPTK *481), „Raganos pagautas Jonukas" (LPTK *327) ir rečiau Lietuvoje tepasitaikančios, labiau rusų liaudies mėgstamos „Auksinė žuvelė", „Varlė pati". Pastarosios arba buvo B. Ilgevičiaus sen.elio išmoktos, betarnaujant caro kariuomenėje, arba pačių dubingiečių tiesiog perimtos iš netolimų savo kaimynų. B. Ilgevičiaus pasektos tradicinės lietuvių stebuklinės pasakos turi daug tik šiam kraštui būdingų bruožų. Ypač savita „Žalčio žmona". Ji daug paprastesnė, primityvesnė. Žaltys čia ne įsirango į mergaitės marškinius ir prašo už jo tekėti, kaip sakoma kituose variantuose, o pasikinkęs kiaulę į niekočią, tiesiog atvyksta į piršlius. Pasakos pabaiga irgi visiškai skirtinga — žalčio pati pasiverčia ne egle, o gegute ir liūdnai kukuoja — rauda savo vyro. Kad gegutė yra kilusi iš našlės, verkiančios savo vyro, yra pasakojama visoje Lietuvoje žinomoje ir ypač rytų rajonuose populiarioje etiologinėje sakmėje. Pasakos „Žalčio žmona" pabaigos ir šios etiologinės sakmės sutapimas rodo, kaip B. Ilgevičius ir kiti šio krašto žmonės stengiasi suvokti įvairių gamtos reiškinių kilmę arba tiesiog pažaisti tos kilmės aiškinimu. Antra vertus, iš to matyti, kad „Žalčio žmona" pačių pateikėjų yra traktuojama kiek skirtingai nuo kitų pasakų, kad jos ryšys su senuoju tikėjimų pasauliu dar žymiai gyvesnis ir labiau juntamas. Ši pasaka turi ir daugiau savitų bruožų.

Savitas ir B. Ilgevičiaus pasektos pasakos apie raganos pagrobtą Jonuką variantas. Tradicinis siužetas čia papildytas pasakos „Plėšikai po medžiu" (LPTK 1653) motyvais. Bėgantis nuo raganos Jonukas randa

[1] J. Balys, Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas, Kaunas, 1936.

pasikorėlį ir jį užsitempia į eglę. Atsivijusi ragana su savo seserim po ta pačia egle susikuria ugnį. Jonukas numeta pasikorėlį, raganos nusigąsta ir pabėga. Šios pasakos savitumas anaiptol nėra B. Ilgevičiaus kūrybinis laimėjimas. Jis rodo iš viso stebuklinėms pasakoms būdingą degradaciją: pasaka subuitinama, herojų poelgiai tikroviškai motyvuojami, siužetas kontaminuojamas ir t. t. Pats B. Ilgevičius sakėsi šią pasaką esąs gerokai primiršęs ir sutiko papasakoti tik po ilgų prašymų.

B. Ilgevičius nepasižymi ypatingu rimtų stebuklinių pasakų sekėjo talentu. Jo pasakojimas stokoja epinio platumo, lėtumo ir objektyvumo. Jis nevartoja stebuklinėms pasakoms būdingų įžanginių ir baigiamųjų formulių, nemėgsta pakartojimų. B. Ilgevičiaus pateiktų stebuklinių pasakų siužetai ne visada yra pakankamai išbaigti ir meniški. Jo meninei individualybei artimesnės su mitologinėmis sakmėmis susisiejančios pasakos apie kvailą velnią, trumpos didaktinio pobūdžio pasakėlės bei pasakėčios, humoristinės ir buitinės pasakos.

Žmogus B. Ilgevičiaus pasakose vis apgauna ir išjuokia velnią: mėgindamas jėgas, liepia jam imtis su „seneliu"— meška — ir eiti lenktynių su „sūnumi"— kiškiu; sėdamas per pusę žirnius ir bulves, visą derlių pasiima pats; pagaliau velnias, norėdamas būti stipresnis už žmogų, leidžiasi net iškastruojamas. Ir tik vienoje kitoje pasakoje velniui pavyksta apgauti jį kankinusį kalvį ar pasičiupti žmogaus sielą.

Visas didaktinio pobūdžio pasakas ir pasakėčias B. Ilgevičius, be abejo, paveldėjo iš senelio, kuris, kaip jau minėjome, nepraleisdavo progos, nepamokęs mažųjų klausytojų. Tai pasakos, mokančios, jog nereikia meluoti („Teisingas žmogus ir melagis"), vogti („Pavogtas jautis"), išsižadėti senų tėvų („Senelio ratukai") ir kt. Didaktinis momentas žymus net stebuklinėje pasakoje

„Jonukas ir laumė": Jonukas į laumės nagus papuolęs todėl, kad buvo pasileidęs, neklausė tėvo, o, šio pabartas, išbėgo iš namų.

Anekdotų B. Ilgevičius pasakė tik keletą, nors sakosi jų mokąs devynias galybes. Nesakė todėl, kad neseniai buvo mirusi jo žmona ir nebuvo linkęs juokauti. Nusiteikimas, auditorija B. Ilgevičiui, kaip ir daugeliui kitų pasakotojų, ne tik diktuoja, kokius kūrinius sekti, bet paveikia ir jų kalbos stilių. Kadangi mano apsilankymo metu pasakotojas buvo prislėgtas, jo mintys vis krypdavo į neseniai palaidotą gyvenimo draugę, tad ir pasakojo viską santūriai, tik labai retai kada visiškai pasinerdavo į fantastinį sakmių ir pasakų pasaulį. Užtat taip pasektuose kūriniuose mažiau komiškumo, jų siužetai perteikti kiek paprasčiau, skurdžiau.

Be jau aptartųjų kūrinių, B. Ilgevičiaus repertuare dar yra vienas kitas padavimas, pasakojimas. Juose, kaip ir etiologinėse bei mitologinėse sakmėse, žymu blaivus, realistiškas B. Ilgevičiaus galvojimas, istorinis išprusimas. Pavyzdžiui, padavime „Skambina ežere" gan daug tikrų žinių apie brolius Radvilas, jų statytą reformatų bažnyčią, kurios varpai dabar, skambinant mišioms, atsišaukią Asvejos ežere.

Trumpai susipažinę su B. Ilgevičium, matome, kad jis yra tipiškas mokslo ir technikos amžiaus pasakotojas. Ypač glaudžiai su mūsų protėvių senaisiais tikėjimais susiję kūriniai (etiologinės ir mitologinės sakmės, padavimai) jo lūpose yra naujai interpretuojami, praranda savo paslaptingumo šydą. Jie pasakojami ne pažintiniais, o estetiniais sumetimais. Stebuklinių pasakų fantastika gerokai aptrupėjusi. B. Ilgevičius — vienas paskutiniųjų garsios šio krašto pasakotojų padermės ainių. Tai tolimos praeities aidas, vis labiau tilstantis XX amžiaus mašinų gaudesy. Ir vis dėlto jo sekamos sak-

mės, padavimai, pasakos, anekdotai ir šiuo metu dar žavi ne tik mokslininkus. Su įdomumu jo klausosi ir mažieji, ir suaugusieji Dubingių krašto žmonės. Tai rodo senųjų metų tautosakos žanrų gajumą, mokėjimą prisiderinti prie naujų gyvenimo sąlygų, didžiulę jų pažintinę ir estetinę vertę, kurios nepajėgia užgožti net moderniausi mokslo ir meno pasiekimai. O gal gyvoji liaudies meno tradicija iš viso nemiršta?

Dainos

1. ULIOJAU, ULIOJAU*

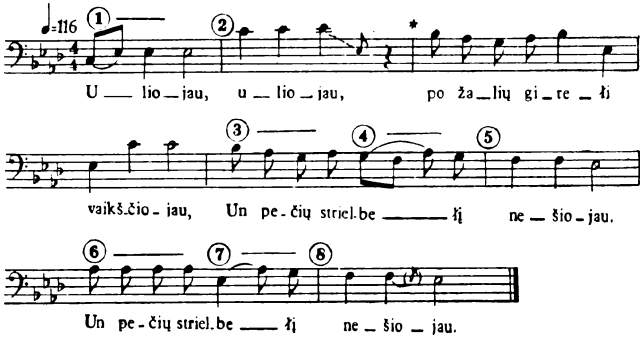

* Melodijos trečias ir ketvirtas taktas — tik pirmame posme dėl didesnio eilučių skaičiaus. Pirmo posmo pirmieji du taktai į magnetofono juostą neįrašyti, jie atkurti pagal kitų posmų pradžią.

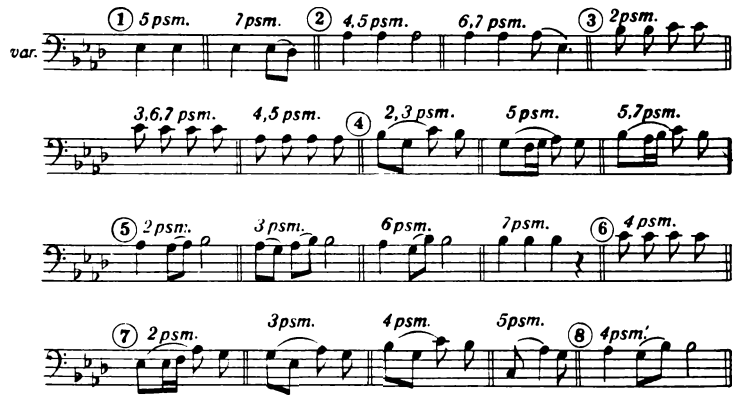

Uliojau, uliojau,
Po žalių girelį vaikščiojau,
Un pečių strielbelį nešiojau. (2)

Pamačiau, pamačiau,
Pilkų sakolėlį pamačiau. (2)

Nušovau, nušovau,
Pilkų sakolėlį nušovau. (2)

Parnešiau, parnešiau,
Pilkų sakolėlį parnešiau. (2)

Nupešiau, nupešiau,
Pilkų sakolėlį nupešiau. (2)

Išviriau, išviriau,
Pilkų sakolėlį išviriau. (2).

Suvalgem, suvalgem,
Pilkų sakolėlį suvalgem. (2)

2. KO SIŪDI, KO LIŪDI, KOL NEVERKI

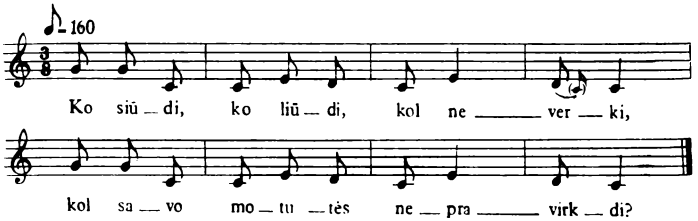

Ko siūdi, ko liūdi, kol neverki,
Kol savo motutės nepravirkdi?

Verks mano motutė nevirkdyta,
Margosias karveles man skirdama.

Ko siūdi, ko liūdi, kol neverki,
Kol sava tėvelia nepravirkdi?

Verks mana tėvelis nevirkdytas,
Marguosius jautelius man skirdamas.

Ko siūdi, ko liūdi, kol neverki,
Kol sava brolelia nepravirkdi?

Verks mana brolelis nevirkdytas,
Širmuosius žirgelius man skirdamas.

Ko siūdi, ko liūdi, kol neverki,
Kol savo sesutės nepravirkdi?

Verks mano sesutė nevirkdyta,
Žaliosias rūteles man skirdama.

3. ANKSTI RYTĄ KELDAMA

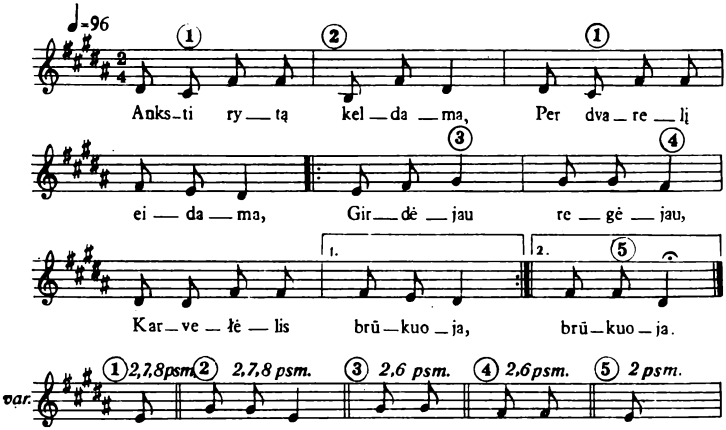

Anksti rytą keldama,
Per dvarelį eidama,
Girdėjau regėjau,
Karvelėlis brūkuoja. (2×2)

Nei karvelis brūkava,
Nei gegutė kukava,
Sena mana matinėlė
Sava duktį budina: (2×2)

— Kelkis, dukre jaunoja,
Vinta rūta žalioja,
Tu ilgai užmigai
Su tuo jaunu berneliu. (2×2)

— Matinyte, nemigau,
Širdis mana, nemigau,
Rymojau, dūmojau,
Meilius žodžius kalbėjau. (2×2)

Anksti rytą keldama,
Per dvarelį eidama,
Girdėjau regėjau,
Karvelėlis brūkuoja. (2×2)

Nei karvelis brūkava,
Nei gegutė kukava,
Sena mana matinelė
Sava sūnų budina: (2×2)

— Kelkis, sūnus jaunasei,
Alkas žirgas širmasei,
Tu ilgai užmigai
Su tu jaunu mergeli. (2×2)

— Matinyte, nemigau,
Širdis mano, nemigau,
Rymojau, dūmojau,
Meilius žodžius kalbėjau. (2×2)

4. ŠVENTO JONO RYTELĮ

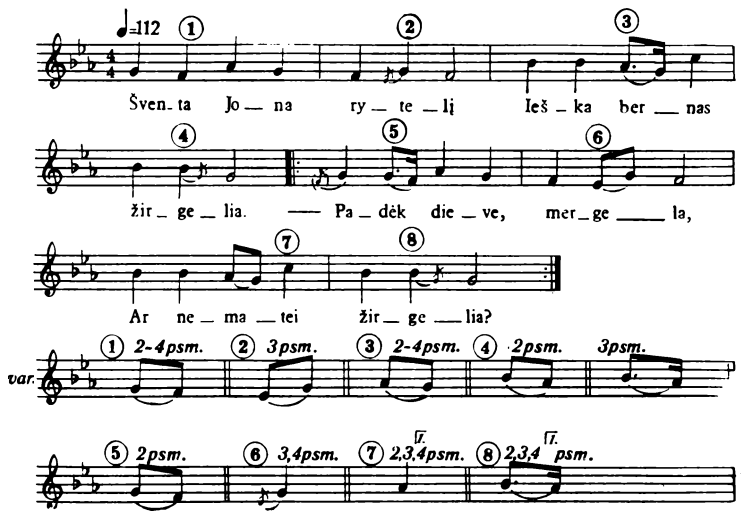

Šventa Jona rytelį
Ieška bernas žirgelia.
— Padėk dieve, mergela,
Ar nematei žirgelia? (2×2)

— Mačiau mačiau žirgelį
Sava tėva dvarely. (2×2)

— Pasakyk gi, mergela,
Kokio plauko žirgelis?
— Juodbėrėlis žirgelis,
Blizga tvaska balnalis. (2×2)

— Pasakyk gi, mergela,
Ką iškados padare?
— Rūtą mėtą nuskyne,
Lelijėlį numyne. (2×2)

5. UŽSIGEIDĖ MANO VYRAS

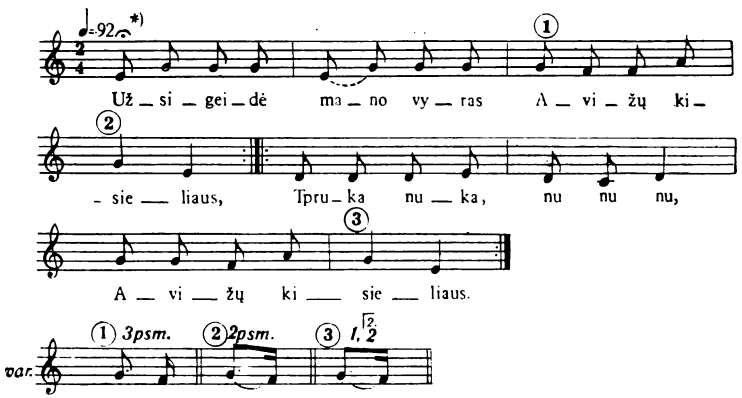

* Kartojant fermatos nėra.

Užsigeidė mano vyras
Avižų kisieliaus, (2×2)
Tpruka nuka, nu nu nu,
Avižų kisieliaus. (2×2)

Aš nuėjau in susiedą
Skolint avižėlių, (2×2)
Tpruka nuka, nu nu nu,
Skolint avižėlių. (2×2)

Ir papyliau avižėles
Nekūrintan pečiun, (2×2)
Tpruka nuka, nu nu nu,
Nekūrintan pečiun. (2×2)

Kai grūdau kisielėlį,
Piestoj nestuksėjo, (2×2)
Tpruka nuka, nu nu nu,
Piestoj nestuksėjo. (2×2)

Ir užmaišiau kisielėlį
Aš žemės duobelėj, (2×2)
Tpruka nuka, nu nu nu,
Aš žemės duobelėj. (2×2)

Ir išviriau kisielėlį
Un pernykštės ugnies, (2×2)
Tpruka nuka, nu nu nu,
Un pernykštės ugnies. (2×2)

Kai pavalgė mano vyras
Avižų kisieliaus, (2×2)
Tpruka nuka, nu nu nu,
Avižų kisieliaus, (2×2)

Ir apsirgo mano vyras
Visokiom kvarabom, (2×2)
Tpruka nuka, nu nu nu,
Visokiom kvarabom. (2×2)

6. SAULELE MOTINĖLE

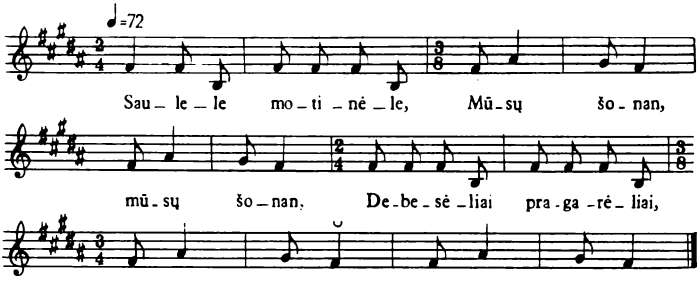

Saulele motinėle,
Mūsų šonan, mūsų šonan,
Debesėliai pragarėliai,
Gudų šonan, gudų šonan.

7. SĖSK, SAULIUTE, UŽ MEDELIŲ

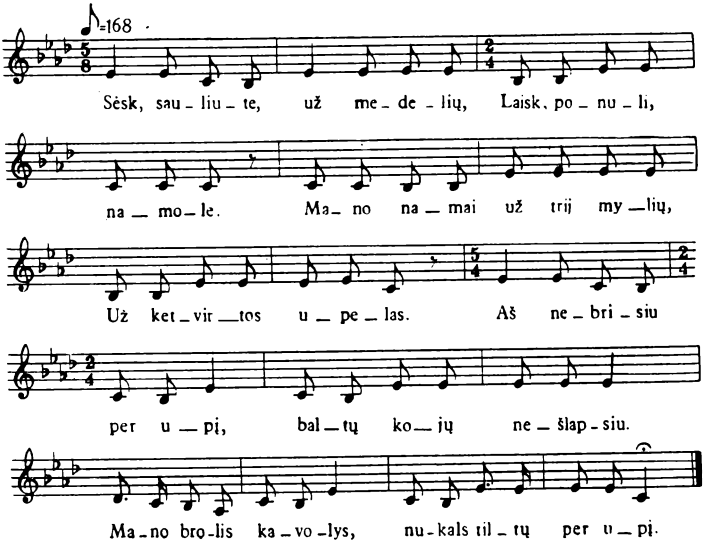

Sėsk, sauliute, už medelių,
Laisk, ponuli, namole.
Mano namai už trij mylių,
Už ketvirtos upelas.
Aš nebrisiu per upį,
Baltų kojų nešlapsiu.
Mano brolis kavolys,
Nukals tiltų per upį.

8. ŪS MIGIN, BIR ZIR ZIR, BIR BIR

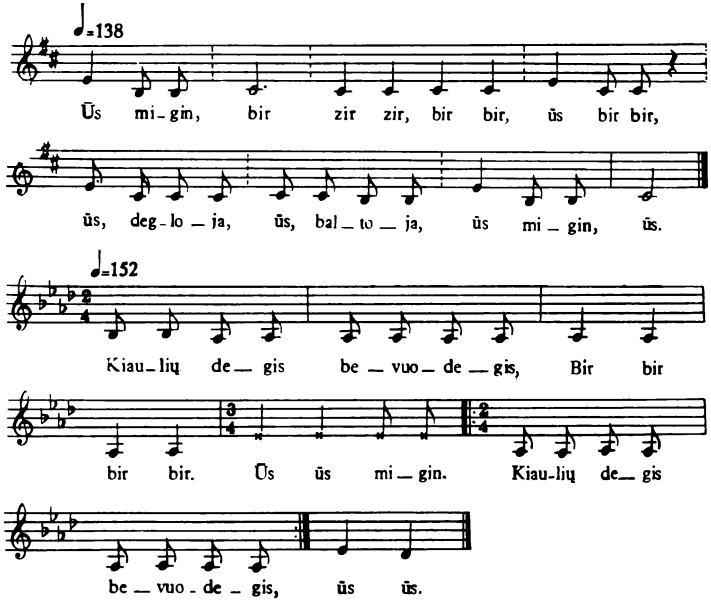

Ūs migin, bir zir zir, bir bir,
Ūs bir bir,
Ūs, degloja, ūs, baltoja,
Ūs migin, ūs.
Kiaulių degis bevuodegis,
Bir bir bir bir.
Ūs ūs migin,
Kiaulių degis bevuodegis, (2)
Ūs ūs.

9. VIRU VIRU KOŠYTĘ

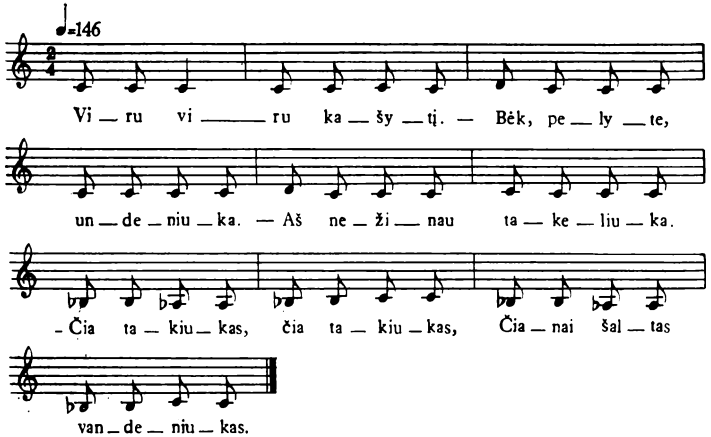

Viru viru kašytį.
— Bėk, pelyte, undeniuka.
— Aš nežinau takeliuka.
— Čia takiukas, čia takiukas,
Čianai šaltas vandeniukas.

10. AUKSO OBELIS

Viena ragana turėjo tris dukteris, a pas ją tarnavo našlaitė. Vieną rytą liepė varyti ganyt karvę našlaitei. Ragana ir sako:

— Žiūrėk, kad man priganytum.

Karvę išvaro laukan, o gyvas smėlis, ir mano — kaip tą karvę priganyt, kad čia gyvas smėlis? Sėdi ir verkia. Ateina karvė pas našlaitę ir sako:

— Neverk, našlaite, aš priėsiu ir smėlio ir duosiu motinai pieno.

Taip ir karvė padarė. Vakare varo namo — žiūri ragana, kad karvė sota. Pradėjo melžt, daug pieno davė. Ir sako dukterim:

— Kas čia yr? Čia yra kokia apgavystė. Nu, ryt dabosime.

Atsikelia ryt rytą ir sako:

— Varyk ganyt karvę, ir aš tau duosiu darbo. Nepadarysi man to darbo — aš tavi nužudysiu.

Duoda maišą pakulų ir sako:

— Suverpk, išausk ir išbaltink ir švarią atnešk man medžiagą, o nepadarysi — bus tau galas.

Našlaitė paėmė maišą, varo karvę laukan ir verkia. Pradėjo ganyt verkdama. Ateina karvė pas ją:

— Našlaite, neverk. Lįsk į mano ausį, per kitą išlįsk.

Našlaitė taip ir padarė. Žiūri — pakulos suverptos, gražūs siūlai. Ateina raganos duktė dabot, o karvė tuo laiku našlaitę pamokino:

— Kaip,— sako,— dukterė ateis, atsisėsk ir pradėk šukuot galvą jai, ir dainuok:

Užmik vieną akį.

Kai užmigs, tai dainuok:

Užmik kitą akį.

Ir dainuok, kad užmigtų trečia.

Ir užmigo visos trys akys. Tada karvė liepė našlaitei:

— Lįsk per ausį, per kitą išlįsk.

Ir jau graži medžiaga. Atsikėlė raganos duktė — laikas eit namo. Žiūri, kad viskas gatava: suverpta, išausta, išbaltinta. Gražiai sutvarkytą neša namo, varo karvę.

Ir klausia ragana:

— Padarei?

— Padariau viską, kaip buvo sakyta.

Klausia ragana dukterį savo:

— Kaip ana darė?

Sako:

— Nemačiau, užmigau.

— Tu,— sako,— kvaile, tu nieko nematei. Aš daugiau tavi nesiųsiu ten.

Trečią dieną tei pačia išvarė karvį ganyt, ragana uždavė didelį darbą:

— Nuveik į turgų, pirk mažą arkliuką iš aukso, ir kad būt ant jo aukso pakinktai, ir vakare atvaryk man jį namo.

Našlaitė galvoja atsisėdus, kad dabar jau vis tiek man bus galas,— verkia. Atsistojo karvė ir sako:

— Neverk, tuoj ateis raganos duktė su keturiomis akimis, tai tu šukuok jai galvą ir dainuok:

Užmik viena akis,
Užmik antra akis,
Užmik trečia akis,
Užmik ketvirta.

Apsidžiaugė našlaitė, tik dainuoja. Užmigo trys akys, o ketvirtą užmiršo dainuot. Ketvirta akis matė visą nuotykį. Lindo per vieną ausį, per kitą išlindo — gražus arklys stovi, aukso pakinktai, tik žvengia arklys.

Ir atėjo vakaras. Linksma našlaitė varo namo karvę, veda arklį.

— Išauginai?

— Išauginau.

— Tai kaip buvo, sakyk, ar matei? Kaip ten buvo?

— Mačiau: per vieną ausį įlindo, per kitą išlindo, ir pasidarė arklys.

— Tai čia viską karvė padarė.

Ragana sako:

— Ryt tą karvę piausime.

Našlaitė gailėjo karvės. Nuvejo į tvartus — baisiai verkia. Atsiliepė karvutė:

— Našlaite, neverk — taip pasakyta, taip ir bus. Kaip mane papiaus, tai tu valyt eik mano žarnas. Ten rasi aukso žiedą, ir tu sode po tokia ir tokia obele pasodink, ir ten išaugs obelis didelė, ir bus obuoliai ant jos auksiniai, ir ten užlipsi ant jos skinti. Tuo laiku važiuos karalius. Važiuodamas [ieškos] panos del savi ir tavi pamatys. Tu būsi graži jauna, ir ateis prie tavi karalaitis ir tavi paprašys nulipt žemėn, ir tavi ims karalaitis už žmoną, o raganos atlėks tuo laiku skint. Tie obuoliai pasikels aukštyn. Karalaitis tave pasodins į karietą ir

veš į savo rūmus, o paskui tave eis šita obelaitė. Ir ten bus puikios vestuvės, ir tu, našlaitė, laiminga liksi ir gyvensi visą gyvenimą laimingai.

Kaip karvė pasakė, taip viskas ir įvyko. Bus galas.

11. SESUO IR DEVYNIAGALVIS

Buvo devyni broliai, nu, i dešimta sasuo. Ir to sasuo ištekėja tinais toli kur jau, ir paskui sumane atvažiuot pas brolius paviešėt. Nu, ir prisikepe pyragų, paėme kuodelį kų verpti ir pabus jau tinai. Paskui ana važiuoja gi, ir sutinka jų par miškų važiuojant devyniagalvis. Nu, ir taip jau ana neturėja ką daryt, tai anas saka:

— Merga merga, mes tavi piausme.

Tai ana saka:

— Nepiauk, aš duosiu pyragėlį.

Duos pyragą, tai vieną anys suėda kaip matant ir vėl vejasi. Ir vėl saka:

— Merga merga, mes tavi piausme.

Ana saka:

— Nepiauk, duosiu kitų.

Nu, tai jau vėl suėda, suėda vėl, vėl vejasi. Nu, tai ana visus išdalina pyragus, visus devynis, kų turėja an kiekviena broli, kuodelių kiek turėja, tai supłėšė kuodelį ir vėl saka:

— Merga merga, mes tavi piausme.

Tai ana ir vėl saka:

— Tai nepiauk.

Nu, ir paskui ana jau mata, kad niekas neišeis, reikia jau,— na, obelis tokia aukšta, tai ana ir greitai un tos obels ir užšoka. Užšoka un tos obels. Ir jai ti graužia šitų jau obelį. Skrenda gegutė, ir ana saka:

— Imk skarelę mana ir nunešk pas brolius.— Saka: — Tegul jau atgina, ba devyniagalvis užpuolė mane.

Nu, tai šita gegutė gi paėmė skarelę šitą ir nuskrido in vienų brolį ir saka:

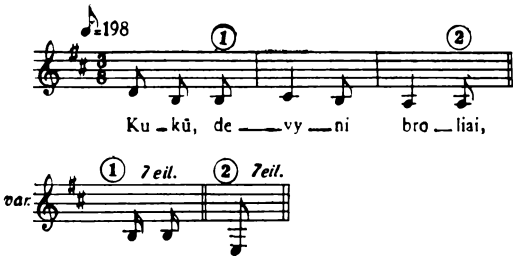

Kukū, devyni broliai,
Kukū, dešimta sasė,
Kukū, obely sėdi,
Kukū, obelį graužia,
Kukū, devyniagalvis.

Tas sako:

— Štiš tu... O ko tu čionai? — saka, nieka nesupratęs.

Tuoj ana in kito nuskridus mojuoja skarele prie lango ir sako:

Kukū, devyni broliai,
Kukū, dešimta sasė,
Kukū, obely sėdi,
Kukū, obelį graužia,
Kukū, devyniagalvis.

Ir tas atvarė.

Tai ana in trečių nuskrido ir vėl saka:

Kukū, devyni broliai,
Kukū, dešimta sasė,
Kukū, obely sėdi,
Kukū, obelį graužia,
Kukū, devyniagalvis.

Tas vė atvarė, un ketvirtų taip pat ana ažgiedoja. Nu, paskui net un devintų nuskrida, jau un paskutinių. Tie visi atvarė jų. Jau un devintų:

Kukū, devyni broliai,
Kukū, dešimta sasė,
Kukū, obely sėdi,
Kukū, obelį graužia,
Kukū, devyniagalvis.
Kukū, bėkit kų graičiausiai.

Nu, tai tadu šitas saka un brolius:

— Bėkim,— saka,— gegutė,— saka,— kukuoja gi, kad mūs sesę devyniagalvis užpuolė.

Nu, ir anys bėga. Tada tas devyniagalvis jau graužia kremta kremta jau tų obelį ir klausa. Saka:

— Merga merga, kas čia braška, kas čia traška?

Ana saka:

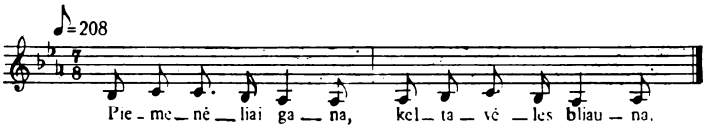

Piemenėliai gana,
Keltavėles bliauna.

Nu, ir ana vėl tyli, o tie jau bėga, jau vėl kuo arčiau ir vėl jau, net žemė jau dreba, jau gi anys girdi.

— Merga merga, mes tavi piausme. Kas čia braška, kas čia traška?

Taip kaip jau sakė, ana vėl saka:

Piemenėliai gana,
Keltavėles bliauna.

Na, tai ir vėl jau anys paklausis, nu, ir atbėga jau tie devyni broliai. A kaip jau nusistvėrė vienas už vienos galvos, kitas už kitos, tračias už tračios, ketvirtas už

ketvirtos, pinktas už pinktos, šeštas už šeštos, saptintas už saptintos, aštuntas už aštuntos, a devintas, jau paskutinis — nu, ir kartu nukirto visas galvas. Tadu saka:

— Kaip anų jau nukelsma nuo obels?

Paklojo divonų.

Pirmas saka:

— Šok, sasute, un mana divana.

— Ne, nešoksiu, bijau.

Nu, paskui kitas pakloja, saka:

— Šok, sesute, un mana divana.

— Nešoksiu, bijau.

Trečias saka, sake šitep, ir visi šitep praše nušokt, ana nešoka. Paskui devintas kaip pakloja sava ir saka:

— Šok, sasute, un mana divana.

Ana tadu nušoka nuo tos obels un to divana jau. Ir tadu broliai gi jau pasiėmė jų ir nusivedė namo. Tadu gėrė baliavoja. Ir aš ten buvau, ant piestos sėdėjau. Boba kaip davė kačergu, ir atbėgau ir pasaką pasakoju.

12. ŽALČIO ŽMONA

Nu, vieną kartą turėja žmogus vienų dukterį, a tris sūnus. Nu, vieną kartą atvažiuoja — kiaula sukinkyta niekočion (arba gelda, kaip vadina). A čia koks vabalas ar slibinas, sakyti, guli šitoj niekočioj. Atvažiava.

— Nu, tėveli, atiduok man savo dukterį už man,— tai slibinas.

Tas žmogus saka:

— Už slibina aš dukterį atiduosiu? Kas čia girdėt? Ir niekas teip ir negirdėjįs.

— Atiduok,— saka,— geruoju, a ne, tai — bus kiteip!

Ir vieną naktį, ir kitą naktį vis sako: „Bus blogiau, jei neatiduosi."

Ir kaipgi gali prižadėt dukterį atiduot? Išėja po vienai nakčiai — kaip turėja tris karves, visos trys negyvos. Paskui kaip atvažiava, saka:

— Bus blogiau, jei neatiduosi.

Visi trys arkliai — turėja trejetą arklių, stambus buvo ūkininkas,— visi trys arkliai negyvi.

Nu, tai atvažiava:

— Nu, atiduosi, tėvas, ar ne? Tai,— sako,— bus taip, kaip su gyvuliais, taip ir su tamsta taip bus.— [Sako mergelei:] — Nu, lipk mana vežiman, niekočion.

Nu, toj apsiverkė mergelė, atsisėda ten niekočion ir nuvažiava jūron, tiesiog jūron. Ba netoli jis nuo jūros gyvena.

Nu, atvažiava jis, sava uodegėlą tik pliukšterėja vandenin — kelias pasidarė ko naipuikiausias par jūrą. A čia vyras koks gi gražus, ai! A koks vežimas, arklys! A pirma kiaulė pakinkyta, už uodegos tik pririšta in niekočią, ir važiuoja viena. Nu, ir nuvažiavo in jūrą tiesiog. A kokie gi ten dvarai! Trobesiai kokie gražūs!

Nu, tai kai tik in dienas jis išeina, skaitos, toks pat slibinas pasidara. A kai ateina in nakties — vyras gražus, namas gražus, ale jai namas tas pats, kad jis ir išeina, ale bet jūron, čion visur vanduo stovi. Ale jis kaip važiavo, tai kelias naipuikiausias.

Nu, pabuva gal bent jau kelius metus, jau turėja teip tris sūnus, ir dukterį turėja šitoj jau gi. Nu, teip jau jai nusiboda, ir užsinorėja, skaitos, pas savo tėvelį nuvažiuot. A ana turėja teip pačei tris brolius. Atvažiava čia ji. A tas slibinas jų išlaida iš jūros, tai saka teip:

— Kai atvažiuosi, grįši atgal čia, tai jeg burbulius iššoks krauja, tai aš būsiu negyvas, nevažiuok tada. A jeg piena burbulius, važiuok, bus tas pats kelias ir viskas.

Nu, ir gerai. Ir su sava gi šitais vaikais važiava čia pas tėvų. Du sūnai ir mergytė. Nu, gerai, ir atvažiava.

— Nu,— saka,— a tokia gi mūsų graži sesuo,— kai jie pamatė, tie broliai,— už slibina! Ir no koks, skaitos, gyvenimas,— jiem teip pagailėja.

Važiava, kaip seniau, būdava,— važiuoja ant nakties arklių ganyti šitie broliai jos.

— Nu,— saka,— duok tu mum vieną savo sūnelį, mes norim su jij pakalbėt.

— Tai,— saka,— tegul važiuoja.

Ir jiej išsivežė tie arklius ganyti ir tą berniuką.

— Nu, kai jūs važiuosit, kų jūsų tėvas sakė?

— A nieka,— šitas.

Tai jie kaip pradėjo ty pešt, klynelius varyt po nagom. Tai saka:

— Ne, aš nieka.

I nesakė, ir nesakė. Jie ir mušė, ir pešė, ir klyniukus varė po nagom — nieka jis nepasakė.

Tai ka jau grįža iš nakties:

— Tai kol,— saka,— tava akytės ne teip? Gal tu verkei?

Saka:

— Dėdžiukai ugnį kūrena, tai biškį nuo dūmų ir paverkiau.

In kitas nakties važiuoja — praša:

— Duok kitų sūnelį,— saka,— šitas tegul jau būva.

Paėmė ir kitą. Jam taip pačei darė. Ir tas nieka nepasakė.

A jau in trečias nakties joja arklių ganyt.

— Tai,— saka,— duok tu savo duktelelį.

— Nu, gerai, imkit.

A toj ir pasakė. Saka:

— Mum tėvelis, kaip važiavom, sakė taip: „Kaip atvažiuosit, grįšit atgal, jei piena burbulius iššoks, tai

važiuokit, a jeg krauja, tai nevažiuokit, tai aš būsiu negyvas."

Nu, tai gerai! Tie pajėmė dalgius ir nuėjo ty prie jūros, saka:

— Nu, atvažiavom. Kad piena burbulius, tai mes žinosim, kad gyvas, važiuosim, a jeg krauja, tai nevažiuosim.

Pieno burbulius ir iššoko. Tai vienas dalgiu šmaukšt per vandenį, ir kitas — tik kraujas pasipylė. Ir nėr daugiau.

Nu, atjoja šitie su šitom dalgėm, a dalgės vis — ir plovė, ir kų nedarė — vis stovi kraujuotas, kruvinas.

— Ko jūsų tokios dalgės?

— A, gal surūdiję,— saka.

Davai važiuot. Jau jai dėl to pasidarė nesmagu.

— Važiuojam,— saka,— gan jau čia pribuvom.

Nuvažiava in jūrų. Nu, ir pasakė:

— Nu, kad pieno burbulius, tai važiuojam, a jeg kraujo...

Nu, iššoko kraujo. Ir nėr kap važiuot. A kur dėtis tada? Tai nuvežė miškan su sava šitais sava vaikais. Ir vienų sūnelį pasodina ąžuolan — tai toks stipras kai ąžuolas buva. Mat, ir kų ir pešė jį, ir mušė — nieka nepasakė. Kitą pasodina klevan. Ir klevas gi stipras medis.

— A,— saka,— duktele, tu pasakei,— ana ir prisipažina,— tai jau drebulėn.

Vo tai vis ir dreba.

A pati apsivertė geguti ir kukuoja vis. Jakūbas jos tas vyras buva:

— Jakūb! Jakūb! — šaukia.

13. VAIŠINGI ŽENTAI

Gyvena žmogus ir turėja tris dukteris. Vieną kartą baldos kas in duris. Išėjo. Klausia:

— Kas?

— Aš, tėveli,— atsiliepė.

— Tai kas tu esi toks?

— Aš esu šaltis. Aš esu šaltis. Atiduok dukterį, a ne, tai sušaldysiu. Tai kad tu ir kūrensi, ir niekaip...— šaltis tada kaip pradės, tai tu su šaltim nesusidėk.

Nu, pamanė: „Nu, ką daryt? Reikia atiduot."

Atidavė. Ir nusivežė dukterį. Nusivežė.

Ant kitos nakties vėl kas baldos in duris.

— Nu, kas?

— Aš esu vėjas. Atiduok dukterį, a ne, tai papūsiu, tai,— saka,— tava ir trobesiai, ir tu nežinai kur atsikliūsi. Aš esu vėjas!

A žiūri — diedas čia, gi žundai takie iš... žinot, kai pučia, pučia — lūpos storos kaip arklio. Kailiniais apsivilkįs, su vailokais, nu, špetnas, špetnas! Nu, ale kų padaryt? Reikia atiduot dukterį. Atidavė.

An trečios nakties ir vėl paskutinį dukterį jau ataja [paimt].

— Kas tu toks esi? — jau klausia.

— Aš esu mėnulis.

Plikas visiškai, a nosia ilga. Nosia ilga tokia. Nu, tai jau esąs mėnulis.

Nu, reikia ir šitą atiduot. Tai atidavė ir tą už mėnulia.

Ne pati paskutinė už mėnulio, bet pati pirmutinė užprašė tėvą kieman pas sau su sava žmona, jau ka tėvas su motina atvažiuotų — tat jau uošvius užprašė.

Nuvažiavo uošviai pas mėnulį — žiūri, kad duktė, nereikia nei malkų, nei ugnies — pastatė ant jo galvos, tos plytas, kepalą ir kiaušinienį kepa. Iškepė kiaušinienę, nu, gerai. Aniem įdomu.

Paskiau praša vėjas pas sau kieman. Ale vėjas saka:

— Pas man nėr kur gulti — ant stoga. Vot, prašau ant stoga gult.

— Tai,— saka,— gi mes nukrisme nuo stogo!

— Ne, aš,— saka,— palaikysiu.

Jis kaip pučia, tai net šiltas toks vėjelis. Nu, įdomu! Nu, ir teip ant stogo guli ir nei krenta, nei nieka. Naktį užmiga, pramiegoja.

Paskui praša šaltis pas sau kieman.

Pakloja ant lado, ale pakloja sniega, sako:

— Tai prašom, jau paklojom.

— Nu, kaipgi galima, aš gi — žiūrėk!

Saka:

— Būnat taigi pas šaltį!

Pramiegoja — šilta...

Nu, ir atvažiavo jau namo. Užnorėja iškept ji kiaušinienę ant jo galvos. Pastatė — nieko nesidaro... Paskui, kai patalų pakloja, kaip jam buvo paklojį,— sušalo gerai. Atbėgo gryčion, led atšilo ant pečiaus. Tai užlipė ant stogo gulėt — nu, kas gi, nukrito jie.

14. DAINUOJANTIS VILKAS

Buvo diedukas ir bobutė. Turėjo anys avių penketėlį ir bernelį kazokėlį, ir ožkytę baltą, ir lazdytę margą, i kalytę sargą. Ir atbėgo vilkas, sako:

Gražus gražus diedukėlis,
A babutė dar gražesnė.
Turi avių penketėlį
I bernelį kazokėlį,
Ir mergytę baltaplaukę,
Ir ožkytę baltą,
Ir lazdytę margą,
Ir kalytę sargą.

Tai diedukas atidavė vilkui avytę. Pasiėmė vilkas avytę, nusinešęs sutreškino. Ateina vilkas ir vėl sako:

Gražus gražus diedukėlis,
A babutė dar gražesnė.
Turi avių penketėlį
I bernelį kazokėlį,
Ir mergytę baltaplaukę,
Ir ožkytę baltą,
Ir lazdytę margą,
Ir kalytę sargą.

Tai paėmė diedas ir antrą baronėlį atidavė. Vilkas nusinešė, suėdė. Vėl atėjo vilkas ir vėl prašo:

Gražus gražus diedukėlis,
A babutė dar gražesnė.
Turi avių penketėlį
I bernelį kazokėlį,
Ir mergytę baltaplaukę,
Ir ožkytę baltą,
Ir lazdytę margą,
Ir kalytę sargą.

Tai diedas ir davė vilkui avytę. Vilkas suėdė, atbėgo ir vėl prašo:

Gražus gražus diedukėlis,
A babutė dar gražesnė.
Turi avių penketėlį
I bernelį kazokėlį,
Ir mergytę baltaplaukę,
Ir ožkytę baltą,
Ir lazdytę margą,
Ir kalytę sargą.

Padavė vilkui avytę. Vilkas suėdė ir vėl prašo:

Gražus gražus diedukėlis,
A babutė dar gražesnė.
Turi avių penketėlį
I bernelį kazokėlį,
Ir mergytę baltaplaukę,
Ir ožkytę baltą,
Ir lazdytę margą,
Ir kalytę sargą.

Jau neturi avelių, tai atidavė baroniuką. Suėdė baroniuką, vėl pas dieduką prašo:

Gražus gražus diedukėlis,
A babutė dar gražesnė.
Turi avių penketėlį
I bernelį kazokėlį,
Ir mergytę baltaplaukę,
Ir ožkytę baltą,
Ir lazdytę margą,
Ir kalytę sargą.

Atidavė ožkytę. Vilkas nusinešė, suėdė, suėdė. Ir vėl ateina vilkas, ir vėl jis pas dieduką prašo:

Gražus gražus diedukėlis,
A babutė dar gražesnė.
Turi avių penketėlį
I bernelį kazokėlį,
Ir mergytę baltaplaukę,
Ir ožkytę baltą,
Ir lazdytę margą,
Ir kalytę sargą.

Atidavė lazdytę. Nusitempė vilkas lazdytę, neturėjo ką graužt, paliko, sugrįžo ir vė prašo dieduko. Dabar atidavė kalytę. Ir jis suėdė nusitempęs. Ateina pas diedą ir vėl prašo. Ir nieko neturėjo duot. Tada [diedas su bobute] vienas kitą katras nuveikė, ir atidavė babutę. Babutę nusitempęs suėdė, atėjo vėl pas dieduką ir prašo dieduko:

Gražus gražus diedukėlis,
A babutė dar gražesnė.
Turi avių penketėlį
I bernelį kazokėlį,
Ir mergytę baltaplaukę,
Ir ožkytę baltą,
Ir lazdytę margą,
Ir kalytę sargą.

Jis neturi ko duot. Vilkas įlindo per langą ir suėdė dieduką ir apsigyveno tenai.

15. VOGTA MĖSA NESOTI

Tėvas turėjo padykusį vieną sūnų. Jis buvo labai išdykęs. Nu, a kaimynas turėjo gerų jautį, tai vis gundė tėvą:

— Eikim pavokim šitą jautį, tai turėsim ko skaniai valgyti.

A tėvas šito nenorėjo. Nuėjo pas kaimyną ir sako:

— Mes vogsim tavo jautį, o aš dabar tau da už jautį užmokėsiu, ka tu neieškotum, taip kaip būk pavogtas. Ale tu žinok, aš tau užmoku.

Nu, tai tas kaimynas ir sutiko. O sūnus visą laiką pas tėvą:

— Eikim pavokim šitą jautį.

Nu, tai sako:

— Tai eikim, tai pavogsim, nu, ale pirma atsisversim vienas po kito, po kiek mes sveriam.

Nu, ir pasisvėrė, tada nuėjo jaučiaus vogt, bo tėvas gi žino, kad jis pirktas, a sūnus to nežino. Na, jau pavogė jaučių, papiovė, paslėpė mėsą ir valgo. Jau tas kaimynas paieškojęs — nebūtai pavogtas. Tai tėvas vogė, bet jis žino, kad pirktas, nieko nebijo, o sūnus vagia, vis bijo, kad neužeitų, kaip mėsą jis valgo jaučiaus. Nu, ir suvalgė visą šitą jautį per kokį laiką. Tai tada tėvas sako:

— Einam, sūnau, vėl atsisversim, kiek mes dabar sveriam, ar daug pasitaisėm, suvalgę mėsų?

Tėvas kai atsistojo ant svarstyklių, tai dukart tiek sveria, kaip pirmiau, o sūnus kaip atsistojo — per pusę mažiau sveria, kaip pirma svėrė. Tai tėvas ir sako:

— Matai, sūneli, tai tau vogta mėsa ne į naudą. Tu pavogęs valgei ir drebėjai visą laiką, kad tavęs nesučiuptų, o aš kai pirkau ir nieko nebijojau — už savo pinigus valgiau, tai man į naudą ėjo.— Tada sako: — Jeigu nori, tai galim įsitikinti: nueik pas kaimyną ir pasiklausk, kaip buvo, ar buvo jautis vogtas, ar buvo pirktas.

Tai juodu ir nuėjo pas kaimyną, ir sūnus sužinojo visą tiesą, kad tėvas jautį nupirko, o sūnus pavogė. Sūnus atsiprašė kaimyną, kad jis norėjo vogt jaučio, ir sako:

— Dabar aš esu įsitikinęs, kad vagystė neina naudon.

Pasakojimai ir padavimai

---

16. REKRŪTŲ GAUDYMAS

Gaudė rekrūtus povstančikai. Vienas rekrūtas nenorėjo pas juos eiti. Tai povstančikai jį pagavo, įvarė į

savo namus. Anas pabėgo į gryčią ir norėjo pasislėpti. Mano bobutė verpė vidury aslos. Ji apsivilkus ilgu plačiu sijonu, tai tas rekrūtas prašė jos:

— Paslėpk mane.

Tai bobutė sako:

— Lįsk po sijonu.

Jis palindo, jį uždengė ir toliau verpė. Įbėgo pirkion povstančikai ir ieško rekrūto. Neradę ir sako:

— Jis čia įbėgo. Kur dingo?

Bobutė sako:

— Ieškokite, aš jo nemačiau.

Ir taip neradę išėjo.

17. PONAS IR VAIKAI

Mana dedukas buva pas šitų ponų. Jau ne mano dedukas, bet deduko dedukas gyvena. Nu, jis ir mirė. Pasiliko šeši broliai, vaikai šeši. Tie vaikai neturėjo duonos. Nueina pas poną ir praša:

— Ponas, mes duonos neturim.

— Uždirbkit.

— A kaip?

— Lokit. Lakstykit po grytelą ir lokit.

Tie ir loja.

— Gana, jau gana,— juokiasi.— Gana jau dabar lot. Einam — duosiu.

Nuvedė į svirną.

— Kiek norit?

— Kiek ponas duosi.

— Nu, kiek pakelsite.

Tie bija, kad nedaug. Kai tik daug paims, ir tada muša. Tai bija. A motina sėdi už kalna. Ir tada jau tai nuneša, — motina paims, ir viskas. Jau po savaitės vėl eis.

A kai kas kai nuėjo vaikam [duonos], tai liepė kukuot kaip gegutė an medžių. Ir užmuša. O kaip gegutė, jau galima buvo ką tik jis nori padaryt.

18. PONO KERŠTAS

O paskiau mana dedukas jau norėjo vesti ir pamylėjo mergą. O ponas neleido. (Reikia pono klausti, ar galima.) Ponas neleidžia. Uždėjo tokias medines ant kojų — nu, kaidankas tokias. Ir jas užrakino sode savo, užtvertas labai. A jis laisvas vaikšto.

Jis paėmė lopetą, nu, ir nuėjo kitan galan sodo ir kasa. Ir ana iš šitos pusės, o jis — iš kitos. Ir iškasė tą sodą. Ir tada tas kaidankas nuo kojų perpiovė ir — į bažnyčią. Šliūbą davė jau kunigas — ir pas kitą poną. Jau tada tas nepaims, jau negalima.

Na, o ponas nuėjo pas tėvą ir saka:

— Kur duktė?

— Ponas turėjai, aš nežinau.

Liepė atsigult tėvui ant to suolo ir muša rykštėmis. Ir visą kruviną marškinę padarė. O paskiau paėmė tą marškinę an lazda ir per kaimą neša ir rodė:

— O tai visiems taip bus!

19. ŽIAURAUS PONO MIRTIS

Ajo baudžiavas, esu girdėjęs, taip būdavo seniau. Kas tik pasivėlino ateit darban, tai baisiai lupdavo ponas. Nu, turėjo padarę tokį kazlą: žmogų pririšdavo ir tada labai skaudžiai mušdavo. Vieną kartą mušė mušė, kad žmogus jau net nuslobo, tai tada jau pono tarnas, katras mušdavo, sako:

— Nu, ponuli, tiek jam daviau, kad jis net nuslobo.

Tai tada ponas sako:

— Aš tau algą dabar padidinsiu, kad tu toks esi man ištikimas tarnas.

Tai kaip tas ponas mirė, jį vežė kapuosna, tai atlėkė krankliai,— niekas nežinojo, kas su jo siela bus, bet ir su kūnu nunešė krankliai. Taip buvo Alkūnių dvare, čia netoli, apie Unturkę. Čia daug ką apie tą kalba.

20. GIEDRAIČIO ŠIRDIS

Giedraičiuose bažnyčia buvo Giedraičio kunigaikščio statyta. Tai čia ne plepalai, o tiesa. Paskiau Giedraitis paliko testamentą, kad jo širdį išimtų ir šitoj bažnyčioj padėtų. Tai ir buvo indas stiklinis ir spiritan užpilta jo širdis. A buvo girtuoklis zakristijonas, tai jis ir rado tą indą su širdim spirite. Tai jis po truputį gert, gert ir išgėrė. Tai kunigas rado, kad jo sausa širdis. Tai tada paėmė šitą indą, užpylė vėl spiritu ir bažnyčios stulpe iškalė skylę ir tą indą su širdimi užmūrino.

21. DUBINGIŲ MILŽINAI

Pasakojo, kad čia senovėj gyveno milžinai. Einant į Dubingius, yra kalnas, ir ten kaulai yra apie pusantro metro. Tikrai man teko matyt. Tai žmonės ir sako, kad čia gyvenę milžinai. Kaip milžinas stovėjo ant vieno kalno prie ežero, o kitas kalnas — kur pilis, atstumo apie pusę kilometro, ir ant to kalno buvo kitas milžinas. Ir vienas sako kitam:

— Paskolink kirvį.

Tas pats iškiša ranką, o kitas paėmęs. Paskui kunigas pradėjo prašyt vietinius žmones — kada tuos kaulus surasit ir vietoj giliai užkast: koks jis buvo, toks, bet žmogus.

Ir tuos kaulus rinko užkast. Tie kaulai buvo tų milžinų. Prie tilto yra tunelis kalnas, tai, vadinasi, ir ten užkasė tuos milžinų kaulus.

22. MILŽINAI IR ARTOJAS

Eina milžinas, žiūri, kad aria su jaučiais koks vabaliukas. Ir koks įdomus vabalas. Paėmė į ranką, suspaudė tą vabaliuką ir nusinešė namo ir sako:

— Koks čia vabalas?

Tai katrie senesni milžinai jam sako:

— Jau čia toks žmogus, o čia jaučiai, čia dirba žemę.

— Tai,— sako,— mes laikysim tą žmogų, įdomu pažiūrėt.

Jam davė ir valgyt. Atnešė daugybę daugybę valgyt. Jis taip ir galvojo, kad čia mane ant metų užlaikė, ka čia man neša valgių kalną. Jam ten nesmagu buvo — pabėgo į savo vietą ir daugiau slėpėsi, kad nepapult milžinam. Ir neteko jam daugiau papult.

Senų senovėje taip pat buvo. Čia yra tokia senutė, katro sakė, kad šitie senovės žmonės milžinai tai yra Vilniuje un katedros sienų nupaišyti. Jie atnaujinta dabar. Šitie kaulai milžinų apie pusantro metro ilgio.

Etiologinės sakmės

---

23. KODĖL VAIKAI ILGAI NEVAIKŠTO

Moteriai kai dievas davė vaikutį, tai sako:

— Laisk, tegul jis aina kaip kumeliukas ar teliukas.

— No, kaip aš,— sako,— tokį mažiulį galiu laist? Nor kad vienus metus ant rankų palaikyt.

— Tai,— sako,— prašom ir laikyt iki metų.
Užtai žmogus iki metų dažnai ir nevaikščioja.

24. MOTERŲ CHARAKTERIAI

Kai dievas sutvėrė pasaulį, nu, ir išvarė žmogų Adomą iš rojaus. Tai turėjo Adomas septynis sūnus ir vieną tik duktę. Nu, kai jau jie suaugo, šitie sūnai, pradėjo vienas su kitu nerimaut, kad nori kožnas vienas vestis su savo seseria, ba daug žmonių nebuvo, nei vyrų, nei moterų, tik šitie pirmieji žmonys. Dievas žiūrėjo, kad čia blogai išeina. Pradėjo tie broliai peštis. Atėjo dievas pas Adomą ir sako:

— Adomai, matau, kas su tavo sūnais išeina: jie pešas — nori kožnas vienas vest savo seserį. O tu paimk padaryk dėžutes ir apversk po dėžutėm žąsį, katę, kalę ir kiaulę.

Tai Adomas ir padarė, kai sūnai buvo išėję laukan, kad jie nematytų. Ir dukterį apvertė po dėžute.

— Nu,— sako dievas,— eikit ir imkit, kų rasit, tai jums bus žmonos.

Tiesiog vienas atvertė ir rado mergaitę. Nu, ale mat kai buvo kalė, tai ir stovi po charakteriu kalės — loja kaip kalė pikta. Kur toj žąsė, tai jos vis toja charakteris toks kai žąsies, nu, vis tik ba, ba, ba, ba ir lojoja. A kur katė — draskos kaip katė. A kur buvo šita tikra mergina — jos charakteris žmogaus. Užtat moterų tik septinta dabar yra žmoniško charakterio.

25. KODĖL ARKLYS VIS ALKANAS

Kaip kadai vaikščiojo dievas po žemę. Vieną kartą buvo tik palaisti núo darbo arkliai ir jaučiai. Nu, toj pačioj pievoj vaikščiojo ėdė arklys ir jaučias, a ty buvo upelė. Ėjo dievas ir prašė arklį:

— Arkliukai, tu pernešk mane kiton pusėn už upelės, man reikia ten nueiti.

Sako arklys:

— Eik tu, aš neturiu laiko. Aš per visą dieną darbą dariau, man reikia dabar ėst, alkanas esu.

— Nu, tai,— sako,— ir ėsk gi tu.

Atajo dievas pas jautį, prašo:

— Jauti, nor tu mane pernešk kiton pusėn upelės.

Jautis atsakė:

— Nor aš ir valgyt noriu, ba artas esu per visą dieną, ale kabinkis ant nugaros — pernešiu.

Dievas užsėdo unt jauties, nu, ir pernešė kiton pusėn upelės.

— Tai,— sako,— tu jau būsi sotus,— dievas jam atsakė,— ir turėsi laiko ir ilsėtis.

Nu, dievas ir nuvėjo, kur jam reikėjo. Tai gal pora kartų jautis žolės atsikando ir jau pasidarė sotus. Dabar ir gyvuliai raguočiai pavaikščios biskį ir sotūs, o arklys visuomet alkanas, visuomet ėda, nebūna kada jam ir pailsėt.

26. GENYS KALVIS

Miške [gyveno] genys kalvis. Ataja pas jį gegutė:

— Ar neapkaustytut man ratų?

— Apkaustysiu. Atvežk.

Nu, ir atvežė. Pradėja kaustyt:

Tak tak tak, tuk tuk tuk,
Tak tak tak, tuk tuk tuk.

Ir apkaustė. Ataja pas jį pimpė:

— Jau man laikas važiuot šiltan kraštan. Apkaustyk, geny kalvi, man ratus.

— Apkaustysiu.

Ir pradėja kaustyt:

Tak tak tak, tuk tuk tuk,
Tak tak tak, tuk tuk tuk.

Ir apkaustė. Ir toj išvažiava. Paskiau ataja pas jį gervės — ir didelis didelis gervių būrys.

— Kalveli geny, ar neapkaustytum mum ratų?

— Nu, apkaustysiu, atvežkit.

Atvežė ratus, tai pradėjo kaustyt:

Tak tak tak, tuk tuk tuk,
Tak tak tak, tuk tuk tuk.

Apkaustė. Paskiau gerai kaip išgėrė, užkanda, tai genys biškį pasgėrė ir užmiga. Svečiai išvažiava, a jis biedniokas ir atlika čianai. Kai biškį pamiegoja, rados jau sniega ir užšala — kurgi važiuosi? Ir žiemoja, ir šiemet čianai bus, žiemos.

27. VIEVERSIO SUTVĖRIMAS

Žmogus išėjo pavasarį art. Da unksti unksti pavasarį, da paukštelių nebuvo. Eina biednas žmogus, kų žebravoja. Sako:

— Padėk dieve.

Tas atsakė:

— Ačiū.

— Nu, dieduk,— sako,— kai tu vaikščioji po pasaulį, ar linksma tau?

Tai tas diedukas sako:

— Tai taip, kaip ir visiems.

— O man,— sako,— labai liūdna.

— A kol tau liūdna? — diedukas paklausė.

— A užtat, kad joks paukštelis da nečiulba.

Diedukas paėmė iš to artojaus prakaitą ir žemės, kur buvo prakaito lašas nulašėjęs, žemės saujelę ir palaidė aukštyn. Ir pradėjo kilt vieversys. Ir taip anas iškilo ir pradėjo čiulbėt. Tai dabar artojaus pirma paukštelė — vieversys.

28. LYDEKA IR EŠERYS

Kadai seniai buvo, tai ir žuvys rinko sau karalį. Tai lydekis žuvų susirinkime ir sako:

— Aš esu pats didesnis ir pats stipresnis, tai aš ir esu jūsų karalius.

A visos žuves atsakė lydekiui:

— Maža, kad tu stipras esi ir didelis.— Sako: — Yra valstybių ir didelių, ir mažų, bet stiprių, ir didelę nugali maža valstybė. Tai mes kaip už karalių nepripažįstam.

— Tai kų jūs pripažįstat už karalių, jei ne mane?

— A,— sako,— ašerį. Ašerys tai mūsų karalius, ba jis gerai spygliuotas.

Nu, gerai, ir pradėjo pult [lydeka] ant ašerio spyglių. A ašerys in jį vis vuodegų suka, ba lydeka nuo galvos galėtų jį praryt, a kaip nuo uodegos — pastato spyglius, tai ir lydeka negali jį priveikt. Iš to pykčio lydeka dabar visas žuvis gaudo ir ryja.

29. VORAS IR SKRUZDĖLĖ

Nuvejo kadai voras pas dievą ir sako:

— Šitoj skruzdėlė labai yra gabsčia,— sako.— Ana viską praryja, suneša savo lizdan, kad už jos nieko negalima paragaut ko skanesnio.

Tai dievas paklausė vora:

— Tai nejau ana taip daug ryja, kad tu negali ir paragaut už jos?

Davė angelui diržą:

— Eik,— sako,— tu jai pilvą sujuosk, kad ana taip daug neryt. Matai, ateina ir skundžias.

Angelas kaip nuvejo, pamatė, kad skruzdėlės sandėly nieko nėr ty prinešta. Nu, tai diržu vietoje, kaip buvo jam liepta skruzdėlę, tai jis sujuosė. A voras dar vis tupėjo pas dievą.

Grįžus angelui, dievas ir paklausė:

— Nu, kų tu matei taip daug prinešta pas skruzdėlę?

— A nieko,— sako,— ir vienam kartui nebuvo ko pavalgyti pas jų.

Tai tada dievas papyko, paėmė didelį didelį kamuolį, kaipgi duos pečiuosna vorui:

— Ok tu, melagiau,— sako,— ir nešiosi,— sako,— per visus amžius tų kamuolį ant kupros.

Ir voras kuprotas pasidarė, o skruzdėlė kaip buvo apjuosta, taip ir dabar ana taip plona.

Mitologinės sakmės

---

30. PRIBUVĖJA VELNIO NAMUOSE

Žmonės piovė rugius, o rupūžę tokią didelę rado. Ir pradėjo bernai ją skriausti, kliudyti. Viena sena bobutė, pribuvėja, ji sako:

— Nerušiokit, vaikai, nes ji vaikinga.

Tai anys pradėjo juoktis ir sako:

— Nu, babutę paprašys, kai rupūžė susirgs.

Už kokio laiko atvažiavo žmogus gerais arkliais ir geru juodu vežimu.

— Babute, važiuojam, motera serga.

Tai ji ir nuvažiavo ir priėmė vaiką. O tai labai gražūs rūmai, ir anys ten visi kai ateina, tai undenio prie durų yra, ir pirštą pamirko ir akis patrina. Nu, tai ir ji, senė:

— Patrysiu viena akia.

Tai kai šita akia pažiūri — tai velniai raiste, o kitai, katrai netepta,— tai ten namai gražūs, žmonės gražūs. Tai jai gerai užmoka. Šita ligonė, katros vaiką priėmė, jai pasako, kad neimtų aukso ir jokių brangenybių, bet anglis. Tai ponai jai norėjo gerai sumokėti auksu ir siūlė visokių brangių daiktų, bet senelė nesutinka imt ir prašė tik anglių. Tai jai ir davė anglių, ir visokių pyragų. Kai ją parvežė namo, pasirodė, kad anglys pavirto auksu, o pyragai — žemės kupstais, medžių žieve.

Tam pačiam kaime, kur gyveno senelė, prabangias kėlė vestuves. Tai ir ji nuėjo. Tai tenai visi šoka, gieda. Ir ji kai užmerks šitą neteptą akį, tai matė tada, kad jos anūkėlis velnias su botagais kerta, kad greičiau šoktų. Tai ji pirštu pagrasė:

— Anūkas, ką tu dirbi?

Tai jis atėjo:

— Bobute, katro akim mane matai?

— Šita,— ji parodė.

Tai jis nagu išplėšė jai akį.

31. NULIŪDĘS VELNIAS

Vienas važiuoja žmogus kur iš toli, ir kaip seniau arkliais važiuoja, privargo jo arklys. Tai jis pamatė trobas, tai užvažiavęs tenai pernakvot, kad jo arklys pailsėtų. A jau vakaras, tai šitie žmoniai sako:

— Kaip mes tave priimsime, kad mes patys negalim nakvoti čianai, ba čia velnias kožną naktį ateina ir čia

mums nei miegot, nei vietos neduoda. Tai mes einam, paliekam namą ir nakvojam pas kaimynus.

A jis sako:

— Tai kur aš eisiu, kaimynų neturiu — pernakvosiu čianai.

Nu, kaiproz vienas velnias ateina, a jis ant pečio guli. Tai velnias paėmė šaką pušies, uždegė, ant stalo pasistatė ir pamatė, kad tas guli ant pečiaus. Seniau pečiai ne toki, kaip dabar, kaminų nebuvo, nu, tai ir matosi, kas ant pečio yra. Tai velnias sako:

— Ka tu čianai guli?

Tai jis sako:

— Su dievo pagalba man nieks nieko nepadarys.

— Tai aš tau nieko nedarau,— velnias taip sako.

Atėjo ir kitas velnias. Nu, taip pat ir jis sausą šaką uždegė ir pastatė ant stalo ir žiūri, kas čia — žmogus yra. Tai jis eina artyn, sako:

— A ka tu guli?

Tai jis sako, kad su dievo pagalba man nieks nieko nepadarys. Ir velnias sako:

— Aš tau nieko nedarau.

Ir trečias atajo ir taip pat uždegė šaką. Nu, toks liūdnas tas velnias atrodo ir sėdi. Ir pamatė žmogaus, eina prie jo ir sako:

— Ka tu guli?

Tai jis taip pat sako, kad su dievo pagalba man nieks nieko nepadarys.

Tai jis sako:

— Aš tau nieko nedarau, o tik mani išgelbėk iš bėdos. Čia netoli vestuvės, o vestuvėse jaunoji pametė žiedą ir visur ieškojo ir nerado ir sakė, kad velnias pavogė. Tai man bėda. Ir pirmiau tai buvo ten labai linksma, o paskui visi nuliūdo ir nė jauni, niekas negali šokti, sarmata. Tai,– velnias sako,— jeigu tu mani išgel-

bėsi, tai aš tau duosiu pinigų tiek, kiek tavo arklys pavėžės.

Nu, žmogus sako:

— Tai einam.

Velnias:

— Aš tau parodysiu, kur jis yra.

Ir jis maždaug apsakė, kur tas žiedelis.

Tai anys nuėjo tenai vestuvėn, tenai visi liūdni verkia, kad jaunosios žiedelis dingo, tai jau nebus laimės gyvenime. Tai jis ir sako:

— Reikia ieškot.

Nu, tai jis pradėj ieškot, o tie sako:

— Mes visur ieškojom, tik gal velnias paėmė.

A žmogus sako:

— Kad negali būt, kad velnias paimtų, pavogęs žiedą.— A jis jau žino, kur tas maždaug žiedas. Tas įkišo [ranką] į plyšį, paėmė ir sako:

— Va žiedas.

Na, jau visi linksmi, pradėjo jį vaišinti, atnešė degtinės, nu, ir vėl linksmos vestuvės pasidarė, kaip ir pirma. Nu, apie dvyliktą velnias sako, kad einam. Tas nori čia pabūt, o velnias sako:

— Ne, einam.

Tai atėjo vėl šitan pat naman. Tai jis pakėlė slenkstį, sako:

— Atversk slenkstį.

Žmogus sako:

— Aš tave iš sarmatos išgelbėjau, o tu neatversi slenksčio.

Tai tas velnias atvertė slenkstį.

— Tai čianai skrynia stovi su pinigais, su auksais. Na, **tai imk.**

Sako:

— Nu va, aš tave iš sarmatos išgelbėjau, a tu neišimsi.

Tai velnias išima — velnias stiprus baisiausiai.

— Nešk vežiman.

— Nu va, aš tave iš sarmatos išgelbėjau, o tu neišneši man šitos skrynios.

Nu, tai velnias išnešė vežiman. Tai velnias sako:

— Aš dabar cianui neateisiu. Tik man reikėjo šitie pinigai saugoti.

Tai žmogus pranešė šitiem savininkam žmonėms, kad galite nakvoti, daugiau čia velnias neateis, aš išvariau.

Tai šitie žmonės da davė jam gerokai lašinių ir kita, kad išvarė velnią, ir daugiau velnias tan naman neatėjo. Jie miegojo ramiai.

32. KALVIS IR VELNIAS

Gyveno kitąkart kalvis prie kelio. Vienąkart ateina koks panašus į žmogų, atsineša drebnų gabaliukų geležies ir prašo:

— Padaryk man reples.

Tai tas kalvis jam ir sako:

— Tai kų čia tu atsinešei? Čia tik į mėšlyną reikia išmest toki drebnučiai kųsneliai.

— A tai,— sako,— reikia juos suvirint,— velnias atsako.

— Tai kaip,— sako,— aš juos turiu suvirint?

— Reikia,— sako,— tik smėlio sausaus. Kai pradeda geležis virt, tai tada reikia bert sausu smėliu, tai tada ana ir sulimpa.

Kalvis pamėgino, bet jam nieko iš to neišėjo, o velnias paėmė, sako:

— Duokš man, pamėginsiu aš.

Kai paėmė velnias, o kalvis žiūri, kaip matant ir suvirino velnias tą geležį ir smėlį vis bėrė. Nu, ir nuo to laiko visi kalviai taip pradėjo daryti ir vis geležį suvirino.

33. VELNIŲ BAŽNYČIA

Vieną kartą nei buvo, nei nieko ty jokios bažnyčios. Tik po viena nakčia [atsirado] mūryta bažnyčia, ir kunigas, ir klebonija, ir visi tarnai, kur tik priguli prie bažnyčios: ir vargonykas, ir zvaninykas, ir zachristijonas.

A kunigas geria, už nieką nesibara.

— Ir degtinį,— sako,— gerkit, vyrai, kol gyvename, un to ana daryta,— ir visus prašo.

Ot kunigėlis čia geria. Nu, ir daėjo net aukščiau. Kad kunigas kapucijonas sužinojo apie tą bažnyčią, apie tą, kur geria, kunigą. Nu, tai kapucijonas ir nuėjo — žiūri, kad jau zvanija un pamaldų. Liulkų dantyse tas zvaninykas. A kap seniau skeldavo ugnį — čia rankomis ugnį skelia, o liulka dantyse, o virvė užrišta už vuodegos ir vuodegu dzvanija. Aha, tai, sako, čia, matyt, viskas gera. A tas kapucijonas tur švęsto vandens. Kai tik prasdėjo tos pamaldos, tai tas kapucijonas inejo ton bažnyčion ir pradėjo švęstu vandeniu krapyt. A kaipgi šoko tas kunigas nuo altoriaus pro durisl A tas kapucijonas dar kartą jam švęstu vandeniu. Tai bažnyčia subyrėjo taip kaip in aguonos grūdelius. Šito bažnyčia buvo velnio sutverta.

34. VELNIAS SKOLINAS ROGES

Vieną naktį žmogus miegojo klaime. Girdi, kad vis kas baldos in duris. Klausia žmogus:

— Kas čia?

A velnias atsakė:

— Oi žmogeli, aš pas tamstą atėjau paskolinti rogių.

— Na, ką tu darysi su šitom mano rogėm?

— Noriu savo vaikus pervežt iš balos raistan.

— Nu, tai imk sau roges, bet man tik greit grųžink.

— Gerai, parvešiu, kaip tik vaikus pervešiu.

Atsikėlęs žmogus ryte žiūri — sulaužytos, dumbluotos.

Tai žmogus ir sako:

— Gal čia pats velnias važinėjo su šitom mano rogėm?

Tai velnias tuo kartu ir atsiliepė:

— Taigi paskolinai gi man, drauguži, aš gi pats neėmiau nesiklausęs.

35. VELNIAS MUZIKANTAS

Berniukas labai turėjo ukvatų groti — nusipirko sau harmoniką. Tik jis nusipirko harmoniką, a jo draugas užprašė ant savo vestuvių muzikantu. Jis sako:

— Kų gi aš tau grosiu, kad aš tik pirkau harmoniką, kad aš nė kiek nemoku.

Sako:

— Kiek mokėsi, tai pagrosi, man bus vis gerai.

Nu, tai tas kaip savo draugui, tai reikia eit.

— Kiek mokėsiu, tiek pagrosiu.

Eina. Per mišką reikėjo eit. Sutiko — vėl eina toks žmogus.

— Nu, kur draugas eini su harmoniku?

Sako:

— Einu vestuvėsa.

— Ar tu gerai moki grot?

Sako:

— Ne, aš tik harmonikų pirkau, tai da ja grot nemoku.

— Duok,— sako,— man, aš pamėgysiu.

Padavė tam harmoniką. Kaip užgrojo tas žmogus, tai kas tik gyvas, tas šoka.

— O, kaip,— sako,— dėdžiuk, moki puikiai grot, ot kad mani išmokintum.

Sako:

— Nu va, imk už harmonikos, o aš prie tavo pirštais pridėsiu savo pirštus ir pamėginsim grot.

Kaip pridėjo savo pirštus tas žmogus, tai ir prilipo jo pirštai prie to berniuko, ir tai pačia groja tas ir berniukas.

— Nu,— sako,— tu kolai savo rankas laikai prie mano, tai taip aš moku.

Sako:

— Ne, mokėsi grot, tik kaip eisim vestuvėsu abudu, tai niekam nieko nesakyk ir nieko nedaryk, nu, tai mokėsi taip visuomet grot.

Nuvėjo vestuvėsu abudu. Tas berniukas nuėjo, tai kožnas matė jį, kožnas sveikina. O tas žmogus ir pranyko, kur mokė grot, jo niekas nemato, tik tas berniukas. Paprašo jo draugas, kad:

— Nugi tu pamėginkˇ, kaip tu groji.

A tas kaip pradėjo groti — sako:

— Ot kur,— sako,—„nemoku grot"— tu gi puikiausias muzikantas.

Nu, tai nieko, gerai, visi patenkinti. Žiūri ryt rytą, kad gaspadinė išvirė viralą, ištraukia iš pečiaus, reikia pusrytį valgyti. Tas jo draugas, katras išmokino grot, apžergė puodą ir davai subinę velėt puode. Nu, sako:

— Velniai tavi nematė, aš iš kito puodo valgysiu, o iš to jau nevalgysiu.

Žiūri, kad gaspadinė kitų puodų ištraukė iš pečiaus, anas tų pat daro ir kitam puode — ten subinę velėja. Tai tas muzikantas kai pastvėrė samtį, kaip duos gi tam per subinę, tai net galas samčiaus nukrito. Visi sako:

— Ot muzikantas pasigėrė, sudaužė samtį,— ba visi kiti nemato velnio, o tik tas vienas muzikantas. Nu, ir tas vėl paskavojo, jau nematyt niekam.

Tai tada jau kai pasibaigė vestuvės, eina muzikantas namo per tą patį mišką. Nu, sutinka šitą žmogų — velnią. Sako:

— Tu žinai, kų sakiau tau, kad tu kų matysi, nesakyk ir nieko nedaryk, a kam tu man taip davei per subinę? Ot tai dabar bus ir galas čianai.

Nu, tai, sako, galas, tai galas, ale ir velniui, sako, yra toks galas. Tai kad tu žinotum, tai ir velniui yr gi galas. Gi kur, sako, ugnis deginta ir peržegnota, vo šitie nuodėguliai kaip lieka, tai kad velniui atagaliu ranka duot ir sakyt „viena", tai velnias jau ir negyvas būtų.

Nu, a tas berniukas matė, kur buvo kūrenta ugnis ir žmonių ten atlikę nuodėguliai. Pastvėrė vieną nuodėgulį ir atgalia ranka taip jam davė ir sako:

— Viena.

Nu, ir tik pasiliko kelmas. Nu, ir mokėjo groti šitas berniukas. Baigta pasaka.

36. PASIKORĖLĖS VESTUVĖS

Važiava žmogus miestan. Vežė kviečius parduot. Ir teip paklyda! Visą naktį jis ty klaidžioja, klaidžioja ir niekaip negali. A pradėjo snigt, pustyt, kelia nesimata. Nu, žiūri tik — stovi namas. Nu, tik buva ar ne — stovi namas miški. Užeina ir jis paklaust, kur čia apsistot, kad išvažiuot. Čia panelės, ponai suvažiavę, tame name.

Ir ty, kaip sakyt, ir išgert yr, ir ty visa ko yr. Arklį pašėrė gerai, jam alaus kaušų ant stala pastatė ir stiklines, ir viską. Tai jis klausia:

— Kas čia pareis, bus?

— Vot atvažiuos svotai. Ba,— sako,— jau čia laukia, vot svotai kai atvažiuos, tai tada tamstai parodys ir kelią, ir išvažiuosi. Palauk.

Žiūri tas žmogus, kad jo kaimynę atveža. Ale vyžoms apsiavus, kailniai ir nekakie, takie palaiki.

— Nu, tu,— saka,— Mykaliene,— ana Mykalienė buva,— a kur tu čia? — saka.

Kai tik paklausė:

— Kur tu, Mykaliene, čia atvykai?

Žiūri, kad sėdi prie kelmui, arklia kanopa ant kelmo pastatyta — kur buvo stiklinė, cia arklio kanopa stovi. Ty išlake, kur buva pastatytas jo arklys, žiūri — prie aglutei pririštas ir aglės spygliai padėta arkliui.

— E-ei! Tai,— saka,— aš ne in tokiuos ponus patekau; tai čia gal per kipšus?

Tik:

— Ichi-chi! — nusijuokė.— A-a, — saka, — draugeli, tai bent ir mes reikalingi!

Nu, ir pasibaigė. Nei to pustyma, nei to sniega. Saka, žiūri — pažįstamas vietas. A pirma taip jis klaidžioja.

Nu, ir jis nuvažiava miestan. A jis vežė kviečius parduoti. Pardavė jis kviečius, ty ką reikia, pirka, atvažiava nama. Saka jam namiškiai:

— Tu žinai,— saka,— mūsų kaimynė paskorė.

— Nu, kokia?

— Mykalienė.

— A-a,— saka,— aš buvau ir in jos vestuvi,— saka.— Kipšas vežėsi jų.

37. NUMIRĖLIS VAKARUŠKOJE

Trys panos turėjo po kavalierių. Ona, Marytė ir Teresė jų vardai. Petras, Jonas ir Gabrielius anų. Jie visi ėjo vakaraut. Buvo miręs susiedo vaikinas. Eidama Marytė pro kapus pasakė:

— Kelkis, Stanislovai, iš kapo, gana tau čia gulėti. Einam vakaruoti.

Atsakė jisai:

— Tuoj, tuč ir aš pribūsiu.

Nusigando Marytė ir sako Jonui:

— Argi gali būt, kad jis kalbėtų?

Nuvejo juodu ant vakaruškų ir žiūri, kad atėjo jisai. Viskas gerai būtų, ale kad ant jo užpakalio yr vuodega, kojos kanopinės kaip arklio. Ir jis pradėjo Marytį imt šokti ir sako:

— Mani kvietei, ir dabar einam abudu.

Jinai išbėgo iš vakaruškų ir jaujan už linų užlinda. Jis atėja į jaują ir sako:

— Kas čianai mani dabar nelaidžia?

Linai atsakė:

— Mes. Kolai neišminsi mūsų ir neišbruksi, tai mes tada tau atleisim jaują.

Marytė sėdėjo už antros eilios linų. Eilia linų atgriuvo, tai dar yra prieš viena. Marytė antroj eilėj linų. Vaikinas sako:

— Leisk, antroji eilia, mane ant Marytį.

Atsakė linų eilia:

— Kolai mani neišminsit, neišbruksit, nesuverpsit ir neišausita — nelaisiu.

Tuo kartu gaidys užgiedoja. Jisai uodegu suplasnoja, pasakė Marytei:

— Tavo laimė yra, ne mano.

Ir visa.

38. VYRAS IR LAUMĖS

Nu, tai, kol saula, skaitos, šviečia dar, nenusileidžia, tai žmonės vaikščioja, ty darbus dara. A kai aidava baudžiavą pas ponus, tai mat par dieną reikėdavo ait dvaran dirbt. A vakare tai reikėj sau ty tai marškinius išsimazgot, tai ty maža ką, tai paduškas, užvalkalus, reikia ty marškas — tai maža ką. Tai pramanydava ponai:

— Oi, klausykit,— saka,— laumės tai tinai!

Nu, tai teip ir ėja ir ėja teip — tos pačios moteres būdava teip.

Nu, ir dėl to ir laumės bastydavos.

Vieną kartą žmogus pasivėlava, jau saula užsilaidžia, reikia jam aiti pirtin. A buva pirtis iškūrinta. Nu, ir nuveja jis pirtin. Nuveja pirtin. Ok, atbėga trys laumės.

— Ei,— saka,— palaukit!

A jis nori pirma pirtyj pabūti.

— Tai jūs tada nusiplauste.

Nu, ir labai greitai, greitai. Laukia biškį, valandą.

— Nu, ir eik,— saka,— ba kad mes,— saka,— tave ka ištrauksme, tai daugiau nenorėsi!

Nu, tai jis išėja. Jam dar reikėtų pabūti, ty dar pasiprausti. Ale ir išvarė laukan. Išėja. Kų čia padaryt? Jis kelnes, atsiprašant, nusileida, ant langeli prikišė sava subinį, saka:

— Vo jums, kad mani išvarėt!

Oi! A viena buva ir su vaiku mažu. Saka:

— Te, paturėk,— saka,— mano vaiką!

A tam jau tada nereikia ir užsisegt kelnės. Tas bėgt, a laumė vytis! Tas bėgt, a laumė vytis! Nu, tai atbėga namo, kai įbėga savo trobon, tai laumė ir atlika.

39. LAUMIŲ SUTARYTINĖ

Laumikonyse, kaime, tai šitoj kalnoj gyvena laumė, o kita gyvena Unkščioj Laumiaduoby, a trečia gyvena Rožių Akmene. Ir anys dainava sutarytinę. Tai šita Laumikonyse pradėja:

Koja, koja, koja. (3)

Laumiaduoby taj:

Tu, kojela kojelyte. (4)

Rožių Akmene taj:

Tu, kojute kojučiute. (4)

Tai anys, matai, dainava teip: viena čianai, Laumikonyse, kita Unkščioj Laumiaduoby, o trečia Rožių Akmene. Laumikonys ir Unkščia apie du kilometru, a Rožių Akmenas apie aštuonių kilometrų, teip ir anys kartais dainava.

40. UŽKEIKTI PINIGAI

Žmogus nuėjo miškan ir pamatė — su maišu neša. Jis eina paskui ir žiūri. Atnešė ir išpylė ir nuėjo. Jis pažiūri — pinigų. Jis paėmė savo marškinius ir pripylė marškinius. Tai jis atnešė ir pasislėpė — žiūri, kas bus... Toliau vėl atnešė išpylė. Žiūri, kad būtų pilna, o nepilna. Tas vis žiūri. Paskui kai įpylė pilną indą, tai kad užrėkė:

— Kaip tas balsas eina toli, tai taip pinigai eikit gilyn.

Ir tada ir jo marškiniai kartu su tais pinigais pražuvo, nuvejo gilyn po žeme.

Už kelių dienų jis sapnavo: važiuok Kijevan, tenai pas pijoką paimk savo marškinius. Vieną naktį jis sap-

nuoja, ir kitą, ir trečią, neturi ramybės. Ir taip būtinai važiuok, ir gana. Taip jis ir nuvažiavo Kijevan. Jis tenai paklausė:

— Kur čia pijokas?

A jo visi žino, kad pijokas, visi ir vadina. Nu, tai jis paėmė degtinės bonką, nuvejo — jo nėra, jis girtuokliauja, tik vaikai. Tai prie vaikų klausia:

— Čia pijokas?

— Čia, čia!

— A kur?

— A karčmoj.

— Nu, tai pašaukit.

Atėjo jis, kaip pamatė degtinę:

— O broliukai, tu mano broliukai!

Taip linksmas ir pradėjo gert degtinę. Tai jis sako:

— Tai žinai,— pasakė,— iš kur atvažiavęs, iš Dubingių. Atvažiavau iš Dubingių paimti savo marškinių.

Nu, tai jis:

— Kada tu man davei?

Ir jo už krūtinės. O ir tas dubingietis stiprus, ir davai anys peštis. O tenai jo grindys senos supuvė ir sulūžo. Kaip sulūžo, tai skrynia su pinigais ir marškiniais ant viršaus pasirodė. Tai tada jis paėmė savo marškinius su pinigais, o jam šitie pinigai su skrynia pasiliko. Ir tada jis nustojo gert ir pasistatė rūmą labai gražų ir su parašu „Pijoko namas". Sako, tada ir nustojo gert.

41. MAIŠAS PINIGŲ

Mano mamos senelis sakė. Žmonės ganė naktimis arklius. Gaspadorius ėjo pas arklius ganyt ir ten nakvot. Prie kelio sėdi žilas senelis, kiša jam pirštą sužeistą, sako:

— Žmogeli, aprišk man pirštą.

Žmogus biškį išsigando. Kaip turėjo kantorių rankose, jam šėrė per galvą ir pasakė:

— Prapulk tu po velnių su savo pirštu.

Tuo laiku pabiro maišas pinigų, suskambėjo ir atsiliepė balsas:

— Durnas tu mužikas, nenorėjai užrišt maišą pinigų, ir tie pinigai žemyn nudundėjo.

42. NENUSERGĖTAS PAPARČIO ŽIEDAS

Nuėjo žmogus miškan ieškot paparčio žiedo ir rado — jau žiedas pradeda žydėt. Ir anas sėdi. Žiūri — atvažiuoja višta. Vežimų šieno veža didelį, ir griūna griūna [šienas] ant jo. Ir anas išsigando ir nubėgo. Ateina, žiūri — nebėr žiedo nė šito vežimo.

43. NUSERGĖTAS PAPARČIO ŽIEDAS

Žmonės kalbėjo — yr paparčio žiedas. Kad reikia švento Jono vidurnaktį, kad jis pradės žydėti, dabot. Tas žydėjimas greit nupuola, o tą žiedą paimt, ir tada žmogus viską žinotum. Rengiasi žmogus eit. Žmonės jam sako:

— Tu nuveik pirma pas burtininkę, tegul pamokins tavi, kaip ten daryt, ba tu neišlaikysi — visokių baidyklių bus.

Ir nuvėjo pas burtininkę paklaust. Nu, sako taip:

— Tu nuveik ir paimk iš bažnyčios švento vandenio, įkišk pirštą į vandenį, aplink save apsirėžk tokį ratą, išimk švarią skarelę nosininę ir po paparčiu paklok. Susirinks visokių baidyklių. Nu, nieko nežiūrėk, tik žiūrėk į tą ratą į papartį, kol žiedas nukris.

Taip ir padaro: nuvejo žmogus miškan su šventu vandeniu, apsirėžė ratą aplink save ir aplink tų papartį.

Laukia — tyku, nieko negirdėt. Jau artinasi dvylikta valanda. Pasikelia miške koks vėjas, tranksmas, žemė dreba, baisu jam pasidarė. Jau negali išlaikyti, kad prisieis bėgt. Prisiminė, kad burtinykė sakė: kad būk, nebėk. Nu, žiūrėsim toliau. Jau lygiai, reiškia, dvylikta valanda, žiūri — atėjo visokių gadų, gyvačių, kitų žvėrių. Jau vienu momentu lindo jį praryt. Aplink ratą pilna tokių baidyklių, jau nežino, kur i bėgt. Prisiminė, kad vis viena tu niekur nežiūrėk, tik į tą papartį ir jį aplink. Ir iš viršaus baisus triukšmas, karšta ugnis iš viršaus. Jau jis negali dalaikyt. Nu, biskį gali kentėt. Ir tuo momentu nukrito žiedas. Jis greit suvynioj į nosinę. Kai tik suvyniojo, tuo momentu viskas nutilo, graži naktis — paukščiai čiulbauja, jokios baimės nėra jam. Jau suvyniojo, padėjo į kišenę nosinę su žiedu ir eis namo. Jam atėjo mintis, kad tuo keliu neik, katruo atėjai,— bus ten visokių baidyklių, o eik kitu keliu, tokiu ir tokiu. Ir nėjo tuo keliu, o ėjo kitu keliu. Nu, ir grįžo laimingai namo.

Jam mintis atėjo anksti rytą nueit ten pažiūrėt. Žiūri žmogus — ten tikri vilkai apstoję žmogų ir sudraskę. Tai pagalvojo: kad eičiau ir aš, taip ir man būtų. Užtikėjo, kad taip jam žiedas praneša tas nelaimes.

Tųdien jam atėjo mintis, kad ten tokioj ir tokioj vietoj reik nueit, ten yra užkasta pinigai. Paimt švento vandenio, aplink ratu apipilt šventu vandeniu ir lengvai galėsi paimti tuos pinigus. Taip ir padarė — nuvejo. Buvo baidyklės, nu, nelabai didelės baidyklės. Vėl jam užėjo į mintį, kad tų baidyklių nežiūrėk, o žiūrėk, kur kasi pinigus. Iškasė auksą visų, suėmė ir grįžo namo. Ir šitais pinigais pasidarė turtingas — žinojo viską. Žinojo, kur gera, kur bloga.

Vieną kartą pasitaikė taip: jis turėjo tą žiedą, užėjo į karčmą biskį išgert ir pavalgyt. Atsirado prie jo

draugų, ir taip pasigėrė, kad negalėjo ir namo eit. Išėjo iš karčmos ir griuvo. O tuo laiku, kai jis buvo girtas, velnias pavogė nuo jo žiedą. Prasibudo — nieko nežino, kur buvo, ką darė, jokios atminties nėra. Pažiūrės į kišenę savo žiedo — nėra žiedo. Baladodams grįžo namo, žiūri — nieko nėra, nė pinigų, nė turtų, nė namų. Ir kaip ubagas buvo, ir ubagas liko lig šios dienos.

44. KREGŽDĖS VANDENY

O skrugždės, tai anys ir per žiemą gyvena ažeri. Anys in mindrei atsisėda, sulankia mindrę ir sumerka vandeny, ir anys tynai gyvena.

45. UGNIES KERŠTAS

Vienas kaimynas ugnį labai gerbė. Kai gesina ugnį — peržegnoja visuomet ir tada gesina. Kai uždega ugnį — vėl peržegnos ir sako:

— Būk spakaina, ugnele.

O kitas kaimynas ugnį gesydamas liedavo tik pamazgais.

— O tu,— sako,— prakeikta ugnis, tu daug darai žmonėms nuostolių.

Vieną kartą suvejo ugnys dviejų kaimynų ir klausia:

— Tai kaip gyveni pas tą kaimyną?

— Nu,— sako,— labai puikiai. Visuomet, kad tik kelia iš miego, ir mani visuomet laimina.

O ta klausia kitą:

— O kaip tu gyveni pas tavo kaimyną?

— A man,— sako,— tai gyvent blogai: visuomet pamazgom akis užpilia, tai aš tokį turiu gyvenimą. Tai,— sako,— reiks man biskį pasivaikščioti.

Tada kai pradėjo ugnis vaikščioti, pirmiau sudegino namą ir dvejetą vaikų, svirną, paskiau tvartą ir visus galvijus sudegino.

Gi tada [žmogus] pamatė, kad bloga su ugnimi, nuėjo pas kaimyną ir klausia:

— Kaip tu elgeisi su ugnimi?

— Aš,— sako,— taip elgiuosi: kaip tik noriu uždegti ugnį, tai peržegnoju, dievui padėkavoju, kad su ugniu aš neužkrėsčiau.

— Nu, tai ot aš taip ir elgsiuos, kaip tu.— Sako: — Aš, būdavo, pamazgomis užpildavau.

— Oi blogai, kaimyne, matai, kaip su tavim pasielgė ugnis.

Mįslės

46. Juodutis, mažutis, didį medį judina. (Blusa)
47. Kai namie nėra, tai visi laukia,
    O kai ateina, tai visi bėga. (Lietus)
48. Kas visiems reikalinga, o nenori, o kas perka, tai ne sau. (Karstas)
49. Lakia kidi bidi,
    Atalakia suku buku. (Kai verpia)
50. Linienoj baltas teliukas. (Sūris)
51. Už tūkstančio varstų kai kerta, net čionai skiedros byra. (Sninga)
52. Kaip kadu nepereinama,
    A kaip kadu nors armotas vežk. (Vanduo)
53. Kaip kadu mažutis mažutis,
    O kaip kadu su visais žmonais kariauna. (Ugnis)

54. Stipriai stovi,
Silpnai kabo,
Pats kudlotas,
Galas plikas. (Riešutys)
55. Šuo be žarnų loja. (Mintuvai)

Garsų pamėgdžiojimai

---

56. Griežlė rugiuose:

— Krėsk, krėsk
Varškės.
— O kam?
— Vaikam.
— Kokiem?
— Mažiem.

57. Vieversėlio giesmė:

Čyrū vyrū pavasaris,
Nieko many nelasina,
Tik kirminais ir vabalais.

58. Kregždė sako:

Vyrai vyrai, žiūrėkit:
Moterys kiaušinienę kepa,
Pa kvartukam svirnan neša,
Patys valgo, jums neduoda.
Jeg aš ne teisybį sakau,
Man galvelę griiiiiikšt!

59. U o d a s, kol taikosi prigert žmogaus kraujo, zyzia:

— Dėde, dėde, dėde...

O prigėręs:

— Bzik! — ir nubėga.

60. V i š t a k u d a k u o j a:

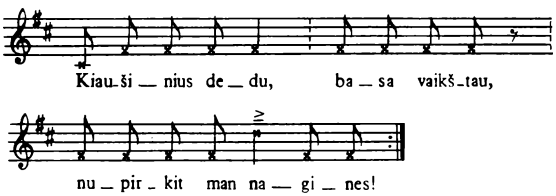

Kiaušinius dedu,
Basa vaikštau,
Nupirkit man nagines! (3×2)

61. V i l k a s k a u k i a:

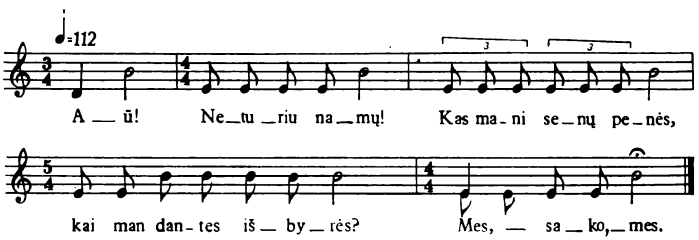

A — ū!
Neturiu namų!
Kas mani senų penės,
Kai man dantes išbyrės?
Mes,— sako,— mes.

Aūūū!

Neturiu namų!
Kas mani senų penės,
Kai man dantes išbyrės?
Vaikai sako: mes.

62. Varlės kūmuosna prašo:

Kūm, kūm.

Užkalbėjimai

---

63. Nuo kraujo tekėjimo:

Ėjo Jezus per upę Jordano, atsistojo ant akmens. Ach Jezau, mano dieve! Ach Jezau, mano pone! Tegu stoja kraujas šitai žaizdai!

Tris kartus sukalbėti neatsikvepiant, tik tylomis šnabždant, ir tada tris Sveikamarijas.

64. Nuo rožės:

Ėjo Jezus ir sutiko tris rožes. Viena prapuolė, kita pražuvo, tegu pražus ir šita trečia kartu.

Tris kartus sukalbėti neatsikvepiant, pūstelėti į duoną su drusku ir po to tris Sveikamarijas.

65. Ligos užkalbėjimas:

Kiaulėms susirgus nagų liga, užkalbama taip:

Atėjo Tomas pas Jezų ir paklausė: „Kokia tavo nelaimė?" Man nelaimė tokia: susirgo mano kiaulė. Eik namo, duok saują miežių, Jezaus vardu išgydyk mano kiaulę.

Paimt saują miežių ir į juos kalbėti. Po to tuos miežius sušerti tai kiaulei. Pakanka kalbėti ir vieną kartą, bet galima ir tris, keturis kartus. Ir galima dešimt miežių saujų sergančiai kiaulei duoti.

66. Nuo gyvatės įkandimo:

Eina saulė, eina seilės, tegul išeina ir šito tvinkimas kartu!

Tris kartus tylomis neatsikvepiant sukalbėti ir tris kartus pūstelti į duoną ir druską ir tada ją sumaitinti įkąstam gyvuliui. Pakalbėjus sukalbėti tris Sveikamarijas.

67. Nuo gyvatės įkandimo:

Pulkas pilkų, pulkas rudų, pulkas geležinių, raba atleisk, arba atleisk!

Reikia sakyti tris kartus ir kvapo neatleisti ir tada iškalbėjus kvapą papūsti į duoną, kurią paskui duoti įgeltam gyvuliui suėsti. Užkalbėti galima, būnant gryčioj ar lauke.

68. Nuo gyvatės įkandimo:

Papartis be žiedų, akmuo be šakų, paukštis be pieno, o tu, prakeikta, nevaikščiok po žemes, žmonėms žalos nedaryk, eik tu škradzia žemė.

69. Nuo rožės:

Rože, rože, kur tu buvai?
Vėl eik ten, kur buvai!

Paaiškinimai

Kompleksinės ekspedicijos ir atskirų išvykų į Dubingių apylinkes metu buvo užrašyta apie 800 lietuvių tautosakos kūrinių, kurie perleisti saugoti Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Lietuvių tautosakos rankraštynui (LTR) ir jo fonotekai (LTRF). Šiame leidinyje skelbiami meniniu ir idėjiniu požiūriu vertingesni kūriniai. Dainas spaudai parengė P. Jokimaitienė ir L. Burkšaitienė, pasakas — S. Litvinaitė, pasakojimus, padavimus, sakmes ir visą smulkiąją tautosaką — N. Vėlius. Tekstus redagavo K. Aleksynas.

Skelbiami tekstai pateikiami taip, kaip jie užrašyti, išlaikant visas kalbos ypatybes, netgi pasakojamosios tautosakos kūriniuose pasitaikančias šnekamosios kalbos konstrukcijas, neatitinkančias literatūrinės, rašytinės kalbos normų. Nevienodinamos ir tame pačiame tekste pavartotos gretutinės formos (pvz.: *undeniukas* ir *vandeniukas, nuėjo — nuvėjo — nuvejo — nuajo, duoną su drusku* ir pan.). Redaguojant pridėti žodžiai — laužtiniuose skliaustuose. Iš teksto pašalinti tiktai atsitiktinai pasakyti žodžiai, apsirikimai, dažnai vartojami ir pasakojimo stiliui nieko neduodą pertarai ar šiaip įterpiniai.

Didžioji skelbiamų kūrinių dalis užrašyta 1968 m. rugpiūčio mėn. Molėtų rajone, Dubingių apylinkėje, todėl jų užrašymo data ir apylinkė nenurodoma. Tais atvejais, kai kūrinys užrašytas kitu laiku arba ne Dubingių, o gretimose apylinkėse, pateikiama smulkesnė metrika.

Dainos

1. U l i o j a u, u l i o j a u.— Užrašyta Bijutiškio k., Bijutiškio apyl., iš Jono Šimkūno, 86 m. Tekstą užrašė A. Dzetaveckaitė ir J. Šalkauskas, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo L. Burkšaitienė. LTR 4107 (18), LTRF 909 (9).

2. K o s i ū d i, k o l i ū d i, k o l n e v e r k i. — Užrašyta Graužinių k., Joniškio apyl., iš Genovaitės Kutulskienės, 66 m. Tekstą užrašė J. Dovydaitis 1968.V.7, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo B. Uginčius. LTR 4105 (1).

Dainininkės pastaba: „Dainuojama vestuvėse prieš šliūbą, laukiant berno šalies atvažiuojant."

3. Anksti rytą keldama.— Užrašyta Murališkių k. iš Konstancijos Juknevičienės, 78 m. Tekstą užrašė J. Dovydaitis, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo B. Uginčius. LTR 4105 (82).

4. Švento Jono rytelį. — Užrašyta Bijutiškio k., Bijutiškio apyl., iš Marijonos Ivickienės, 65 m. Tekstą užrašė A. Dzetaveckaitė ir J. Šalkauskas, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo L. Burkšaitienė. LTR 4107 (26), LTRF 909 (17).

5. Užsigeidė mano vyras. — Užrašyta Graužinių k., Joniškio apyl., iš Genovaitės Kutulskienės, 66 m. Tekstą užrašė J. Dovydaitis 1968.V.7, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo B. Uginčius. LTR 4105 (2).

6. Saulele motinėle. — Tas pat. LTR 4105 (3).

Dainininkės pastaba: „Dainuoja piemenėliai, pamatę debesį ir išgirdę griaudžiant."

7. Sėsk, sauliute, už medelių. — Užrašyta Ciūniškių k. iš Onos Šimbutienės, 78 m. Tekstą užrašė J. Dovydaitis 1968.VII.13, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo B. Uginčius. LTR 4105 (313).

Dainininkės pastaba: „Ganydamos dainavom."

8. Ūs migin, bir zir zir, bir bir. — Tas pat. Melodiją iš magnetofono juostos iššifravo L. Burkšaitienė. LTR 4105 (317).

Dainininkės pastaba: „Kiaules guldant, dainavome taip. Ir apie nosį sukam vis."

9. Viru viru košytę. — Užrašyta Murališkių k. iš Konstancijos Snieškienės, 88 m. Tekstą užrašė J. Dovydaitis, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo L. Burkšaitienė. LTR 4105 (96).

Dainininkės pastaba: „Vaikus nešiojant, su jais žaidžiant."

Pasakos

10. Aukso obelis. — Užrašyta Laumikonių k. iš Vlado Mižonio, 63 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4105 (273).

11. Sesuo ir devyniagalvis. — Užrašyta Graužinių k., Joniškio apyl., iš Genovaitės Kutulskienės, 66 m. Į magnetofono juostą 1968.V.25 įrašė ir tekstą iššifravo J. Dovydaitis, melodiją iššifravo B. Uginčius. LTR 4105 (31).

12. Žalčio žmona. — Užrašyta Šaukšteliškių k. iš Balio Ilgevičiaus, 71 m. Į magnetofono juostą 1969.V.3 įrašė ir iššifravo N. Vėlius. LTR 4106 (12).

13. Vaišingi žentai. — Tas pat. LTR 4106 (19).

14. Dainuojantis vilkas. — Užrašyta Bekešių k., Giedraičių apyl., iš Onos Bistrickienės, 56 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4105 (419).

15. Vogta mėsa nesoti. — Užrašyta Šaukšteliškių k. iš Balio Ilgevičiaus, 71 m. Užrašė J. Dovydaitis 1968.VII.30. LTR 4105 (159).

Pasakojimai ir padavimai

16. Rekrūtų gaudymas. — Užrašyta Murališkių k. iš Elenos Apavičienės, 63 m. Užrašė J. Dovydaitis 1968.VII.30. LTR 4105 (113).

17. Ponas ir vaikai. — Užrašyta Giraičių k. iš Teklės Veličkienės, 66 m. Užrašė A. Dzetaveckaitė ir J. Šalkauskas. LTR 4107 (1).

18. Pono kerštas. — Tas pat. LTR 4107 (2).

19. Žiauraus pono mirtis. — Užrašyta Šaukšteliškių k. iš Balio Ilgevičiaus, 71 m. Užrašė J. Dovydaitis 1968.VII.30. LTR 4105 (151).

20. Giedraičio širdis. — Užrašyta Laumikonių k. iš Ksavero Ilgevičiaus, 75 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4105 (246).

21. Dubingių milžinai. — Užrašyta Laumikonių k. iš Vlado Mižonio, 63 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4105 (274).

22. Milžinai ir artojas. — Tas pat. LTR 4105 (276).

Etiologinės sakmės

23. Kodėl vaikai ilgai nevaikšto. — Užrašyta Šaukšteliškių k. iš Balio Ilgevičiaus, 71 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4105 (145).

24. Moterų charakteriai. — Tas pat. LTR 4105 (172).

25. Kodėl arklys vis alkanas. — Tas pat. LTR 4105 (177).

26. Genys kalvis. — Tas pat. LTR 4105 (184).

27. Vieversio sutvėrimas. — Tas pat. LTR 4105 (186).

28. Lydeka ir ešerys. — Tas pat. LTR 4105 (193).

29. Voras ir skruzdėlė. — Tas pat. LTR 4105 (196).

30. Pribuvėja velnio namuose. — Užrašyta Laumikonių k. iš Ksavero Ilgevičiaus, 75 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4105 (265).

31. Nuliūdęs velnias. — Tas pat. LTR 4105 (237).

32. Kalvis ir velnias. — Užrašyta Šaukšteliškių k. iš Balio Ilgevičiaus, 71 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4105 (201).

33. Velnių bažnyčia. — Tas pat. LTR 4105 (205).

34. Velnias skolinas roges. — Tas pat. LTR 4105 (207).

35. Velnias muzikantas. — Tas pat. Užrašyta 1968.VII.29. LTR 4105 (138).

36. Pasikorėlės vestuvės. — Užrašyta Šaukšteliškių k. iš Balio Ilgevičiaus, 71 m. Į magnetofono juostą 1969.V.3 įrašė ir iššifravo N. Vėlius. LTR 4106 (1).

37. Numirėlis vakaruškoje. — Užrašyta Gasparėnų k., Bijutiškio apyl., iš Albinos Jackevičienės, 55 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4105 (407).

38. Vyras ir laumės. — Užrašyta Šaukšteliškių k. iš Balio Ilgevičiaus, 71 m. Į magnetofono juostą 1969.V.3 įrašė ir iššifravo N. Vėlius. LTR 4106 (3).

39. Laumių sutarytinė. — Užrašyta Laumikonių k. iš Ksavero Ilgevičiaus, 75 m. Tekstą į magnetofono juostą įrašė ir iššifravo J. Dovydaitis. LTR 4105 (262).

40. Užkeikti pinigai. — Tas pat. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4105 (266).

41. Maišas pinigų. — Užrašyta Laumikonių k. iš Vlado Mižonio, 63 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4105 (275).

42. Nenusergėtas paparčio žiedas. — Užrašyta Laumikonių k. iš Marijonos Ilgevičienės, 68 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4105 (259).

43. Nusergėtas paparčio žiedas. — Užrašyta Laumikonių k. iš Vlado Mižonio, 63 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4105 (280).

44. Kregždės vandeny. — Užrašyta Laumikonių k. iš Ksavero Ilgevičiaus, 75 m. Į magnetofono juostą įrašė ir iššifravo J. Dovydaitis. LTR 4105 (264).

45. Ugnies kerštas. — Užrašyta Šaukšteliškių k. iš Balio Ilgevičiaus, 71 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4105 (156).

46—48.— Užrašyta Giraičių k. iš Teklės Veličkienės, 66 m. Užrašė A. Dzetaveckaitė ir J. Šalkauskas. LTR 4107 (8—10).

49, 50.— Užrašyta Sutrėnų k., Joniškio apyl., iš Aleksandros Grigelevičienės, 72 m. Užrašė I. Jaskėnaitė ir L. Šilainytė. LTR 4108 (10, 10a).

51—55.— Užrašyta Šaukšteliškių k. iš Balio Ilgevičiaus, 71 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4105 ($210^{3,4,5,8,9}$).

Garsų pamėgdžiojimai

56, 57.— Užrašyta Graužinių k., Joniškio apyl., iš Genovaitės Kutulskienės, 66 m. Užrašė J. Dovydaitis 1968.V.7. LTR 4105 (7, 12).

58, 59.— Užrašyta Šaukšteliškių k. iš Balio Ilgevičiaus, 71 m. Į magnetofono juostą įrašė ir tekstą iššifravo J. Dovydaitis. LTR 4105 (223, 225).

60, 61.— Užrašyta Dubingių k. iš Onos Milinkevičienės, 54 m. Į magnetofono juostą įrašė ir tekstą iššifravo J. Dovydaitis, melodiją iššifravo L. Burkšaitienė ir B. Uginčius. LTR 4105 (345, 346).

62.— Užrašyta Gudeikių k., Bijutiškio apyl., iš Skoleskos Malinauskaitės, 52 m. Užrašė L. Šilainytė. LTR 4108 (27).

Užkalbėjimai

63—66.— Užrašyta Kozelaukos k., Anturkės apyl., iš Monikos Šiukštienės, 54 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4105 (402—405).

67, 68.— Užrašyta Laumikonių k. iš Ksavero Ilgevičiaus, 75 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 4105 (256, 257).

69.— Užrašyta Laumikonių k. iš Onos Trumpakojienės, 60 m. Užrašė L. Šilainytė. LTR 4108 (13).

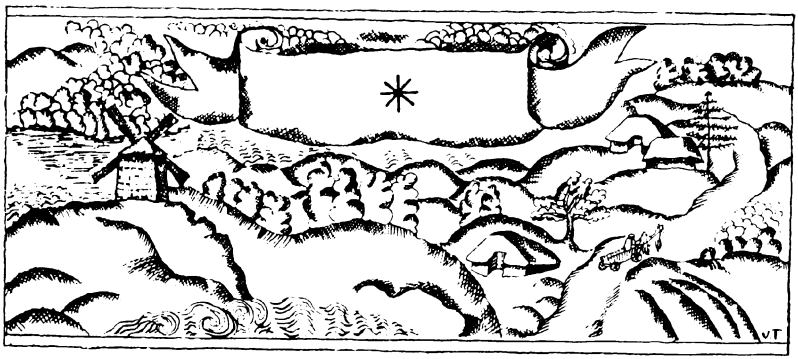

Spaudai parengė
Kazys Eigminas[2]

Dubingių ir kitų gretimų apylinkių vietovardžių sąrašas[1]

GYVENVIETĖS

MOLĖTŲ RAJ.

Dubingių apyl.

Antanavà **vs.**
Arliškiai || *Orliškiai* **k.**
Ažùtilčiai (lenk. Zatilcy) ***Laumikonių k. dalis***
Barkùškiai **k.**
Barzdžiū̃nai ***Laumikonių k. dalis***
Ciū̃niškiai || *Cijūniškiai* **k.**
Čečervìškiai || *Tetervìškiai* **k.**
Dailidìškiai || *Dailidiškiai* **k.**
Daramšìškiai **vs.**
Dėgsnė **k.**
Dočėnė ***Laumikonių k. dalis***
Drąsiai (t. *Drū̃siai*) **k.**
Dubingiaĩ **mstl.**
Dubingiaĩ **k.**

[1] Į gyvenviečių sąrašą įtraukti tie kaimai ir viensėdžiai, iš kurių rinkta toponiminė medžiaga. Ištisai visa toponiminė medžiaga buvo surinkta iš Dubingių apyl. Todėl į gyvenamųjų vietų sąrašus įtraukti ir viensėdžiai, pagal dabartinį administracinį paskirstymą prijungti prie kitų kaimų. Toliau toponiminė medžiaga rinkta daugiausia iš kaimų, kurie betarpiškai susisiekia su Dubingių apylinke.

Atskirais atvejais šalia iškeltos vietovardžio formos skliausteliuose pateikiamas dar ir kitoks vietos gyventojų vartojamas to vietovardžio variantas (tarminis arba sulenkintas). Pažyma *lenk.* rodo ne literatūrinį lenkišką vietovardžio atitikmenį, o jo tarimą vietos lenkų tarme.

[2] Vietovardžius rinko Kazys Eigminas. Talkininkavo Giedrė Andriuškevičienė, Irena Ermanytė ir Aloyzas Vidugiris.

Galìniai (lenk. Galinka) **k.**
Gaveĩkiai **k.**
Giráičiai **k.**
Grãcidkalniai **vs.**
Gramìškiai **k.**
Griñkliškiai **k.**
Gùrakalnė **k.**
Gurniaĩ **k.**
Gurónіai **vs.**
Kùriškiai || *Kurìškiai* **k.**
Kùžos **k.**
Labotìškiai || *Labotìškės* **k.**
Laumikóniai **k.**
Laurynìškiai **vs.**
Liudgárda || *Liùdgarda* **vs.**
Miežóniai **k.**
Murãliškiai || *Mūrẽliškiai* **k.**
Pabéržė **vs.**, dabar ***Ciūniškių* k. *dalis***
Pãeglė **vs.**, dabar ***Pivoriūnų* k. *dalis***
Paspiešką **vs.**
Pìktaraistis || *Piktãraistis* **k.**
Pivoriū́nai (t. *Pivariū́nai*) **k.** ir buv. ***palivarkas***
Pušãkalnis **vs.**, dabar ***Rudokų* k. *dalis***
Raznatòlkai **k.**
Rudõkai **k.**
Skauronìškiai || *Skauronìškės* (žr. *Vieversiai*) **k.**
Sudūrìmai ***Laumikonių* k. *dalis***
Šakìmas **k.**
Šaukštẽliškiai **k.**
Šiupienìškiai **k.**
Trumpakõjai **k.**
Tùrliškiai || *Tuřliškiai*, reč. *Tùrliškės* **k.**
Užùberžė (plg. *Zaberža*) **vs.**
Vieversiaĩ, seniau *Skauronìškiai* **k.**
Zabérža (žr. *Užuberžė*) **vs.**
Zanìškiai || *Žanìškiai* **vs.**
Zatìlčiai (žr. *Ažutilčiai*) ***Laumikonių* k. *dalis***
Žalktỹnė || *Želktỹnė* **k.**
Želiškiai **vs.**

Bijutiškio apyl.

Adomaitìškiai || *Adomáitiškiai* **k.**
Bùtkiškės **vs.**
Čimbaraĩ **k.**
Gudeĩkiai **k.**
Jùrkiškis || *Juřkiškiai* **k.**
Karmičélka **vs.**
Kliukaĩ **k.**
Markelìškiai || *Markẽliškiai* **k.**
Mikoliškiai || *Mikõliškiai* || *Mikalìškiai* **k.**
Pajùrkiškiai **vs.**, dabar ***Jurkiškio* k. *dalis***
Pilvìškiai || *Pilvelìškiai* **k.**
Sabalìnė || *Sabaliánka* **vs.**
Sarãliškiai || *Sarãliškės* **k.**
Smailiaĩ **k.**
Verbylìškiai || *Verbelìškiai* **k.**
Vorónіai **k.**

Dailìdės || *Dailìdžiai* ***k.***
Gaižiūnai || *Gaižiūnaĩ* ***k.***
Kačiūniškiai || *Kaciūniškiai* ***k.***
Liepelìškiai || *Liepýnas*? ***k.***
Mikalõjiškis || *Mikalõjiškė* ***k.***
Ūtà ***k.***

Joniškio apyl.

Ažùlanka ***k.***
Bendžiùkai (t. *Bindziùkai*) ***k.***
Cegelnė || *Cegelnia* ***vs.***, dabar ***Palepšiškių k. dalis***
Dagìškės ***k.***
Didžiãmiškis ***Meškalydimio k. dalis***
Gačkìškiai || *Gãčkiškiai* ***k.*** ir buv. ***dvaras***
Janùškos ***k.***
Jutónys ***k.***
Kertãdalė ***k.***
Kerùliai, reč. *Keruliaĩ* ***k.***
Mẽškalydimis ***k.***
Palepšiškiai ***k.***
Pãžvėrinė || *Pãžvėrnė* ***vs.***
Sutrėnai ***k.***
Trãkai ***k.***
Žydavaĩniai ***k.***

VILNIAUS RAJ.

Glitiškių apyl.

Bóbaraistis ***vs.***, dabar ***Juodonių k. dalis***
Glìtiškės ***k.***
Juodónys ***k.***
Kaniũkai ***k.***
Ličiūnai ***k.***
Masẽliškės ***k.***
Medýnai ***vs.***
Mómakalnis ***k.***
Nakštìškės || *Nakstiškė* ***k.***
Pliušìškės ***vs.***, dabar ***Pociūnų k. dalis***
Pociūnai ***k.***
Pogróniškės ***k.***
Pùstilta || *Pustìlkos* ***k.***
Rūdùpiai || *Rudùpė* ***k.***
Smilgiai ***k.***
Smilgỹnė ***k.***
Žilvìškės || *Žilviškės* ***vs.***

Baronėliai **k.**
Maskõliškės **k.**
Spiegliaĩ || *Spiẽgliai* **k.**
Spreĩniai || *Sprainiaĩ* **k.**
Šepečiaĩ **k.**
Šliaumìškės || *Šliaũmiškės* **k.**
Šriùbiškės || *Šriubìškės* || *Šriũbiškės* **k.**

Visalaukės apyl.

Akmenà || *Akménka* **k.**
Dirmeĩtai || *Dirmeĩtos* **k.**
Gaukẽliškės **k.**
Gaveĩkiai **vs.**
Grúodžiai **k.**
Gruodžiùkai **vs.**, dabar ***Gruodžių k. dalis***
Jokūbónys **k.**
Kãdariškės || *Kadariškės*, sen. *Kvedarìškės* **k.**
Lýdymas || *Lydỹmas* **k.**
Liùtika **k.**
Perũnai || *Perùncai* **k.**
Pikelìnė || *Pakelìnė* **k.**
Raudõnė || *Červonkà* **vs.**
Sidãbriai || *Sidãbrai* **k.**
Šiùlpiškės **k.**
Vìbrantiškės || *Vibrantìškės* **k.**
Vilniškẽliai **vs.**, dabar ***Vilniškių k. dalis***
Vilniškės || *Vilniškiai* **k.** ir buv. ***palivarkas***
Vìsalaukė || *Vìsalaukiai* **k.**
Žagarinė **k.**

HIDRONIMAI

Abramaučìznos || *Abramščizna* || *Abramauskáitė* **ež.** Bijutiškis, Voronių, Gudeikių, Markeliškių k.

Akmenà **up.** prie Akmenos k., Širvintos int.

Akmenìnė || *Akmenỹnė* **up.** Dubingiai, Laumikonių k.

Angliùkas **ež.** Joniškis, Jutonių k.

Ankštumẽlė (lenk. Unkštečka) siaura ***Asvejos ež. vieta*** Dubingiai, Laumikonių k.

Asvejà Asvẽjas || *Dubingių ẽžeras* **ež.** (29 km su įlankomis) Dubingiai, Šiupieniškių k.

Baluõšas || *Baluõšo ẽžeras* **ež.** Joniškis, Arliškių, Baluošo, Skaistgirio k.

Béržas || *Bérža* || *Bérza* ***ež.*** Bijutiškis, Pilviškių, Sarališkių k.

Bijùtiškio ẽžeras ***ež.*** Bijutiškis, Markeliškių k.

Bradamója (lenk. Brodomaja) ***up.*** Dubingiai, Verbyliškių k.

Dėlìnis || *Dėlìnka* ***ež.*** Bijutiškis, Markeliškių k.

Délvos ẽžeras || *Délvų ẽžeras* || *Delvų ẽžeras* || *Délvių ẽžeras* ***ež.*** Bijutiškis, Kužų, Markeliškių, Sudeikių, Voronių k.

Dubingà ***up.*** Dubingiai, Žeimenos dš.

Dubingių ẽžeras (žr. *Asveja*) ***ež.*** Dubingiai

Ešerìnis || ***Ešerinė*** (t. *Ašarìnis* || *Ašarinė*) ***ež.*** Dubingiai, Laumikonių, Grinkliškių k.

Ežerùkas ***ež.*** Dubingiai, Murališkių k.

Galìnis 1. ***ež.*** Bijutiškis, Voronių k. 2. || *Galìnka* ***ež.*** Bijutiškis, Gudeikių ir Sarališkių k. 3. *Galìnka* ***ež.*** Dubingiai, Verbyliškių k.

Galuõnai ***Išnarų ež. dalis*** Joniškis, Gaižiūnų k.

Gaveĩkis 1. || *Gaveĩkių ẽžeras* ***ež.*** Dubingiai, Gaveikių k. 2. ***ež.*** Bijutiškis, Voronių k.

Gẽluotas (lenk. Gėlota) ***Išnarų ež. dalis*** Joniškis, Gaižiūnų k.

Grasaitėlis ***ež.*** Dubingiai, Murališkių k.

Gùdaičių ẽžeras ***ež.*** Bijutiškis, Markeliškių k.

Gudeĩkių ẽžeras ***ež.*** Bijutiškis, Markeliškių k.

Ìlgas ***ež.*** Dubingiai, Dailidiškių k.

Išnaraĩ 1. || *Ìšnarai* ***ež.*** Anturkė. 2. ***ež.*** Molėtai, Dailidžių ir Ūtos k.

Jagómantas (t. *Jagómontas*) ***ež.*** Joniškis, Jutonių mš.

Jókiškis ***up.*** Joniškis, Gaižiūnų k., įteka į Išnarų ež.

Jùrkiškių ùpė || *Jurkiškių ùpė* ***up.*** Bijutiškis, Sarališkių k.

Krẽgžlė (t. *Krãgžla*) 1. ***ež.*** Joniškis. 2. ***up.*** Dubin-

giai, Žalktynės k., į Kregždės ež.

Kumẽlinė **up.** Glitiškės, Juodonių k.

Limõnas **ež.** Dubingiai, Murališkių k.

Melnyčẽlė **up.** Bijutiškis, Pilviškių k., iš Seselkos ež. į Asvejos ež.

Miežiškė **up.** Visalaukė, Širvintos dš.

Mikõjai || *Mikõjos* **ež.** Joniškis, Jutonių k.

Mikõliškių ùpė || *Mikoliškių upẽlė* **up.** Bijutiškis, Markeliškių ir Sarališkių k.

Narokẽlis **ež.** Joniškis, Bendžiukų k.

Naročiùkas, reč. *Narõčkus* **ež.** Joniškis, Bendžiukų, Gačkiškių ir Jutonių k.

Nẽvardas (lenk. Nevordy) **ež.** Paberžė, netoli Ličiūnų k.

Pilveliškių ùpė || *Pilvẽliškių ùpė* **up.** Bijutiškis, Pilviškių, Mikoliškių ir Zaniškių k.

Pilveliškių ẽžeras **ež.** Bijutiškis, Markeliškių k.

Puntà **up.** Molėtai, iš Punto ež. į Bebrusų ež.

Rãvas **up.** Gaižiūnai, Mikalojiškio k.

Ravẽlis (lenk. Raveli) **up.** (ir **pv.**) Paberžė, Šepečių k.

Ručiõjus **up.** (vasarą išdžiūsta) Bijutiškis

Rudùpė **up.** Glitiškės, Širvintos dš.

Sarališkių ẽžeras || *Sesẽlka* **ež.** Bijutiškis, Sarališkių k.

Sasẽlia || *Sesẽlė* (lenk. Sasiela) **ež.** Bijutiškis, Sarališkių k.

Saũsas upẽlis **up.** Dubingiai, Laumikonių k.

Sesẽlka (t. *Sesẽlka* || *Sasẽlka*) 1. **ež.** Dubingiai, Verbyliškių k. 2. || *Sesẽlka* || *Sosẽlka* **ež.** Bijutiškis, Sarališkių, Pilviškių, Voronių k.

Smailiũ ẽžeras **ež.** Bijutiškis, Smailių, Markeliškių k.

Spùskas **up.** Bijutiškis, Jurkiškių k.

Stìrna (lenk. Sterna) ***up.*** Bijutiškis, Pilviškių ir Voronių k.

Stìrnava ***up.*** Bijutiškis, Pilviškių k., iš Bijutiškio ež.

Stìrnius || *Stìrno ẽžeras* (|| *Stìrnava*) ***ež.*** Bijutiškis, Čimbarų k.

Šakìmas (lenk. Videlki) ***up.*** Joniškis, Meškalydimio k.

Šerginiùkas ***ež.*** Joniškis, Jutonių k.

Širvintà ***up.*** Visalaukė, Šventosios kr.

Upẽlė ***up.*** Bijutiškis, Kliukų ir Sabalinės k., į Žverno ež.

Vaidadãras ***up.*** (***pv.*** ir ***l.***) Visalaukė, Akmenos ir Gruodžių k.

Vašuokà ***Išnarų ež. dalis*** Gaižiūnai

Velniõkas ***ež.*** Joniškis, Jutonių k.

Verbyliškių ẽžeras ***ež.*** Bijutiškis, Markeliškių k. (žr. *Seselka*)

Vilnìškis || *Vilnìškių ẽžeras* ***ež.*** Dubingiai

Viršaprūdis praplatėjusi ***Kregždlės up. vieta*** Dubingiai, Žalktynės k.

Vìzbaras || *Vizbarka* ***ež.*** Dubingiai, Laumikonių k.

Žvérna ***up.*** Joniškis, Kerulių k., iš Ilgo ež. įteka į Žverną

Žvérnas ***ež.*** Joniškis, Kerulių k.

MIKROTOPONIMAI

Adomáitiškių laũkas ***l.*** Verbyliškių k.

Adomáitiškių mìškas ***kr.*** Gudeikių k.

Akláitė ***pv.*** Sidabrių k.

Akláitis (lenk. Oklaitis) ***rst., pv.*** Ciūniškių k.

Ãklė 1. ***pv.*** ir ***liūnas*** Verbyliškių k. 2. ***pv.*** Ažulankos k. 3. || *Aklẽ* ***pv.*** Kerulių k.

Ãklis 1. ***pv., rst.*** Voronių k. 2. ***liūnai*** Gudeikių k.

Akmenà ***pv.*** (ir ***up.***) Akmenos k.

Akmenìnė ***l.*** Dailidiškių k.
Akmenų́ pieva ***pv.*** Laumikonių k.
Alksnýnai ***pv.*** ir ***kr.*** Trumpakojų k.
Alkūnių̃ miškas ***mš.*** Kačiūniškių ir Kertadalės k.
Alùs ***l.*** Giraičių k.
Añ Añturkę (t. *Iñturkę*) ***kl.*** Gačkiškių k.
Añ Čimbarùs ***pv.*** Sabalinės vs.
Añ Dùbingius ***kl.*** Gačkiškių k.
Añ Jasiū̃niškį ***pv.*** Sabalinės vs.
Añ Jõniškį ***kl.*** Gačkiškių k.
Ankščià l. ***liūnas*** Jurkiškių k. 2. ***duobė Šakimo miške*** Labotiškių ir Laumikonių k. 3. ***griovys*** Verbyliškių k.
Ankštáika ***kln.*** Dagiškių k.
Ankštėlė ***pv.*** ir ***mš.*** Labotiškių k.
Añ Lamaũską ***pv.*** Sabalinės vs.
Apiẽ Begãlę ***l.*** Gačkiškių k.
Apiẽ Dìdžiabalę ***l.*** ir ***rst.*** Gačkiškių k.
Apiẽ Kaĩšą ***l.*** Gačkiškių k.
Apiẽ majõką ***kln.*** Kačiūniškių k.
Asiū́klė ***pv.*** Ciūniškių k.
Asiūklėlė ***rst.*** Ciūniškių k.
Asiūklỹnė 1. ***pv.*** Juodonių k. 2. || *Asiūklìnka* ***pv.*** Labotiškių k. 3. || *Jasiūklinė* ***pv.*** Mikalojiškio k. 4. ***pv.*** Šakimo k.
Aukštãkalnis (lenk. Vielka gura) ***kln.*** Sutrėnų k.
Aukštì kalnùkai ***kln.*** Čimbarų k.
Aukštója 1. ***b.*** Sutrėnų k. 2. *Aukštóji* ***l.*** Giraičių k. 3. *Aukštóji* ***pv., kr.*** Ciūniškių k.
Aukštùjai ***l.*** Dailidžių k.
Avietỹnė ***kr.*** Grinkliškių k.
Ažùbrastė ***l.*** Dailidžių k.
Ažùežerio mìškas ***mš.*** Smailių k.
Ažùkalnė ***kr.*** ir ***kln.*** Pilviškių k.
Ąžuolijà ***l.*** Verbyliškių k.
Ąžuolìnė || *Dembinė* ***l.*** Markeliškių k.
Ažùprūdė ***rst.*** Jutonių k.
Až upẽlės ***l.*** Sabalinės vs.
Ažùraistė (lenk. Ažuraiscia) ***pv.*** Gruodžių k.
Ažurãtiškė ***l.*** ir ***rst.*** Visalaukės k.
Ažùvizbarė ***dr.*** Labotiškių k.

Bóbaraistis (lenk. Babaroiscia) ***pv.*** ir ***l.*** Juodonių k.
Baisės raĩstas ***rst.*** Drąsių k.
Bãkanas 1. ***kln.*** Voronių k. 2. ***l.*** Markeliškių k.
Bãkano duobẽ || *Bùlkos duobẽ* ***l.*** Sutrėnų k.
Balẽliai ***pv.*** Spreinių k.
Balenìškis ***mš.*** Gaižiūnų k.
Barabõnas ***kln.*** Jutonių k.
Baravykìnė ***pv.*** ir ***l.*** Ūtos k.
Baravykìnė salà ***vieta miške*** Voronių k.
Bařkuškiai 1. ***vieta*** Labotiškių k. 2. ***pv.*** Degsnės k.
Barsùkai ***barsukų olos miške*** Šakimo k.
Barsukỹnė 1. ***kln. miške*** Rūdupių k. 2. ***pv.*** Kertadalės k. 3. ***pv.*** Visalaukės k.
Barsùkų kálnas ***kln.*** Gramiškių k.
Bedùgnė (lenk. Pšepašče) ***liūnas*** Markeliškių k.
Bė gãlo ***rst.*** Gačkiškių k.
Beñdrai 1. ***rst.*** Gudeikių k. 2. *Bendraĩ* ***rst.*** Kuriškių k. 3. (reč. *Beñgrai* || *Beñdrės*) ***pv., rst.*** Markeliškių k.
Bendrója 1. || *Bendrói* ***pv.*** Raznatolkų k. 2. ***b.*** (***Savidonių lauke***) Sutrėnų k. 3. *Bendrói* ***pv.*** Voronių k. 4. *Bendrójos* ***pv., b.*** Markeliškių k.
Bendrovẽliai ***rst.*** Jutonių k.
Bendróvės (lenk. Bindravi) ***pv.*** Drąsių k.
Bendrõvka || *Bendrùvka* ***pv.*** Ūtos k.
Bendrùčkos ***pv.*** Pustiltos k.
Bendrùvkos ***pv.*** Pustiltos k.
Beržãkalnis || *Beržálnis* ***l., mš.*** ir ***pv.*** Dagiškių k.
Beržẽlė ***pv.*** Ciūniškių k.
Beržýnas 1. ***kr.*** Markeliškių k. 2. ***kr.*** Sabalinės vs.
Beržỹnė 1. || *Beržýnas* ***kr.*** Gudeikių k. 2. ***ž.*** Markeliškių k. 3. ***l.*** Kliukų k.
Beržùpievis 1. ***pv.*** Perūnų k. 2. ***pv.*** Visalaukės k.
Bliūdẽlis ***b.*** Šiupieniškių k.
Blivõniškės ***mš., kr.*** Gaveikių ir Drąsių k.
Bõbilė ***b., kr.*** Dirmeitų k.
Bradẽlė ***pv.*** Arliškių k.
Brastà ***pv.*** Laumikonių k.
Brazdonìškių mìškas ***mš.*** Kužų k.

Bruktìnė ***pv.*** Drąsių k.
Builìnė ***pv.*** Juodonių k.
Bùrvalai || *Burvãlaukiai* ***l.*** Gruodžių k.

Cèzario rãgas ***užuolanka Dubingių ežere*** Šiupieniškių k.

Chmeliùoka ***l.*** ir ***pv.*** Ūtos k.
Cimbãriškių kálnas || *Cimbarìškių kálnas* 1. ***kln.*** Gudeikių ir Voronių k. 2. *Čimbãriškiai* || *Čimbãriškių kálnas* ***kln., dr.*** Kliukų k.
Ciūnáitis ***pv.*** Dagiškių k.
Ciūniškių kálnas ***kln.*** Ciūniškių k.

Čẽbesas ***pv.*** Trakų k.
Čeĩdiškė ***pv., mš.*** Dirmeitų k.
Čepẽliškė ***pv.*** Pustiltos k.
Čertuvkà ***rst., pv., kr.*** Drąsių k.
Čigõnės akmuõ didelis ***akmuo*** ir ***pv., kr.*** Pivoriūnų k.
Čỹstabalė 1. ***b.*** Dagiškių k. 2. ***b. miške*** Giraičių k.
Čiubáika ***mš.*** Miežonių k.
Čiulìnka ***b.*** Šiupieniškių k.

Dabùžis ***pv.*** Perūnų k.
Dãrymai ***l.*** Jokūbonių k.
Dãrymas 1. ***pv., l.*** Ciūniškių k. 2. ***pv., rst.*** Giraičių k. 3. ***pv., rst.*** Kliukų k.
Dar(i)mẽlis ***l.*** ir ***pv.*** Juodonių k.
Dármis ***gn.*** Perūnų k.
Dármo raĩstas ***rst.*** Miežonių k.
Daržẽliai ***kr.*** Ciūniškių k.
Daubìškės ***pv.*** Spreinių k.
Degẽsė ***pv.*** Drąsių k.
Degìmai 1. ***pv.*** Gaižiūnų k. 2. ***pv.*** Ūtos k.
Degìmas 1. ***pv.*** Gruodžių k. 2. ***pv.*** Kerulių k. 3. ***miškelis*** Mikoliškių k. 4. ***l., pv.*** Ūtos k.
Degìmka ***pv.*** Ličiūnų k.
Degùtinė 1. ***pv.*** Miežonių k. 2. ***pv.*** Sidabrių k.
Dẽgsnė ***mš.*** Degsnės k.
Dėlinė 1. || *Dėlỹnė* ***b.*** Ciūniškių k. 2. || *Dėlỹnė* ***pv.*** Čimbarų k. 3. ***pv.*** Gruodžių k. 4. ***b.*** Kadariškių k.
Dėlỹnės ***l., pv.*** Ūtos k.
Dėlvų mìškas ***mš.*** Markeliškių k.
Desentinà ***kln.*** Ažulankos k.
Dibùlė ***rst.*** Januškų k.
Dibùlės ***mš.*** Drąsių k.
Dìdelė pieva ***pv.*** Gudeikių k.

Dìdelis kálnas 1. ***kln.*** Gaižiūnų k. 2. ***kln.*** Kačiūniškių k.

Dìdelis raĩstas 1. ***rst.*** Kerulių k. 2. ***pv.*** Turliškių k. 3. ***pv.*** Ūtos k.

Dìdis raĩstas 1. ***pv., kr.*** Dagiškių k. 2. ***rst.*** Jutonių k.

Dìdžiabalė 1. ***rst.*** Gačkiškių k. 2. ***b., pv.*** Labotiškių k.

Didžiãlaukis (lenk. Dzidzialovka) ***pv., dr.*** ir ***duobė*** Bendžiukų k.

Didžiãmiškis ***l.*** ir ***kln.***, buv. ***mš.*** Gačkiškių k.

Didžiója ***l.*** Gaižiūnų k.

Didžiója lankà ***pv.*** Smailių k.

Dieliánka ***mš.*** Pilviškių k.

Dirvónai 1. ***dr.*** Kačiūniškių k. 2. ***l.*** Ūtos k.

Dirvónas ***l.*** Degsnės ir Gaveikių k.

Dirvonẽlis (lenk. Dirvanak) ***l.*** Laumikonių k.

Dùbaka ***pv., b.*** Kuriškių k.

Dubakẽlė ***pv.*** Šiupieniškių k.

Dùbakšlė ***pv.*** Laumikonių k.

Dùbė ***kln.*** Smailių k.

Duñblė ***pv.*** Akmenos k.

Duobẽlė 1. ***pv.*** Ciūniškių k. 2. ***pv.*** Voronių k.

Duobélka ***pv.*** Akmenos, Kužų k.

Duobìnė ***dr.*** ir ***griovelis*** Bendžiukų k.

Duobùliai ***mš.*** Gaižiūnų ir Kačiūniškių k.

Durpýnas ***pv.*** Kliukų k.

Ežeraĩ 1. ***pv.*** Raznatolkų k. 2. || *Ẽžeras* (lenk. Ożeri) ***rst., pv.*** Ciūniškių k.

Ežerẽlis (lenk. Ożerėle) ***rst.*** Miežonių k.

Ežerìnė ***pv.*** Kačiūniškių k.

Gailìnė 1. ***pv., rst.*** Dirmeitų k. 2. ***pv.*** Sidabrių k. 3. ***b.*** Sutrėnų k.

Galaĩ ***b.*** Kerulių k.

Gãlas ***l.*** Bendžiukų k.

Galìlaukiai ***l.*** Dagiškių k.

Galìnė salẽlė ***sala*** Bendžiukų k.

Ganyklà ***mš.*** Bendžiukų k.

Ganstenỹkai ***pv., kln.*** Trumpakojų k.

Gaudùlis ***mš.*** Dirmeitų k.

Gausilų̃ rãvas ***pv.*** Turliškių k.

Gélvaraistis ***rst.*** Kliukų k.

Gẽnapis ***mš.*** Kuriškių k.

Géncai ***l.*** ir ***pv.*** Gaižiūnų k.

Genėliapievė ***pv.*** Gruodžių k.

Gėnupis ***kr.*** Ciūniškių k.

Gérvaraistis ***pv.*** Voronių k.

Gìkio kálnas ***kln.*** Raznatolkų k.

Gilėlė ***pv.*** Jokūbonių k.

Girėlė 1. || *Girélka* ***pv., kr.*** Dagiškių k. 2. ***pv.*** Degsnės k. 3. ***pv.*** Labotiškių k. 4. ***mš.*** Sarališkių k.

Girélka 1. ***pv.*** Laumikonių k. 2. ***mš.*** Kužų k. 3. ***pv.*** ir ***mš.*** Juodonių k.

Gìrnakalnis ***pv., rst.*** Degsnės k.

Gìrnapusė ***pv., b.*** Ličiūnų k.

Gyvãčiaraistis || *Gyvãčiaraistė* ***pv., rst.*** Sutrėnų k.

Gyvatìnė 1. ***mš.*** Kačiūniškių k. 2. *Gyvãtinė* ***kr.*** Pustiltos k. 3. || *Gyvãtinė* ***pv.*** Raznatolkų k. 4. *Gyvãtinė* || *Gyvãtėraistis* ***rst.*** Sidabrių k.

Gyvatỹnė 1. ***b., rst.*** Ciūniškių k. 2. ***mš.*** ***dalis*** Mikalojiškio k.

Guobà ***rst.*** Ciūniškių k.

Gõjus 1. ***l.*** Gačkiškių k. 2. ***l., pv.,*** buv. ***rst.*** Palepšiškių k. 3. ***mš.*** Smailių k.

Gražiãpušynis ***l., mš.*** Dagiškių k.

Grėčiákalnė ***kln.*** Miežonių k.

Griaudžià ***pievelė***, į kurią dažnai muša perkūnas Ciūniškių k.

Grybãraistis ***pv., rst.*** ir ***l.*** Šepečių k.

Grõblis ***rst.*** Dagiškių k.

Groblių salà ***sala*** Bendžiukų k.

Grūšãkalnis 1. || *Grūšãkalnė* ***kln.*** Ciūniškių k. 2. ***kln.*** Kuriškių k.

Gulbìniškės ***l.*** ir ***pv.*** Visalaukės k.

Gurakalnių raĩstas ***rst.*** ir ***kln.*** Šiupieniškių k. (Liudgardos miške)

Ilgáika || *Vilgáika* ***pv.*** Akmenos k.

Ilgãpievis ***pv.*** Čimbarų k.

Ilgãraistis ***pv.*** Sidabrių k.

Ìlgas raĩstas 1. ***pv.*** Dirmeitų k. 2. ***pv.*** Ūtos k.

Ilgója 1. || *Ilgóji* didelis ***rst.*** Gaveikių k. 2. *Ilgóji* ***rst.*** Laumikonių k.

Ilgója pìeva ***pv.*** Čimbarų k.

Imañčiai ***pv., b.*** Kliukų k.

Išdėgėlis ***l., pv., kr.*** Labotiškių k.

Išdegìmai ***pv.*** Mikalojiškio k.

Išdegìmas ***pv., b.*** Ciūniškių k.

Ìštakė (t. *Jìštakė*) ***mš.*** Pilviškių k.

Jasiū̃niškiai ***rst.*** Markeliškių k.

Jáurai ***l.*** Gaižiūnų k.

Jáuras || *Añ Jáurų* ***l.*** Gačkiškių k.

Jaurẽlė ***mš.*** Pilviškių k.

Jonãpievė ***pv.*** Pivoriūnų k.

Júodapurvynis ***mš.*** Voronių k.

Júodapurvis ***pv.*** Sidabrių k.

Júodaraistis ***pv.*** Pustiltos k.

Júodavalkiai ***pv.*** Pivoriūnų k.

Júodavalkis ***pv.*** Drąsių k.

Jùrkiškių rãvas ***griovys*** Sarališkių k.

Kačérga ***pv.*** Adomaitiškių k.

Kačergìnė ***pv.*** Giraičių k.

Kampaĩ ***l., pv.*** Ūtos k.

Kam̃pas ***l.*** ir ***pv.*** Kerulių k.

Kampẽlis ***l.*** Kerulių k.

Kamšà 1. ***rst.*** Gačkiškių k. 2. ***pv.*** Palepšiškių k. 3. ***pv.*** Raznatolkų k. 4. ***pv.*** Sidabrių k.

Kamšãgalis 1. ***rst.*** Gudeikių k. 2. ***pv., b.*** Markeliškių k.

Kamšẽlės || *Kamšẽliai* (lenk. Kumšaly) ***b.*** Ciūniškių k.

Kamšiãgalė ***mš., rst.*** Voronių k.

Kam̃šos ***rst., pv.*** Ciūniškių k.

Kaniaraistẽlis ***pv.*** Akmenosk.

Kapaĩ ***l.*** Kerulių k.

Kapẽliai 1. ***kln.*** Kuriškių k. 2. ***pv.*** ir ***l.*** Visalaukės k.

Kaptà ***mš.*** Giraičių k.

Kãptos ***mš.*** Kerulių k.

Karalikiškė ***mš.*** Kačiūniškių k.

Karãliškė ***pv.*** Juodonių k.

Karaliùkiškis 1. ***pv. miške*** Gaižiūnų k. 2. || *Karalkiškiai* ***pievos miške*** Meškalydimio k.

Karčmãvedis ***dr.*** Kačiūniškių k.

Karkiškẽlė ***pv.*** Pustiltos k.

Kártuvės ***pv.*** Pustiltos k.

Karžẽliaraistis ***mš.*** Ciūniškių k.

Kasagõras ***kln.*** Čimbarų k.

Kãtino balà ***pv., rst.*** Visalaukės k.

Kaukãzas ***dr.*** Mikalojiškio k.

Kaukãzikas ***kln.*** Kerulių k.

Kaziãvietė ***l.*** Verbyliškių k.

Keĩžgiris ***mš.*** Smailių k.
Kélninė || *Kelnė* ***pv.*** Trumpakojų k.
Kemsỹnė 1. ***b.*** Ciūniškių k. 2. ***rst.*** Gačkiškių k. 3. ***pv.*** Laumikonių k. 4. ***pv.*** Mikalojiškio k. 5. ***pv.*** Momakalnio k. 6. ***pv.*** Rudokų k. 7. ***pv.*** Spreinių k. 8. ***rst.***, ***pv.*** Šiupieniškių k. 9. || *Kemsinė* ***l.***, ***pv.*** Ūtos k. 10. ***pv.*** Visalaukės k.
Kémsos ***pv.*** Trumpakojų k.
Kepùrakalnis 1. ***kln.*** Laumikonių k. 2. ***kln.*** Sidabrių k.
Kepùr(r)aistis ***pv.***, ***rst.*** Kerulių k.
Kéršiai ***pv.***, ***rst.*** Mikoliškių k.
Kerùliakalnis ***l.***, ***kln.*** Sidabrių k.
Kerulíenės raĩstas ***pv.*** Turliškių k.
Kerulių liūnai ***b.*** Palepšiškių k.
Kiaũliaberžiai ***l.*** Verbyliškių k.
Kiauliamìgiai ***l.***, ***rst.*** Liepeliškių k.
Kiaũliašlaunė || *Kiaũlės šlaunìs* ***rst.***, ***pv.*** Ciūniškių k.
Klinãvas ***rst.*** Kačiūniškių k.
Kliukų raistaĩ ***rst.*** Gudeikių k.
Konõpievė ***pv.*** Gaveikių k.
Krãgžlė ***pv.*** Sidabrių k.
Kraujàtis ***pv.*** Visalaukės k.
Krivùlka || *Krivùlkiškė* ***pv.*** Akmenos k.
Kryžėliaraistis 1. ***rst.*** Ciūniškių k. 2. ***rst.*** ir ***mš.*** Pilviškių k.
Kũdraraistis ***pv.*** Pustiltos k.
Kugėliaraistis ***rst.***, ***pv.*** Ciūniškių k.
Kùkaraistė ***pv.*** Ličiūnų k.
Kūliaĩ ***mš.*** Pilviškių k.
Kulių balėlė ***b.*** Verbyliškių k.
Kumeliãkampis ***kln.*** Grinkliškių k.
Kumelìnė 1. ***pv.*** ir ***dr.*** Bendžiukų k. 2. *Kumėlinė* ***pv.*** (ir ***up.***) Juodonių k.
Kuziãvietė ***l.*** Adomaitiškių k.
Kvederãvietė ***dr.*** Kačiūniškių k.

Laivėlis ***b.*** Dailidiškių k.
Lankà 1. ***pv.*** Kerulių k. 2. ***pv.*** Juodonių k. 3. ***pv.*** Smailių k.
Lankaĩ ***mš.*** Gaižiūnų k.
Lankaĩtė 1. ***pv.*** Murališkių k. 2. *Lankáitė* ***pv.*** Raz-

natolkų k. 3. ***pv.*** Šiupieniškių k.

Lankẽlė 1. ***pv.*** Gudeikių k. 2. ***dr.*** Kačiūniškių k. 3. *Lankélka* ***pv.*** Smailių k.

Lañkiai ***mš.*** Kačiūniškių k.

Lãpės kálnas ***kln.*** Gramiškių k.

Lapijà (t. *Lapìja*) ***pv.***, ***l.*** Laumikonių k.

Lapukinė ***pv.*** Giraičių k.

Lãtviškė ***dr.*** ir ***kln.*** Bendžiukų k.

Laũkas kálnas ***l.*** Ūtos k.

Laukẽlis ***pv.*** Voronių k.

Laumiãkalnis ***kln.*** Laumikonių k.

Laurinìškių miškaĩ ***mš.*** Markeliškių k.

Lazdynẽlis (lenk. Lazdynėl) ***rst.*** Meškalydimio k.

Leĩkuškė ***pv.*** ir ***l.*** Juodonių k.

Lydìmai ***l.*** ir ***pv.*** Dailidiškių k.

Liẽdė ***pv.*** Dailidiškių ir Trumpakojų k.

Liedžiakam̃pė ***rst.*** Giraičių k.

Liepẽlė ***mš.*** Kerulių k.

Liepỹnė ***mš.*** ***dalis*** Laumikonių k.

Lygiãpievė || *Lýgi píeva* ***pv.*** Miežonių k.

Lygiója ***pv.*** Gaižiūnų k.

Lýgi píeva ***pv.*** Ūtos k.

Linksmãkalnis ***kln.*** Šiupieniškių k.

Liudgárda 1. ***dirvonas*** Giraičių k. 2. *Liùdgarda* || *Liudgárdė* ***mš.*** Šiupieniškių k.

Liũnai 1. ***rst.***, ***pv.*** Ažulankos k. 2. ***rst.*** Gudeikių k. 3. *Liūnaĩ* ***b.*** Jutonių k. 4. *Liūnaĩ* ***pv.***, ***rst.*** Mikoliškių k. 5. ***b.***, ***pv.*** Sarališkių k.

Liũnas ***rst.*** Šiupieniškių k.

Liūnẽlis ***rst.***, ***pv.*** Kerulių k.

Liùtika ***kln.*** Visalaukės k.

Loviaĩ ***b.***, ***pv.*** Kadariškių k.

Lùbino raĩstas ***rst.*** Akmenos k.

Lũgaraistis ***pv.*** Laumikonių k.

Lũgẽlis ***pv.*** Perūnų k.

Lũginė ***pv.*** Murališkių k.

Mačiùlė (t. *Mačiùla*) 1. ***pv.*** ir ***b.*** Meškalydimio k. 2. ***pv.***, ***kr.*** ir ***b.*** Pivoriūnų k.

Maidõvos kálnas ***kln.*** Ažulankos k.

Maĩnas ***pv.*** Bendžiukų k.

1

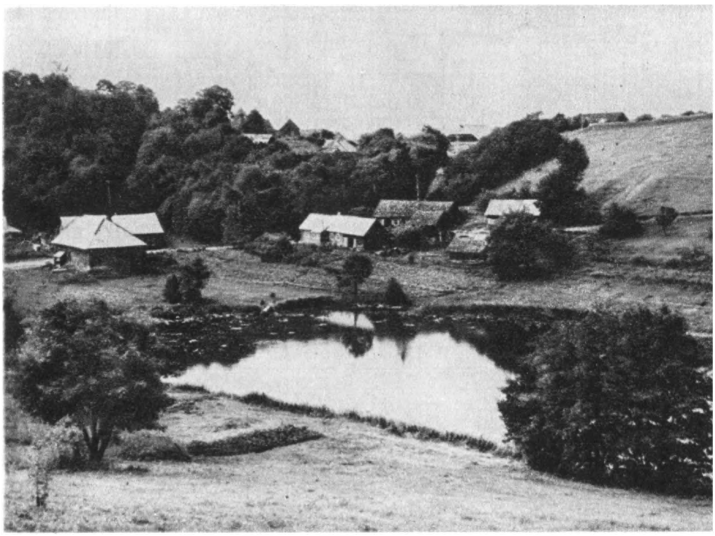

2

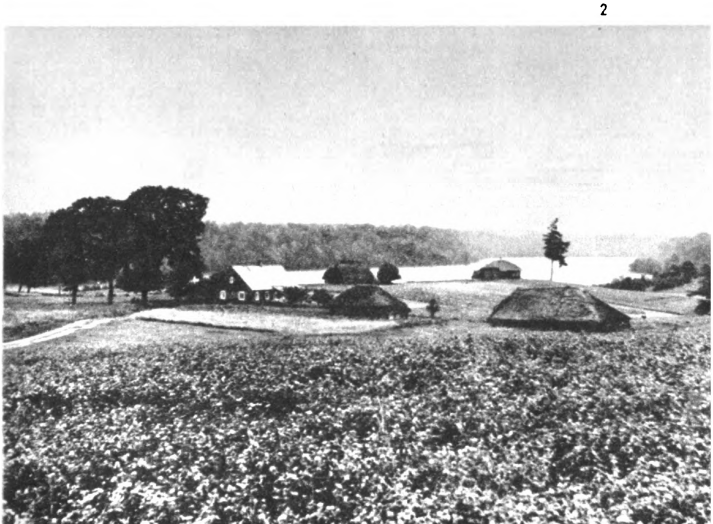

3

4

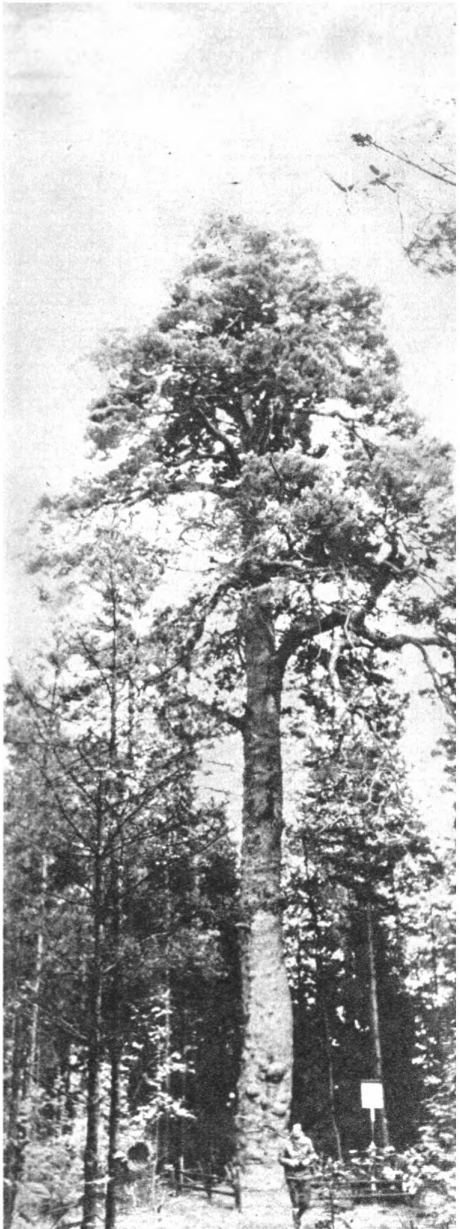

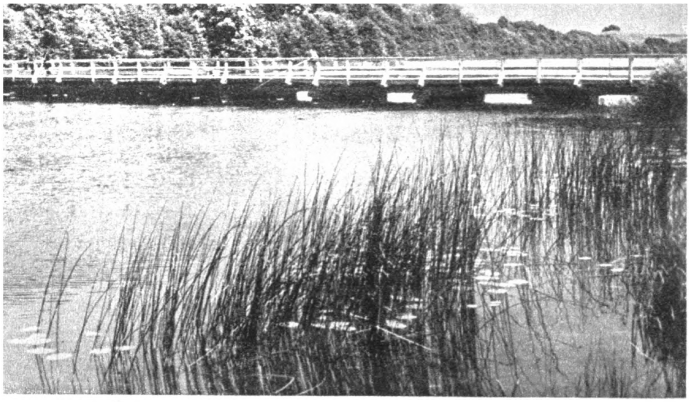

7

8

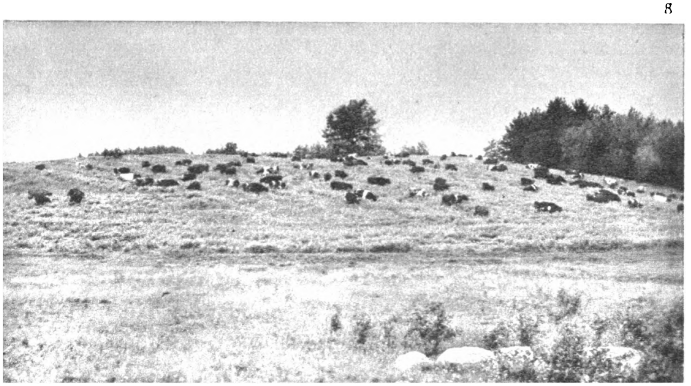

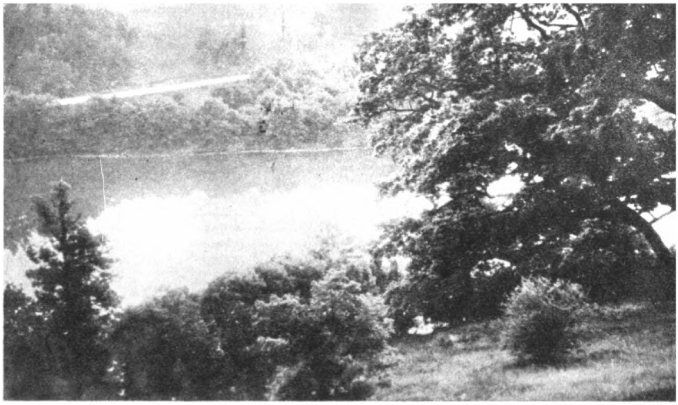

9

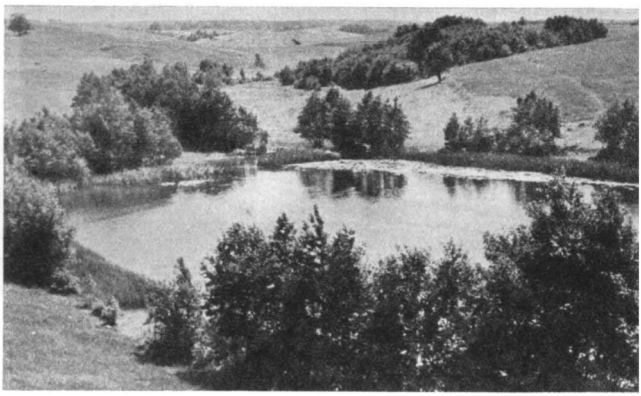

10

11

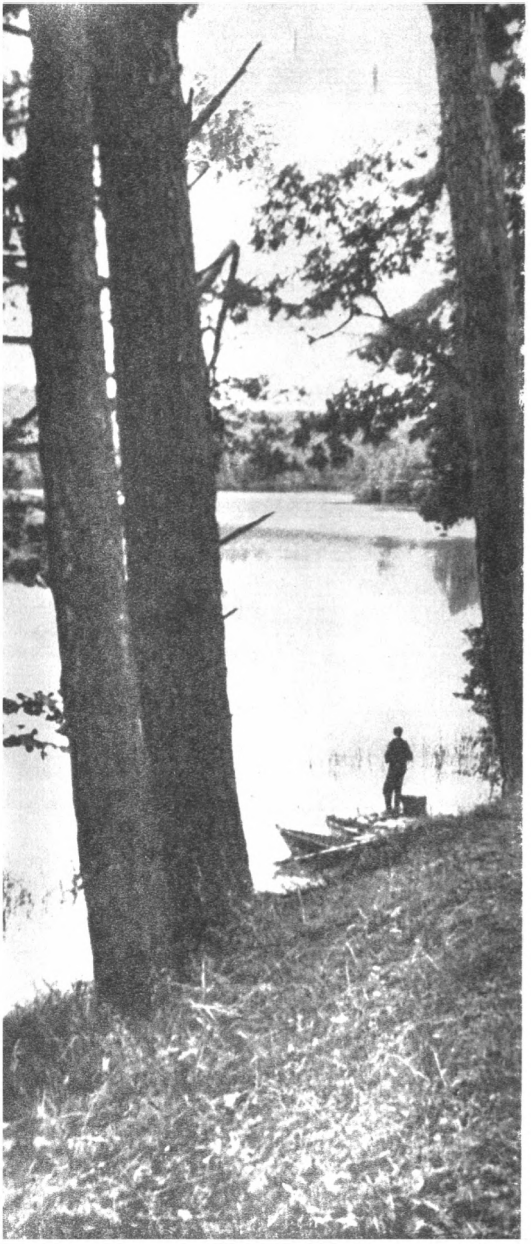

13

14

SODYBOS

15

16

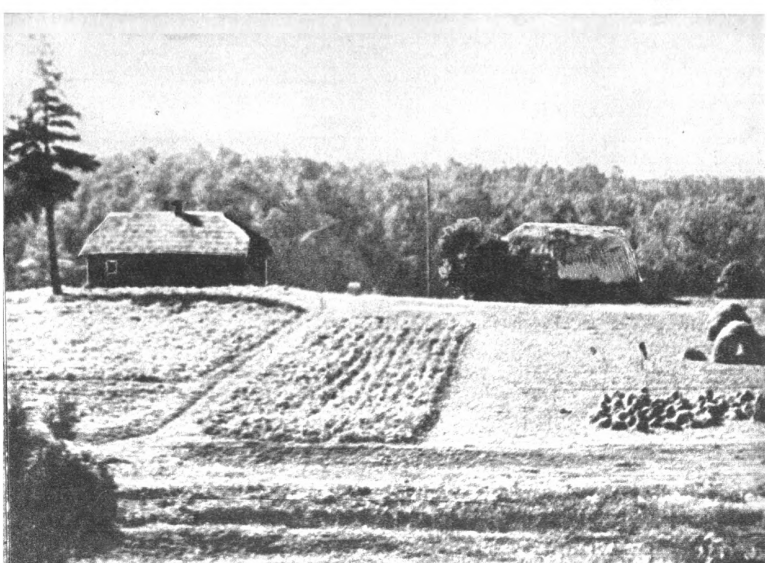

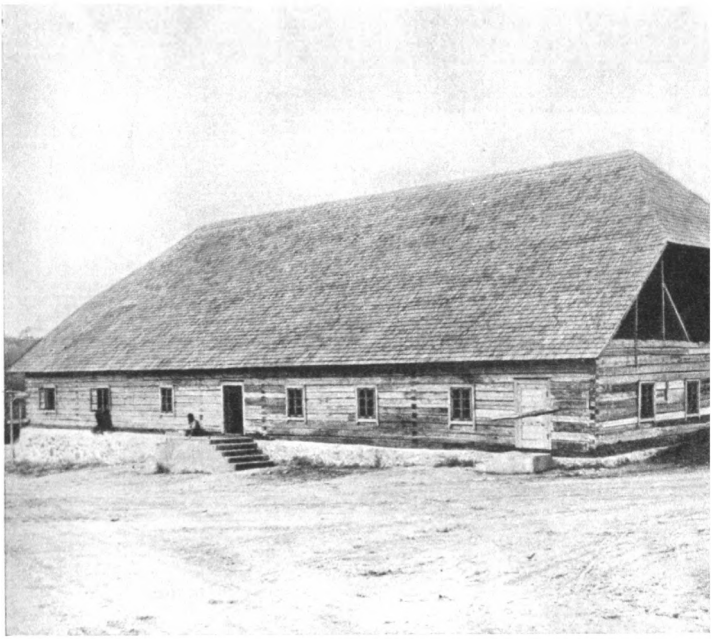

17

18

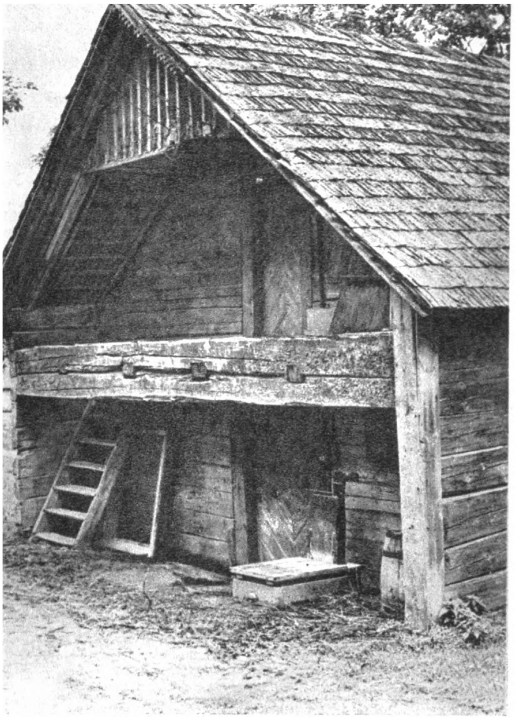

19

20

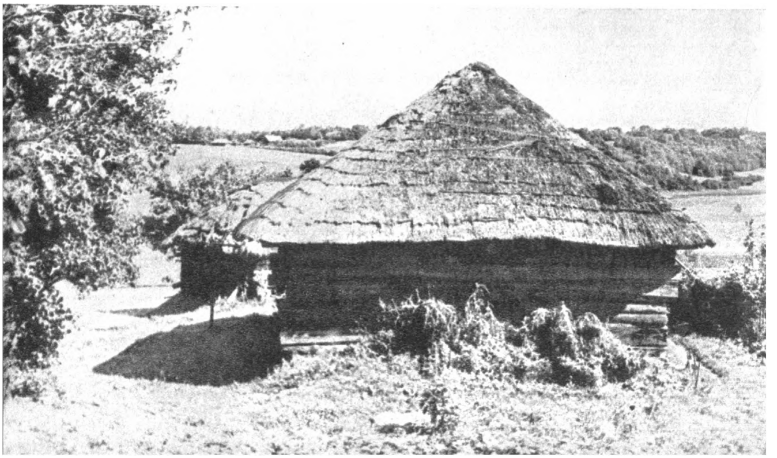

21

24

25

26

27

28

ŠVIETIMAS

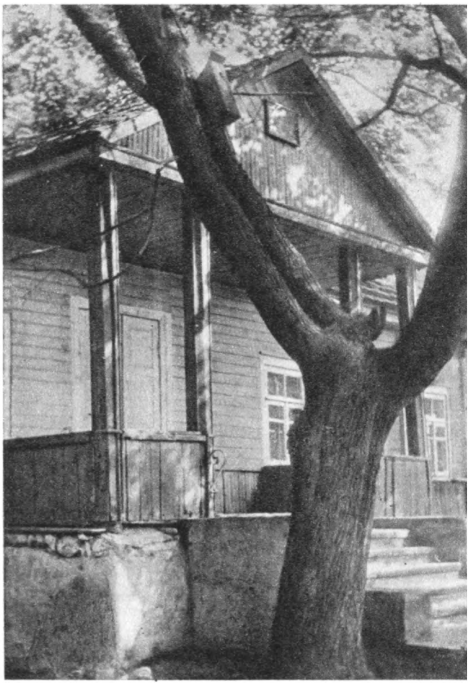

29

30

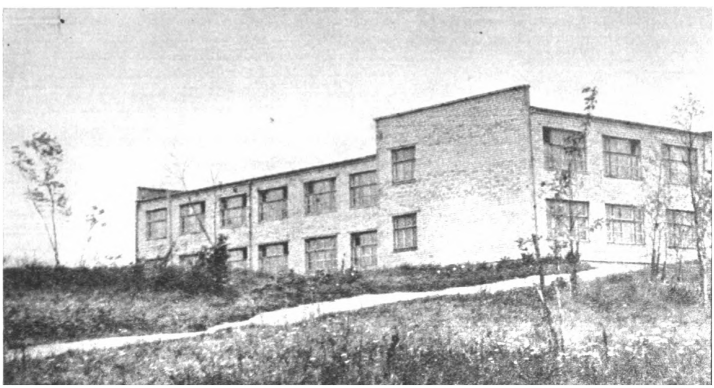

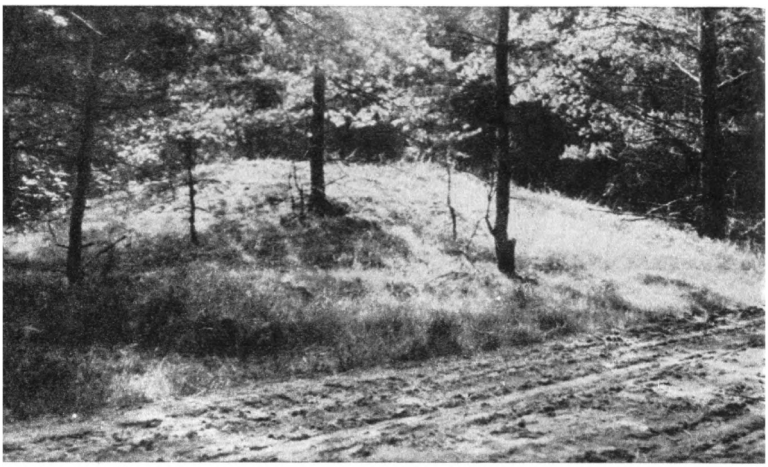

31

32

33

34

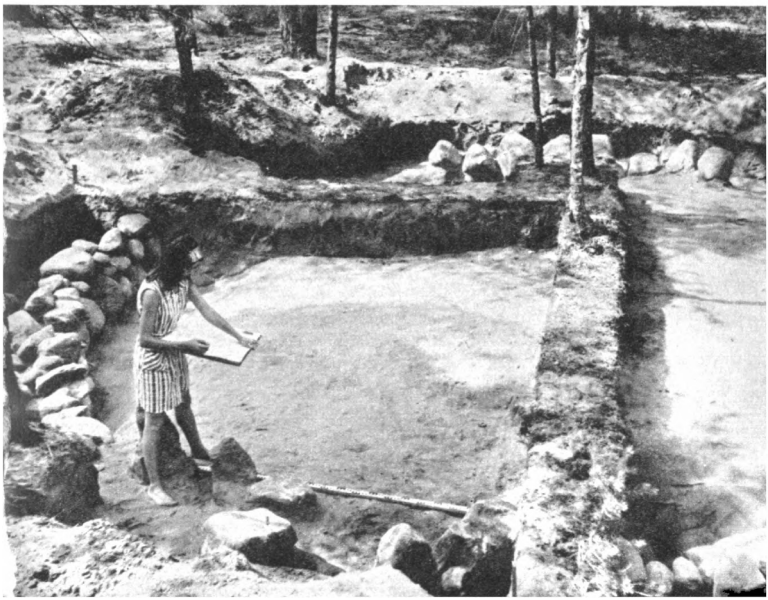

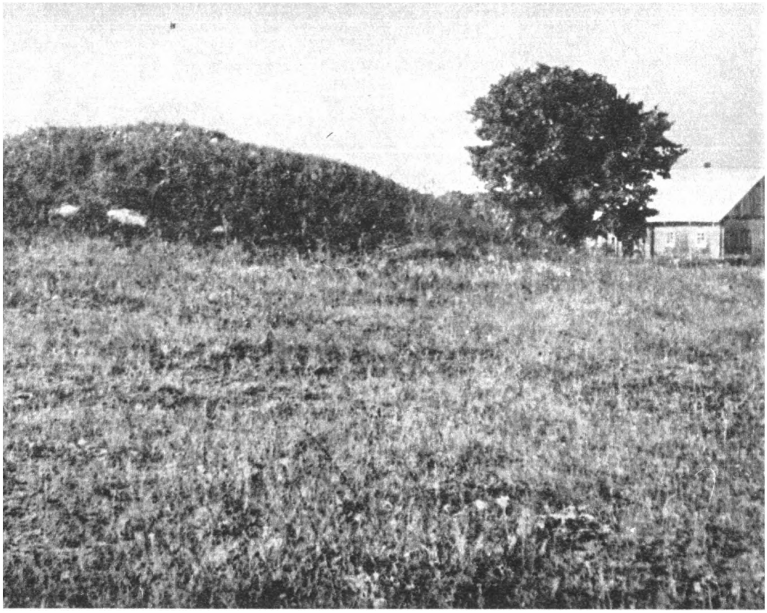

35

36

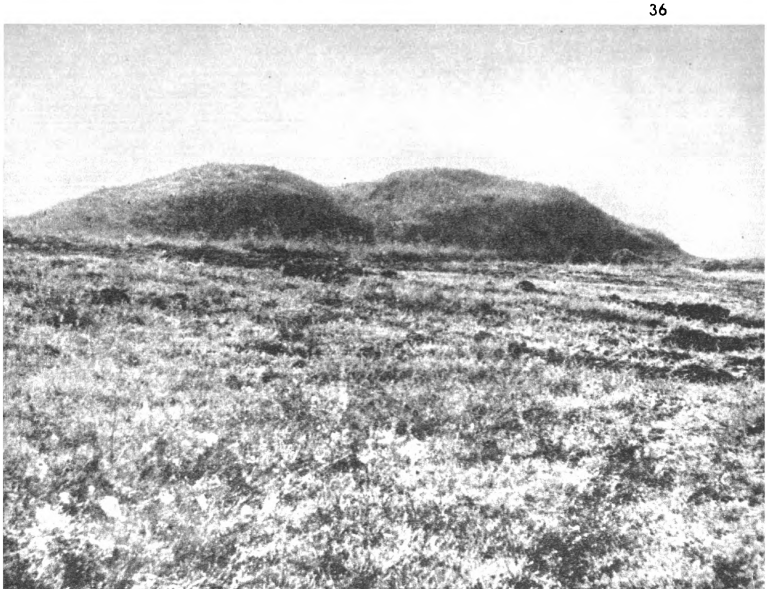

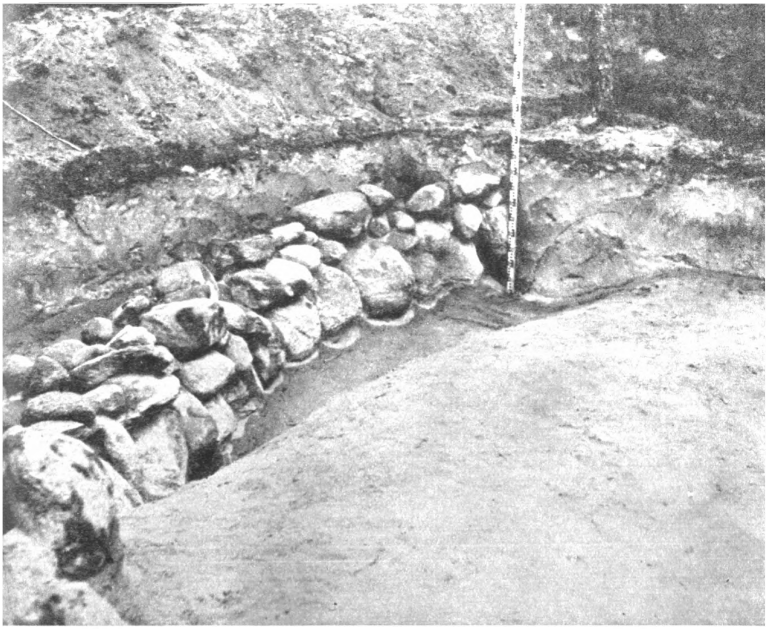

37

38

TAUTOSAKOS PATEIKĖJAI

39

40

41

42

BITININKYSTĖ

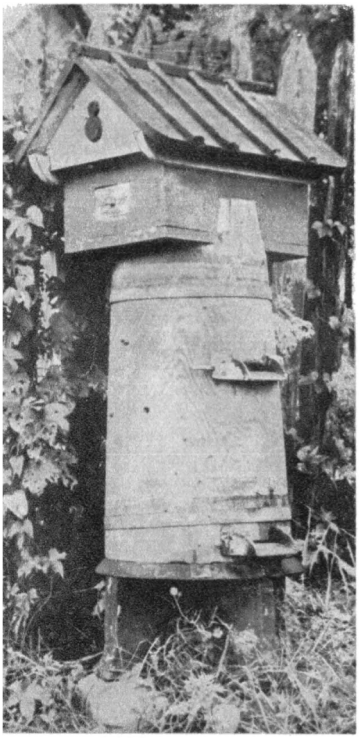

43

44

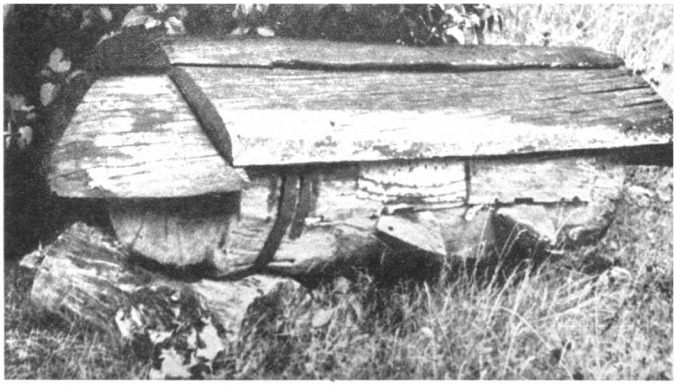

45

46

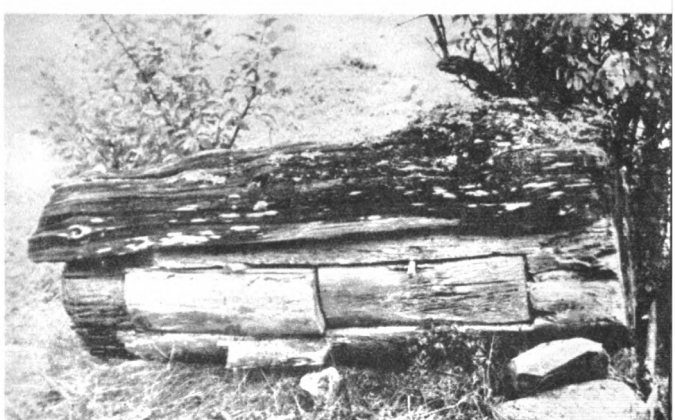

47

PYNIMAS

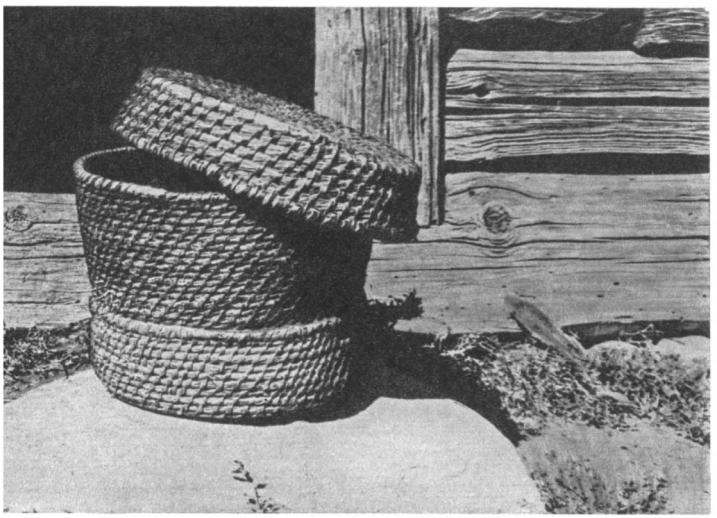

48

49

50

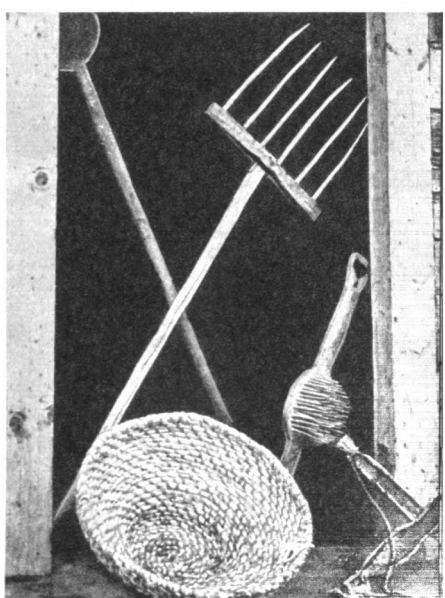

51

MAŽOJI ARCHITEKTŪRA

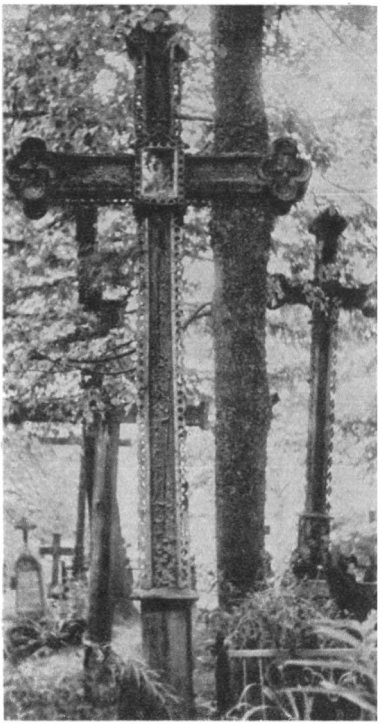

53

52

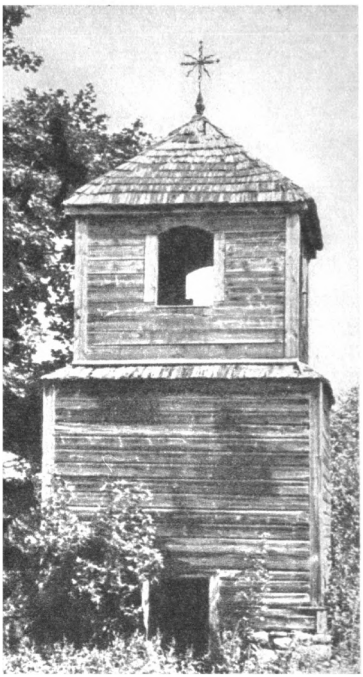

54

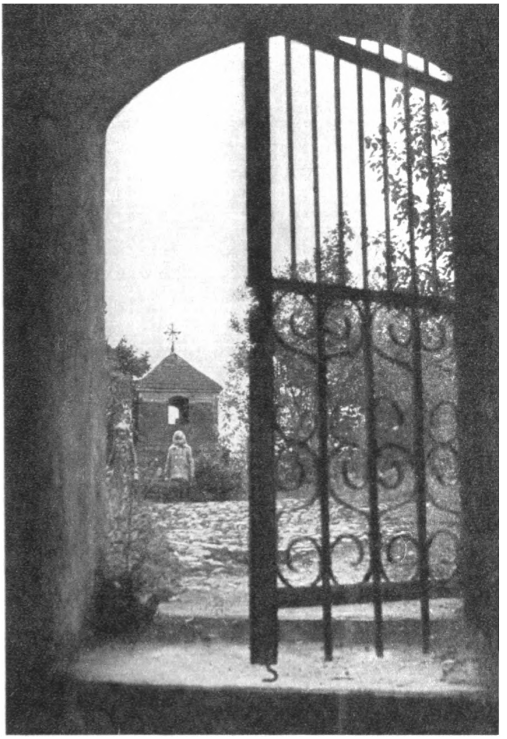

55

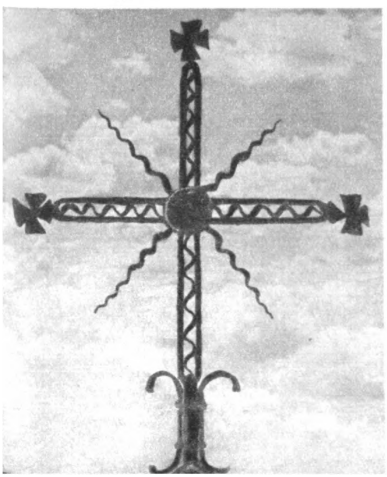

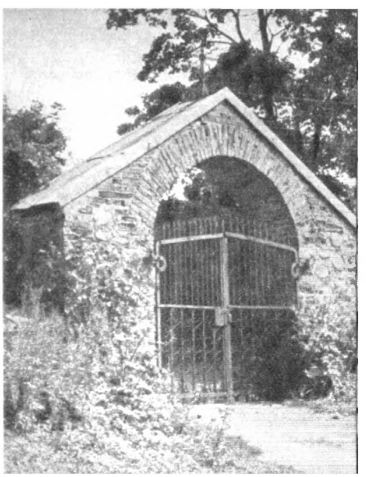

DARBAI

57

58

59

60

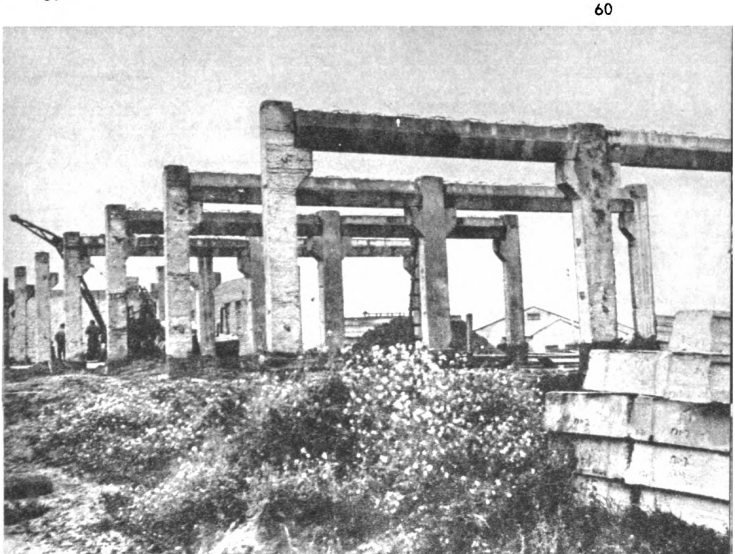

ĮVAIRIOS

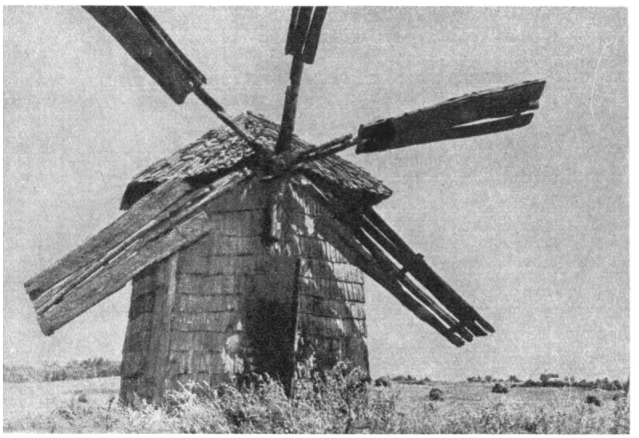

61

62

63

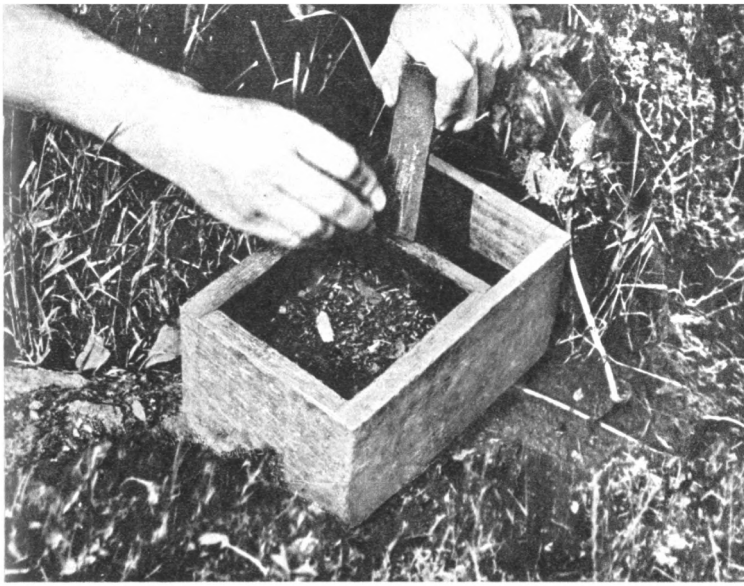

64

65

IŠ EKSPEDICIJOS GYVENIMO

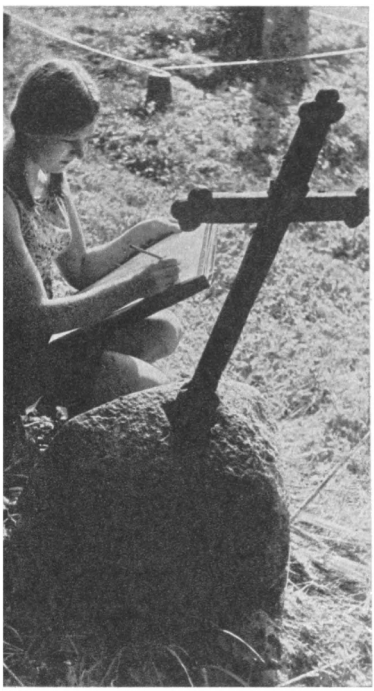

66

67

68

Mainẽliai (lenk. Maineli) ***l.***, ***kr.***, ***rst.*** Akmenos k.

Márgiai ***rst.***, ***pv.*** Žydavainių k.

Markẽliškių mìškas ***kr.*** Markeliškių k.

Mãtkuškė ***pv.*** Dailidiškių k.

Mẽdės ***pv.*** Gruodžių k.

Medinẽliai ***pv.*** Voronių k.

Melčinavà ***griovys*** Gudeikių k.

Mendrõvka (< *Bendrõvka*?) ***pv.*** Gaižiūnų k.

Meškõs stãlas ***akmuo*** Ciūniškių k.

Michãliškių rãvas ***griovys*** Sarališkių k.

Miẽž(i)nių prūdas ***pv.*** Sidabrių k.

Mìkniškė 1. ***pv.*** Kliukų k. 2. ***pv.*** Mikoliškių k.

Mìkniškis ***pv.*** Voronių k.

Mìkuškė ***pv.*** Juodonių k.

Mìlipas ***pv.*** Kužų k.

Mìlpė ***pv.*** Rudokų k.

Minùkalnė || *Minùkalnis* ***kln.*** Verbyliškių k.

Molẽtai ***rst.*** Dagiškių k.

Móliakalnė ***kl.*** Miežonių k.

Molýnai ***dr.*** Giraičių k.

Molỹnė ***pv.*** Januškų k.

Mučélnykas ***rst.*** Ūtos k.

Mušerìnė 1. ***pv.***, ***rst.*** Arliškių k. 2. || *Mušérnykas* ***pv.*** Bendžiukų k. 3. ***rst.*** Gaižiūnų k. 4. ***rst.*** Giraičių k. 5. || *Mušérnykas* ***pv.***, ***rst.***, ***kr.*** ir ***dr.*** Kačiūniškių k. 6. ||*Mušérnykas* ***rst.*** ir ***kr.*** Markeliškių k.

Mutẽnė ***pv.*** Drąsių k.

Niekštẽlė ***mš.*** Arliškių k.

Nočẽlė || *Nočiùlka* ***pv.***, ***l.*** Arliškių k.

Notrỹnė ***l.*** Miežonių k.

Ožių girià ***mš.*** Dagiškių k.

Óžkalupė ***mš.*** Kačiūniškių k.

Óžkalupiai ***pv.*** Kertadalės k.

Ožkų kãpas, dž. *Ožkų pãkapis* ***pv.*** Laumikonių k.

Pãalksnė || *Paalksnìnė* ***l.*** ir ***pv.*** Gruodžių k.

Padañtė ***l.*** Dailidiškių k.

Pãdegimė ***pv.*** Bendžiukų k.

Padidžiãmiškiai ***l.*** Bendžiukų k.

Pãskardis (lenk. Padskardis) ***pv.*** Grinkliškių k.

Paduobỹs (lenk. Padjam) ***kr.*** Žydavainių k.

Pãgirė ***mš.*** Labotiškių k.

Pãgranda 1. ***pv.*** Degsnės k. 2. ***pv.*** Labotiškių k.

Pagrandẽlė ***pv.*** Labotiškių k.

Pagraũžė ***kln.*** Kuriškių k.

Pagrõvelė (lenk. Pagrovela) ***pv.*** Juodonių k.

Pãgrumelė (lenk. Pogrumela) ***pv.*** Juodonių k.

Pagrũšė ***dr.*** Kačiūniškių k.

Pagùdaraistė ***pv.*** Giraičių k.

Pãilgis ***l.*** Dailidiškių k.

Pãkala ***pv.*** Kuriškių k.

Pakalnėlė ***l., pv.*** Trakų k.

Pakálnės ***kln., l.*** Šepečių k.

Pãkapė ***rst.*** Žydavainių k.

Pãkapis ***l.*** Sutrėnų k.

Pakareĩlis ***rst.*** Kliukų k.

Palankỹs ***l.*** Kerulių k.

Palaũkė (lenk. Paliūka) ***b.*** Voronių k.

Palazdyniaĩ (lenk. Padleščina) ***kr.*** Bendžiukų k.

Palitíenė ***pv.*** Labotiškių k.

Pálpinė ***pv.*** Ažulankos k.

Pamélnyčė ***dr.*** Jutonių k.

Pãmiškės ***l.*** Dailidiškių k.

Pãpalė 1. ***pv.*** Giraičių k. 2. || *Pãpelas* ***l., mš.*** Kerulių k.

Papelìnis kálnas ***kln.*** Žydavainių k.

Papérkalis ***pv., l.*** ir ***b.*** Kerulių k.

Paplatẽ ***pv.*** Dagiškių k.

Pãsalė ***pv.*** Pilviškių k.

Pãsasė (< *Pãsesė*! lenk. Pasosa) 1. ***liūnas*** Gudeikių k. 2. ***liūnas***, ***b.*** Voronių k.

Pasõstos ***trys kalneliai*** Gudeikių k.

Pastaŕkalizdis ***pv.*** Ciūniškių k.

Pãšlapė 1. ***l.*** Jutonių k. 2. *Pašlapẽ* ***rst., pv.*** Žalktynės k.

Pãšlapiai ***pv.*** Laumikonių k.

Pãšubalė ***mš.*** Kačiūniškių k.

Pašùlnė ***pv.*** Bendžiukų k.

Pašveñčiakalnė ***kln.*** Sutrėnų k.

Pãšvenčiakeliai || *Pašveñčiakeliai* ***l.*** Trumpakojų k.

Patámsinė ***pv.*** Gruodžių k.

Patriógė ***pv.*** Jokūbonių k.

Paupẽ ***pv.*** Arliškių k.

Pãupelė ***pv.*** Šiupieniškių k.

Paũto balà ***pv.*** Žydavainių k.

Paváidulė (lenk. Pavaidula) ***pv.*** Trumpakojų k.

Pavérsmė 1. ***pv.*** ir ***l.*** Bendžiukų k. 2. *Paversmẽ* ***pv.*** Kuriškių k. 3. *Pãversmė* ***pv.*** Voronių k.

Pavérsmiaraistis 1. ***pv.*** Labotiškių k. 2. ***rst.***, ***pv.*** Laumikonių k.

Pavėžupis ***pv.*** Giraičių k.

Pavilkaraĩstis ***l.*** Dailidiškių k.

Pažurãtiškė ***pv.*** Visalaukės k.

Pempìnė ***pv.*** Jokūbonių k.

Pérkala 1. || *Pérkalas* ***pv.*** Gaveikių k. 2. || *Pérkalė* ***kln.*** Verbyliškių k. 3. ***pv.*** Voronių k.

Pérkula ***pv.*** Baluošos vs.

Pievnė (< *Pievinė*?) ***rst.***, ***šaltinis*** Žalktynės k.

Pievódaržis ***pv.*** Laumikonių k.

Pikeliškė ***kln.*** Meškalydimio k.

Pìktaraistis ***pv.***, ***b.*** Ličiūnų k.

Pilaĩtė ***kln.*** ir ***lyguma*** Žalktynės k.

Piláitės ***mš.*** Šliaumiškės k.

Pìliakalnis 1. ***kln.*** Baluošos vs. 2. *Piliãkalnis* ***l.*** ir ***kln.*** Bendžiukų k.

Pilìnka ***b.*** Markeliškių k.

Plaštukà 1. || *Plaštùcha* ***kr.*** Gudeikių k. 2. ***kr.*** ir ***mš.*** Markeliškių k.

Platója || *Platójos* ***l.*** Gaižiūnų k.

Platùs ***l.*** Ūtos k.

Põ Alkūnų miškù ***l.*** Gačkiškių k.

Põ drebulė ***vieta*** Kačiūniškių k.

Põ eglė ***vieta*** Kačiūniškių k.

Poklaĩtė ***pv.*** Murališkių k.

Põ klevù ***dr.*** ir ***rst.*** Kačiūniškių k.

Pókmenis ***l.*** Visalaukės k.

Popovščizna ***pv.*** Juodonių k.

Põ pušė ***kln.*** Gačkiškių k.

Põ smėlìnkom || *Podsmėlìnka* ***l.***, ***pv.*** Ūtos k.

Põ Sriáukiškiu ***l.*** Gačkiškių k.

Põ stóru ąžuolu ***mš.*** Kačiūniškių k.

Pravérka ***pv.*** Juodonių k.

Priẽ ẽžerui ***pv.*** Kerulių k.

Príenamio laũkas ***l.*** Dailidiškių k.

Priẽ pãstbiščios ***gn.*** Jutonių k.

Priẽ rãvui ***kln.*** Gačkiškių k.

Prũdas 1. ***pv.*** Ciūniškių k. 2. ***pv.*** Meškalydimio k.

Prūdėlis ***b.*** Sutrėnų k.

Prũvalka ***b.*** Jutonių k.

Pūkìnė 1. ***l.*** Šakimo k. 2. ***pv.*** ir ***b.*** Voronių k.

Pūkìnka ***pv.*** Sidabrių k.

Pūkuõliakalnis ***kln.*** Murališkių k.

Purdẽliai ***pv.*** Spreinių k.

Pur̃vė 1. ***pv.*** Dagiškių k. 2. ***l.*** ir ***pv.*** Kerulių k.

Purvẽlė ***pv.*** ir ***l.*** Kerulių k.

Pur̃vinė ***pv.*** Labotiškių k.

Purvynẽliai ***rst.*** Jutonių k.

Pùsė gìrios ***b.*** Drąsių k.

Pustãkalnis ***mš.*** Kerulių k.

Pustãraistis 1. ***pv.*** Gruodžių k. 2. ***pv.*** Visalaukės k.

Pušalõtas 1. ***l.***, ***pv.*** ir ***b.*** Dirmeitų k. 2. ***l.***, ***rst.*** Jutonių k. 3. ***pv.***, ***mš.***, ***kr.*** Trumpakojų k.

Pušẽlė ***pv.*** Laumikonių k.

Pušų balà ***mš.*** Gaižiūnų k.

Raganaũčiškė ***pv.***, ***rst.*** Dagiškių k.

Raganaũsko ***rst.*** Kertadalės k.

Raganẽlė ***pv.*** Gruodžių k.

Ragẽlis ***dr.*** Miežonių k.

Raistaĩ ***pv.*** Dagiškių k.

Raĩstas 1. ***pv.***, ***kr.*** Rudokų k. 2. ***rst.*** Ūtos k.

Rankaĩtė ***pv.*** Šiupieniškių k.

Rankóvė ***pv.*** Kertadalės k.

Rasõdnykas ***pv.*** Žydavainių k.

Rasiakėlỹnė ***l.*** Voronių k.

Raudónakalnė ***l.*** Kuriškių k.

Raudónakalnis 1. ***kln.*** Adomaitiškių k. 2. || *Raudónkalnė* || *Raudónas kálnas* ***kln.*** Markeliškių k. 3. ***kln.*** Verbyliškių k. 4. *Raudonãkalnis* ***kln.*** Voronių k.

Raudónaraistis 1. ***pv.***, ***b.*** Akmenos k. 2. ***pv.*** Gruodžių k. 3. *Raudónas raĩstas* ***pv.*** Dirmeitų k.

Ravẽlis ***pv.*** (ir ***up.***) Šepečių k.

Retùlė 1. ***pv.*** Voronių k. 2. *Rẽtulės* ***pv.*** Mikoliškių k.

Rõtušė (lenk. Ratuš) || hibr. *Ratùšis* ***kln.*** Ciūniškių k.

Rotušẽlė (lenk. Ratušanka) 1. ***kln.*** Ciūniškių k. 2. || *Ratùška* ***b.*** Gurakalnės ir Šiupieniškių k.

Rõžakmenis ***akmuo*** Laumikonių k.

Rūdỹmai ***l.*** Miežonių k.

Rudìmas 1. ***pv.*** Gaveikių k. 2. ***pv.*** ir ***kr.*** Pustiltos k.

Rudimẽlis (lenk. Rudyniak) ***kr.*** Šiupieniškių k.

Rudìnė 1. ***pv.*** Dailidiškių k. 2. ***l.*** Murališkių k. 3.

Rudìnės ***pv.*** Ūtos k. 4. *Rudìniai* ***rst.*** Gaižiūnų k. *Ružámpolis* ***l.*** Visalaukės k.

Sabaliánka 1. ***mš.*** Čimbarų k. 2. || *Sabaliánkų miškaĩ* ***mš.*** Markeliškių k. *Sakalýnas* ***l., mš.*** Šakimo k. *Salà* ***pv.*** Trumpakojų k. *Saliamoniškė* ***mš.*** Čimbarų k. *Saliamonìškiai* ***rst.*** Kliukų k. *Salmonìškės* ***l.*** ir ***pv.*** Markeliškių k. *Salmõniškių pievos* ***b.*** Smailių k. *Sãlos* 1. ***sala, pv.*** tarp didelių balų Bendžiukų k. 2. ***pv.*** Kerulių k. *Samanỹkščios* ***pv.*** Degsnės k. *Sarãliškių kalnaĩ* ***kln.*** Sarališkių k. *Sarãliškių liūnaĩ* ***b.*** Markeliškių k. *Sėklė* ***sekluma*** *Žverno ežere* Trumpakojų k. *Sėkselis* ***mš.*** Mikalojiškio k. *Sėnupė* ***pv.*** Gaveikių k. *Serbentìnė* ***mš.*** Pilviškių k. *Sermėgà* ***l., pv.*** Ūtos k. *Sermentìnė* (plg. *Serbentìnė*) ***pv.*** Pilviškių k. *Servitùtai* ***mš.*** Kuriškių k. *Sidãbraraistis* 1. ***rst., pv.*** Laumikonių k. 2. || *Sidabrãraistis* ***pv.*** Laumikonių k. *Siũra* ***mš.*** Baluošos k. *Skaisčiãkalnė* 1. ***pv.*** Giraičių k. 2. *Skaĩsčiakalnė* ***kln.*** Sutrėnų k. *Skařdis* 1. ***pv.*** Drąsių k. 2. ***griovys*** Gudeikių k. 3. ***mš.*** Laumikonių k. 4. ***kln.*** Voronių k. *Skenėliškiai* ***l.*** Jutonių k. *Skerdìmas* 1. ***pv.*** Adomaitiškių k. 2. ***l., pv.*** Sidabrių k. 3. *Skerdìmai* ***b.*** ir ***ž.*** Sutrėnų k. 4. ***mš.*** Šliaumiškės k. 5. ***pv., liūnas*** Verbyliškių k. 6. ***pv.*** Voronių k. *Skersìnės* ***pv.*** Turliškių k. *Skersìniai* ***pv.*** ir ***l.*** Voronių k. *Skersinìnkas* ***l.*** Meškalydimio k. *Skersìnkos* ***pv.*** Meškalydimio k. *Skynìmai* 1. ***pv.*** Gaižiūnų k. 2. ***b.*** Sutrėnų k. 3. ***pv.*** Žydavainių k. *Skynìmas* ***rst.*** Dagiškių k. *Skrynià* ***b., pv.*** Dirmeitų k. *Smailių kálnas* ***kln.*** ***prie ež.*** Smailių ir Kužų k. *Smailių mìškas* ***mš.*** Čimbarų k.

Smėlėlis ***l.*** Gaižiūnų k.
Smėliai ***l., gn.*** Dirmeitų k.
Smėlìniai ***l.*** Dailidžių k.
Smėlių kálnas ***kln.*** Šiupieniškių k.
Sodýbos (lenk. Sadzavki) ***kln.*** ir ***mš.*** Šiupieniškių k.
Spetenỹs ***rst.*** ir ***pv.*** Pociūnų k.
Spranginienės raĩstas ***b., pv.*** Raznatolkų k.
Spūskẽlis ***kln.*** Jutonių k.
Sriáukiškio mìškas ***mš.*** Gačkiškių k.
Stãkaraistis 1. || *Stakaraĩstis* ***rst.*** Gudeikių k. 2. ***rst.*** Verbyliškių k. 3. ***pv., rst.*** Voronių k.
Staŕkalizdis (dab. *Gañdro lìzdas*) ***pv.*** Bendžiukų k.
Stramilienės alksnis ***pv.*** Raznatolkų k.
Svistõpolis ***kln.*** Bendžiukų k.

Šakìmaraistis ***rst.*** Grinkliškių k.
Šakìmas 1. ***mš.*** prie Asvejos ež. Šakimo, Laumikonių ir Šiupieniškių k. 2. *Šãkimas* ***l.*** Gaižiūnų k.
Šakìnė ***pv.*** Momakalnio k.
Šalìnė ***pv.*** Juodonių k.
Šaltekšnỹnė 1. ***rst.*** Meškalydimio k. 2. ***pv.*** Mikalojiškio k.
Šaltinėlis ***šaltinėlis, kr.*** Šiupieniškių k.
Šaltùpė 1. ***mš.*** Adomaitiškių ir Verbyliškių k. 2. ***šaltinis*** Verbyliškių k.
Šárkaraistis 1. ***pv.*** Visalaukės k. 2. ***rst., pv.*** Voronių k.
Šárkiškių raĩstas ***rst.*** Adomaitiškių k.
Šidlà ***b., kr.*** Dirmeitų k.
Šikuĩlos ***pv.*** Drąsių k.
Šìkų raistaĩ ***rst.*** Kliukų k.
Šilãlis (lenk. Borek) ***kr.*** Dagiškių ir Palepšiškių k.
Šilìnė ***pv.*** Juodonių k.
Šilų pìeva ***pv.*** Laumikonių k.
Šiupienìškių rãgas ***vieta Šakimo miške*** Laumikonių k.
Šlãpės ***pv.*** Šepečių k.
Šlãpiai ***b., pv.*** Ciūniškių k.
Šlinìniai ***dr.*** Sutrėnų k.
Šulnėlis ***pv.*** Labotiškių k.
Šuñsko beržýnas ***mš., kr.*** Cegelnės k.
Švenčiãkalnis ***pv., kr., rst.*** Trumpakojų k.
Šventùpė 1. ***pv.*** Juodonių k. 2. *Šventùpis* ***pv.*** Rūdupių k.

Tadaũšaraistis ***pv.*** Labotiškių k.

Talėjà 1. ***rst.*** Adomaitiškių k. 2. ***mš.*** Verbyliškių k.

Tarpùkalnė ***pv.*** Bendžiukų k.

Tarpùraisčiai ***dr., kr.*** Bendžiukų k.

Tarpùraistis ***pv., alksnynėlis*** Meškalydimio k.

Teletnỹkas ***pv.*** Ažulankos k.

Terpùkalnė ***pv.*** Bendžiukų k.

Tiltãvietė ***pv.*** Pilviškių k.

Trãkas 1. ***kr.*** Giraičių k. 2. ***l.*** Laumikonių k. 3. ***mš.*** Šiupieniškių k.

Trẽlis ***malkų vieta*** Šiupieniškių k.

Trikẽliai ***pv.*** Pustiltos k.

Trikùlė ***b.*** Jurkiškio ir Verbyliškių k.

Trilapìnė 1. ***pv.*** Laumikonių ir Šakimo k. 2. ***pv.*** Miežonių k. 3. *Trìlapinka* ***pv.*** ir ***l.*** Visalaukės k.

Ùpė ***pv.*** Šepečių k.

Ùpės ***pv.*** Jokūbonių k.

Urvìnė ***pv.*** Visalaukės k.

Utrulìngos ***pv.*** Dailidžių k.

Vaidãras || *Vaidadãras* ***pv., l.*** (ir ***up.***) Gruodžių ir Akmenos k.

Vaidùlai 1. ***kln.*** Giraičių k. 2. ***b.*** Gačkiškių k. 3. ***dr.*** Jutonių k. 4. ***rst., kr.*** Žydavainių k.

Vainikaĩ 1. ***paežerys*** Giraičių k. 2. *Vainìkai* ***mš.*** Šiupieniškių k.

Valkūnų miškas ***mš.*** Meškalydimio k.

Varnãlizdis (lenk. Varnaliza) ***pv.*** Juodonių k.

Varãniškiai ***l.*** Markeliškių k.

Váržadeklis ***pv.*** Laumikonių k.

Vaštãkė ***pv.*** Pustiltos k.

Velẽklė ***pv.*** Sidabrių k.

Vélniapievė (lenk. Čertopec) ***pv.*** Kužų k.

Vélniaraistis 1. ***pv.*** Pustiltos k. 2. *Velniãraistis* ***rst.*** Šakimo k.

Vélnio akmuõ (lenk. Diabla kamen) ***akmuo*** Mikalojiškio k.

Verbyliškių kalnaĩ ***kln.*** Sarališkių k.

Verbyliškių laũkas ***l.*** Verbyliškių k.

Verpčiãkalnis ***pv., rst.*** Turliškių k.

Versmėlė ***pv.*** Akmenos k.
Veržėkalnis ***kln.*** Ciūniškių k.
Vidùpievė 1. ***pv.*** Meškalydimio k. 2. ***b.*** Sutrėnų k.
Vidùpievis ***pv.*** Bendžiukų k.
Vìdupių rãvas ***griovys*** Gačkiškių k.
Viganaĩ ***pv.*** Ūtos k.
Vikšróčia (*Vikšrotė*?) ***pv.*** Juodonių k.
Vilkìnė || *Vilčiùrka* ***pv.*** Markeliškių k.
Vilkaraĩsčiai ***b.*** Ciūniškių k.
Vilkaraĩstė ***pv.*** Dailidiškių k.
Vĩlkaraistis 1. ***pv.***, ***rst.*** Ciūniškių k. 2. ***pv.*** Drąsių k. 3. ***rst.***, ***b.***, ***pv.*** Labotiškių k. 4. ***rst.*** Laumikonių k. 5. *Vilkaraĩstis* ***pv.*** Sutrėnų k.
Vilkinýčia ***rst.***, ***pv.*** Mikoliškių k.
Vilkelýčia ***kln.*** Bendžiukų k.
Vĩlko kùknia ***pv.***, ***kr.*** Pustiltos k.
Viñgriai ***pv.*** Juodonių k.
Vìnkliùkas ***pv.*** Giraičių k.
Vìnkšnė ***pv.*** Miežonių k.
Viršẽliai ***l.*** Šiupieniškių k.
Viršš̃akimė ***mš.*** Laumikonių k.
Viršùpka ***kln.*** Jutonių k.
Vìržakalnis ***kln.***, ***pv.*** Ciūniškių k.
Võrapievis || *Võrapis* ***pv.*** Kerulių k.
Vuodegẽlė ***mš.*** Pilviškių k.

Žalománka 1. ***kln.*** Kužų k. 2. ***ž.*** Markeliškių k.

Žagarìnė ***mš.*** Šiupieniškių k.
Žaliãpievė ***pv.*** Dagiškių, Kerulių k.
Žãlias keliùkas ***kl.*** Gudeikių k.
Žalktỹnė ***pv.*** Giraičių k.
Žardẽliai ***pv.*** ir ***l.*** vidury miško Kerulių k.
Žargãpievė (< *Žirgãpievė*) ***l.*** Murališkių k.
Žeimiškẽlė ***mš.*** Kuriškių k.
Žẽmaltis (t. *Žãmaltis*) ***pv.*** ir ***ž.*** Kerulių k.
Žemýnakelis ***kln.*** ir ***pv.*** Ciūniškių k.
Žydavaĩnių raĩstas ***rst.*** Žydavainių k.
Žỹdo pū́dymas || *Žỹdo žẽmė* ***l.*** Markeliškių k.
Žilìškės ***l.*** Gruodžių k.
Žirgiãpievis ***pv.*** Kačiūniškių k.

Žirgsėriai ***mš.*** Laumikonių k.
Žvagùlė ***pv.*** Kerulių k.
Žvagulìnė ***dr.*** Bendžiukų k.
Žvėrýnas ***l.*** Dailidiškių k.
Žvìrbliškės 1. ***mš.*** Gaižiūnų k. 2. ***pv.*** Ličiūnų k.
Žviřgždžiai ***l.*** Bendžiukų k.
Žvyrỹnė 1. ***l., dr.*** Gačkiškių k. 2. ***kln.*** Ūtos k.

SANTRUMPOS

b. — bala
buv. — buvęs
dr. — dirva
dš. — dešinysis intakas
dž. — dažniau
gn. — ganykla
k. — kaimas
kl. — kelias
kln. — kalnas, kalnelis
kr. — krūmai
kr. — kairysis intakas
l. — laukas
lenk. — lenkiškai
mstl. — miestelis
mš. — miškas
pv. — pieva
reč. — rečiau
rst. — raistas
sen. — seniau, senasis
t. — tariama
up. — upė, upelis
vs. — viensėdis
ž. — žemė
žr. — žiūrėk

Nuotraukų sąrašas

Gamta

1. Dubingiai. *Vytauto Ylevičiaus nuotr.*
2. Dubingiai. *Vytauto Ylevičiaus nuotr.*
3. Piliakalnis nuo ežero. *Česlovo Kudabos nuotr.*
4. Supiltinės gargždo kalvos Žalktynės apylinkėse. *Česlovo Kudabos nuotr.*
5. Didžioji pušis. *Česlovo Kudabos nuotr.*
6. Asvejos ežeras ir tiltas į Dubingius. *Danieliaus Šemetulskio nuotr.*
7. Akmuo Žeimiškių k. *Danieliaus Šemetulskio nuotr.*
8. Laumikonių kaimo laukai. *Vytauto Ylevičiaus nuotr.*
9. Asvejos ežeras ties Dubingiais. *Danieliaus Šemetulskio nuotr.*
10. Vizbaro ežeras. *Danieliaus Šemetulskio nuotr.*
11. Limono ežeras. *Danieliaus Šemetulskio nuotr.*
12. Asvejos ežeras ties Rūkalne. *Rimvydo Kunsko nuotr.*
13. Dubingių apylinkės. *Dalios Šilalnytės nuotr.*
14. Piliakalnio papėdėje. *Česlovo Kudabos nuotr.*

Sodybos

15. Senosios sodybos į šiaurę nuo miestelio. *Česlovo Kudabos nuotr.*
16. Sodyba Šiupieniškių k. *Irenos Jakinevičiūtės nuotr.*
17. Dubingių karčema. *Vytauto Ylevičiaus nuotr.*
18. Sodyba Žalktynės k. *Vytauto Ylevičiaus nuotr.*
19. Svirnas Dubingiuose. *Vytauto Ylevičiaus nuotr.*
20. Dūminė pirkutė prie Suoselio ežero Verbyliškių k. *Rimvydo Kunsko nuotr.*
21. Pirkia Laumikonių k.
22. Sodyba Laumikonių k. *Vytauto Ylevičiaus nuotr.*
23. Sodyba Arliškių k. *Dalios Šilalnytės nuotr.*
24. Sodyba Rudokų k. *Izidoriaus Butkevičiaus nuotr.*
25. Pirkia Voronių k. *Vacio Miliaus nuotr.*
26. Kluonas Laumikonių k. *Izidoriaus Butkevičiaus nuotr.*

27. Aleksas Maginskas. *1931 m. nuotr. Saugoma Partijos istorijos institute prie LKP CK.*
28. Aleksas Maginskas. *1936 m. nuotr. Saugoma Partijos istorijos institute prie LKP CK.*

Švietimas

29. Senoji Dubingių mokykla. *Danieliaus Šemetulskio nuotr.*
30. Dubingių vidurinė mokykla. *Vytauto Ylevičiaus nuotr.*

Archeologija

31. Vienas iš Degsnės — Labotiškių pilkapių. *Adolfo Tautavičiaus nuotr.*
32. Sudegintos moters kapas Degsnės — Labotiškių pilkapyno rytinės grupės pilkapyje Nr. 3. *Adolfo Tautavičiaus nuotr.*
33. Degsnė — Labotiškės. Atkasamas antros grupės pilkapis Nr. 6. *Adolfo Tautavičiaus nuotr.*
34. Degsnė — Labotiškės. Antros grupės pilkapis Nr. 6. *Adolfo Tautavičiaus nuotr.*
35. Voronių pilkapis. *Adolfo Tautavičiaus nuotr.*
36. Voronių pilkapis. *Adolfo Tautavičiaus nuotr.*
37. Degsnės — Labotiškių pilkapyno antros grupės pilkapio Nr. 6 akmenų vainiko dalis. *Adolfo Tautavičiaus nuotr.*
38. Vienas iš Degsnės — Labotiškių pilkapių. *Adolfo Tautavičiaus nuotr.*

Tautosakos pateikėjai

39. Dominykas ir Veronika Barysai iš Antanavos vs. *Irenos Jakinevičiūtės nuotr.*
40. Dainininkė Michalina Kuliešienė iš Laumikonių k. *Irenos Jakinevičiūtės nuotr.*
41. Marcijona Kuliešienė iš Laumikonių k. *Danieliaus Šemetulskio nuotr.*
42. Juozas Aidulis kalbasi su Augustu Narušiu, tautosakos pateikėju, garsiu smuikininku Bijutiškyje. *Danieliaus Šemetulskio nuotr.*

Bitininkystė

43. Dviaukštis avilys P. Apavičiaus sodyboje Murališkių k. *Juozo Petrulio nuotr.*
44. Avilys su „verandėle" J. Pečiulio sodyboje Skarauninkų k. *Juozo Petrulio nuotr.*
45. Kelminis avilys Jono Verčinsko sodyboje Gudeikių k. *Vacio Miliaus nuotr.*
46. Bitynas J. Pečiulio sodyboje Skarauninkų k. *Juozo Petrulio nuotr.*
47. Kelminis avilys Ksavero Ilgevičiaus sodyboje Laumikonių k. *Juozo Petrulio nuotr.*

Pynimas

48. Šiaudinė karbija. *Rimvydo Kunsko nuotr.*
49. Lomovskis su pintu saiku Verbyliškių k. *Rimvydo Kunsko nuotr.*
50. Karbija, arba *bonia*, Kučinskų sodyboje Voronių k. *Rimvydo Kunsko nuotr.*
51. Muziejui surinkti daiktai iš Dubingių apylinkių: *gieža* (sėtuvė), *kryžiokas* lašiniams, šakės, samtis, šepetys linams šukuoti. *Danieliaus Šemetulskio nuotr.*

Mažoji architektūra

52. Dubingių varpinė. *Vacio Miliaus nuotr.*
53. Kryžius Bijutiškio kapinėse. *Danieliaus Šemetulskio nuotr.*
54. Dubingių kapinėse. *Vytauto Ylevičiaus nuotr.*
55. Dubingių kapinių vartų viršūnė. *Rimto Tarabildos nuotr.*
56. Dubingių šventoriaus vartai. *Vacio Miliaus nuotr.*

Darbai

57. Piūtis Laumikonių k. *Vytauto Ylevičiaus nuotr.*
58. Gamina gontus Šaukšteliškių k. *Danieliaus Šemetulskio nuotr.*
59. Dengia stogą Miežonių k. *Vytauto Ylevičiaus nuotr.*
60. Naujos fermos Dubingiuose statyba. *Vytauto Ylevičiaus nuotr.*

Įvairios

61. Vėjinis malūnėlis Barkuškių k., statytas antrojo pasaulinio karo metu. *Danieliaus Šemetulskio nuotr.*
62. Troba Gaveikių k. *Vytauto Ylevičiaus nuotr.*

63. Akmuo su rašmenimis iš sudegusios Dubingių bažnyčios pamatų. *Danieliaus Šemetulskio nuotr.*
64. Prietaisas, kuriuo pirmojo pasaulinio karo metu gaudavo ugnį: titnago gabalas, dildė, dėžutė jiems sudėti. Didesniajame dėžutės skyrelyje — sausos skiedros kibirkščiai įsidegti. *Danieliaus Šemetulskio nuotr.*
65. Dubingių muzikantai. *Vytauto Ylevičiaus nuotr.*

Iš ekspedicijos gyvenimo

66. Valstybinio Dailės instituto studentė Justina Špakauskaitė piešia Dubingių kapinėse. *Danieliaus Šemetulskio nuotr.*
67. Grupė ekspedicijos dalyvių prie Baltadvario. *Danieliaus Šemetulskio nuotr.*
68. Dubingių ekspedicijos konferencija Respublikinės bibliotekos salėje Vilniuje. *Vytauto Ylevičiaus nuotr.*

Žemėlapis priešlapiuose — RIMVYDO KUNSKO

ОСОБЕННОСТИ ПРИРОДЫ ОКРЕСТНОСТЕЙ ДУБИНГЯЙ

Чесловас Кудаба

Описываемая в статье территория находится в средней части Балтийских холмисто-моренных высот. Окрестности отличаются обилием озер, большинство из которых рытвинные. Здесь находится и самое длинное в Литве, уникальное рытвинное озеро Асвея (Дубингяй).

В статье рассматриваются строение отложений моренной толщи, рельеф окрестностей и морфология озер. Затрагиваются вопросы формирования рельефа и подробно описываются события последнего оледенения. Вместе с тем оговариваются вопросы генезиса рытвинных озер. Кстати, излагается новая гипотеза генезиса рытвинных озер, в которой предполагается, что похожие рытвинные углубления возникли в результате подледниковой эрозии. Воды, находившиеся в подледниковой придонной части, выжимались в сторону края ледника, и на путях циркуляции этих вод эродировались рытвинные каналы большой глубины. В них сегодня находятся глубокие озера вытянутой формы.

Отдельно затрагиваются вопросы термокарстовой регенерации рытвинных форм. Высказывается мнение относительно позднего термокарста (6000 лет до нашей эры).

В конце статьи изложены отдельные замечания об особенностях ландшафта окрестностей Дубингяй, перечисляются природные ресурсы и памятники.

ИЗ ПРОШЛОГО ЛЕСОВ ПРИОЗЕРЬЯ АСВЕЯ

Римвидас Кунскас

В последниковой истории лесов приозерья, захватывающей около 15 000 лет, прослеживается тесная связь изменения древесного состава не только с переменами климата, но и с развитием озера и рано здесь поселившегося человека.

В продолжении 5000-летней истории полярного редколесья ста-

рого послеледниковья выделяется теплое и влажное аллеродское тысячелетие, заканчивающееся примерно 11 000 лет тому назад, как первый этап развития почв и лесов со многими нынешними древесными породами (не исключая и широколиственных), как период существенного изменения котловин озер. Существенными этапами в развитии ландшафта окрестностей Дубингяй были сухой и теплый бореальный период (8—6 тыс. л. д. н. э.) и влажный теплый атлантический период — «средневековье лесов» (6—2 тыс. л. д. н. э.). Первый способствовал превращению бывшей проточной омеленной рытвины озера Асвея в цепь отдельных озер и донных впадин путем частичного просаждения дна озера после таяния погребенного льда и распространению сосновых лесов со значительным участием березы и примесью ели и лещины. Второй этап — это климатический и лесной оптимум. Здесь широко распространились дуб, ильм, ольха, но особенно для окрестностей Дубингяй характерны сплошные липовые рощи. Около 5—4 тыс. л. д. н. э. липа занимала 25% древесного состава окрестностей. Необычно большую часть для среднего последниковья составляла и ель (30—50%).

В конце атлантического времени произошел новый резкий провал и значительное углубление озера Асвея после удаления глубинного озера — ранее растаявшего льда. Это событие, отразившееся уже в фольклоре (предания о провалившихся дворцах) и топонимике (ср. назв. нас. п. *Дубингяй — Dubingiai* и глагол *дубти — dubti*, что на литовском литературном языке означает «провалить»), произошло в первой половине второго тысячелетия д. н. э., в начале бронзового века. В свою очередь провал вызвал падение уровня озера и грунтовых вод, особенно в ближнем приозерье и в песчаных грунтах. Поэтому даже во влажном субатлантическом периоде у озера Асвея ель в лесном составе занимает сравнительно ничтожную для того времени долю. За счет ели опять распространяется сосна. Процесс оподзоливания почвы на некоторое время приостанавливается. Вслед за просветлением леса появляются признаки раннего мотыжного земледелия, а вскоре начинаются и сплошные рубки леса.

Замечательно, что доныне у озера Асвея уцелели дубовые рощи. Охрана дуба на протяжении последних 1,5 тыс. лет является фактом духовной культуры общества.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ В ОКРЕСТНОСТЯХ ДУБИНГЯЙ

Адольфас Таутавичюс

Статья знакомит читателя с древнейшими следами людей в окрестностях Дубингяй. Выводы сделаны на основании археологических материалов.

Городища известны в деревнях Бенджюкай и Балуошас, находятся на берегах озер. Городища не исследованы, только подъемный материал указывает, что они относятся к последним векам до н. э. и первым векам н. э. Они относятся к городищам культуры штрихованной керамики и оставлены древними земледельцами и скотоводами.

Древнейшие известные погребения относятся к концу IV в. и обнаружены на полях деревни Граужиняй. К IV—V в. относятся и четыре погребения с трупоположениями в курганах Дягсне — Лаботишкес. Эти курганы окружены каменным венцом, погребение находится в центре кургана на дне грунтовой (материковой) ямы. В VI—VII вв. распространился обряд трупосожжения. Погребения с трупосожжением обнаружены в земляных насыпях курганов около д. Дягсне-Лаботишкес и Вороняй. В конце I тысячелетия и в начале II тысячелетия в курганах стали хоронить вместе с хозяином и его коня. Конь погребался в отдельном кургане, не сожженным, а позже — уже сожженным.

Погребальный обряд и инвентарь указывают, что курганы в окрестностях Дубингяй относятся к восточно-литовскому типу, а их оставили древние литовские племена.

ЗАМОК ДУБИНГЯЙ в XIV—XVI вв.

Ромас Батура

На бывшем острове (теперь полуостров) озера Асвея (Дубингяй) есть холм-городище Дубингяй. Это один из опорных пунктов Литвы в войне против Тевтонского ордена, центр Дубингяйской «земли» XIV в. В описании событий 1415 г. упоминается новый Дубрингяйский замок (*arx*), построенный литовским великим князем Витаутасом. Видимо, сразу же после Грюнвальдской битвы 1410 г. замок был восстановлен, расширен. Он прикрывал дорогу, ведущую из Ливонии в столицу Литвы.

Замком правил великокняжеский наместник, а в начале XVI в. он перешел во владения Радвилов — военных, государственных деятелей, магнатов. В XVI в. — начале XVII в. Дубингяй, как резиденция Радвилов, стали важным феодальным центром Литовского Великого Княжества, одним из очагов реформации. В замковом реформатском костеле похоронен (в 1588 г.) Микалоюс Радвила Рудасис — один из самых крупных государственных деятелей Литвы того времени, содействовавший развитию ее культуры, прогрессивных гуманистических идей.

Дубингяйское городище — по своей площади одно из крупнейших в Литве сооружений такого типа, один из немногочисленных бывших замков на острове, с остатками каменных фундаментов жилых и культовых зданий, — является памятником истории и культуры республики.

ДУБИНГЯЙ В ПРОШЛОМ

Мечис Ючас

На основе инвентарей имения Дубингяй XVIII—XIX вв. изучается история замка-дворца, местечка, фольварков и деревень. Замок был построен в начале XVII в. Янушем Радвилой. Со второй половины XVII в. он начал разрушаться. В начале XVIII в. кирпич замка уже использовался для других строек. Дворец-замок не был реставрирован или перестроен. На замковой горе до сих пор остались, руины костела кальвинистов, построенного также на рубеже XVII в. В 1735 г. молния ударила в костел и разрушила его. Костел не был восстановлен. В это время усилилось католическое влияние на население, начало которому положил угасавший с конца XVII в. род кальвинистов Радвилов.

Местечко Дубингяй в течении всего феодального периода не развивалось. В нем насчитывалось не более десяти дворов. Оно не имело магдебургских и даже торговых прав и находилось во власти временных владельцев имения Дубингяй. В конце XVI в. в имении было основано 6 фольварков. Войны середины XVII и начала XVIII в. превратили их в пустоши. Примерно с 30-х годов XVIII в. начался период сокращения пустошей и увеличения количества т. н. приемной земли. Крестьяне восстанавливали разрушенное хозяйство, принимая пустоши и подготавливая их под пашню.

В конце 70-х годов XVIII в. пустоши были почти освоены. Наряду с восстановлением крестьянского хозяйства стали расти и фольварки. В середине XIX в. по сравнению со серединой XVIII в. фольварковая пашня увеличилась в три раза. По мере восстановления хозяйства и роста торговых связей увеличивались и повинности крестьян. В начале XVIII в. барщина была сокращена с 3-х до 2-х дней в неделю. С 1740 г. она вновь была повышена до 3-х дней в неделю, а с 1816 г. — до 4-х дней в неделю. Кроме того, увеличились работы во время летней страды (т. н. сгоны), обозные и др. повинности. Еще более возрос оброк. С надела земли в середине XVIII в. требовалось 30 злотых, а на рубеже XIX в. уже 70—80 злотых. Рост эксплуатации крестьян на последнем этапе крепостничества был повсеместным явлением.

ДУБИНГЯЙСКАЯ КОРЧМА

Ирена Ючене

На перекрестке дорог, ведущих в Дубингяй, уже второе столетие стоит корчма. Напротив нее когда-то находился приходский костел. По данным исторических документов корчма была выстроена в 1842 г. На том же месте корчма стояла и в середине XVIII в. Фундамент, конструкция стен и сами стены сохранившейся корчмы схожи с жилым домом. Корчма представляет собой в плане продолговатый четырехугольник. По рассказу местных жителей граф Тышкевич сдавал корчму в аренду. Назначение корчмы менялось.

В настоящее время корчма — архитектурный памятник. Она является самым крупным подобного рода сооружением в восточной Литве, весьма типичным для первой половины XIX века. Здание бывшей корчмы используется для культурных и производственных нужд работников Министерства культуры. Зимою она служит местному населению в качестве дома культуры.

ИЗ ИСТОРИИ ПРОСВЕЩЕНИЯ В ОКРЕСТНОСТЯХ ДУБИНГЯЙ

Мяйле Лукшене

Окрестности Дубингяй расположены вблизи самого крупного культурного центра Литвы — Вильнюса. В эпоху феодализма потребности населения окрестности Дубингяй в среднем и высшем

образовании удовлетворяли соответствующие школы столицы Литвы. Экономическое положение Дубингяйских крестьян, как и по всей восточной части Литвы, было тяжелее, чем в западной ее части. Отчасти этим можно объяснить сравнительно небольшое количество начальных школ в этих местах: первые сведения сохранились из последней четверти XVIII в.: в 1777 г. в окрестностях Дубингяй было 5 приходских школ. В первой четверти XIX в. известны только две школы, число школ не увеличивалось и в 1831—1863 гг. Численность учащихся в этих школах по сравнению с числом учащихся школ в западной части Литвы была невелика.

АЛЕКСАС МАГИНСКАС — ПИСАТЕЛЬ РЕВОЛЮЦИОНЕР

Ромас Шармайтис

В 1950 году в Вильнюсе вышел из печати сборник избранных произведений литовского пролетарского писателя Алексаса Магинскаса (1907—1942) — «Избранное». В книге была опубликована вводная статья — биография писателя, подготовленная Б. Пранскусом.

За прошедшее двадцатилетие автором данного биографического очерка был собран в архивах ряд новых материалов, уточняющих жизненный и творческий путь писателя революционера. Очерк дополнен также личными воспоминаниями, так как автору пришлось провести с А. Магинскасом более двух лет в каунасской тюремной камере.

Рабочий Алексас Магинскас, комсомолец с 1926 г., член подпольной Коммунистической партии Литвы с 1929 г., за участие в революционном движении провел в тюрьмах буржуазной Литвы почти 6 лет. В тюрьме А. Магинскас учился, там он начал писать свои стихи и рассказы. К сожалению, наиболее крупные его произведения — повести «Сирена», «Чесюкас» (условное название) — до сих пор не найдены.

Литературное наследие А. Магинскаса, выявленное в литовской периодике, охватывает 20 стихотворений, 6 рассказов, 140 репортажей и очерков, 18 статей литературной критики, переводы на литовский язык: 11 произведений поэзии и прозы, 10 неопубликованных рукописей — всего 205 позиций. Большая часть этих произведений была опубликована писателем в 1940—

1941 годы, когда он работал заместителем редактора республиканской газеты «Тиеса» («Правда») и редактором журнала «И пагалба» («На помощь»).

А. Магинскас внимательно изучал произведения В. И. Ленина. При аресте в феврале 1931 года в Каунасе у А. Магинскаса была обнаружена целая библиотека — 14 книг произведений В. И. Ленина, изданных Коммунистической партией Литвы в 1920—1928 гг. на литовском языке. Характерной чертой многих художественных произведений А. Магинскаса является популяризация ленинских идей пролетарской солидарности, союза рабочего класса и крестьянства, борьба за революционное преобразование существующего буржуазного строя, борьба за Советскую власть в Литве.

КРОВАВЫЙ ИЮНЬ

Балис Юодзявичюс

В статье описываются злодейства польских и литовских буржуазных националистов во время гитлеровской фашистской оккупации в окрестностях Дубингяй. Чувствуя поддержку со стороны оккупационных властей, они терроризировали местных жителей. От польских и литовских буржуазных националистов жители особенно пострадали в июне 1944 г., когда уже приближалась Советская Армия. В конце июня около Глитишкес, Дубингяй, Биютишкис, Антурке, Йонишкис жертвами террора стали многие местные жители. Польские буржуазные националисты зверски уничтожали целые семьи, убивая даже детей в колыбелях и стариков.

ОБРАБОТКА ПОЧВЫ И СЕВ

Пране Дундулене

Традиционный земледельческий инвентарь обработки почвы и сева в окрестностях Дубингяй по существу мало чем отличался от орудий Аукштайтии и Сувалкии. Основным пахотным орудием была литовская соха. Эта соха отличалась от прочих тем, что имела две продольные рукоятки. Кроме этих сох, применялись и сохи с одной широкой и другой узкой палицей, а также сохи с одной передвижной палицей. Железный плуг в имениях был известен уже с середины XIX в., а в крестьянских хозяйствах его начали применять в конце прошлого столетия.

Бороны суховатки сохранились лишь в памяти 80—90-летних стариков. В конце XIX в. и в первых десятилетиях XX в. еще иногда применялись бороны-плетенки, которые в упомянутое время быстро вытеснялись боронами с железными зубьями. Зерно сеяли из соломенного лукошка или из передника.

VIEHZUCHT

Regina Merkienė

Mit Beziehung auf das von den Heimatkundlern und der Verfasserin im Jahre 1968 in der Umgebung von Dubingiai gesammelte Material, versucht man über den Charakter der Viehzucht in den Höfen verschiedener Grösse zu urteilen — über die Viehzahl (Tab. 1—2), Zuchtvieh (Tab. 3), zum Verkauf bestimmtes Vieh (Tab. 4), Schlachtvieh (Tab. 5) und Betreuung des Viehs. Es kommen vier Typen von Ställen vor (Abb. 1), deren Verbreitung in verschiedenen Jahrzehnten unterschiedlich ist (Tab. 6). Fast alle Ställe sind aus Holz und mit Strohdächern (Tab. 7).

Ende des 19. und Anfang des 20. Jh. war das Winterfutter minderwertig: abgebrühte Spreu und Gemengsel von Heu und Stroh für Pferde, Kartoffeln und abgebrühter Pferdemist mit Spreu für Schweine. Mit der Intensivierung des Viehhandels wurde mehr Futterkräuter, Kartoffeln und Mehl verbraucht.

Anfang des 20. Jh. wurden die Viehkrankheiten von einem Teil der Bauern noch mit Kräutern, mechanischen Mitteln und Zauber geheilt. Der Zauber wurde auch als Vorbeugungsmittel gegen das Schädigen des Viehs durch den bösen Blick beim ersten Hinaustreiben aufs Feld, während des Johannistages u. ä. angewandt. Heute befindet sich die Volksveterinärmedizin im Vergessen. Bei Erkrankung des Viehs wendet man sich an einen Fachmann.

ПЧЕЛОВОДСТВО

Юозас Пятрулис

Еще и в настоящее время сохранилась традиция иногда применять колоды и ставить ульи в деревья. По кое-каким воспоминаниям старых жителей и на основе сохранившейся традиции можно судить, что в прошлом в окрестностях Дубингяй крестьяне занимались бортничеством. Рам-

ные ульи, появившиеся в начале XX в., ставились в садах. В прошлом мед, наряду с лечебными травами, применялся как лекарство. В начале XX в. еще существовал обычай сябровства (*bičiulystė*). Сябры жили иногда за 30—40 км друг от друга. Выемка меда обычно состоялась в воскресенье, в послеобеденное время, при участии сябров и близких соседей, после чего выставлялось угощение. Хозяйка относила по стакану свежего меда своим соседкам. До последнего времени сохранился обычай беречь старые ульи, хотя они уже и не применялись. Если в семье было несколько братьев, пчеловодством обычно занимался второй по возрасту. Уходя в примаки, он увозил с собой пчел в качестве приданного.

КУЗНЕЦЫ И ИХ УЧЕНИКИ

Антанас Стравинскас

Автор статьи, основываясь на материалах, собранных в фондах сектора этнографии Института истории АН Лит. ССР и на собственных исследованиях, описывает некоторые моменты жизни и условия обучения кузнечному ремеслу.

В конце статьи приведена таблица, на основании которой можно сделать вывод, что почти до Второй мировой войны большинство кузнецов и их учеников концентрировалось в имениях и местечках. Только в некоторых деревнях этого края постоянно жили и работали 1—2 кузнеца.

После Второй мировой войны кузнецы, механики и сварщики концентрируются уже в центрах совхозов и колхозов.

Общая тенденция ныне такова: число кузнецов и их учеников уменьшается, а возрастает число техников, сварщиков, окончивших специальные курсы.

COLLECTIVE HELPS

Jonas Mardosa

The collective helps which take place in the country-side of Dubingiai may be distributed into three groups: agriculture, cattle-breeding and various. The customs of the collective helps were characteristic to spring, summer, autumn and other work. After the World War I they dissappeared.

The food for the helps was given by the masters. They used to feed the helpers three or four times a day. The completion of the collective help was celebrated with a kind of treatment.

Nowadays collective helps in the country-side of Dubingiai are rare.

НЕКОТОРЫЕ ЧЕРТЫ НАРОДНОГО ЗОДЧЕСТВА

Изидорюс Буткявичюс

В статье дана характеристика народного зодчества в окрестностях Дубингяй. Установлено, что до начала XX века здесь были распространены маленькие деревушки в один порядок. В начале XX в. и в период 1924—1939 годов здесь произошла разбивка деревень на хутора. В исследуемых местностях до сих пор сохранилось много традиционных жилых домов. Они аукштайтийского типа — с узким и длинным корпусом. Дом двумя поперечными капитальными стенами разделен на 3 помещения: черная изба (pirkia), сени (priemenė), светлица (seklyčia). Клети на данной территории однокамерные или двухкамерные. Гумна — с широкими и короткими корпусами, низкими стенами и высокими четырехскатными крышами. Конструкция крыш — самцовая (столбовая).

МЕБЕЛЬ

Альфонсас Андрюшкявичюс

Данные о традиционной мебели в окрестностях Дубингяй собирались в двадцати деревнях. Хотя здесь, как и в других местах Литвы, происходит перепланировка интерьера и смена традиционной мебели фабричной, еще сохранилось немало экземпляров мебели кустарного производства. По месту в интерьере и ее типам, сохранившаяся традиционная мебель в окрестностях Дубингяй в основном не отличается от всей аукштайтийской мебели. Обращает на себя внимание сохранившийся в одиночных экземплярах стол на скрещенных ножках, неподвижная скамья, прикрепленная к стене, устройство для посуды на стене около печи.

ПОКРЫВАЛА

Регина Сипавичюте

Покрывала представляют собой богатейшую и разнообразнейшую группу тканей. По собранным в окрестностях Дубингяй покрывалам можно проследить за развитием традиций тканья — от старинных до современных.

Старинные покрывала — поперечно-полосатые, клетчатые, типа *dimai, rinktinės.* Наиболее популярны и в наши дни поперечно-полосатые, или так называемые *sumuštinės.* Они отличаются разнообразием красок и компоновкой полос.

В современных покрывалах композиция и техника тканья намного сложнее Узоры — по-разному стилизированные растительные и геометрические мотивы. Цвета лишь два: фона и узора. Много следов в них оставила современная стандартизация. Если любое старинное покрывало является индивидуальным, то в современных узор и цвет зачастую повторяются.

МУЖСКАЯ И ЖЕНСКАЯ ОДЕЖДА

Вида Куликаускене, Мария Мастоните

В конце XIX в. и в начале XX в. мужская ежедневная одежда в окрестностях Дубингяй была домашнего производства, а выходная, особенно у зажиточных крестьян, шилась из фабричного материала. Комплект состоял из рубахи, брюк, пиджака, безрукавки и верхней одежды — сермяги и шубы. Головными уборами были шапки с козырьками и высокие меховые. Праздничная обувь — сапоги, повседневная — постолы. После I-ой мировой войны, особенно в III—IV десятилетиях XX века, многие части одежды заменились другими, более близкими к городскому типу.

В 60-ых — 70-ых годах XIX в. в упомянутых окрестностях еще бытовал традиционный женский костюм, который состоял из льняной рубахи, клетчатой шерстяной юбки, белого холщового передника с красными тканными узорами, темной шерстяной кофты, серой сермяги, овчинной шубы, головного убора — полотенчатого или платка и чепца, и обуви — праздничной кожаной, повседневной — лыковой.

В конце XIX в. меняется материал и силуэт женского костюма: меняется покрой и материал верхней одежды, передники остаются только в комплекте одежды пожилых женщин, клетчатые

юбки постепенно вытесняются однотонными, сшитыми в клинья. В начале XX в. намечается переход к городскому женскому костюму.

ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ В КОНЦЕ XIX—XX вв.

Ангеле Вишняускайте

В статье рассматриваются вопросы поведения будущей матери в период беременности (она должна избегать дурных запахов, не брать чужого тайком); рассматривается также роль повитухи при родах и традиционное вознаграждение за ее труд подарками (полотном на рубашку, скатертью, полотенцем), а также обязательным приглашением на крестины «пойманого» ею ребенка; способы обучения детей ходьбе и использование для этого разных устройств; моральное и трудовое воспитание детей в крестьянской семье; детские игры и самодельные игрушки, дающие толчок развитию творческой инициативы самих детей

WEDDING CUSTOMS

Irena Jakinevičiūtė

The article surveys wedding customs in Dubingiai country-side from the beginning of the 20th century to the Second World war. It is based on the reminescenses of the country people of elder generation.

Acording to folk traditions in Dubingiai district the marriage ceremony consists of three parts: match-making, wedding and after-wedding. The wedding customs reflect creativeness and invetiveness of the country people, their relations.

СОВРЕМЕННАЯ ПИЩА

Вацис Милюс

Для современной крестьянской пищи в окрестностях Дубингяй характерно, что значительно выросло соотношение покупных продуктов к домашним (покупаются хлеб, булочные изделия, крупа, макароны, сахар, сельдь, мороженая рыба, рыбные консервы, мармелад). Основными продуктами (картофелем, овощами, мясом, молоком и его продуктами) крестьяне обеспечиваются

из своего приусадебного участка. Сохранился обычай изготовлять некоторые традиционные блюда (блины, творог, два супа — кислый и молочный — в один прием пищи и пр.). Однако замечаются и новые черты, приближающие пищу дубингяйцев к городской пище. Замечается также некоторая сезонность в питании (напр., умножение овощных блюд летом и осенью).

ДУБИНГЯЙСКИЙ ГОВОР

Алдона Йонайтите

В статье дается краткое описание Дубингяйского говора. Констатируется, что традиционный литовский говор этой местности относится к восточно-дзукскому поднаречию, хотя характерные особенности диалекта восточных дзуков в нем проявляются не очень последовательно. Эту непоследовательность в основном следует объяснить влиянием литовского литературного языка и других говоров, а также сильным влиянием польского языка. Далее в статье описываются и анализируются конкретные факты говора, определяется место, которое он занимает среди соседних говоров, и констатируется, что традиционный литовский говор в этих местах почти совсем исчез потому, что население окрестностей в недавнем прошлом перешло на польский язык.

ZUR FRAGE DER WECHSELWIRKUNG DER SPRACHEN

Aloyzas Vidugiris

Im vorliegenden Artikel werden die wichtigsten Momente in der Geschichte der Wechselwirkung der Sprachen in der Gegend Dubingiai hervorgehoben. Die Ergebnisse dieser Wechselwirkung werden auf Grund der Viehnamen der zweisprachigen Bevölkerung dargestellt.

Die Gegend Dubingiai gehört zu einem sprachlichen Areal, in dem aus bestimmten historischen, politischen und sozialen Gründen die engen Kontakte zwischen dem Litauischen und dem Slawischen (besonders dem Polnischen und Belorussischen), verhältnismässig früh angeknüpft worden sind. Aber bis in die Mitte des 19. Jh. hinein wurde im Raum zwischen Vilnius und Dubingiai, d. h. rechts von der Neris, nur litauisch gesprochen (nach Zeugnissen von M. Balinski, T. Lipinski, P. Keppen u. a.). Nur in der Sprache der

Neris-Anwohner machten sich die slawischen Elemente bemerkbar. Als sich die Nationalbewegung in Polen nach dem Aufstand 1863—1864 aktivisierte, begann die Assimilation des Litauischen durch das Polnische.

Es begann ein merkwürdig schnelles Aufgeben der Muttersprache zugunsten des Polnischen, ohne dass die einheimische Bevölkerung das letzte genügend beherrscht hätte. Deswegen sind sehr häufig in der örtlichen polnischen Mundart verschiedene Erscheinungen der Interferenz zu beobachten. Typisch sind die Kuhnamen mit den hybriden Suffixen: *-aika, -oika, -elka: Dvyláika‖Dvylóika‖Dvylója, Jadáika (<Juodóji+ka)‖Jadóika‖Jadélka, Laukélka‖Laukẽla.* Es gibt auch eine Anzahl von Lehnübersetzungen, z. B.: *Baltašónė‖Bialabóka‖ Bialabóčka, Dvyláika‖Dvylója‖Gniádka, Laukẽla ‖Lisáika.* Viele von diesen Doppelformen sind selten in einem Dorf zu treffen. Das zeugt davon, dass die Symbiose von zwei Sprachen in manchen Dörfern kürzer als in anderen gedauert hat und dass der Prozess der Wechselwirkung dieser Sprachen noch nicht zu Ende ist.

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ

Йонина Липскене

В статье коротко характеризуются фразеологические сочетания, собранные в окрестностях Дубингяй, указываются наиболее яркие их особенности. Во второй части статьи дается краткий словарь дубингяйских фразеологизмов.

ПО ДОРОГАМ ПЕСНИ „VAIKŠČIOJAU, VAIKŠČIOJAU"

Ванда Мисявичене

В окрестностях Дубингяй записан оригинальный вариант старой охотничьей песни «Vaikščiojau, vaikščiojau» («Ходил я, гулял»). Он послужил предлогом для анализа соответствующего типа очень популярной песни, насчитывающий в систематическом каталоге литовских народных песен 462 записи. Среди других подобных песен стереотипной структуры, этот тип выделяется не только популярностью. Наряду с характерным для песен стереотипной структуры перечислением длинного ряда процессов определенной работы, в этом получили более широкое отражение общественные отношения людей. Охота давала товарно-обменный продукт.

И художественное содержание песни донесло до наших дней соответствующие реалии торговых отношений разных эпох (товар, получаемое вознаграждение, входящие в торговые отношения лица и т. п.). Соприкосновение со сферой сложных и изменяющихся общественных отношений дало толчок, к тому, чтобы песня перешагнула границы своей функции. К ней присоединяются и развиваются многочисленные свадебные, любовные и др. мотивы. А в более позднее время все чаще случается юмористическая трактовка ее содержания, алогичности. Все это дает возможность приоткрыть завесу длинной и богатой истории песни, судить о некоторых хронологических датах ее бытования, и, наконец, об упадочных явлениях, к которым можно отнести записанный в Дубингяй вариант.

MÄRCHENWELT

Stasė Litvinaitė

Im Bezirk Dubingiai wurden während einer komplexen Expedition mehr als 200 Sagen und Märchen aufgeschrieben. Hier wurde die Folklore zum erstenmal aufgeschrieben, deshalb ist der gesammelte Stoff besonders wertvoll.

In den Sagen von Dubingiai finden wir litauische traditionelle Riesen, Teufel, Hexen. Besonders farbenreich sind die Sagen von den Laumen. In Dubingiai ist eine in den anderen Gebieten Litauens unbekannte Sage von den singenden Laumen aufgeschrieben.

Besonders populär sind die Sagen und Märchen von dem Teufel. Oft finden wir den heidnischen Teufel, der dem Menschen bei der Arbeit hilft und dann von ihm betrogen wird. Er ist auch ehrgeizig und dumm. In einem Märchen kann der Teufel nicht ertragen, dass ein Verbrechen ihm zugeschrieben wurde. Den Menschen, der seine Unschuld beweist, überschüttet er mit Gold.

Die Märchen sind traditionell litauisch. Es sind auch originelle Varianten zu finden, wie z. B. „Eglė — Natterfrau", „Märchen von einem singenden Wolf".

Märchenerzähler gebrauchen oft gegenwärtige Terminologie, wie z. B. Luzifer wird Höllenleiter genannt, es wird nicht nur Balsam getrunken, sondern auch Rum und Kognak.

BALYS ILGEVIČIUS, A NARRATOR OF ŠAUKŠTELIŠKIAI

Norbertas Vėlius

An attempt has been made to analyse the folk-lore repertoire of *B. Ilgevičius,* a famous story-teller of Dubingiai country-side, and to look for the reasons which have determined the narrator's originaltalent. The narrator is fond of aetiological legends, he treats them in a comical way and tries to amuse the listener by giving the naive explanation for the causes of various phenomena. His mythological legends perform an aesthetic function rather than a cognitive one; the narrator himself seldom believes in their reality. *B. Ilgevičius* fails in narrating serious miraculous tales. He prefers tales about a silly devil, short didactic tales and fables, humorous and everyday life tales which have much in common with legends. *B. Ilgevičius* interprets traditional Lithuanian folk-lore in a new way; he is a typical narrator of the age of science and technique.

Turinys

PRATARMĖ 5

GAMTA

Česlovas Kudaba. Dubingių apylinkių gamtos ypatumai 7
Rimvydas Kunskas. Apie Asvejos paežerio girias ir jų praeitį 19

ISTORIJA

Adolfas Tautavičius. Dubingių apylinkių archeologiniai paminklai 27
Romas Batūra. Dubingių pilis XIV—XVI a. 39
Mečys Jučas. Dubingių praeitis 49
Irena Jučienė. Dubingių karčema 66
Meilė Lukšienė. Iš Dubingių apylinkės švietimo praeities 72
Romas Šarmaitis. Aleksas Maginskas — revoliucionierius rašytojas 77
Balys Juodzevičius. Kruvinas birželis 103

KAIMO BUITIS

Pranė Dundulienė. Žemės dirbimas ir sėja 109
Regina Merkienė. Gyvulininkystė 116
Juozas Petrulis. Bitininkystė 133
Antanas Stravinskas. Kalviai ir jų mokiniai 141
Jonas Mardosa. Talkos 152
Izidorius Butkevičius. Keletas liaudies architektūros bruožų 159
Alfonsas Andriuškevičius. Baldai 172

Regina Sipavičiūtė. Lovatiesės 182
Vida Kulikauskienė, Marija Mastonytė. Vyrų ir moterų drabužiai 187
Angelė Vyšniauskaitė. Vaikų auginimas XIX a. pabaigoje — XX a. 209
Irena Jakinevičiūtė. Vestuvių papročiai 207
Vacys Milius. Dabartinis maistas 214

KALBA

Aldona Jonaitytė. Dubingių tarmė 219
Aloyzas Vidugiris. Kalbų sąveikos klausimu 235
Jonina Lipskienė. Frazeologizmai 253

POETINĖ LIAUDIES KŪRYBA

Vanda Misevičienė. Dainos „Vaikščiojau, vaikščiojau" keliais 265
Stasė Litvinaitė. Pasakų pasaulis 276
Norbertas Vėlius. Etiudas apie Šaukšteliškių pasakorių Balį Ilgevičių 285

TAUTOSAKOS KŪRINIAI

Dainos 297
Pasakos 307
Pasakojimai ir padavimai 322
Etiologinės sakmės 325
Mitologinės sakmės 331
Mįslės 348
Garsų pamėgdžiojimai 349
Užkalbėjimai 351
Paaiškinimai 353

Kazys Eigminas. Dubingių ir kitų gretimų apylinkių vietovardžių sąrašas 358

Nuotraukų sąrašas 382

REZIUMĖ 386

ДУБИНГЯЙ
На литовском языке

Redaktorė *L. Kudirkienė*
Techn. redaktorius *V. Serapinas*
Korektorės *A. Pribušauskaitė* ir *G. Bukauskienė*

Pasirašyta spaudai 1971.IX.28. LV 13551.
Leidinio Nr. 6667. Tiražas 7000 egz.
Popierius 84×108$^{1}/_{32}$ — 6,313 pop. l. =
21,21 sp. l. + 32 psl. gil. iliustr.; 21,1 leid. l.
Spaudė K. Požėlos spaustuvė Kaune,
Gedimino 10. Užsak. Nr. 853.
Kaina 1 rb 4 kp

7—2—2
71-75
91 (ГЛ)
Du 23

Bijutiškis
Ožkiniai
Čimbariškiai
Drybiškiai
Voroniškiai
Žeimiškiai
Čimbarai
Buikiškės
Šabalinė
Kliukai
Voroniai
Šaukšteliškiai
Markeliškiai
Antaninė
Jasiūniškiai
Gaveikiai
Kieriškiai
Kuriškiai
Smailiai
Mikoliškiai
Šarališkiai
Berža
Žaniškiai
Suosėlis
Pilviškiai
Verbyliškiai
Adomaitiškiai
Jurkiškis
Kužos
Čiūniškiai
Lauryniškiai
Miežonys
Dubing
Barkuškiai
Rudokai
Labatiškiai
Vizbaras
Guroniai
Laumikoniai
Degsnė
Grinkliškiai
Pivoriūnai
Agarinis
Gaveikiai I
Sakimas
Drąsiai
Žalktynė
Gaveikis
Unkšta
Gaveikiai II
Sidabriai
Žilviškės
Greičiūniškiai
Širvinis
Vilniškės
Šiulpiškės
Lygialaukis
Ličiūnai
Vilniškis
Dirmeitai

Šėdainiai
Buržėnai
Rupiškė
į Joniškį
Kertadalė
Januškos
Pušytė
Meškalydimis
Krapinė
Paužuoliai
Sadidėnai
Raubiškiai
Gurniai
Šutrėnai
Gačkiškiai
Žydavainiai
Benažiakai
Palepšiškiai
Ilgas
Dailidiškiai
Ažučanka
Trumpakojai
Cegelnė
Našiškiai
Narokėlis ež.
Pažvernė
Žvernas
Keruliai
Trakai
Dagiškis
į Jutonis
Tursliškiai
Vieversiai
Arliškiai
Skaistgiris
Teberdiškiai
Šiupieniškiai
Arališkiai
Graičiai
Baluoša
Baluošas
Gurakalnė
Baluošas
Liudgarda
Asveja
Alka
Viranglis ež.
Joninė
Sniegiai
Jankūniškiai
Liminėlis
Stokariškiai
Našiūnai
Karpokėliai
Unguriškiai
Budziškiai
Padubiai
Kreiviai
Dvailintai
Pakarneliai
Pakirniai
Kirna
Keidonėliai
Zingiai